silviu dragomir

«În centrul cărții lui Silviu Dragomir se află Avram Iancu (1824–1872), fiul de iobag din Vidra care s-a ridicat printre eroii națiunii române de pretutindeni prin identificarea sa deplină cu năzuințele poporului său, prin orizontul larg al gîndirii sale politice (...), prin curajul și priceperea cu care a condus lupta românilor din Transilvania contra încercării de a li se hotărî soarta împotriva propriei lor voințe.»

FRANCISC PĂCURARIU

editura minerva

Lei 8

1311

silviu dragomir

fondată în 1895 bpt serie nouă

silviu dragomir
Avram Iancu

Ilustrația copertei: *Avram Iancu*, pictură de Barbu Iscovescu

silviu dragomir

avram iancu

PREFAȚĂ ȘI TABELE CRONOLOGICE DE FRANCISC PĂCURARIU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1988
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

PREFAȚĂ

Printre cele mai izbutite opere ale istoricului Silviu Dragomir (1888—1962) se numără și monografia sa despre Avram Iancu — pe care colecția „Biblioteca pentru toți" o oferă acum unui public larg de cititori pasionați de istoria neamului nostru — monografie ce marchează punctul de pornire al strădaniei sale de a cerceta și de a prezenta revoluția română din 1848 din Transilvania.

Silviu Dragomir — de la a cărui naștere s-au împlinit în acest an o sută de ani — a fost unul dintre cei mai străluciți reprezentanți transilvăneni ai școlii critice întemeiate în istoriografia română de „triada critică" I. Bogdan, D. Onciul și N. Iorga. Profesor la Institutul Andrean de la Sibiu, întemeiat de Andrei Șaguna, militant statornic și înflăcărat pentru Unire, secretar al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, care a proclamat Unirea Transilvaniei cu România, ca încununare a unei lupte de lungi veacuri, devenit profesor la Universitatea Daciei Superioare din Cluj, în 1919, Silviu Dragomir a îmbogățit istoriografia noastră cu studii care — așa cum constată pe bună dreptate profesorul Pompiliu Teodor — „rămîn reprezentative pentru calitatea erudiției românești, pentru istoriografia clujeană în epoca interbelică, cînd universitatea a promovat o sistematică și constantă cercetare, legată esențial, prin disciplinele istorice speciale, de demersurile istoriografiei naționale și universale. La Cluj, institutele de istorie națională și studii clasice s-au învecinat cu Institutul de istorie universală, cu catedre de istorie sud-est europeană și bizantinologie.

Dragomir şi-a avut aportul său la structurarea unei cercetări istorice de valoare europeană, la instituţionalizarea şi promovarea unor direcţii care au conturat adevărate şcoli istorice" [1]. Interesul ştiinţific al lui Silviu Dragomir s-a îndreptat spre cercetarea instituţiilor medievale ale românilor din Transilvania, care dovedesc străvechea şi neîntrerupta prezenţă în spaţiul etnogenezei lor, spre studiul romanităţii sud-est europene (*Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul mediu*, *Vlahii din Serbia în sec. XII—XV*, *Vlahii şi morlacii* etc.), dar mai cu seamă — continuînd opera din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a lui Al. Papiu Ilarian şi George Bariţiu — spre cercetarea revoluţiei din 1848 a românilor din Transilvania, îndeosebi prin monumentala lucrare în trei volume *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, prin studiul *Les Roumains de Transylvanie à la veille du mouvement de resurection nationale*, prin *Istoria revoluţiei*, din care nu a realizat decît prima parte, şi prin monografiile sale de mare însemnătate : *Avram Iancu* (1924), *Ioan Buteanu* (1928), şi *Constantin Romanu Vivu* (1929).

Pe temeiul vastei sale activităţi privitoare la istoria revoluţiei din 1848—1849 a românilor din Transilvania se poate spune pe bună dreptate că „în bună măsură, Dragomir, prin documentele publicate şi exegeza evenimentelor, a stabilit liniile esenţiale ale interpretării revoluţiei. Dacă ar fi să surprindem esenţialul contribuţiei sale, acum cînd se cunosc şi alte numeroase fapte, trebuie să remarcăm aportul lui esenţial la : 1. reconstituirea fenomenului conjuncţiunii socialului cu naţionalul ; 2. argumentarea luptei pentru satisfacerea programului naţional de la Blaj, a drepturilor colective şi nu individuale, revendicate în spiritul principiilor democratice ; 3. reconstituirea fenomenului unităţii revoluţiei româneşti de la 1848, cheia de boltă a concepţiei sale..." [2].

Activitatea ştiinţifică a lui Silviu Dragomir porneşte de la ideia fundamentală promovată de marii întemeietori ai istoriografiei româneşti, de la „adeverinţa istoriei" invocată de Dimitrie

---

[1] Pompiliu Teodor, *Silviu Dragomir, personalitate a istoriografiei româneşti*, în *Tribuna*, Cluj-Napoca, nr. 10, 10 martie 1988, p. 10.
[2] *Idem.*

Cantemir, de la „dragostea adevărului" considerată de Petru Maior condiţie *sine qua non* a scrierii istoriei, de la imperativul lui „a scrie numai drept" de care vorbea Gheorghe Şincai, adică de la „veşnicul adevăr" pe care Mihail Kogălniceanu îl fixa ca obiectiv esenţial al istoricului. De altfel, şcoala critică în care se încadra, prin modul de a concepe istoria ca şi prin metoda de cercetare, fixa că principala datorie a istoricului — aşa cum a spus I. Bogdan într-o lecţie inaugurală — este aceea de a căuta „adevărul şi numai adevărul", „adevărul înainte de toate" — cum cerea stăruitor N. Iorga.

În acelaşi timp, istoria a fost pentru Silviu Dragomir un efort de a reconstitui, prin evocarea unei epoci a trecutului cu întregul complex al realităţilor sale economice, sociale, politice, culturale şi umane, „acel mare lucru, cel mai mare din toate, care e viaţa omenească" — aşa cum cerea N. Iorga — iar monografia despre Avram Iancu este una dintre cele mai convingătoare dovezi în această privinţă. Căci în această carte a lui Silviu Dragomir — turnată în tipare definitive în ultima parte a vieţii sale — el modelează materialul dens al datelor istorice foarte riguroase, privite în orizontul semnificaţiei lor reale, cu un exemplar respect al adevărului, dar şi cu un real talent de creator, oferindu-ne un adevărat roman, deşi cartea rămîne una de istorie severă, comparabilă doar cu scrierea lui N. Bălcescu despre Mihai-Voievod Viteazul sau a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu despre Ioan Vodă cel Cumplit.

În centrul cărţii lui Silviu Dragomir se află Avram Iancu (1824—1872), fiul de iobag din Vidra care s-a ridicat printre eroii naţiunii române de pretutindeni prin identificarea sa deplină cu năzuinţele poporului său, prin orizontul larg al gîndirii sale politice — care nu a fost acoperit de norii urii şi ai vrăjmăşiei nici în timpul celor mai violente atacuri ale armatei lui Kossuth împotriva Munţilor Apuseni — şi prin curajul şi priceperea cu care a condus lupta românilor din Transilvania contra încercării de a li se hotărî soarta împotriva propriei lor voinţe.

În paginile lui Silviu Dragomir, din noianul faptelor şi datelor, al desfăşurării evenimentelor în ansamblul mişcării revoluţionare,

se întrupează însă nu numai figura nobilă și eroică a lui Avram Iancu — una dintre personificările calităților poporului român — dar și realitatea frematătoare a unei epoci dramatice a istoriei.

Revoluțiile care au izbucnit în prima jumătate a anului 1848 în Europa centrală și carpato-dunăreană (Austria, Cehia, Ungaria, Croația, Serbia de Nord, Slovacia, Transilvania, Moldova, Țara Românească, și Polonia de Vest) s-au integrat în uriașul val revoluționar care a cuprins în 1848 o mare parte a Europei, de la Oceanul Atlantic la Dunărea de Jos. Revoluția a început la 12 februarie 1848 la Palermo, în Sicilia, și s-a extins cu repeziciune la alte state italiene, ca și în Lombardia și în Veneția, aflate sub stăpînire austriacă. La 22 februarie a izbucnit revoluția la Paris, doborînd regimul lui Louis Philippe de Orléans, bazat pe oligarhia financiară, și proclamînd republica. Biruința revoluției de la Paris a dat un puternic avînt mișcărilor revoluționare de dincolo de hotarele Franței, acolo unde existau condiții social-politice coapte pentru revoluție. Astfel, a izbucnit revoluția în Germania, în Imperiul habsburgic (în Austria, Cehia, Ungaria, Croația, Slovacia, Serbia de Nord) și în țările române (în Moldova, Țara Românească și Transilvania), unde mișcarea antifeudală și națională cuprinsese cea mai mare parte a societății, iar înfăptuirea unității naționale și dobîndirea independenței devenise o necesitate a dezvoltării istorice.

În preajma anului 1848 exista atît în Transilvania cît și în Moldova și în Țara Românească o stare revoluționară care cerea în mod obiectiv trecerea la acțiune pentru înlăturarea iobăgiei care apăsa cea mai mare parte a populației, eliminarea îngrădirilor feudale care îngreunau dezvoltarea economiei capitaliste, dobîndirea independenței și înfăptuirea unității țărilor românești. Iar aceste năzuințe erau împărtășite de cea mai mare parte a societății.

În Transilvania, regimul feudal bazat pe *Unio trium nationum*, adică pe situația privilegiată a nobililor maghiari, a secuilor militarizați și a sașilor, și pe menținerea românilor, care constituiau marea majoritate a populației, în starea de „tolerați" lipsiți de drepturi elementare, încorda și mai mult marile tensiuni sociale existente, creînd o nedreptate fundamentală a dominației apăsătoare — bazate pe discriminare și silnicie — a minorității asupra majorității.

Desigur, sub multe aspecte situația privilegiată a locuitorilor de alt neam decît cel românesc era diferențiată, nuanțată de apartenența lor de clasă. Privilegii depline și neîngrădite nu aveau decît nobilii maghiari, secuii cu statut nobiliar și patricienii sași. Dar și meseriașii ori comercianții maghiari, secui ori sași se bucurau de privilegii în comparație cu cei români, căci aveau libertatea de a se așeza în orașe și de a face parte din bresle, în timp ce românii, cu puține excepții, erau lipsiți de aceste drepturi. Discriminarea era și mai evidentă în privința intelectualilor, intrarea românilor în slujbe de stat, judecătorești, militare sau în aparatul administrativ al comitatelor fiind cu totul excepțională nu numai în preajma lui 1848 dar în tot cursul istoriei, pînă la Unirea din 1918. Preoții și învățătorii români erau apăsați de o situație care nu se deosebea mult de cea a iobagilor, iar pătrunderea tinerilor români la școlile superioare era disparentă față de umărul populației românești. Dar cea mai grea povară o îndurau iobagii români, care față de iobagii de alt neam aveau și obligații în plus, decurgînd tocmai din situația lor de fii ai unui neam „tolerat". În aceste condiții este clar că românii din Transilvania nu erau siliți să lupte numai împotriva unui regim învechit și a rînduielilor sale economico-sociale nedrepte, ci și împotriva împingerii lor în situația de masă subumană supusă unor discriminări intolerabile și căreia i se nega — și, așa cum vom vedea, chiar și de către conducătorii revoluției ungare — dreptul de a se considera o naționalitate cu ființă proprie și cu drept la existență!

În această situație, veștile sosite în Transilvania despre revoluțiile izbucnite în multe părți ale Europei au constituit doar un stimulent al izbucnirii în acțiune revoluționară a unor frămîntări sociale ajunse la maximă tensiune. Astfel a fost primită cu însuflețire și speranță de către revoluționarii români din Transilvania și vestea despre izbucnirea revoluției la Pesta, la 15 martie 1848, nădăjduind că grupul radical al revoluționarilor unguri de la Pesta va renunța — atunci cînd va cunoaște poziția revoluționarilor români din Transilvania — la ideea anexării acestui prin-

cipat la Ungaria (aşa cum se ceruse în proclamaţia sub semnul căreia s-a desfăşurat actul revoluţionar de la 15 martie), îşi va completa programul cu prevederi revoluţionare privitoare la naţiunile înrobite din Ungaria, şi că vor apărea condiţii care să favorizeze unirea forţelor revoluţionarilor români, maghiari şi germani din Transilvania, în vederea dobîndirii cuceririlor pentru care militau. Din nefericire, în revoluţia ungară conducerea nu a putut fi preluată de grupul radical condus de Petöfi ci a ajuns în mîinile reprezentanţilor nobilimii mijlocii care, dorind să-şi menţină stăpînirea asupra naţiunilor subjugate din Ungaria (cuprinzînd românii din Banat, Crişana şi Maramureş, slovacii, ucrainenii din Ucraina transcarpatică, sîrbii din Voivodina şi Bacika) şi să-şi extindă dominaţia asupra Croaţiei şi a Principatului Transilvaniei, negîndu-le naţiunilor vizate de tendinţele lor naţionalist-şovine dreptul la existenţă proprie, şi chiar şi dreptul de a se considera naţionalităţi aparte, declarîndu-le „unguri de altă limbă". În felul acesta relaţiile dintre revoluţia ungară şi mişcările revoluţionare ale naţiunilor subjugate s-au transformat treptat, în urma poziţiei nerealiste a guvernului ungar şi a lui Kossuth personal, în contradicţii tot mai adînci, exprimate în termeni tot mai violenţi, şi s-au preschimbat în curînd în sîngeroase lupte armate care au slăbit atît revoluţia ungară cît şi revoluţiile popoarelor subjugate şi au dăunat profund înseşi cauzei comune a tuturor popoarelor subjugate din Imperiul habsburgic.

Desfăşurarea concretă a acestui proces istoric în Transilvania, ascuţirea treptată a luptei împotriva tendinţei nobilimii maghiare de a menţine populaţia românească în vechiul jug, negîndu-i dreptul de a-şi afirma naţionalitatea proprie şi proclamîndu-şi, în ciuda opoziţiei ei, hotărîrea de a anexa Transilvania la Ungaria, este prezentată într-un mod strălucit în cartea lui Silviu Dragomir. Din relatarea sa plină de vigoare rezultă modul cum prin însăşi intransigenţa naţionalistă a conducătorilor revoluţionarilor maghiari, grupul radical al revoluţionarilor români, în frunte cu Avram Iancu, este silit să-şi dea seama că găsirea unor convergenţe de idei şi de năzuinţe cu ei este imposibilă şi că apărarea fiinţei naţionale înseşi impune o poziţie de luptă activă împotriva

tendinţelor promovate de ei. Totuşi, chiar şi în faţa acestei evidenţe, conducătorii mişcării revoluţionare româneşti consideră că realismul şi luciditatea mai pot învinge dacă revendicările populaţiei majoritare româneşti vor fi fixate cu toată claritatea şi în sprijinul lor se vor ridica masele poporului român. Acest cumpăt a dus la Marea Adunare naţională de pe Cîmpia Libertăţii din Blaj şi la Hotărîrea adoptată de către uriaşa mulţime de ţărani, meseriaşi şi intelectuali români, şi care va deveni pentru multă vreme programul politic fundamental al românilor din Transilvania. Dar evenimentele dovedesc că nobilimea care luase în mîini conducerea mişcării revoluţionare maghiare din Transilvania nu este dispusă să dea ascultare glasului raţiunii şi, în ciuda hotărîrilor luate de masele româneşti, proclamă uniunea dintre Transilvania şi Ungaria şi trece la represiuni armate provocatoare împotriva iobagilor care pretind eliberarea de robotele în slujba nemeşilor şi stăpînire asupra pămîntului pe care-l lucrează. În acest context istoric, Silviu Dragomir zugrăveşte activitatea intensă desfăşurată de Iancu în Munţii Apuseni pentru făurirea forţelor populare româneşti capabile să înfrunte cu armele teroarea dezlănţuită de nobilime. Astfel, atunci cînd, în urma măsurii nesăbuite luate de guberniul nemeşilor de a aresta pe conducătorii mişcării revoluţionare româneşti, masele ţărăneşti din jurul Sibiului s-au ridicat cu putere şi au eliberat pe cei arestaţi, iar Axente Sever a pornit în fruntea unei mulţimi înarmate spre Blaj, dînd semnalul sculării armate, Avram Iancu a sosit la această a treia adunare de la Blaj în fruntea unei adevărate oştiri disciplinate de 6 000 de moţi înarmaţi, pecetluind hotărîrea unanimă a revoluţionarilor români de a răspunde la violenţă prin violenţă. În pragul izbucnirii luptelor armate — care începuseră deja cu sîrbii, croaţii şi slovacii — conducătorul Ungariei, Kossuth, tocmai ales preşedinte al „Comitetului pentru apărarea ţării", în loc de a examina cu ponderaţie revendicările românilor, *care nu trecuseră încă la acţiuni armate şi nu săvîrşiseră nici un act de violenţă*, şi de a încerca să găsească cu conducătorii lor modalitatea de a evita ciocnirea sîngeroasă, a publicat la 10 octombrie o proclamaţie către „poporul valah", în care, în termeni profund jignitori, de o

brutalitate rară, folosind un limbaj plin de injurii şi de amenințări, îi soma cu o semeţie teribilă pe „valahi" să revină la „supunere", căci altfel vor fi stîrpiţi de pe faţa pămîntului. Aşa cum conchide pe bună dreptate Silviu Dragomir, „în loc de a oferi românilor posibilitatea să stea de vorbă pentru a examina împreună doleanţele şi a risipi neînţelegerile, preşedintele Comitetului de apărare a ţării îmbrăţişează concepţia îngustă a oligarhiei din Transilvania. (...) Manifestul preşedintelui impresionează îndeosebi prin îndemnul adresat conaţionalilor ca să dezlănţuie un război de exterminare împotriva românilor, deşi guvernul din Pesta trebuia să fi fost informat că pînă la data de 10 octombrie [cînd a fost publicat manifestul, n.n.] mişcarea românească nu a făcut nici un exces, nici o victimă".

Într-adevăr, după un asemenea „îndemn binevoitor" dialogul nu mai putea fi continuat decît de arme. Astfel a început „războiul barbar" despre care a vorbit plin de durere N. Bălcescu. Despre luptele purtate în cadrul acestui război regretabil şi cu nefaste consecinţe, cartea lui Silviu Dragomir vorbeşte pe larg, începînd cu ultimul subcapitol din Capitolul al treilea şi pînă la sfîrşitul Capitolului al şaselea, examinîndu-le cu exactitate documentară şi cu ponderaţie, punînd în lumină atît calităţile strategice şi tactice dovedite de Avram Iancu în desfăşurarea lor, cît şi vitejia moţilor săi slab înarmaţi din cauza neîncrederii Curţii de la Viena, a conducerii militare austriace.

Un început vag de trezire la realitate a guvernului unguresc, conturarea necesităţii de a găsi, totuşi, o cale de încetare a luptelor cu toate popoarele conlocuitoare sau vecine, a început să mijească abia în vara lui 1849, cînd, după victoriile din prima perioadă a luptelor cu Austria şi cu popoarele vecine, a apărut cu toată claritatea perspectiva înfrîngerii armatei ungare, iar în sînul guvernului ungar au început să se manifeste unele tendinţe în favoarea găsirii unor căi de micşorare a contradicţiilor cu popoarele conlocuitoare sau vecine, şi de încetare a luptelor armate cu ele. Desigur, este greu de imaginat că înfăptuirea unei încetări a ostilităţilor dintre armata ungară şi oştirile populare ale popoarelor subjugate, şi chiar şi realizarea unei colaborări cu acestea, — evoluţii anevoie imaginabile în urma acumulării contradicţiilor — ar fi schimbat mersul fundamental al evenimentelor, într-un moment cînd trupele ţariste erau pe cale de a interveni, şi cînd armata ungară se retrăsese din faţa armatelor austriece în Ungaria de vest, nordică şi centrală. Dar este neîndoielnic că rezolvarea contradicţiilor ar fi creat o bază puternică pentru o viitoare colaborare între popoarele din bazinul carpato-dunărean. În cadrul strădaniilor depuse pentru găsirea unor modalităţi de apropiere a punctelor de vedere între guvernul ungar şi oştirea lui Avram Iancu, retranşată în Munţii Apuseni şi respingînd eroic orice tentativă a armatei ungare de a pătrunde în munţi, Silviu Dragomir prezintă pe larg acţiunea deputatului român din parlamentul ungar, Ioan Dragoş, din aprilie-mai 1849, terminată tragic datorită duplicităţii lui Kossuth care, deşi l-a împuternicit pe Dragoş să ducă tratative cu Iancu pentru încetarea osilităţilor, a ordonat în acelaşi timp înteţirea atacurilor împotriva Munţilor Apuseni, sperînd să-i găsească pe conducătorii români nepregătiţi. Sfîrşitul acestui episod dramatic a fost marcat de pătrunderea în Abrud, unde aveau loc tratativele, a trupelor lui Hatvani, care încerca să-i captureze pe prefecţii şi tribunii care participau la tratative, dar nu a reuşit să-i prindă decît pe Buteanu şi pe Dobra (primul fiind executat peste cîtvea zile, al doilea imediat), ceea ce a pus capăt tratativelor, a declanşat contraatacul oştirii lui Iancu împotriva trupei lui Hatvani şi înfrîngerea deplină şi fuga ruşinoasă a acestuia. Tragicul episod s-a terminat cu uciderea lui Ioan Dragos de către moţii care îl socoteau vinovat pentru cele întîmplate, iar tratativele s-au încheiat printr-un eşec al duplicităţii ; şi, aşa cum pe bună dreptate constată Silviu Dragomir, „nu Hatvani a fost propriu-zis înfrînt ci jocul nesincer al lui Kossuth".

După sfîrşitul tragic al misiunii lui Dragoş, calea tratativelor româno-ungare din 1849 părea definitiv închisă. Şi totuşi, cea mai importantă iniţiativă pentru împăcarea româno-ungară, în vederea găsirii căilor pentru unirea celor două popoare în lupta împotriva tiraniei şi pentru făurirea bazelor unei cooperări rodnice a popoarelor din Europa carpato-dunăreană şi sud-estică, avea să se producă abia acum, în ultimul moment, în pragul pră-

bușirii inexorabile a revoluției ungare, și ea i s-a datorat marelui patriot și gînditor burghezo-democrat român, Nicolae Bălcescu. Activitatea lui Bălcescu în interesul apropierii româno-ungare este pe larg prezentată de către Silviu Dragomir în cel de-al șaptelea capitol al cărții sale, și desfășurarea ei este examinată în spiritul adevărului. Există, totuși, două momente ale acțiunii lui N. Bălcescu în legătură cu care textul lui Silviu Dragomir trebuie completat. În primul rînd, vorbind despre hotărîrea neașteptată a lui Kossuth, după eșecul tratativelor de pînă atunci, datorat poziției sale naționaliste intransigente, de a-l chema la 14 iulie 1849 pe Bălcescu „pentru a-i acorda însărcinarea de a merge la Iancu, în Munții Apuseni, spre a înfăptui împăcarea cu ungurii", Silviu Dragomir consideră că această hotărîre s-a datorat faptului că „Bolliac reușește să fie primit în audiență de Kossuth și să-i expună încă o dată propunerile lui Bălcescu". În realitate, Kossuth l-a chemat pe Bălcescu la 14 iulie 1849 nu „pentru a-i acorda însărcinarea de a merge la Iancu în Munții Apuseni spre a înfăptui împăcarea cu ungurii", căci Bălcescu nu era un funcționar al lui Kossuth căruia acesta putea să-i dea însărcinări, iar împăcarea dintre români și unguri nu depindea de o călătorie a lui Bălcescu în Munții Apuseni, ci de proiectul concret, stabilit cu acordul lui Kossuth, pe care el îl putea prezenta conducătorilor români. Deci, în realitate, Kossuth l-a invitat pe Bălcescu la continuarea tratativelor terminate fără rezultat cu o lună în urmă. Iar motivul pentru care Kossuth s-a decis pe neașteptate să continue tratativele cu Bălcescu și să dovedească o elasticitate care a permis să se ajungă în două zile la un proiect de acord mulțumitor, nu a fost discuția guvernatorului ungur cu Cezar Bolliac, ci evoluția dramatică a situației militare, care îi deschidea lui Kossuth perspectiva dezastrului final. Căci situația armatei ungare era atît de defavorabilă încît guvernul ungar a fost silit să se mute de la Debrețin la Pesta de teama forțelor țariste principale, conduse de Pașkevici, care ajunseseră pînă în Pusta ungurească, apoi să se mute — de teama armatelor austriece care veneau dinspre vest și nord — de la Pesta la Seghedin, și, în timpul noilor tratative cu Bălcescu, se pregătea tocmai să se mute de la Seghedin

la Arad, căci era amenințat atît de înaintarea trupelor țariste cît și de aceea a celor imperiale. Astfel, maleabilitatea (de altfel numai relativă) a lui Kossuth s-a datorat în principal și în mod hotărîtor disperării, dorinței de a ușura cu orice preț presiunea exercitată din toate părțile asupra armatei sale.

În al doilea rînd, în urma tratativelor dintre Kossuth și Bălcescu, Silviu Dragomir consideră că s-au obținut rezultate neînsemnate. „Însărcinarea lui Bălcescu — scrie el — se rezumă deocamdată în a convinge pe Iancu de necesitatea împăcării, propunîndu-i gradul de general în armata ungară și determinîndu-l să-și conducă legiunea în Muntenia. În ce privește postulatele politice, Kossuth nu oferă nici astă dată nimic, ci așteaptă să le formuleze Iancu, făgăduind însă a le aproba atît el, cît și parlamentul. Din expunerile lui Bălcescu, de altminteri, reiese că guvernul nu se gîndea să acorde alte concesii decît cele oferite prin proiectul lui Batthyány."

În realitate, în urma noilor tratative dintre Kossuth și Bălcescu au luat naștere două documente de mare importanță. Primul a fost un acord — intrat în vigoare imediat prin semnarea lui de către Kossuth, pe de o parte, și Bălcescu și Bolliac în numele emigrației române, pe de altă parte. Acest acord privea organizarea de către emigranții din Țara Românească, pe teritoriul Ungariei, a unei legiuni române, cu limba de comandă românească, în care puteau intra și români din Transilvania, menită să sprijine revoluția ungară dar putînd fi utilizată mai tîrziu pentru eliberarea țărilor române.

În același timp a fost stabilit un proiect de înțelegere, redactat în limba franceză *(Projet de pacification)*, pe care Bălcescu se obliga să-l prezinte spre discutare conducătorilor români din jurul lui Iancu. Principalul pas înainte reprezentat de acest proiect este constituit de recunoașterea de către Kossuth a existenței naționalității române aparte (în textul francez : *une nationalité à part)*. Proiectul prevede administrația comitatelor și comunelor locuite de români în două limbi : maghiară și română ; prevede limba română ca limbă a școlilor, bisericii și gărzilor naționale din comunele românești, precum și înființarea unei facultăți de

teologie la Universitatea din Budapesta. Proiectul prevedea în același timp eliberarea de sarcinile iobăgești a iobagilor alodiali și jeleri (care constituiau majoritatea țărănimii române din Transilvania).

Desigur, proiectul acceptat de Bălcescu nu satisfăcea revendicările românești stabilite la Adunarea de pe Cîmpia Libertății, nu poate fi deci privit ca o posibilă bază a împăcării româno-ungare, dar constituia fără îndoială cea mai acceptabilă platformă de tratative oferită pînă atunci de guvernul ungar.

După stabilirea acestor idei, Bălcescu a pornit-o imediat spre Munții Apuseni, împuternicit cu hîrtiile oficiale necesare. Înainte de a pleca, i-a trimis lui Ion Ghica, la Constantinopol, o scrisoare patetică, plină de entuziasmul unei biruințe dobîndite. Silviu Dragomir are deplină dreptate să afirme, citînd această scrisoare, că „explozia de bucurie a patriotului român apare oarecum prematură".

În orice caz, bazele oarecum mai realiste de discuție acceptate de Kossuth s-au născut mult prea tîrziu ca să poată avea consecințe asupra mersului evenimentelor. Totuși, constatînd că misiunea lui Bălcescu în Munții Apuseni nu a rămas fără urmări — căci „...Iancu se învoiește a rămîne într-o atitudine de neutralitate în tot cursul luptelor ce se desfășoară în Trasilvania în august 1849. E mai presus de orice îndoială că gestul lui Iancu trebuie interpretat ca un ajutor dat luptei poporului maghiar pentru libertate și independență" — Silviu Dragomir nu pune cu suficientă limpezime în lumină răspunsul de-o mare noblețe dat de Avram Iancu la misiunea plină de abnegație a lui Bălcescu, la poziția relativ mai realistă și mai maleabilă adoptată de Kossuth în pragul prăbușirii depline, și nu constată urmările foarte dăunătoare pe care gestul nobil al lui Iancu le-a avut pentru el și pentru cauza națiunii sale, pentru care a luptat cu atîta eroism și vrednicie.

Ne pare cu totul evident că la sfîrșitul lui iulie, cînd Bălcescu a ajuns în tabăra de la Cîmpeni a lui Avram Iancu, dezastrul final al revoluției ungare se vădea cu o putere înfricoșătoare. Căci deși marea pricepere militară a generalului polonez Josef Bem a împiedicat o vreme trupele țariste ale generalului Liders să

înainteze rapid prin Transilvania pentru a se uni cu grosul trupelor țariste, comandate de generalul Paskevici, și aflate deja în Cîmpia ungară, prăbușirea deplină a rezistenței armate ungurești era absolut previzibilă pentru viitorul apropiat. De altfel, în ultima zi a lui iulie oastea lui Bem a suferit o înfrîngere zdrobitoare la Albești, lîngă Sighișoara, într-o luptă în care a căzut și marele poet Petöfi, iar peste cîteva zile armata ungară din Transilvania a fost cu totul zdrobită și risipită.

În acest ceas de biruință, cînd cei care atacau cu neostenită îndîrjire Munții Apuseni (și să nu uităm că ultimele atacuri au avut loc la 5 iulie — cu cîteva zile înainte ca guvernatorul Kossuth să-și amintească din nou de Bălcescu — atunci cînd trupa lui Vasvári Pál, unul dintre conducătorii „tinerilor radicali" de la Pesta !, pornește la atac dinspre Huedin spre Mărișel, căutîndu-și moartea prin hîrtoapele Munților Apuseni, și găsind-o la Fîntînele, și la 22 iulie — cu o săptămînă după ce Kossuth și Bălcescu stabiliseră o bază de discuții, dar cînd maiorul Gyarmati mai considera necesar să risipească oasele a 600 de ostași unguri prin rîpile muntelui Bedeleu) ajunseseră în pragul înfrîngerii, Iancu s-a ridicat din nou la înălțimea idealor sale nobile, și i-a răspuns lui Kossuth. Scrisoarea lui Iancu, semnată la Cîmpeni la 3 august 1849, cu opt zile înainte ca puterea deplină, politică și militară, să-i fie predată de către Kossuth generalului Görgei, vechiului adept al reconcilierii cu Austria, și cu zece zile înainte de capitularea fără condiții a armatei ungare la Șiria, lîngă Arad, are următorul conținut : „Văzînd propunerile de pace pe care ni le-a adus domnul Bălcescu, agentul emigrației române, din partea onoratului guvern ungar, trebuie să ne exprimăm regretul că în împrejurările actuale nu putem dezbate cu frații maghiari restabilirea păcii, fiind situația în care ne găsim foarte critică. Armata ungurească se îndepărtează, iar forța militară a rușilor se apropie. Ar fi apoi foarte dificil și ar reclama mult timp, pînă cînd am putea convinge poporul a se înfrăți cu voi. Totuși, pentru a vă dovedi sentimentele noastre frățești pe care le nutrim față de națiunea maghiară, am hotărît să rămînem neutri față de armata ungară în tot timpul acestor lupte, neatacînd-o și apărîndu-ne numai în cazul că vom fi atacați. Nădăjduim că această neutrali-

tate va fi respectată atît de onoratul guvern maghiar cît şi de şefii armatei sale".

În cel de-al doilea subcapitol al Capitolului al optulea, Silviu Dragomir examinează în mod foarte temeinic modalităţile cum această scrisoare a devenit un instrument de ponegrire a poziţiei lui Iancu şi a românilor în general. Fapt este că această scrisoare, mai bine zis poziţia exprimată în ea de Iancu, a constituit unul din motivele pentru care — aşa cum constată Silviu Dragomir — „în loc de a recolta cît de cît recunoştinţă din partea imperialilor, Iancu se simte suspectat de ei din primul moment şi tratat cu vădită duşmănie".

Ultimele trei capitole ale cărţii lui Silviu Dragomir prezintă cu temeinică fundamentare ştiinţifică, documentară, urmările nefaste ale luptei revoluţionarilor români din Transilvania alături de odiosul Imperiu habsburgic, clădit pe nedreptate, exploatarea popoarelor subjugate şi reacţionarism profund, urmări care confirmă adevărul convingerii lui Bălcescu despre imperativul unirii popoarelor asuprite în lupta împotriva despotismului habsburgic care le asupreşte. Dar dezvăluie şi situaţia obiectivă care a dus la unirea tuturor popoarelor asuprite din Ungaria şi din ţările vecine (Croaţia şi Transilvania) în jurul tronului habsburgic, care le promitea ocrotire faţă de politica — făţiş şi repetat afirmată a guvernului rezultat din revoluţia ungară din 15 martie 1848, — de a nu recunoaşte pe teritoriul stăpînit sau supus de el altă naţionalitate decît cea ungurească, politică ce ameninţa cu însăşi distrugerea — într-un secol care a fost numit al naţionalităţilor — fiinţei naţionale a tuturor popoarelor conlocuitoare sau vecine cu Ungaria, mult mai numeroase în totalitatea lor decît naţiunea ungară, şi aflată fiecare în majoritate pe teritoriul pe care locuia. Orice examinare ştiinţifică, obiectivă, a politicii naţionale preconizate de revoluţia ungară din 1848—1849, condusă de Kossuth, arată fără putinţă de tăgadă că popoarele care trăiesc împreună sau alături de poporul ungar, convieţuind de secole cu fragmente aflate în minoritate ale acestui popor, nu au avut în 1848—1849 altă cale de apărare a fiinţei lor naţionale, a dreptului lor indiscutabil de a rămîne ele însele, decît de a se alătura Imperiului habsburgic,

bastion întunecat al reacţiunii europene, pentru a se apăra de tendinţele de subjugare şi de deznaţionalizare ale unei revoluţii însufleţite de foarte multe idei înaintate pe tărîm social şi al drepturilor şi libertăţilor individuale, dar transformate de nobilimea care s-a instalat la conducerea ei în forţă de deznaţionalizare a unor naţiuni conştiente de sine şi puternice, de către o naţiune redusă numericeşte dar împintenată de o aristocraţie orgolioasă spre năzuinţe de dominaţie ce-i depăşeau puterile reale.

Tragedia produsă de această contradicţie implacabilă în Europa carpato-dunăreană, ale cărei consecinţe s-au manifestat cu putere în viaţa tuturor popoarelor din acest spaţiu, s-a întrupat cu o forţă excepţională în viaţa lui Avram Iancu, în prăbuşirea sa sub povara decepţiei produse de încălcarea cinică a tuturor promisiunilor făcute de Curtea de la Viena pentru naţiunea sa nu numai asuprită şi exploatată de lungi veacuri dar şi exclusă din rîndul cetăţenilor ţării în care s-a născut. Dar prăbuşirea lui Avram Iancu a însemnat în acelaşi timp o modalitate de asumare a răspunderilor fundamentale faţă de moţii săi, pe care i-a condus în lupte cumplite, fără armele necesare, fără muniţii, fără hrană, încălziţi doar de speranţele în făgăduieli împărăteşti întărite doar de faptul că ele erau acceptate de „Craiul Munţilor". Craiul Munţilor a rămas printre moţii săi, printre cei mai săraci şi mai oropsiţi dintre ei, acceptînd viaţa celor mai dezmoşteniţi, rătăcind prin codrii şi sate, cîntînd din fluier, cugetînd probabil la cele ce au fost şi la cele ce ar fi putut să fie. Avram Iancu, pe vremea cînd rătăcea ca o umbră printre moţii care luptaseră sub porunca lui şi fuseseră înşelaţi de un împărat, a fost un memento viu al imperativului naţional de a nu mai lega niciodată speranţele poporului român de altceva decît de propria sa hotărîre de a înfrunta orice vicisitudini pentru înfăptuirea năzuinţelor sale. Şi, într-adevăr, decepţia din 1848—1849 a devenit o învăţătură fundamentală pentru românii din Transilvania: aceea de a nu mai crede în nici o promisiune venită de la Viena ori de la Budapesta, de a purta cu tenacitate şi răbdare o luptă fără fanfare şi biruinţe sonore, dar necontenită, bazată doar pe propria lor hotărîre de a

nu se lăsa înfrînţi. Această luptă a dus la 1 decembrie 1918 ! Iar în dobîndirea biruinţei în această luptă au avut un rol care nu trebuie uitat şi luptele purtate sub conducerea lui Iancu, dovezi ale vredniciei nestinse de veacurile de asuprire, şi modestia cu care fostul „Crai al munţilor" a acceptat să fie o biată umbră hulită adesea chiar şi de foştii săi prieteni, pentru a împărtăşi soarta poporului său, pentru a nu se rupe de cei care şi-au vărsat sîngele conduşi de poruncile sale.

Înfăţişînd, cu temeiuri documentare sigure şi cu o putere de evocare în care găsim şi vădite calităţi literare, destinul unui erou al neamului românesc, aşa cum s-a modelat el în vălmăşagul realităţilor social-politice ale epocii sale, în efortul de a întrupa năzuinţele unui popor, şi în hotărîrea — de obicei greşit interpretată — de a nu accepta altă soartă decît cea pe care a dobîndit-o poporul sub conducerea lui, cartea lui Silviu Dragomir merită toată preţuirea noastră.

FRANCISC PĂCURARIU

TABEL CRONOLOGIC

1888 *13 martie* Se naşte Silviu Dragomir, în satul Gurasadului din judeţul Hunedoara.

1895 Începe şcoala primară în satul natal.

1899 Se înscrie la Liceul românesc din Blaj, apoi trece la Liceul sîrbesc din Novisad.

1906 Îşi începe studiile superioare la Universitatea din Cernăuţi şi le termină la Universitatea din Viena.

1910 Face primele sale cercetări în arhivele din Viena şi Karlovitz, şi pe baza materialului adunat începe să redacteze studiul *Corespondenţa episcopului Gherasim Adamovici şi mişcarea de emancipare a clerului şi a poporului românesc în 1791.*

1911 Face laborioase cercetări în arhivele din Moscova şi culege un uriaş material privitor la relaţiile românilor din Transilvania cu Rusia în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

1912 Publică în Analele Academiei Române, pe baza materialelor adunate în cursul cercetărilor sale de arhivă de la Moscova, amplul studiu intitulat *Convorbiri privitoare la relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVI.*

1914 Folosind materialele de arhivă adunate în cursul cercetărilor întreprinse pînă atunci, publică la Sibiu studiul *Relațiile bisericești ale românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVII.*

1916 Ca semn de prețuire a activității sale științifice este ales membru corespondent al Academiei Române.

1918 Participă la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie din Alba Iulia, care a hotărît unirea Transilvaniei cu România, și a fost ales unul dintre secretarii ei.

1919 Ca un semn deosebit al prețuirii nivelului activității sale științifice este numit profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea Daciei Superioare, întemeiată la Cluj prin strădaniile neobosite ale lui Onisifor Ghibu, Sextil Pușcariu și Valeriu Braniște, integrîndu-se în munca plină de rîvnă a unui înzestrat colectiv de istorici care au adus faimă „școlii de istorie" de la Cluj.

1920 Publică la Cluj primul volum din vasta sa lucrare *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVII*, bazată pe un uriaș material documentar.

1922 În direcția activității sale universitare privitoare la istoria Europei de Sud-Est, scrie comunicarea academică *Vlahii din Serbia în sec. XII—XV.*

1924 Apare monografia *Avram Iancu.*

1927 În volumul colectiv *Omagiu lui I. Bianu din partea foștilor săi elevi* publică studiul *Din corespondența dascălilor ardeleni în anul 1848*, subliniind pe bază documentară temeinică legăturile strînse dintre revoluționarii români din cele trei țări românești.

1928 Publică monografia *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848—49*, și un studiu de mare importanță, despre N. Bălcescu, în care lumina aspecte puțin cercetare pînă atunci ale activității depuse de marele democrat-revoluționar român pentru atenuarea contradicțiilor dintre revoluționarii români și maghiari și unirea forțelor lor pentru sfărîmarea tiraniei habsburgice.

1928 Ca recunoaștere a meritelor activității sale științifice este ales membru al Academiei Române, și rostește discursul de recepție *Un precursor al unității naționale : profesorul transilvănean Constantin Romanul Vivu*, integrat în tematica revoluției din 1848—1849 a românilor din Transilvania, asupra căreia își concentrează tot mai mult atenția.

1929 Apare volumul *Constantin Romanul Vivu.*

1934 Hotărît să apere cauza unității naționale, dobîndită în urma unor lupte de lungi secole, de amenințarea tendințelor revanșiste și revizioniste care dobîndesc putere după venirea lui Hitler la putere în Germania, înființează la Cluj revista *Revue de Transylvanie* dedicată demonstrării științifice a justeței cauzei românești, și care va apare la Cluj pînă la dictatul de la Viena din august 1940, cînd se mută la Sibiu, unde își continuă apariția pînă în 1943.

1936 Publică la Sibiu volumul *Vasile Goldiș, luptătorul și realizatorul politic*, prezentînd într-o perspectivă largă activitatea unuia dintre fruntașii luptei pentru unitatea națională, reprezentînd în cadrul acestei ample lupte tendințe progresiste, moderne. În același an, publică la București, în volumul omagial *Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vîrstei de 60 de ani, Corespondența fruntașului ardelean Dr. Ion Mihu cu Vasile Goldiș*, și un studiu biografic despre același fruntaș, cu spicuiri din ideile sale politice.

1944 A publicat la Sibiu primele două volume din *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din anii 1848—49*, cuprinzînd documente culese din arhivele unor ministere din Viena şi documente aflate în arhivele Academiei Române, ale Astrei şi ale Muzeului ardelean.

1946 Publică volumul III din *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din 1848—49*, cuprinzînd documente aflate în Arhivele din Budapesta, în principal în Arhiva Kossuth.

1947 Publică la Cluj studiul *Tratativele româno-maghiare din vara anului 1849*, fragment din volumul V al lucrării *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—49*, volum care în intenţia autorului trebuia să cuprindă *Istoria revoluţiei.*

1959 Academia R.P.R. publică lucrarea sa din 1922—1923 *Vlahii din nordul Peninsulei balcanice în Evul mediu.*

1962 *26 februarie* Decesul lui Silviu Dragomir.

1965 La Editura Ştiinţifică apare ediţia definitivă a monografiei *Avram Iancu.*

Fr. P.

CRONOLOGIA REVOLUŢIEI DIN 1848 A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ŞI A VIEŢII LUI AVRAM IANCU

1824 În comuna Vidra de Sus (azi Avram Iancu) din Munţii Apuseni, se naşte Avram Iancu, cel de-al doilea fiu al lui Alisandru Iancu, iobag al moşiei fiscale de Cîmpeni, jude al satului, şi al Mariei Gligor.

1837 Avram Iancu studiază la gimnaziul din Zlatna.

1841 Urmează clasa superioară de umanităţi la Liceul piariştilor din Cluj.

1842 — *1843* La acelaşi liceu din Cluj, Avram Iancu urmează cursul întîi de filozofie.

1847 După absolvirea Facultăţii de drept şi o scurtă perioadă de practicant la Administraţia fiscală de la Sibiu, Avram Iancu se hotărăşte să se dedice avocaturii şi pleacă la Tîrgu Mureş pentru stagiul de „cancelist" la Tabla regească, suprema curte judiciară a principatului Transilvaniei.

1848 *12 ianuarie* Izbucneşte revoluţia la Palermo (Sicilia) şi se extinde repede la alte state italiene precum şi în Lombardia şi Veneţia, aflate sub stăpînire austriacă.

28 februarie Începe revoluţia burghezo-democratică în Franţa, doborînd regimul lui Louis-Philippe

d'Orléans și proclamînd, la 25 februarie, republica.
13 martie Izbucnește revoluția la Viena.
15 martie Izbucnește la Pesta o răscoală populară ce marchează începutul revoluției burghezo-democratice din Ungaria.
18 martie Izbucnește revoluția la Berlin și la Milano. Dieta ungară de la Bratislava votează abolirea obligațiilor iobăgești față de moșieri și a dijmei față de biserică.
20 martie Are loc prima consfătuire a nobilimii „liberale" din Transilvania, pentru a-și fixa poziția față de revendicările revoluționare.
24 martie Are loc la Tîrgu Mureș reuniunea „cancelîștilor" maghiari și români, la care participă și Avram Iancu.
Simion Bărnuțiu redactează un manifest intitulat „Provocațiune", răspîndit de colegii săi de la Academia săsească de drept de la Sibiu, în care respinge ideia uniunii dintre Transilvania și Ungaria, cere fixarea revendicărilor românilor de un Congres național, egalitatea românilor cu cele trei „națiuni privilegiate" din Transilvania, și ștergerea iobăgiei.
25 martie O adunare populară convocată la Zagreb de „Consiliu național provizoriu" votează un memoriu cuprinzînd revendicările națiunii croate.
27 martie Adunarea națională de la Novisad a sîrbilor cere recunoașterea națiunii sîrbe ca națiune de sine stătătoare, congres național și eliberarea grănicerilor sîrbi de obligațiile iobăgești.
La Iași are loc o dunare în cursul căreia este format un comitet pentru redactarea programului revendicărilor burghezo-democratice.
28 martie Adunarea slovacă de la Brezova cere recunoașterea națiunii slovace și formulează revendicările revoluționarilor slovaci, similare cu cele cuprinse în proclamația revoluției din 15 martie de la Pesta.
29 martie Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza, respinge petiția-program a revoluționarilor și înăbușă mișcarea revoluționară cu ajutorul armatei, ordonînd numeroase arestări.
30 martie Sub presiunea revoluției din Viena, din Veneția, din Lombardia — în sprijinul căreia intervenise și armata piemonteză — și din Pesta, și sub amenințarea frămîntărilor revoluționare tot mai puternice din toate provinciile imperiului, împăratul Austriei aprobă desființarea iobăgiei, cerută — sub influența revoluției din Pesta — de Dieta de la Bratislava.
8 aprilie Aron Pumnul, profesor la Blaj, redactează un apel pentru o adunare națională la Blaj, la 18/30 aprilie, pentru formularea revendicărilor revoluționare românești.
30 aprilie Prima adunare de la Blaj a românilor din Transilvania („Adunarea din Duminica Tomii"), la care se hotărăște convocarea unei mari adunări naționale pentru 3/15 mai.
8 mai Consfătuirea de la Sibiu a conducătorilor mișcării naționale române din Transilvania, care aprobă un proiect de program redactat de Simion Bărnuțiu.
2/14 mai În catedrala din Blaj are loc întrunirea conducătorilor mișcării revoluționare române din Transilvania, pentru definitivarea programului revoluției. Simion Bărnuțiu a rostit cu acest prilej o cuvîntarea cu mare răsunet și a prezentat un proiect de program aprobat în unanimitate.
15 mai Avram Iancu sosește în fruntea a 10 000 de moți organizați, cu disciplină militară, în cete, pe Cîmpia Libertății de la Blaj, unde este primit cu mare însuflețire de mulțimea adunată.
3/15 — 5/17 mai Marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, unde cu participarea a

40.000 de oameni , în majoritate ţărani, s-a definitivat şi s-a aprobat programul revoluţiei burghezo-democratice a românilor din Transilvania. Axat pe ideia principală că „Naţiunea română se declară şi se proclamă naţiune de sine stătătoare“, programul prevedea, în 16 articole: Dreptul naţiunii române de a fi reprezentată în dietă proporţional cu numărul său, de a avea reprezentanţi în administraţie, justiţie şi armată în aceeaşi proporţie, de a-şi folosi limba în legislaţie şi administraţie, de a reuni anual o adunare naţională, independenţa bisericii române fără deosebire de confesiune, desfiinţarea iobăgiei fără despăgubire din partea ţăranilor, libertatea industrială şi comercială prin desfiinţarea breslelor şi privilegiilor, desfiinţarea vămilor la graniţă, libertatea cuvîntului şi a tiparului, libertatea individuală şi a întrunirilor, înfiinţarea gărzii naţionale româneşti, învăţămînt de toate gradele în limba română etc. În ultimul articol se cerea să nu se ia în discuţie uniunea Transilvaniei cu Ungaria pînă cînd naţiunea română nu va fi just reprezentată în dieta ţării, în proporţie cu numărul său.

29 mai Dieta întrunită la Cluj a hotărît, nesocotind opoziţia fermă manifestată de români prin hotărîrea de pe Cîmpia Libertăţii, uniunea Transilvaniei cu Ungaria, adîncind cu lipsă de răspundere contradicţiile violente cu mişcarea revoluţionară românească.

2 iunie La Mihalţ, lîngă Alba Iulia, armata trimisă împotriva ţăranilor de comitele suprem, baronul Bánffy, trage în ţărani şi ucide 12 dintre ei.

13 iunie Are loc Adunarea de la Islaz, la care Ion Heliade Rădulescu dă citire programului revoluţiei burghezo-democrate din Ţara Românească, în care se cere independenţa legislativă şi administrativă, emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor clăcaşi, desfiinţarea privilegiilor boiereşti, adunare generală din reprezentanţii tuturor stărilor, libertatea cuvîntului şi a tiparului, gardă naţională, învăţămînt egal pentru toţi cetăţenii, emanciparea ţiganilor etc. Cu acest prilej este constituit primul guvern provizoriu.

11/23 iunie Izbucnirea revoluţiei la Bucureşti, unde domnitorul Gheorghe Bibescu este silit să semneze constituţia şi să recunoască noul guvern.

29 iunie Avram Iancu este convocat în faţa unei comisii sosite în Munţii Apuseni împreună cu unităţi militare pentru a înăbuşi mişcările moţilor şi a le aresta fruntaşii. Iancu refuză să apară în faţa comisiei şi se retrage în munţi.

11 septembrie Încep luptele dintre trupele croate conduse de banul Jallacić şi armata ungară a lui Kossuth.

2/14 septembrie — 16/28 septembrie A treia adunare de pe Cîmpia Libertăţii a revoluţionarilor români din Transilvania, declanşată de încercarea guberniului de la Cluj de a aresta la Sibiu pe conducătorii români. Arestaţii au fost eliberaţi de mulţimea de ţărani români revărsată la Sibiu la aflarea acestei veşti, şi de ofiţerii şi soldaţii regimentului de graniţă românesc de la Orlat. Sub influenţa entuziasmului maselor, Axente Sever a pornit în fruntea a cîtorva sute de ţărani înarmaţi spre Blaj, iar pe drum oastea sa s-a ridicat la cîteva mii. La Blaj s-au adunat circa 60.000 de români şi toţi fruntaşii, hotărînd reafirmarea revendicărilor adoptate de adunarea de la 3/15 mai, respingînd uniunea Transilvaniei cu Ungaria şi trecînd la organizarea de gărzi româneşti înarmate, capabile să răspundă la violenţă prin violenţă.

13/25 septembrie Trupele otomane pătrund în Bucureşti, unde, după eroica rezistenţă a pompierilor de

pe Dealul Spirii, restaurează vechiul regim și trec la arestarea și apoi exilarea conducătorilor revoluției.
Septembrie—octombrie Comitetul Național Român de la Sibiu organizează 15 legiuni românești pentru apărare împotriva atacurilor nobilimii și pentru respingerea samavolniciilor administrației ungurești, care continua să se afle sub influența feudalilor.
10 octombrie Guvernatorul Ungariei, Kossuth, publică o proclamație „Către poporul valah", în care, în loc de a căuta căile înlăturării contradicțiilor, contribuie la adîncirea lor, folosind față de români calificări jignitoare și amenințări, precum și chemînd pe maghiari și secui „să mături ca o furtună" pe români.

A doua jumătate a lui octombrie Începe acțiunea de dezarmare a gărzilor naționale maghiare din Transilvania — în cadrul căreia s-a ajuns la excese reciproce regretabile —și la atacarea curților nobililor pentru a răzbuna o îndelungată asuprire, și se ajunge astfel la „Războiul barbar" de care vorbea Bălcescu, profund dăunător pentru cauza ambelor popoare.
17 octombrie Generalul Puchner, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, cheamă pe români să se ridice împotriva asupririi ungurești.
18 octombrie Armata imperială din Transilvania începe lupta împotriva forțelor maghiare înarmate, constituite din gărzi naționale și trupe de grăniceri secui.

Octombrie — prima jumătate a lui decembrie Armata austriacă pune stăpînire pe întreaga Transilvanie, cu excepția unor zone ale comitatelor secuiești. La aceste lupte participă și unele legiuni românești.
18 decembrie Trupele ungurești comandate de generalul de origine poloneză Josef Bem înfrîng trupele austriece sprijinite de grupuri înarmate românești, la Ciucea.

Trupele generalului Bem ocupă Clujul, unde Bem publică o proclamație prin care cheamă la unirea forțelor revoluționare române și maghiare.

1849 *Ianuarie — martie* Armata generalului Bem ocupă aproape tot teritoriul Transilvaniei.
3 ianuarie „Gardiști" unguri, conduși de un oarecare Geley, pătrund în Munții Apuseni și ocupă satul Rîul Călatei, pe care-l incendiază.
1 februarie Un atac al armatei ungare este înfrînt la Mărișel, unde participă la luptă și femeile, sub conducerea Pelaghiei Roșu. Luptele din această zonă vor deveni foarte frecvente, toate încercările de a pătrunde dinspre Huedin spre inima Munților Apuseni fiind zdrobite de moți.
14 martie Generalul Bem adresează românilor o proclamație în care îi cheamă la unire cu revoluționarii unguri pentru a dobîndi libertatea națiunii lor, pentru a lupta împotriva asupririi comune. Dar bunăvoința lui Bem este anulată de comisarul guvernului ungar Csányi, care, declarînd că pedepsirea exceselor comise de români nu intră în competența armatei, dezlănțuie o largă activitate de teroare.
Sfîrșitul lui martie Ultima fortăreață a revoluției românești din Transilvania, Munții Apuseni, atacați insistent după 15 ianuarie, sînt complet înconjurați de trupele ungurești, iar în spatele atacatorilor nobilimea organizează în toată Transilvania represiuni violente împotriva populației românești.

22 — 23 aprilie Încep convorbirile dintre fruntașii români din Munții Apuseni și deputatul român în Parlamentul ungar Ioan Dragoș, împuternicitul lui Kossuth, pentru a găsi o înțelegere pentru încetarea luptelor dintre români și unguri. Dovedindu-se că Dragoș nu are împuterniciri de a oferi soluții în problemele de bază puse de români, convorbirile sînt

întrerupte iar Dragoş pleacă pentru a cere noi instrucţiuni de la Kossuth.

3 mai Dragoş revine în Munţii Apuseni cu noile instrucţiuni ale lui Kossuth.

4 mai — 6 mai Noi tratative între fruntaşii moţilor conduşi de Avram Iancu şi deputatul Dragoş, emisarul lui Kossuth.

Violînd armistiţiul încheiat pe durata tratativelor, maiorul ungur Hatvani care ocupă Abrudul cu intenţia de a-l aresta pe Avram Iancu şi pe ceilalţi fruntaşi români, dar nu reuşeşte să-i prindă decît pe Buteanu şi pe Dobra, pe care-i va executa. Trecînd la contraatac, moţii alungă trupa lui Hatvani şi, considerînd că Dragoş i-a trădat, îl ucid. Oastea lui Hatvani este înfrîntă deplin între Abrud şi Roşia.

15 iunie Un nou atac al trupelor ungureşti, condus de Kemény Farkas, este zdrobit de oastea ţărănească a lui Avram Iancu lîngă Abrud.

18 — 19 iunie Pe baza înţelegerii dintre ţarul Rusiei şi împăratul Austriei, trupele ţariste pătrund în Ungaria şi în Transilvania.

14 iulie Ţinînd seama de situaţia grea a trupelor ungare, obligate să se retragă pretutindeni din faţa atacurilor trupelor ţariste şi austriece, Kossuth reia la Szeged tratativele, întrerupte cu cîteva săptămîni în urmă, cu Nicolae Bălcescu, năzuind spre o uşurare a presiunilor exercitate asupra armatei sale. În scurt timp se stabileşte un acord privind înfiinţarea unei legiuni româneşti pentru sprijinirea revoluţiei ungare, şi un proiect de pacificare între români şi unguri, pe care Bălcescu urma să-l discute în Munţii Apuseni cu Avram Iancu. Cu acest al doilea document, Bălcescu a plecat în Munţii Apuseni.

26 iulie Trupele de la Huedin, comandate de Vasvári Pál, pornesc la atac spre Mărişel, pentru a pătrunde spre centru Munţilor Apuseni. La 5 iulie, la Fîntînele,

lîngă Mărişel, ele sînt atacate şi zdrobite de moţii conduşi de tribunul Nicolae Corcheş şi centurionul Indrei Roşu, în luptă căzînd şi Vasvári.

Sfîrşitul lui iulie Bălcescu soseşte la tabăra de la Cîmpeni a lui Avram Iancu şi prezintă conducătorilor români proiectul de pacificare rezultat din tratativele sale cu Kossuth. Pentru fruntaşii români este limpede că propunerile lui Kossuth nu mai au nici o valoare, căci revoluţia ungară este pe cale de a fi zdrobită. Totuşi ei îl primesc cu respect pe marele cărturar de dincolo de Carpaţi, iar Avram Iancu se decide să-i răspundă lui Kossuth.

31 iulie Armata ungară din Transilvania, comandată de generalul Bem este înfrîntă de trupele ţariste la Albeşti, lîngă Sighişoara, într-o luptă în care cade şi marele poet Petőfi.

3 august Într-o scrisoare adresată lui Kossuth, Avram Iancu arată că propunerile trimise prin Bălcescu sînt tardive, dar, pentru „a dovedi sentimentele frăţeşti pe care le nutrim faţă de naţiunea maghiară", promite că oastea sa va păstra neutralitate în luptele ce se mai dau.

6 august În lupta de la Şura Mare armata ungară a lui Bem suferă o înfrîngere deplină din partea trupelor ţariste ale generalului Liders, şi armata ungară intră în descompunere.

9 august Grupul principal al armatei ungare este zdrobit de către armata austriacă a generalului Haynau la Timişoara.

11 august Sub presiunea evenimentelor, Kossuth îşi dă demisia, cedînd conducerea politică şi militară generalului Görgei, adept convins al reconcilierii cu Imperiul habsburgic.

13 august La ordinul lui Görgei, rămăşiţele armatei ungare capitulează fără condiţii la Şiria, lîngă Arad, în faţa armatei generalului ţarist Ridiger.

Septembrie Împăratul Austriei aprobă proiectul de rezoluţie prin care revendicările româneşti sînt respinse pe motivul că noua Constituţie austriacă asigură egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor, deci revendicările românilor sînt satisfăcute.

6 septembrie Avram Iancu şi Axente Sever sînt invitaţi la Sibiu la generalul Wolgemuth, comandantul corpului de armată staţionat acolo, care le cere desfiinţarea tuturor trupelor lor.

Axente Sever, bănuit că nu a ordonat predarea tuturor armelor trupei sale şi temut pentru popularitatea sa, este arestat de autorităţile austriece şi dus sub escortă armată la Sibiu.

15 decembrie Autorităţile militare austriece încearcă să-l aresteze pe Avram Iancu la Hălmagiu, dar eroul este eliberat de mulţimea adunată, şi ofiţerul care-l arestase declară că arestarea s-a făcut din greşeală.

10 ianuarie Este trimis Împăratului austriac un memoriu despre încălcarea promisiunilor făcute românilor în timpul luptei lor eroice, şi despre nedreptăţile ce li se fac.

8 martie Avram Iancu şi alţi conducători ai românilor din Munţii Apuseni sînt primiţi de împăratul Austriei, care a elogiat vitejia lui Iancu şi a luptătorilor săi dar nu a dat nici un răspuns la doleanţele prezentate.

11 martie Avram Iancu face parte din delegaţia românilor din Transilvania care îi înmînează un nou memoriu, dar Franz Joseph se eschivează din nou de la răspuns şi declară numai că „Voi cere de la miniştri mei un raport şi vă asigur că dorinţele juste ale românilor vor fi îndeplinite".

Septembrie La Viena încep discuţii întortocheate despre decorarea lui Avram Iancu şi a altor fruntaşi români. Între timp ţarul Rusiei a trimis prin guvernul de la Viena 34 decoraţii cu care dorea să distingă

pe unii fruntaşi români, printre care ordinul Sf. Stanislav pentru Avram Iancu şi Nicolae Bălăşescu, şi ordinul Sf. Ana pentru Axente şi tribunul Sentivani. Prin uneltirile autorităţilor, distribuirea acestor decoraţii este însă tărăgănată luni de zile, iar atunci cînd se efectuează, ele sînt de o categorie mai scăzută, probabil prin intervenţia guvernului austriac la cel ţarist.

1850 *Februarie* 61 de fruntaşi români, printre care Avram Iancu, sînt decoraţi de împăratul Austriei. Iancu refuză însă decoraţia, respingînd numeroase invitaţii pentru a merge să o ridice, iar peste cîteva luni, fiind chemat la prefectul poliţiei pentru a explica refuzarea decoraţiei, el va declara hotărît : „Să se decoreze mai întîi naţiunea cu împlinirea promisiunilor".

1851 *Februarie* Avram Iancu face parte din delegaţia românilor din Transilvania trimisă la Viena pentru a încerca noi intervenţii pentru îndeplinirea revendicărilor lor. După cîteva zile, însă, Avram Iancu, Bărnuţiu, Laurian şi Cipariu sînt citaţi la poliţie, unde li se pune în vedere să părăsească Viena în decurs de opt zile. Iancu pleacă de la Viena la 21 februarie, deplin convins că românii nu îşi pot pune nici o speranţă în Curtea de la Viena.

1852 *21 iulie* Împăratul Franz Joseph începe o vizită în Munţii Apuseni. Avram Iancu, profund amărît de atitudine Casei de Habsburg faţă de românii din Transilvania, dezamăgit de faptul că împăratul nu a răspuns nimic la memoriul pe care i-l înmînase cu un an urmă cu privire la doleanţele moţilor, refuză

să-l întîlnească pe Franz Joseph și nu se folosește de audiențele ce i se oferă. Atitudinea lui Iancu ne apare cu totul justificată și de faptul că în timpul grăbitei sale treceri prin Munții Apuseni Franz Joseph nu s-a interesat nici o clipă nici de situația grea a moților și nici de doleanțele lor.

17 august Protestînd împotriva acțiunii de „delimitare a proprietății pădurilor", profund nedreaptă față de moți, comandantul militar de la Alba Iulia trimite la Cîmpeni trupe care-l arestează pe Avram Iancu și pe tribunii Mihai Andreica și Dionisie Darabant. Dus sub escortă la Alba Iulia, Iancu este pus în cătușe și lovit de un funcționar austriac, și este cuprins de un acces de furie care exprima profunda sa zdruncinare psihică. Peste cîteva zile, autoritățile, temîndu-se de un atac al moților hotărîți să-l elibereze, decid trimiterea lui Iancu la Sibiu, unde este peste puțin timp eliberat, dar cu sănătatea definitiv zdruncinată.

La începutul iernii, Iancu se întoarce în Munții Apuseni, în casa părinților săi, unde va trăi pînă la moarte, pornind în lungi rătăciri prin munții săi iubiți, unde a dobîndit atîta glorie pentru a fi dejucat de viclenia habsburgică, făcînd rare călătorii la Sibiu, Tîrgu Mureș și Bistrița, la puținii prieteni care i-au rămas printre fruntașii români, fiind necontenit înconjurat de iubirea fierbinte a moților săi și de stima întregului popor român care n-a contenit să vadă în el una dintre marile întrupări ale calităților sale.

1872 *10 septembrie* Avram Iancu moare la Baia de Criș, în casa brutarului Ion Stupină, unde era găzduit în acea zi.

13 septembrie Avram Iancu este înmormîntat la Țebea, sub gorunul lui Horea, în prezența unei imense mulțimi de țărani din tot cuprinsul Munților Apuseni, și a prefecților și tribunilor pe care i-a condus odinioară „Craiul Munților".

Fr. P.

CUVÎNT ÎNAINTE

Figura eroului transilvănean de la 1848 trăiește încă și astăzi, conturată mai mult de legendă decît de cercetarea istoriei critice. Nici unul dintre mînuitorii de condei din a doua jumătate a secolului trecut nu s-a simțit îndemnat a încerca să-l înfățișeze în lumina realităților vii ale epocii. Scrisorile și actele, rămase după moartea sa fără supravegherea cuvenită, s-au împrăștiat în cea mai mare parte. Posteritatea trebuie să se mulțumească acum doar cu cîteva hîrtii, salvate de colecționarii epocii. Puținele memorii scrise de tovarășii de arme ai lui Avram Iancu, după cîteva decenii de la sfîrșitul revoluției, nu s-au dovedit deplin lămuritoare nici în ceea ce privește problemele de bază, care urmau să fie rezolvate, nici, mai ales, cu privire la rolul personal al eroului în luptele din Munții Apuseni.

Primul studiu închinat memoriei lui apare abia la jumătate de secol după evenimentele furtunoase din 1848. Autorul, Iosif Sterca Șuluțiu, nu respectă însă îndeajuns adevărul istoric. Expunerile și informațiile sale nu se pot întrebuința decît controlate la fiecare pas [1]. Cu prilejul împlinirii unui veac de la nașterea lui Avram Iancu, s-au scris, în 1924, mai multe studii și cărți de popularizare

[1] Iosif Sterca Șuluțiu, *Avram Iancu* (în *Transilvania)*, Sibiu, 1897.

de : I. Lupaş, N. Buta, Alexandru Ciura, Teodor Mureşan, I. Georgescu şi chiar de autorul prezentei lucrări [1]. Materialul de informaţie cunoscut atunci s-a dovedit însă extrem de sărac, cu totul insuficient pentru a reînvia frămîntarea revoluţionară de la 1848. Sub înrîurirea concepţiei naţionaliste-burgheze, toate publicaţiile acestea săvîrşesc greşeala de a ignora factorul social şi de a pune pe plan secundar rolul maselor populare, de care e atît de strîns legată lupta lui Iancu. Conştienţi de aceste deficienţe, ne-am străduit, prin studiu neîntrerupt şi prin cercetări în arhive, să întregim, înainte de toate, informaţia privitoare atît la mişcarea revoluţionară, cît şi la partea ce a deţinut-o Avram Iancu în conducerea ei. Acum încercăm a da în paginile de faţă, în lumina materialismului istoric, şi o sinteză mai aprofundată a izvoarelor noi, cu ajutorul cărora se pot reconstitui, mai aproape de realitate, epoca luptelor îndîrjite, rolul maselor populare şi vrednicia conducătorilor, devotaţi poporului oropsit. Aşezat în lumina lor, profilul luptătorului democrat revoluţionar de la 1848 se reliefează în linii mai vii şi mai depline.

Lucrarea de faţă prezintă deci un text cu totul nou, care se deosebeşte de vechea redactare atît prin baza documentară mult lărgită, cît şi prin concepţia după care se interpretează mersul revoluţiei. Îndoitul rol al lui Avram Iancu în primăvara anului 1848, ca luptător pentru drepturile naţiunii şi ca tribun al moţilor, apoi lupta sa în fruntea unei oaste de ţărani, acţiune politică de mai tîrziu fie pentru a stabili o împăcare cu revoluţionarii maghiari, fie pentru a realiza solidarizarea tuturor forţelor democratice, preconizată de Nicolae Bălcescu, precum şi atitu-

[1] Lupaş I., *Avram Iancu (Anuarul Inst. de istorie naţională*, Cluj, 1924, III, pp. 1—62). Buta N., *Avram Iancu şi epoca sa*, Cluj, 1924. Ciura Al., *Povestire pe scurt a vieţii lui Avram Iancu*, Cluj, 1922. Georgescu Ioan, *Avram Iancu, Crîmpeie din viaţa şi din vremea lui*, Sibiu, 1922. Mureşan Teodor, *Avram Iancu. Vieaţa şi faptele lui de vitejie*, Turda, 1924. S. Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti, 1924.

dinea sa faţă de împăratul care îşi nesocoteşte cuvîntul dat, expuse toate în temeiul documentaţiei lărgite, arată cu mai multă claritate locul ce-l ocupă Avram Iancu în revoluţia de la 1848.

În expunerea ce urmează, avînd în mod normal caracterul unei cercetări ştiinţifice şi al unei analize critice, acordăm totdeauna preferinţă adevărului istoric, stabilit în temeiul mărturiilor autentice. Faptele povestite, ideile şi declaraţiile atribuite lui Iancu, aprecierile contemporanilor le reproducem şi le interpretăm după documentele emanate în timpul revoluţiei. Ştirile de mai tîrziu le înregistrăm doar pentru a proiecta o lumină mai deplină asupra personalităţii eroului şi a împrejurărilor din viaţa lui particulară. Stabilind însă „temelia de fapte exacte şi incontestabile pe care să ne putem sprijini", am urmat înţeleptele sfaturi ale lui V. I. Lenin : „Ca aceasta să fie într-adevăr o temelie, trebuie să luăm nu fapte răzleţe, ci întreg ansamblul faptelor referitoare la problema analizată, fără nici o excepţie, căci altminteri se va naşte în mod inevitabil bănuiala, şi o bănuială cu totul legitimă, că faptele au fost alese sau triate arbitrar, că în locul conexiunii şi interdependenţei obiective a fenomenelor istorice în ansamblul lor este servită o cîrpăceală «subiectivă»..." [1].

Dar luptele din Munţii Apuseni nu formează decît un capitol din marea mişcare revoluţionară. Pentru a cunoaşte mai bine împrejurările istorice care i-au dat lui Iancu un rol de frunte şi i-au impus lupta grea şi plină de răspunderi, am fost siliţi, nu o dată, să ne ocupăm de legăturile sale cu ceilalţi conducători ai românilor din Transilvania şi, în linii mari, chiar de desfăşurarea evenimentelor revoluţionare din Ungaria. Spre paguba atît a unora cît şi a celorlalţi, românii şi maghiarii n-au reuşit, în anii 1848 şi 1849, să lupte pe un front comun împotriva des-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, pp. 272—273.

potismului asupritor. Politica naţionalistă a guvernului din Pesta, sprijinită de nobilimea maghiară din Transilvania, a nesocotit faptul că dreptul de a hotărî asupra soartei acestei provincii îl aveau nu un grup restrîns de privilegiaţi, ci masele largi ale populaţiei, a cărei majoritate covîrşitoare o formau românii.

Pe de altă parte, unii români, determinaţi de limitarea burgheză a ideilor lor, n-au putut face distincţie clară între nobilimea stăpînă de moşii maghiară şi masele de ţărani şi orăşeni ale poporului maghiar. Din pricina actelor de teroare ale administraţiei nobiliare, contradicţiile dintre ţărani şi nobilimea proprietară se ascut tot mai mult, complicînd raporturile de clasă şi pe cele naţionale, întrucît contradicţia dintre moşierii nobili şi ţăranii iobagi apare în Transilvania ca o contradicţie între nobili, maghiari în majoritate, şi iobăgimea precumpănitoare română. Situîndu-se, astfel, pe poziţii sociale şi naţionale diferite, conducătorii celor două popoare n-au putut găsi o platformă de colaborare decît atunci cînd, prin mijlocirea marelui democrat revoluţionar N. Bălcescu, primejdia prăbuşirii revoluţiei a devenit evidentă şi pentru unii şi pentru alţii, deşi încercări de colaborare n-au lipsit nici de o parte nici de alta.

Constatările istoricilor marxişti rezultă din studiul aprofundat al epocii revoluţionare. Ele ne-au servit drept călăuză în rezolvarea multor probleme complicate în legătură cu controversele politice [1]. De aceea ţinem să subliniem că noi nu identificăm aristocraţia şi nobilimea mijlocie ungurească cu poporul maghiar. Chiar dacă în documentele vremii se pomenesc „ungurii" sau „naţiunea maghiară" ca potrivnici aspiraţiilor române, sub aceste expresii noi înţelegem totdeauna pătura conducătoare a foştilor feudali maghiari, care luptă cu toate mijloacele pentru a-şi menţine preponderenţa economică şi politică.

Iancu constituie, în multe privinţe, o excepţie. El se fereşte din capul locului de a identifica „pe conservatorii şi aristocraţii" din Transilvania cu poporul maghiar. „Nu vrem a dezonora caracterul întregii naţiuni maghiare. Nu. De aceasta să ne ferească Dumnezeul popoarelor", sînt cuvintele lui proprii, spuse în toiul revoluţiei.

În înverşunarea luptei s-au spus, fireşte, nu o dată cuvinte grele din partea ambelor părţi. Ele nu se pot socoti nerostite, căci istoria le-a consemnat, dezaprobînd pe unele şi justificînd pe altele. Nici episoadele de luptă dintre cele două tabere nu pot fi trecute cu vederea. Apărarea munţilor sub conducerea lui Iancu şi lupta eroică a maselor populare fac parte din tradiţiile cele mai glorioase ale revoluţiei române. Ceea ce trebuie să subliniem însă îndeosebi este constatarea că, în cele din urmă, Avram Iancu, întocmai ca şi Ludovic Kossuth, s-a convins că românii şi maghiarii trebuie să găsească o platformă comună pentru a-şi apăra libertatea şi existenţa naţională. Conducătorul moţilor e atît de convins de acest adevăr, încît nu pregetă a adresa lui Kossuth apelul stăruitor: „De credeţi în cer un Dumnezeu şi pe pămînt o patrie, luaţi alte mijloace de-a trata cu noi, convingeţi-vă deplin că între noi şi voi armele nu pot hotărî niciodată".

Lupta lui Avram Iancu pentru drepturile moţilor şi pentru emanciparea naţională a românilor din Transilvania constituie o pagină de mîndrie a întregului nostru popor. Înfăţişînd-o într-o mai amplă monografie istorică, nădăjduim a da un îndemn noilor generaţii în lupta lor pentru fericirea oamenilor muncii şi a patriei.

S.D.

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Bucureşti, 1960, pp. VIII, 32, 81, 91, din care am reprodus aceste constatări. Cf. *Lupta de clasă*, iulie 1961, nr. 7, pp. 34, 36, şi manualul de *Istoria Ungariei* (1790—1849), Budapesta, 1957, pp. 353, 357, 427—28.

CAPITOLUL ÎNTÎI

COPILĂRIA LUI IANCU

Conducătorul moţilor din anii 1848—1849 s-a născut în Vidra de Sus, o comună aşezată în inima Munţilor Apuseni ai Transilvaniei. Cînd urci de la Cîmpeni spre Muntele Găina, şoseaua coteşte de la o vreme spre apus, îngînîndu-se cu Rîul Mic, una dintre ramurile de obîrşie ale Arieşului. Astăzi se întîlnesc în cale mai întîi Vidra de Jos, iar ceva mai la deal Vidra de Mijloc, sate mari, compacte, cu casele zidite pe mici terase ori la poalele versantelor. Acum un veac şi jumătate însă, Vidra de Mijloc era doar un „crîng", format din cîteva case izolate. Cea din urmă aşezare omenească în valea acestui rîu din ce în ce mai sălbatic rămîne Vidra de Sus. Aici valea e mai îngustă şi casele sînt presărate de-a lungul apei într-un peisaj pitoresc. A lui Alisandru Iancu era clădită între drum şi albia rîului, care taie în două lunca culcată sub dealuri stîncoase[1].

---

[1] Vidra de Jos de odinioară se numeşte astăzi *Goieşti*, iar Vidrei de Sus i s-a dat numele lui Avram Iancu. Singură Vidra de Mijloc şi-a păstrat denumirea mai veche : *Vidra*. Datele puţine despre părinţii lui Iancu le-am luat din studiile lui I. Lupaş, *Avram Iancu* ,Cluj, 1924, şi N. Buta, *Avram Iancu şi epoca sa*, Cluj, 1924. Cartea lui Iosif Sterca Şuluţiu, *Avram Iancu* (retipărită din *Transilvania)*, Sibiu, 1897, am utilizat-o cu precauţia cuvenită. Autorul inventează de prea multe ori ştiri care se dovedesc neadevărate.

Bunicul familiei, bătrînul Gheorghe, pare să fi fost om vrednic, care a crescut şapte copii. Fetele, Sîntioana, Maria, Zamfira şi Ana, înzestrate cum se cuvine, s-au măritat cu gospodari cinstiţi din neamurile Resiga, Vasin, Trifuţiu şi Bistroi, care au lăsat urmaşi numeroşi [1]. Cei trei fii, Alisandru, Avram şi Ioan, învaţă la şcoală în satul natal, poate şi în Cîmpeni. Datorită brumei de învăţătură ce şi-au însuşit, ei izbutesc să dobîndească slujbe de încredere din partea domeniului. Tustrei vor deveni juzi şi gornici, un fel de primari ai satelor „fişcuşeşti", şi paznici ai pădurilor aparţinătoare domeniului. Alisandru, tatăl eroului, e jude în Vidra de Sus, iar Avram în Vidra de Jos. Fratele mai mic, Ioan, este de asemenea jude al domeniului, fără să putem preciza unde. Doctorul Vasile Pop, cărturarul cu mare faimă în vremea sa, îl ştie jude al domeniului Zlatna, dar nu precizează anume locul unde servea. Observaţia că şi mezinul „e român zdravăn" aduce o contribuţie preţioasă pentru a judeca vrednicia familiei [2]. Ioan Iancu este abonat al *Gazetei de Transilvania* (1840), de unde se poate cunoaşte rîvna lui de a se adăpa la fîntîna ideilor epocii de redeşteptare. Cînd un profesor din Cluj, Székely Moise, întreprinde, prin 1846, o excursie de studii în Munţii Apuseni, întîlneşte pe doi dintre fraţi şi rămîne surprins de felul în care ştiu ei să primească oaspeţi străini [3]. El notează următoarele : „Cît de fericite rezultate dă educaţia, chiar şi în clasele de jos, o dovedeşte purtarea plină de virtuţi şi unanim recunoscută de funcţionarii domeniului a celor doi iobagi din Vidra de Sus, fraţii Avram şi Alisandru Iancu. Mărturisind aceasta, dorinţa mea sinceră ar fi ca măcar o parte mică din locuitorii patriei noastre să se apropie de cultura, bunăstarea şi conduita lor."

[1] Consemnarea rudelor lui Iancu, unchi şi mătuşi, a se vedea la I. Lupaş, *op. cit.*, pp. 59—61. Avocatul Augustin Raţiu din Turda a tipărit între 1925 şi 1927, ca manuscris, dosarul privitor la lăsămîntul lui Avram Iancu, în care se găsesc multe şi preţioase informaţii privitoare la familia eroului. Autorul a binevoit a ne pune la dispoziţie un exemplar din lucrarea sa.

[2] Notele privitoare la *„Iank Ioannes iudex dominialis zalathnensis"* se găsesc în corespondenţa lui Vasile Pop către Bariţiu (Zlatna, 6 octombrie 1849. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, mss. române, nr. 100, colecţia Bariţiu, vol. 9, fila 167).

[3] Schiţele de călătorie ale profesorului Székely Moise, viitor vicar unitarian ,sînt publicate în revista din Cluj *Kiskövet, általános ismertetö*, 1946, nr. 2 şi 3.

Cuvintele de laudă măgulesc pe părintele eroului, dar dezvăluie, totodată, şi soarta tragică de care erau loviţi chiar şi cei mai de frunte moţi : fiind iobagi încă, ei sînt supuşi ai domeniului fiscal, aparţin, prin urmare, clasei celei mai de jos. Prin educaţia şi calităţile lor personale, fraţii Iancu se impun atenţiei tuturor, dar rămîn, cu toate acestea, lipsiţi de libertate şi datori a roboti stăpînului. Neamul lor era apăsat de multe veacuri de jugul care se dovedise neînduplecat. Doar şcoala oferea atunci un mijloc de a se smulge din iobăgie sau de a-i îndulci într-o oarecare măsură asprimea.

Într-o asemenea familie vede lumina zilei, în 1824, viitorul „crai al munţilor", ca al doilea fiu al soţilor Alisandru şi Maria Iancu. Mama eroului, Maria Gligor, e descrisă ca o femeie măruntică, dar plină de viaţă, cu părul bălai şi ochii albaştri. Ziua în care s-a născut Avrămuţ nu o cunoaştem. Condica bisericii din acel an s-a pierdut, iar certificatele şcolare de mai tîrziu nu notează decît vîrsta şcolarului. Părinţii îi dau la botez numele unuia din unchi. Primul lor născut, preotul Ioan de mai tîrziu, primise de asemenea un nume obişnuit în familie. În acest chip, fraţii caută să întărească legătura de solidaritate şi să cultive tradiţia modestă a căminului lor, care nu e lipsit însă de gînduri măreţe. Cît de departe mergeau nădejdile perechii tinere nu ştim. Bănuim însă că vrednicul jude din Vidra de Sus cunoştea calea care ducea spre libertate. De aceea căuta să-şi sporească averea, pentru a trimite copiii la învăţătură. Dacă cel mai mărişor se dovedeşte bun cîntăreţ, el poate să devină preot. Clericilor nu li se mai cerea robota afurisită. Dar Avram ? Fi-va oare destul de vrednic

să învingă greutățile învățăturii ? Bunii părinți sînt obsedați mereu de chinuitoarea problemă a poporului român din Transilvania. Eliberarea din jugul iobăgiei rămîne visul lor cel mai fierbinte. Masa valahilor, sau a dacoromanilor, scriau K. Marx și F. Engels în 1853, se afla și se află și astăzi „sub apăsarea jugului feudal al marilor proprietari funciari maghiari, care, potrivit sistemului austriac, au fost transformați și într-un instrument de spoliere guvernamentală..." [1]. Domeniul fiscului din Munții Apuseni nu aparținea, e drept, marilor feudali, exploatarea țărănimii însă era și aici nemiloasă și de multe ori sălbatică.

Ca jude și gornic, Alisandru Iancu nu se resimte de apăsarea acestui jug în așa măsură ca ceilalți moți. Slujba îi aducea anumite foloase și îi asigura scutire de sarcinile umilitoare. Dar, oricum, el se socotește prins încă în chingile rușinoase ale șerbiei. Corvezile le cunoștea foarte bine. Deoarece ele constituie cadrul în care se desfășoară viața sătească din Vidra de Sus, încercăm a le expune pe scurt.

Comuna de naștere a lui Avram Iancu aparținea domeniului fiscal Cîmpeni, numit „cel de sus", împreună cu alte 10 sate împrăștiate pe cele două văi ale Arieșului. Domeniul era condus de o administrație din Zlatna. Proprietar era, prin urmare, statul însuși. Același proprietar îl aveau și domeniile din Zlatna, Abrud-sat și Baia de Arieș. Interesul fiscului era ca centrele miniere să fie ajutate de populația țărănească din împrejurimi cu produse agricole și cu brațe de muncă. De aceea nici sub regii unguri, nici sub principii transilvăneni nu li s-a impus locuitorilor din munți decît obligația de a oferi domnitorului țării un dar anual de valoare minimală. Casa austriacă stabilește însă taxe regulate, a căror mărime sporea din an în an, amplificîndu-se cu tot mai numeroase prestații. În vremea urbariilor din secolul al XVIII-lea se asimilează în sfîrșit,

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 9, Editura Politică, București, p. 9.

pe deplin, și populația din Munții Apuseni regimului nemilos de exploatare feudală, cu deosebirea doar că în locul proprietarului local, al moșierului, în domeniile fiscului proprietar era statul care stăpînea prin slujbașii și „șpanii" fiecărui domeniu. Dar, neexistînd „alodiu", adică teren rezervat exclusiv nobilului, țăranii din munți posedă întreg hotarul comunei, arătură, fînețe și păduri. Regimul habsburgic însă e departe de a recunoaște drepturile cîștigate prin practica unor veacuri îndelungate ; el intervine necontenit pentru a stoarce cîștiguri mai mari și reușește a impune astfel sarcini tot mai grele pe umerii moților [1].

Cînd s-a întocmit recensămîntul iobagilor, în vara anului 1820, judele comunei și sfatul bătrînilor din Vidra de Sus reproșează cu amărăciune stăpînirii despuierea de drepturi, care li se aplică an de an [2]. Plîngerea era îndreptățită, deoarece administrația austriacă reglementase urbariul în așa fel, încît obligația de robotă a devenit, de fapt, nelimitată. Oamenii erau chemați necontenit să ajute la tăiatul lemnului din pădure, alții se îngrijeau de plutirea stînjenilor pe rîu pînă la Baia de Arieș sau de transportul cu carele pînă la cohurile din Zlatna. Șlicul, piatra de minereu, trecută o dată prin șteampuri, o cărau tot ei de la Ofenbaia (Baia de Arieș) la Zlatna, pentru ca

[1] Lucrarea mai nouă a istoricului maghiar I. Tóth Zoltán, apărută în românește în Editura Academiei R.P.R., 1955, sub titlul *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, dă lămuriri amănunțite și despre „domeniul de sus", al Cîmpenilor, înfățișînd cu deplină înțelegere situația moților și luptele lor împotriva apăsării feudale. De domeniul de sus țineau comunele Cîmpeni, Sohodol, Bistra, Certeje, Săcătura, Albac, Neagra, Scărișoara, Vidra de Jos, Vidra de Sus și Ponorel. Despre raporturile moților din Munții Apuseni cu stăpînirea, cf. Rubin Patiția, *Munții noștri, Țara Topilor*, Orăștie, 1912 (p. I, *Din cele mai vechi vremuri pînă la 1785*).

[2] Urbariul comunei Vidra de Sus l-am luat de la Ștefan Meteș, *Viața agrară-economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1921, pp. 184—188.

să se macine acolo în noile întreprinderi și să se aleagă din ea firele de metal prețios. Taxe în bani, destul de mari, datorează numai moții care posedă car și vite de jug. În schimb, zilele de lucru se remunerează cu o plată în bani, așa de puțintică, încît poate fi socotită doar simbolică, servind totuși dovada că ei nu au fost tratați întotdeauna ca iobagii nobililor. Morile din sat sînt supuse la taxe anuale, de asemenea și dreptul de vînat și pescuit. Cîrciumile și dreptul de a vinde băuturi aparțin domeniului, care-l exploatează cu profit. Pentru porci și stupi li se cere oamenilor nu dijmă, ci o taxă stabilită anual. Sarea se aducea din Turda ; de la o vreme moții erau însă trimiși să o cumpere la Uioara (Ocnele Mureșului), ceea ce însemna drum mai lung, vamă peste podul Mureșului și pierdere de timp pentru cărăuși. Lemnul de brad potrivit pentru cioplit îl căpătau cu bucata pe preț nu prea ridicat, cel de construcție era scump însă și pentru ei.

Condițiile de trai nu ar fi fost de nesuferit dacă nu s-ar fi ivit și „răutăți", cum se exprimă recenzorii din 1820, nevoi inerente terenului muntos și dușmănii legate de starea iobagului. Pămîntul nu dă nici prea mult rod, datorită pietrișului care năpădește și îneacă totul ; multe arături se fac pe înălțimi greu de urcat, unde apa de pe coaste spală prea deseori ovăzul și orzul, singurele păioase care rezistă climei. Fînețele erau și ele situate la distanțe mari, iarba era slabă pretutindeni, abia de se putea cosi o dată, iar pășunile erau neîndestulătoare. De aceea muntenii erau nevoiți a lua în arendă, în fiecare an, poiene în hotarul județelor apropiate, Zarand și Cluj. Poame nu se făceau, nici cultura legumelor nu renta. Din întreg terenul comunei Vidra, abia dacă a douăsprezecea parte producea rod, a zecea parte era mediocră, iar restul era pămînt sterp. La toate aceste mizerii se adăugau și drumurile impracticabile și lipsa de produse proprii care să se poată valorifica pe piețe.

În asemenea condiții de trai, lupta pentru existență a moților din Vidra pare destul de grea. Bucatele sînt nevoiți să le cumpere din tîrguri sau să le aducă de pe cîmpie. Bani nu au decît ce cîștigă de la domeniu și din vînzarea obiectelor confecționate din lemn, oferite la oraș sau prin ciubărari. De la un timp însă, șpanii străini ai domeniului fac adeseori să dispară bănișorii („creițarii") agonisiți cu munca grea de robotă, iar zilele de lucru la care îi cheamă sporesc necontenit. În 1820, vidrenii se plîng că și lemnul ce-l primesc pentru confecționarea vaselor se află departe în pădure și la loc rău. Totul era astfel întocmit de către administrația domeniului încît iobagii fiscali să consume cît se poate de puțin și să aducă în schimb cîștig maxim pentru proprietar. În această formulă se ascunde sîmburele conflictului dintre domeniu și moți, conflict care nu a fost rezolvat nici prin răscoala lui Horea, nici prin măsurile de reglementare urbarială ale stăpînirii. Regimul absolutist feudal trebuia doborît, ca să se creeze condiții favorabile pentru dobîndirea unui trai mai bun. Dar „Urbariul" nu consemnează nici de departe mizeria cruntă ce domnește în Munții Apuseni în această epocă a stăpînirii habsburgilor. Populația, care a sporit într-un secol și jumătate, a fost nevoită să se întindă înspre obîrșiile Arieșului, întemeind sate noi pe locurile defrișate cu mare trudă. Condițiile de trai nu s-au îmbunătățit prin aceasta, dar nici prin faptul că o bună parte a moților își vor părăsi căminele părintești ca să întemeieze așezări noi în teritoriul dintre Someșul Rece și Someșul Cald, preferînd să devină „jeleri" ai feudalului din Gilău decît să continue viața de iobagi săraci ai fiscului din regiunea Arieșului superior, lipsiți de orice posibilitate de cîștig.

Dacă, în ciuda împrejurărilor vitrege, găsim totuși moți relativ mai înstăriți, faptul se explică prin vrednicia oamenilor, deprinși a lupta cu cele mai aspre condiții de viață. De voie, de nevoie, ei trebuie să se mulțumească

cu puținul ce-l cîștigă. Unii reușesc a realiza eroic chiar economii, sporind, încetul cu încetul, patrimoniul moștenit. Tatăl lui Avram dovedește, de asemenea, o hărnicie pilduitoare. În 1839 el stăpînea un loc iobăgesc de opt iugăre arător și mai multe fînațuri depășind îndoitul acestei suprafețe, ceea ce nu e puțin, în comparație cu sărăcia care copleșește populația din munți [1]. Inventarul oficial ne dă putința să recunoaștem și zestrea adusă de tînăra soție a lui Alisandru : o bucată de grădină în luncă, „la Bogdan", și mici fîșii de fînațuri „în Belcu", „la Capul Podului" și peste iaz, la moara Gligoreștilor. Gospodăria lor sporește astfel în belșug : poiețile din ogradă și stînele de la munte vor adăposti în curînd mai multe vaci cu lapte, boi de jug, cîțiva cai și porci și oi numeroase. Judele Alisandru se mai îndeletnicește însă, decenii întregi, și cu cărăușia, care îi aduce venituri frumoase. El fasonează lemnul în ferăstraie, taie scînduri și șindrilă și transportă produsele acestea prețioase fie la administrația minelor, fie la Cîmpeni, Abrud și Zlatna sau chiar înspre cîmpie [2]. După ce ajunge stăpîn pe partea ce-i revine de la părinți, lasă în picioare casa veche, dar construiește alta, în mijlocul grădinii, „minunată" după împrejurările de atunci, cu două încăperi, din material lemnos, așezată pe temelie de piatră și acoperită „frumos", întîi cu scînduri, apoi cu șindrilă. Felul de construcție al caselor de la munte de acum o sută de ani și mai bine îl reamintesc ferestrele mici, acoperișul țuguiat, foarte înalt, și „tîrnațul", cerdacul deschis, caracteristic în regiune, încins cu patru ar-

[1] Averea lui Alisandru Iancu e arătată amănunțit în „extrasul urbarial" publicat de I. Lupaș, *op. cit.*, în anexe, pp. 31—36. Aici se menționează și casa nouă (*„domus e lapidis et lignis materialibus splendide aedificata et scandulis formose tecta"*).

[2] I. Georgescu, *Pe urmele lui Avram Iancu. Amintirile moțului Marta Gheorghe a Ghilii despre anii din urmă ai lui Iancu* (în *Transilvania*), 1922, pp. 576—583. Dar amintirile acestea sînt în mare parte deformate, cum se întîmplă totdeauna cu informațiile transmise după trecerea unui răstimp de mai multe decenii.

cade. Casa veche o locuiește însă bunica familiei, Gheorgheasa, adică văduva lui Gheorghe Iancu.

„Casa Iancului", rămasă în picioare pînă în zilele noastre, transformată în muzeu, păstrează încă, atîrnat de grindă, leagănul lui Avram, din nuiele de alun împletite. E acoperit cu un cearșaf din pînză de cînepă, iar învelitoarea e din lînă seină, învîrstată cu negru. Alături e așezat patul părinților, acoperit cu o cergă moțească și împodobit cu lepedee și perne [1]. Tot ce se găsește în „muzeul" de astăzi, piesele de mobilă și uneltele de prelucrat lemnul, ca și tindeiele cu alesături colorate, perdelele, fețele de masă, costumele și cojoacele bărbătești și femeiești, arată felul de viață, simplu, dar nelipsit de un deosebit simț al frumosului, la această familie de moți.

În aceste condiții cresc cei doi copii ai judelui din Vidra de Sus. Ioan e cu patru ani mai mărișor decît Avram. El va conduce, prin urmare, joaca din copilărie a frățiorului, sub ochii plini de grijă ai mamei. Coastele împădurite și îmbrăcate cu tufișuri care se ridică în fața casei, peste drum, și dincolo de rîu, în lunca de sub Piatra Albă, oferă felurite ascunzișuri liotei de copii, preocupați veșnic să descopere tainele lor. Moara de alături, cu iazul nu prea adînc, va prinde cu deosebire în vraja ei pe viitorul erou. În miezul verii copiii se bălăcesc toată ziua în apă, fie aici în iaz, fie la stavila Inceștilor. Toți puii de moți știu cum se caută păstrăvul în cotlonul de sub jgheab și sub pietrele din șuvoaie. Avram învață chiar meșteșugul undiței, care-i va mîngîia multe clipe din anii tragicei sale agonii. Nimic nu lipsește, de altfel, din potrivelile vieții de la țară, menite a răsfăța copilăria unui fiu de iobag. Bunăstarea relativă îngăduie părinților să se îngrijească cu dragoste de copii, hrănindu-i îndestulător și îmbrăcîndu-i cuviincios. Joaca era asigurată întotdeauna

[1] În *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1857, prof. Ștefan Pascu prezintă *Muzeul Avram Iancu*, iar N. Dunăre materialele etnografice.

de pîlcurile nepoţilor, care vor fi dat adeseori pe la bunicuţa lor. Mulţimea de veri şi verişoare îi va păstra dragoste lui Avram şi în anii întunecaţi ai neaşteptatei sale eclipse [1]. Trebuie să fi fost deci un bun şi vesel tovarăş, alintat de părinţi şi iubit de copiii satului. Clocotea în el viaţa şi sănătatea, spune un martor contemporan.

Ce atmosferă domneşte într-un asemenea cămin de ţărani cuviincioşi şi strădalnici ne putem lesne închipui. (La munte viaţa se deapănă pe îndelete, legată de munca anevoioasă de toate zilele. Copiii nu se resimt încă de asprimea nedreptelor orînduiri omeneşti, dar pe măsură ce prind a înţelege vorbele părinţilor ei îşi întipăresc în suflet crîmpeie de fraze care îi vor urmări de-a lungul întregii vieţi. Nemulţumirea moţilor mocnea neîntrerupt şi după răscoala lui Horea, alimentată zi de zi de politica Austriei şi de răutatea funcţionarilor camerali. Gornicul din Vidra de Sus îşi înseamnă bine abuzurile la care se dedau slujbaşii „împărăţiei" pentru a deposeda pe moţi din drepturile lor. Ca angajat al fiscului, el nu poate să intervină. Popularitatea de care se bucură între consăteni şi preţuirea ce i-o arată cărturarii din Munţi îl feresc de bănuiala că s-a făcut complice la asuprirea poporului şi la abuzurile domnilor. Respectuos faţă de cei mari, tatăl lui Iancu ştie să se menţină pe calea dreaptă. În sînul familiei însă îşi leapădă sfiala şi îndrăzneşte a osîndi nedreptatea. Cei doi copii află astfel destul de curînd de numele lui Horea, năprasnic moţ din Albac. Drama lui, povestită adeseori, trebuie să le fi aprins fantezia. Dorul de libertate, sădit încă din copilărie în sufletul lui Avram, nu se va stinge niciodată.

Povestea copilăriei eroului nu e însă, din nefericire, prea bogată în amănunte. La vîrsta potrivită el va fi trimis la şcoala din sat şi în urmă, după un an sau doi, părăseşte casa părintească pentru a învăţa azbuchile la dascălul Ioanette din Cîmpeni. Tatăl său hotărîse a-i duce pe ambii copii la învăţătură mai înaltă.

[1] *Transilvania*, Sibiu, 1922, p. 595.

ADOLESCENŢA

Şcolile primare din Munţii Apuseni, în care Avram Iancu învaţă mai întîi carte, se bucurau în această epocă de o faimă deosebită. Încă de pe vremea lui Iosif al II-lea au fost înfiinţate aici mai multe şcoli, întreţinute de fisc şi controlate de autorităţile şcolare, asigurîndu-se dascălilor plata cuvenită în bani şi în natură. În 1846, profesorul ungur Székely Moise, amintit mai sus, comparînd şcolile din Sălciua şi din celelalte comune de iobagi din văile Arieşului, constată că pe domeniul statului ele se prezintă în condiţii mult superioare. Clădirile, mai arătoase pretutindeni, sînt aşezate în ogrăzi împrejmuite cu uluci. Copiii învaţă să scrie şi să citească, însuşindu-şi totodată şi regulile moralei şi ale bunei-cuviinţe. De aceea fruntaşii ţărănimii din munţi par mai îngrijiţi şi mai bine îmbrăcaţi. Ei înlocuiesc căciula cu pălăria, pieptarul lung de piele îl scurtează, iar în loc de opinci poartă cizme. În felul de a fi sînt, de asemenea, mai modeşti, gata de a veni în ajutor şi politicoşi.

Aprecierile acestea sînt făcute în legătură cu fraţii lui Iancu, astfel că ele se pot aplica şi şcolii din Vidra. Învăţător aici era Mihai Gomboş, întemeietorul unui cunoscut neam de cărturari, care joacă roluri de frunte în viaţa moţilor. La Cîmpeni Avram avea ca dascăl pe Moise Ioanette, plin de aceeaşi rîvnă pentru ridicarea poporului. Mutarea la şcoala din orăşelul de munte pare un indiciu că elevul învaţă bine şi că merită să fie dus la şcoli mai înalte. Bunul dascăl de aici se va dovedi foarte destoinic : un întreg mănunchi de tineri pleacă cu zestre solidă din şcoala Cîm-

penilor, reușind să absolvească școli mai înalte. Unul dintre fiii dascălului, Petre, va servi mai tîrziu ca tribun, sub comanda lui Iancu[1].

În toamna anului 1837 îl găsim înscris la gimnaziul din Zlatna. Avram împlinise acum 13 ani. Bănuim că era destul de conștient de dificultățile pe care avea să le întîmpine în mediul cu totul străin lui din această școală a statului, lăsată sub conducerea unor clerici catolici. Limba de predare este cea latină, dar moțul din Vidra nu se resimte de greutatea limbilor străine, în care trebuie să se inițieze. Dovedindu-se de o sîrguință excepțională *(praestans)* și cu ireproșabilă conduită, el ia nota cea mai mare la toate patru materiile predate *(eminens)*. Profesorii îi apreciază, prin urmare, nu numai rîvna, ci și calitățile intelectului. Timp de patru ani se menține între primii elevi ai gimnaziului, cu excepția doar a clasei a treia, în care, în primul semestru, arată un ușor regres, compensat însă cu succes în ultimul an. Profesorii sînt preoți catolici, cinci în total, cu un director[2]. În primii doi ani Iancu are ca diriginte pe unul cu nume slovac și pe altul cu nume armean. Și gazda la care stă în oraș, un oarecare Wilhelm, funcționar la oficiul minier, e un german maghiarizat. Abia în clasele din urmă îl instruiesc dascăli care sînt unguri neaoși. Totuși, școala are caracter unguresc sau, mai precis, e dominată de spiritul catolicismului maghiar. De aceea tînărul elev va fi obligat în anul întîi să învețe catehismul cu preotul catolic. În matricola clasei el figurează acum ca

---

[1] În izvoarele și studiile citate mai sus se găsesc toate informațiile privitoare la școlaritatea lui Iancu. Ele trebuie completate cu publicația lui Axente Banciu, *Studenții academiei din Cluj de acum un veac* (în *Anuarul Institutului de istorie națională*, vol. IV, Cluj, 1943, pp. 447—449).

[2] Numele profesorilor de clasă ai tînărului Iancu în gimnaziul din Zlatna sînt : Iozephus Stanken (1837—38), Gregorius Iakabus, Ludovicus Kovács (1838—39) și Ludovicus Bodnár (1839—40 și 1840—41). Ei semnează certificatele lui Iancu din Zlatna, publicate de I. Lupaș, *op. cit.*, în anexe.

greco-catolic. În anii următori însă apare din nou de confesiune ortodoxă. Tatăl său a intervenit, de bună seamă, pentru a înlătura măsura abuzivă cu care erau atrași tinerii distinși să părăsească credința părinților. Cînd isprăvește cursurile gimnaziului, Avram este un adolescent bine făcut, destul de înalt, cu bucle blonde și cu ochii de culoare deschisă. Cizmuțele cu care a fost dus mai întîi la școală le-a înlocuit de mult cu încălțăminte modernă, de asemenea, și straiele țărănești le-a lepădat în anii de la Zlatna, spre marea dezolare a mamei. În vacanțe însă îmbracă din nou costumul de la țară, spre a fi de ajutor la lucrul cîmpului și la munca din pădure. Profesorii străini vor izbuti, fără îndoială, să modeleze din puiul de moț un tînăr manierat și foarte bine instruit în limbile latină și maghiară. Cine ar fi putut prevedea că Iancu va vorbi în limba latină chiar cu împăratul ? Judele Alisandru poate să fie deplin mulțumit de sporul în studii al fiului său mai mic. Cel mai mare, Ioan, dovedindu-se bun de popă, trece la seminarul din Sibiu. Planurile părinților nu suferă nici o schimbare, gospodăria lor devine tot mai înfloritoare. De aceea Avram va continua să învețe la școlile înalte din Cluj. Părintele său nădăjduiește să-l poată întreține cum se cuvine pînă va fi isprăvit învățătura.

Din 1841 Avram Iancu urmează astfel clasa superioară de umanități la Liceul piariștilor din Cluj și tot aici va absolvi și cele două clase de filozofie. Tînărul moț se menține între studenții buni, după cum apare din certificatele cursului de filozofie. În anul întîi e mai tare la matematică decît la filozofie, iar în anul al doilea se comportă egal la fizică și la istoria universală. Religia o învață din nou cu catolicii : un tribut pe care e nevoit a-l plăti, fiind încartiruit la directorul Bergai. Nu este exclus să fi fost obligat a relua învățămîntul religios la catolici, în temeiul certificatului clasei întîi din Zlatna.

Cei șapte ani petrecuți în liceele catolice din Zlatna și Cluj lasă de altfel urme adînci în sufletul tînărului. Disci-

plina din şcoală subjugă aici cu desăvîrşire voinţa adolescentului, pentru ca să-l încadreze pe urmă în viaţa intimă a colegiului. Contactul cu părinţii e acum mai rar, drumul la Cluj, prin Albac şi Mărişel, fiind anevoios, mai ales în vreme de iarnă. Totuşi, părintele său găseşte destule ocazii să-şi cerceteze fiul. Figura de o remarcabilă distincţie a judelui din Vidra e zugrăvită în chipul următor de un fost coleg al eroului : „Om frumos, înalt, îmbrăcat în port românesc : cioareci de aba, pieptar cusut cu fir de aur, om ca de 50—51 ani". El continuă să poarte grijă fiului şi să-l încurajeze.

Dascălii de la Liceul piarist sînt pedagogi eminenţi, unii foarte erudiţi. Toţi cultivă literatura nouă ungurească, se adapă în epoca şcolarităţii lui Iancu cu ideile reformei politice şi se alătură curentului naţionalist maghiar care luase un avînt neaşteptat. Elevii români nu se pot sustrage prea mult influenţei lor. La cursul de filozofie Avram are ca îndrumător principal pe Francisc Lezó, care a iniţiat şi pe Bărnuţiu în elementele logicii, metafizicii şi eticii. Călugării catolici sînt mult mai dibaci în a cuceri sufletele tinere decît profesorii de la colegiile ungurilor calvini. Liceul din Cluj devenise chiar de aceea şcoala preferată a fiilor de cărturari români din Transilvania. De la Şincai şi Petru Maior încoace, zeci de tineri de-ai noştri îşi fac aici educaţia fără să se simtă jigniţi în sentimentele lor naţionale [1]. După 1840 însă, lucrurile se schimbă întrucîtva. Lupta naţională bate şi la porţile Liceului piarist.

[1] Despre liceul din Cluj am consultat cunoscutele lucrări : Vass József, *Az erdélyi római-kath. királyi fötanintézet. Kolozsvárott (a kir. rom. kath. nyilvános teljes gimnázium Évkönyve 1856—57) (Institutul superior regesc din Cluj al romano-catolicilor din Transilvania*, în *Anuarul gimnaziului regesc complet, cu drept de publicitate, al romano-catolicilor*, 1856—57), şi Erdélyi K. A., *Kolozsvári róm. kath. fögimnazium története 1579—1898, A kegyes tanitórendiek vezetése alatt álló kir. rom. kath. fögimnazium Értesitöje az 1897—98 tanévröl) (Istoria gimnaziului superior romano-catolic din Cluj, 1579—1898*, în *Anuarul gimnaziului superior romano-catolic de sub conducerea piariştilor, anul şcolar 1897—98*). În ambele lucrări se dau numele directorilor şi profesorilor. Cei mai distinşi sînt : Hornyai Ambrus (matematică) şi Francisc Lezó (logică, metafizică şi etică). Dintre profesorii de la drept notăm pe : Bánó István, care predă dreptul natural şi dreptul roman ; Huber Ferencz, profesor de ştiinţe politice, care avea manual propriu : *Politia civitatis cum applicatione ad Transilvaniam*, Claudiopoli, 1829, şi Sebestyén Gergely, de origine secui, de la catedra de drept public maghiar şi drept privat şi penal din Transilvania. În 1848—1849 a funcţionat ca judecător la Curtea marţială din Cluj. Obiectivă şi lămuritoare cartea lui Ioan Józsa-Józsa, *Piariştii şi românii pînă la 1918*, Aiud, 1940.

Dominantă în politica nobilimii şi burgheziei maghiare din această epocă era ideea că Ungaria trebuie să devină un stat unitar naţional maghiar. Întrucît priveşte Transilvania, ea nu se putea realiza decît nesocotind cu desăvîrşire faptul că elementul maghiar formează aici doar o minoritate faţă de români. Tendinţele nobilimii de a-şi păstra vechea supremaţie de clasă ascut în măsură şi mai mare contradicţiile dintre unguri şi naţionalităţile din Ungaria. Caracterul aristocratic, exclusivist, al naţionalismului maghiar produce o reacţie firească la toate celelalte naţionalităţi : fiecare caută să-şi apere de acum fiinţa proprie, împotrivindu-se asimilării care o ameninţă [1]. Tineretul român de la şcolile înalte urmăreşte cu viu interes fazele acestei lupte care se desfăşoară în toate sectoarele vieţii publice. Dar nu numai atît. Chiar lupta naţională a poporului maghiar pentru înlăturarea stăpînirii absolutiste, pentru făurirea unităţii şi pentru dobîndirea independenţei sale serveşte drept pildă tineretului român pentru afirmarea propriei conştiinţe naţionale.

Care-i atitudinea lui Iancu în procesul de emancipare politică urmărit de tineret ? Cum reacţionează el la che-

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a 3-a, Bucureşti, 1963, p. 323 şi urm. Istoricul maghiar burghez, naţionalist, Kornis Gyula, în *A magyar müvelödés eszményei 1777—1848 (Idealurile culturii maghiare, 1777—1848)*, Budapesta, 1927, p. 4, înfăţişează tot aşa atmosfera din preajma revoluţiei. Vezi şi la istoricul marxist Arató Endre, *A nemzetiségi kérdés, Magyarországon 1840—1848 (Problema naţionalităţilor în Ungaria (1840—1848)*, Budapesta, 1960, pp. 35, 145, 162 şi 185.

marea ce şi-o asumă generaţia sortită a îndeplini o misiune istorică ?

Din ştirile cîte ni s-au păstrat pare sigur că, pînă la absolvirea cursului filozofic, tînărul moţ continua să observe disciplina liceului, supunîndu-se fără şovăire poveţelor primite. Dar încă în cursul de filozofie unii dintre colegii români îl îndeamnă să ceară revenirea la credinţa părinţilor, alţii însă l-ar vedea mai bucuroşi persistînd în credinţa catolică. El nu se poate pronunţa liber decît după ce trece la drept, în 1844. Acum, în cadrul aceleiaşi şcoli înalte, dispune de mai multă libertate. Locuieşte la o familie ungurească, Bokor, originară din Cîmpeni. Nu mai este supus orarului cotidian şi, ca „cetăţean academic", se bucură de preţioase drepturi. În calea unui tînăr care se simte dezlegat de cătuşele disciplinei de fier a călugărilor piarişti răsar însă multe ispite. Petrecerile zgomotoase fac parte, în această epocă, din frămîntările obişnuite ale vieţii academice. Ca toţi moţii, Iancu pare un admirabil camarad de petreceri în societatea colegilor români şi unguri. El nu-şi neglijează însă cîtuşi de puţin studiile şi nu uită nici pentru o clipă că aparţine unui popor pe nedrept oropsit. Ajută adeseori pe colegii lipsiţi de mijloace cu cărţi, cu haine şi, uneori, cu bani [1].

---

[1] Despre studenţii români din Cluj izvorul cel mai preţios rămîne informaţia lui Nicolae (Neagoie) Popea : *Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei baron de Şaguna I*, Sibiu, 1889, pp. 37—46. Ceea ce spune Ioan cavaler de Puşcariu, despre Iancu în *Notiţe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, pp. 29—30, trebuie primit cu rezervă. Autorul şi-a scris memoriile tîrziu de tot, după o jumătate de veac, de aceea ele sînt pline de greşeli. E pornit împotriva lui Iancu şi nedrept. Tot asemenea trebuie să considerăm deformate în mare parte amintirile lui Radu Popea, redactate de un nepot (M. N. Sulică, *Alexandu Papiu Ilarian ca student la liceul academic din Cluj*, extras din *Anuarul liceului Al. P. Ilarian din Tg. Mureş*, 1930—1931). Cu privire la timpul petrecut de Iancu la Cluj, date preţioase găsim la Silvestru Moldovan, *O trăsătură caracteristică din viaţa lui Avram Iancu*, în numărul jubiliar al *Gazetei Transilvania* (1838—1888), Braşov, 1888, p. 22.

În cursul întîi de filozofie, din anii 1842—1843, Iancu are un mare număr de colegi români. Cei mai mulţi erau fii de preoţi sau de iobagi : Vasile Fodor, George Anca, Iosif Cergedi, Nicolae Chiorean, Dumitru Maior, Iacob Mureşean, Aron Pop, Nicolae Pop, George Popoviciu, Ioan Prodan, Dimitrie Rodina, Vartolomei Meţianu, Petru Popovici, Sebastian Popovici şi Nicolae Rusu. Fii de nobili erau Ioan şi Iosif Hosszu din Chioar şi Alexandru Lemeni din Someş, iar părinţii lui Constantin Ioan din Braşov erau negustori bogaţi [1]. Cu totul deci douăzeci de tineri români, faţă de doisprezece maghiari care frecventează regulat cursul. Tot ridicat rămîne numărul studenţilor români şi în Facultatea de drept. Nicolae Popea îşi aduce aminte de următorii colegi : Alexandru Pop (Papiu Ilarian), Petru Roşca, Ioan Pinciu, Amos şi Alexandru Tordăşianu, fraţii Hodoş, Bucur Găetan, Vasile şi Ladislau Buteanu, Ion Balomiri, Ioan Raţiu, Gavrilă Man, Simon Pop Moldovan, Matei Pop Grindeanu, Dionisie Tobias, Constantin Panţu, Ioan Oros, Petru Brate, George Roman, Nicolae Vlad, Cărpinişanu, Casian (Kássay), Cacoveanu, Elisei Armatu, Ieremie Verzea, Radu Popea, Ioan Axentie, I. Moga, Zaharie Moga, Iuliu Mihali şi Simonis. La aceştia trebuie să adăugăm numele a încă vreo cîţiva studenţi, contemporani cu Iancu : Ioan Pipoş, Victor Pipoş, Ioan şi Nicolae Bîrle, Vasile Gherasim, Iacob Bologa, Constantin Roman, Ioan Lupan, Constantin Secărianu, Iosif Şuluţiu, Moise Tănase, Aron Pumnul şi alţii încă, a căror naţionalitate se recunoaşte mai anevoios între numele scrise cu ortografie străină. Un însemnat număr dintre tinerii pomeniţi aici va deţine roluri importante în cursul revoluţiei, pe unii îi vom regăsi între colaboratorii intimi ai lui Iancu, iar pe alţii în primele rînduri ale burgheziei româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea [2].

---

[1] Colegii lui Iancu se află înşiraţi în studiul citat mai sus al profesorului Axente Banciu.

[2] Studenţii români de la drept la N. Popea, *op. cit.*

Tinerii studenţi se întîlnesc şi în afară de zidurile colegiului şi se solidarizează în curînd. Se poate înţelege uşor cum se produce un asemenea fenomen, dacă ne gîndim la atmosfera încărcată din viaţa publică a ţării în ajunul prăbuşirii regimului feudal. Gruparea lor nu e privită cu ochi buni, chiar şi conversaţia în limba română supără unele urechi. Cînd, la înmormîntarea unui coleg, Nicolae Popea rosteşte în româneşte cuvîntul funebru, se produce un incident semnificativ. Tineretul maghiar protestează zgomotos, iar studenţii români sînt nevoiţi să apere cu pepturile lor pe panegiristul apostrofat vehement şi asaltat din toate părţile [1].

De prin 1845 se înjghebează o societate academică, sub preşedinţia de onoare a tînărului avocat din Cluj, Alexandru Bohăţiel. Popea şi Alexandru Pop (Alexandru Papiu Ilarian) redactează de acum o „foiţă" săptămînală sub titlul modest *Zorile pentru minte şi inimă*. Ideile care-i frămîntă pe aceşti „tineri români din liceul claudiopolitan" sînt de o surprinzătoare maturitate. Aşa cum apar formulate într-un articol semnat de Papiu Ilarian, ele pot fi socotite ca rodul unor înţelepte chibzuinţe. Departe de a afişa atitudini încremenite în intransigenţă, ei caută să-şi dea seamă întîi de starea în care se află poporul lor. Îl văd cufundat în letargie şi sleit de puteri în aşa măsură, încît e cu neputinţă să propăşească pe calea luminii şi a adevărului. Dar românul nu se poate mîntui decît prin iubirea şi îmbrăţişarea culturii şi prin sporul în ştiinţe. Lanţurile întunericului trebuie deci scuturate înainte de toate [2]. Apelul lor reflectă, fără îndoială, gîndurile care frămîntă întreaga generaţie a lui Iancu. Ei anunţă o acţiune deocamdată numai pe teren cultural, dar este sigur că dorul de a progresa depăşeşte un asemenea cadru restrîns.

Călugării cucernici vor fi rămas miraţi de ideile care răsar în preajma şcolii lor. Dar, orice ar fi încercat acum,

[1] N. Popea, *op. cit., loc. cit.*
[2] N. Popea, *op. cit., loc. cit.*

ei n-ar mai fi fost în stare să schimbe cursul firesc al procesului de eliberare socială şi devenire naţională, ai cărui promotori vor fi tinerii crescuţi în şcoala catolică. Generaţia lui Papiu Ilarian şi Avram Iancu a văzut clar tendinţele duşmănoase care s-au înfiripat în anii 40 ai veacului trecut. Ei se pregătesc să le facă faţă, cu toate că nutresc nădejdea că românii şi maghiarii din Transilvania sortiţi de istorie a trăi împreună vor găsi calea ce duce la înţelegere. Tineretul înaintat român şi maghiar era de perfect acord că trebuie înlăturată cît mai curînd orînduirea feudală. Pe această bază, a luptei antifeudale, se putea realiza o colaborare rodnică.

Iancu se găseşte de pe acum printre fruntaşii tineretului. El nu vădeşte aptitudini literare, ca Papiu sau Neagoie Popea, dar se afirmă ca om de voinţă şi de acţiune bărbătească. Ca student la drept, urmăreşte cu interes problemele care se agită între români. Situaţia ţărănimii de pe pămîntul crăiesc o dezbate neîncetat presa ungurească din Cluj. Ea constituie preocuparea de căpetenie a colegilor de la Braşov şi Sibiu. Pe studenţii din Munţii Apuseni îi frămîntă cu deosebire chestiunea abuzurilor săvîrşite în paguba iobagilor din domeniile fiscului. De la 1843 încoace românii din Bucium erau apăraţi de tînărul avocat din Cluj, Alexandru Bohăţiel. Figura Ecaterinei Varga, neînfricata luptătoare pentru drepturile moţilor, trebuie să le fi atras, de asemenea, atenţia. Iancu studiază temeinic literatura juridică privitoare la situaţia iobagilor din munţi şi îşi formează de pe acum părerea despre nedreptatea ce o suferă ei. De aceea va apărea din primul moment perfect informat în ce priveşte starea de fapt şi de drept a raporturilor de proprietate din Munţii Apuseni. Studiile cele mai noi confirmă pe de-a-ntregul susţinerile sale juridice şi istorice, care dezvăluie cu uimitoare claritate şi siguranţă abuzurile stăpînirii. Despre atitudinea lui Iancu faţă de reforma legii urbariale ne informează Iosif Sterca Şuluţiu. Cînd s-a dezbătut în dieta din Cluj, în iarna anilor

1846—1847, proiectul de îmbunătățire a soartei iobagului, tinerii români au ascultat cu înfrigurare, în balcoanele sălii de ședințe, furtunoasele discuții. Refuzul cinic al aristocrației feudale, jocul calculat al nobilimii, hotărîrea dietei și aprobarea din partea guvernului a reglementării meschine a prestațiilor au făcut impresie adîncă asupra tineretului român. Coborînd dintr-un colț al vastei săli, unde a ascultat cu capul înfierbîntat vorbele grele și osînda aruncată asupra iobagilor, Iancu a rostit faimoasa sentință [1]: „Nu cu argumente filozofice și umanitare se pot convinge tiranii, ci doar cu lancea lui Horea".

În afară de amănuntul acesta caracteristic pentru impulsurile temperamentului său, tradiția a mai păstrat în legătură cu Iancu și amintirea unui episod petrecut în piața Clujului [2]. Într-o zi de tîrg, moții au manifestat semne de răzvrătire din cauza unor taxe excesiv de grele. Neizbutind autoritățile să potolească tulburarea, Iancu a alergat în piață, s-a urcat pe o piatră și, cu vorba lui scurtă și caldă, a izbutit să împrăștie țărănimea, „cum Neptun potolește cu tridentul valurile și furtuna". Scena s-a petrecut aievea, dar nu în Cluj, ci în piața Cîmpenilor, în vara anului 1848, cînd el va îndemna pe moți să se înarmeze și să stea gata a-l urma. Ceea ce reținem însă dintr-o asemenea povestire este puterea care i se atribuie gestului schițat de tînărul Iancu. El știe să devină autoritar, dacă e cazul, cu toate că este descris de contemporani ca un om cu fire blajină. Numai într-un singur caz se spune că își potolea cu anevoie mînia, cînd auzea batjocuri la adresa românilor, fie din gura vreunui dascăl, fie de la camarazii săi [3]. Popularitatea în rîndul colegilor și-o cîștigă prin întreg felul său de a fi, prin caracterul drept și sincer și prin

[1] *Iancu și dieta ardeleană*, la Iosif Sterca Șuluțiu, *Transilvania*, 1897, p. 86.

[2] I. Paul, *Florică Ceterașul și alte scrieri*, București, 1928, pp. 180—181.

[3] *Transilvania*, 1922, p. 595. Din amintirile lui V. Șotropa.

generozitatea cu care ajută pe colegii săraci. Dacă pe lîngă asemenea însușiri el va izbuti să se impună și în conducerea maselor, îl putem de acum socoti pe deplin format pentru rolul care îl așteaptă.

ZORI DE LIBERTATE

După absolvirea Facultății de drept, Iancu încearcă, probabil la îndemnul părintelui său, să ocupe o funcție administrativă. Se înscrie practicant la tezaurariatul țării, care își avea sediul în Sibiu. Se convinge însă în curînd că un fiu de gornic nu-i bine privit într-un mediu rezervat doar pentru fiii celor trei „națiuni" dominante. Birourile administrației fiscale erau conduse aproape exclusiv de aristocrația și nobilimea maghiară, în frunte cu conții Mikó și Béldi. Accesul persoanelor de origine plebee la funcții mai înalte era închis cu desăvîrșire. Paul Dunca, nobil de origine română, cu toate că s-a dovedit unul dintre cei mai capabili funcționari, nu a reușit, în răstimp de aproape două decenii, să obțină decît gradul de concipist. De aceea Iancu părăsește birourile tezaurariatului după numai cîteva săptămîni și pleacă la Tîrgu-Mureș pentru a-și face stagiul de „cancelist", dedicîndu-se avocaturii, o carieră chemată să apere dreptul și să asigure dreptatea.

Orașul de pe Mureș de atunci nu avea vreun farmec deosebit [1]. Era mai redus în proporții decît Clujul, dar figura ca cel mai important centru al „națiunii secuiești", una dintre cele trei „națiuni" dominante. Sub raport social, orașul nu oferea aproape nimic tinerimii. Practica cerută

[1] Lucrarea de căpetenie pentru informația privitoare la cancelîștii din Tg.-Mureș [illegible] Tîrgu-Mureș de Traian Popa, Tg.-Mureș, 193[illegible]. Amintiri despre Iancu [illegible] preotului Isaia Moldovan [illegible] (Gazeta Transilvaniei, 1898) și ale [illegible]

pe lîngă Tabla regească, suprema curte judiciară a ţării, nu reclama vreo încordare grea. Canceliştii considerau timpul petrecut aici drept prilej de petreceri cu care se încheie anii fără de griji ai tinerimii studioase. În acest mediu nici stagiarii români nu fac notă discordantă. Ei caută să mulţumească pe preşedintele şi pe consilierii Tablei pentru a-şi asigura diploma, întreţin un contact strîns cu colegii maghiari şi le urmează pilda, dedîndu-se la petreceri nevinovate. În 1847, numărul canceliştilor români este deosebit de mare. Iancu va întîlni aici mulţi dintre colegii de la Cluj, dar şi o seamă de tineri care absolviseră mai demult dreptul, la Cluj sau la alte şcoli superioare. Din Munţii Apuseni găsim pe Vasile Fodor, Amos Tordăşianu, Iosif Şuluţiu şi Dionisie Tobias. Dintre juriştii braşoveni erau aici: Ioan Secăreanu, Vasile Lacea, Constantin Ioan şi Nicolae Gaetan. Din preajma Sibiului notăm pe Ioan Aldulescu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Ioan Pinciu, Petre Roşca, Ioan Balomiri. Cei mai mulţi se recrutează însă din tineretul de pe Cîmpie, de pe Mureş şi din regiunea de nord a Ardealului: Ladislau Basil Pop, Alexandru Papiu Ilarian, Ioan Mărgineanu, Ioan Cergedi, Nicolae Pop Bota, Samuil Poruţiu, Ioan Oros Rusu, Florian Micaş, Petru Popoviciu, Vasile Vespremianu, Ladislau Buteanu, Ioan Suciu, Nicolae Bîrlea, Mihai Bohăţiel, Ladislau Şimon, Ladislau Dragoş, Anton Stoica, Ioan Costea şi Avram Precup. Cifra de 34 dintr-un total de două sute de cancelişti pare destul de ridicată, dacă ţinem seama de împrejurările vremii. Cei mai mulţi sînt fii de iobagi şi doar un număr infim dintre ei aparţin clasei nobiliare. Iancu, Papiu Ilarian şi Samuil Poruţiu se disting mai ales în cercul restrîns care se constituie în Tîrgu-Mureş. Alexandru Pop (Papiu) are faima

erezilor regretatului Aurel Filimon (Tg.-Mureş), fost director al bibliotecii Palatului cultural din acest oraş. De aici am luat numele canceliştilor. Pentru atmosfera din preajma oraşului, deosebit de instructiv: Vasile Moldovan, *Memoriile din 1848—49*, Braşov, 1895.

celui mai bun student al şcolilor din Cluj, Poruţiu este respectat pentru distincţia personală şi pentru maturitatea ideilor sale, iar Iancu se ridică mai presus de colegi prin farmecul înnăscut, prin pasiunea ce o pune în convingerile politice şi prin voinţa care nu cunoaşte nici un obstacol. Aceşti tineri se solidarizează din ce în ce mai mult, se întîlnesc cînd la unul, cînd la altul. Primitoare se dovedeşte îndeosebi casa răşinăreanului Ioan Pinciu, unde se servesc mîncăruri naţionale şi se cîntă doine româneşti. De la o vreme însă, întîlniri tot mai dese au loc în casa locuită de Avram Iancu. Aici se pun la cale întreprinderile tinereşti şi excursiile în provincie sau se citesc gazetele şi se comentează evenimentele zilei. Cum oraşul nu poate oferi tineretului distracţii de ordin mai înalt, nedispunînd de biblioteci publice şi de teatru permanent, canceliştii se văd nevoiţi a-şi omorî timpul ascultînd muzică sau practicînd jocul de cărţi. Conflictele dintre tinerii de naţionalitate deosebită devin aici foarte acute. Iancu nu ia însă parte la ele, el se bucură şi în rîndurile colegilor maghiari de un anume prestigiu. De aceea preşedintele Tablei, care ţine locul de rector, îl însărcinează să facă anchete de rigoare în asemenea conflicte. Cînd taraful de ţigani îi cîntă doine româneşti sau „ţarina“ de la Abrud, el pare deplin respectat, cum spune legenda, care îl înfăţişează deosebit de darnic la asemenea ocazii, dar şi cumplit la mînie, împrăştiind cu privirea fulgere împotriva celor care s-ar încumeta să tulbure petrecerea românească [1]. O mărturie maghiară îşi aduce aminte după trei decenii de tînărul „cu făptura înaltă şi subţire“ care era Iancu şi de camaradul său Alexandru Pop, „mic de statură şi cu privirea visătoare“. Între toţi canceliştii români, aceştia doi sînt cei mai distinşi prin cultura şi calităţile lor personale, dar „sufletul tineretului român“ i se pare că a fost Iancu [2].

[1] Informaţie culeasă de la contemporani de prof. I. Paul (m. 1926).
[2] Traian Popa, *op. cit.*

În orașul Tîrgu-Mureș nu existau decît puține familii de intelectuali români. Protopopii de atunci, Farago și Trombitaș, fac parte dintre reprezentanții cei mai de frunte ai cărturărimii din Ardeal. Ei se ocupă de tineret, dar se feresc a trezi bănuieli. La începutul anului 1846, canceliștii români au inițiat constituirea unei asociații cu scopul de a se instrui în cultura națională. După ce au ținut însă vreo trei întruniri și o serată într-un local public cu asistența ambilor protopopi, ei au fost nevoiți să renunțe la asemenea manifestări. O revistă maghiară din Cluj dăduse alarma, temîndu-se „de consecințele împărțirii în partide". Dar ținta tinerimii era chiar să creeze un nucleu de solidarizare, înlăturînd pînă și preocupările de natură confesională. Gazeta lui Barițiu îi mustră [1] părintește pentru temeritatea lor și îi îndeamnă „să fie prudenți". Ideea asociației probabil că a fost abandonată, deoarece în anul viitor nu se mai pomenește de ea.

Alți intelectuali români nu cunoaștem în Tîrgu-Mureș, în afară de cîțiva negustori și mici industriași, între care notăm pe Dimitrie Fogarașu și P. Oros, victimele viitoare ale agresiunii șovine, după izbucnirea revoluției. Iancu își cîștigă însă prietenii în comunele românești care înconjură orașul situat la marginea Cîmpiei. La Sîngeorgiul din apropiere îl așteaptă întotdeauna cu dragoste familiile Mureșan și Farago. Tînărul Nicolae Mureșan va lupta, nu peste mult, ca tribun în lagărul lui Iancu, iar vărul său Simion Farago va plăti tribut de sînge revoluției, fiind sfîșiat bucăți la începutul anului 1849. Excursiile întreprinse de-a lungul Cîmpiei ardelene recoltează și alți aderenți pentru lupta de emancipare socială și națională. Nicolae Vlăduțiu, tînăr preot în Bogata de Murăș, și Vasile Moldovan, teolog în seminarul din Blaj, vor deveni luptători combatanți alături de Iancu. Ei au fost cuceriți de firea deschisă, de temperamentul vesel și de încrederea nemărginită a acestui moț în biruința dreptății. Contactul cu viața cărturarilor de aici

[1] *Gazeta de Transilvania*, 1846, nr. 8.

îl ajută pe viitorul conducător de mase să cunoască mai de aproape nevoile unui ținut roditor, transformat însă prin regimul social într-o țară de șerbi. Dar chiar și în căsuțele popilor de la țară și ale țăranilor iobagi, care îl cinstesc cu dragostea lor, el găsește pretutindeni semnele redeșteptării. Cercul prietenilor se lărgește pe urmă tot mai mult, în măsura în care se apropie termenul pentru obținerea diplomei. Dar termenul așteptat cu atîta neastîmpăr aduce surprize, care vor hotărî un alt făgaș vieții lui și a tinerilor săi colegi. Încă înainte de sosirea primăverii anului 1848 pătrunde și la Tîrgu-Mureș vestea despre izbucnirea revoluției în Franța și despre mișcările ce s-au produs în țările apusene. O fierbere generală cuprinde în curînd întreg Imperiul habsburgic.

Pentru tineretul din care face parte Iancu revoluția pare a fi un factor intrat de mult în socotelile lui. Ea bate la ușă totuși înainte ca să poată fi organizat poporul român, ba chiar înainte de a fi putut înfiripa mănunchiul de conducători necesari pentru a duce la bun sfîrșit lupta. Canceliștii de la Tîrgu-Mureș nu erau însă de părerea aceasta. Libertatea care le surîde îi fascinează cu totul. De aceea se lasă luați din primul moment de valul care crește în preajma lor. Așteaptă cu înfrigurare desfășurarea evenimentelor, gîndindu-se la drumul cel mai bun de urmat pentru a dobîndi libertatea poporului lor.

Lipsiți de o îndrumare politică cerută de împrejurările de atunci, tinerii canceliști nimeresc doar prin bunul lor simț calea pe care trebuie să pășească. Cei mai mulți cunosc din casa părintească suferințele iobagului. Studiul istoriei și al legislației transilvănene i-a orientat îndeajuns asupra împrejurărilor în care a fost redus poporul lor la o asemenea degradare. Urăsc din tot sufletul nedreapta stăpînire feudală și de aceea sînt dornici să scuture cît mai curînd jugul rușinos. Cînd gazetele din Pesta aduc primele informații (21 martie 1848) despre revoluția de la Viena și curînd după aceea punctele formulate curajos de tineretul

din Pesta, precum şi vestea despre constituirea noului guvern al Ungariei, ei se socotesc ca şi dezlegaţi din lanţurile şerbiei.

În 25 martie, tinerimea maghiară organizează o manifestaţie patriotică pentru a slăvi proclamarea libertăţii. Primind invitaţie, canceliştii români se duc şi ei la adunarea din palatul Curţii de apel. Li se cere să-şi dea adeziunea la memoriul prezentat de canceliştii maghiari [1].

Memoriul canceliştilor din Tîrgu-Mureş, redactat încă din 22 martie, era adresat împăratului din Viena [2]. Acoperit cu semnături, a fost prezentat în 24 martie şi primarului din Tîrgu-Mureş. Semnăturile se vor fi cules la repezeală, în toiul agitaţiei care s-a produs după sosirea veştilor din Pesta. Nouă cancelişti români, între care Papiu Ilarian, Samuil Poruţiu şi Avram Iancu, duşi de valul însufleţirii dezlănţuite, îşi dau semnătura. Să fi citit ei oare textul memoriului? Pare că da, deoarece nu sînt mulţumiţi din capul locului cu formularea revendicărilor în textul memoriului. Se cerea, este drept, în termeni calzi libertatea presei, pentru ca naţiunea (maghiară) să-şi poată exprima, în chipul cel mai liber, voinţa întreagă în ce priveşte transformările viitoare. Dar preocuparea de căpetenie a tineretului maghiar se dovedeşte a fi înainte de toate „uniunea cu patria soră", pentru ca ea să constituie un zid puternic împotriva asaltului pornit „de la nord" sau „dinspre apus". Numai în al doilea rînd se gîndesc tinerii maghiari la masele largi care îşi aşteaptă cu înfrigurare izbăvirea din jugul şerbiei. „A doua obligaţie de căpetenie a dietei ar fi deci — spun ei — să se uşureze poverile poporului şi pînă ce s-ar realiza uniunea". Lasă deci pe seama viitoarei diete obligaţia să conducă poporul „spre pămîntul sfînt al fericirii".

[1] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor*, vol. II, Viena, 1852, p. 101 şi urm.

[2] Arhiva municipiului Tîrgu-Mureş, 1848, nr. 1426.

Dacă în primul moment canceliştii români nu şi-au dat bine seama de programul care nu ţine cont nici măcar de existenţa naţionalităţii române în Transilvania, ei vor reveni foarte curînd, exprimîndu-şi cu pricepere şi cu curaj nedumerirea. Ei pretind, prin urmare, să se şteargă iobăgia fără nici o despăgubire, să se respecte toate naţionalităţile şi limbile lor, realizîndu-se o desăvîrşită egalitate politică şi civilă, pentru ca să se bucure de libertate toţi cetăţenii, nu numai unii. Cuvîntătorii care au adus toate acestea la cunoştinţa adunării ştiu că obiecţiile expuse vor trezi protestele tinerimii maghiare. Se aşteaptă chiar la brutalităţi. De aceea doi colegi curajoşi încadrează pe Papiu. În dreapta Iancu, iar în stînga Ioan Oros sînt gata să apere pe vorbitorul inspirat, care va rezuma în termeni lapidari, însă plini de miez, replica tineretului român.

După două rapoarte ungureşti, unul din 26, celălalt din 29 martie 1848, Papiu Ilarian a făcut următoarea declaraţie [1]: „Ca român, semnez petiţia cu condiţia ca, în cazul cînd s-ar realiza drepturile poporului şi egalitatea, să se asigure tuturor naţiunilor de limbă felurită din Transilvania şi Ungaria existenţa naţională şi limba maternă, iar eliberarea de iobăgie să se îndeplinească fără nici o despăgubire băncască, deoarece ţăranii au plătit destul, chiar prea mult, timp de mai multe secole, de cînd nobilii le uzurpă nu numai drepturile civile, ci şi pe cele sacre umane".

Dar întrunirea refuză să înregistreze declaraţia prezentată de canceliştii români. Cînd, în seara aceleiaşi zile, ei au fost invitaţi din nou să ia cuvîntul, Samuil Poruţiu găsi prilejul potrivit ca să rostească o alocuţiune, cerînd „să nu li se pretindă a fi toate numai ungureşte... Pen-

[1] Declaraţia lui Papiu, cum a fost raportată guvernului de judele regesc Toldalagi (26 martie) şi de consilierul Tablei Daniel Szent-Iváni (29 martie), la Trocsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története 1790—1849* (*Istoria ţărănimii din Transilvania*), Budapesta, 1956, p. 253.

tru ce să fie chiar și Dumnezeu ungur ? Să jurăm pe Dumnezeul popoarelor !“

Cuvintele sale au fost copleșite însă de strigătele viforoase ale canceliștilor maghiari : „Uniune sau moarte ! Să ne unim cu Țara Ungurească, pentru că altminteri pierim !“.

Replica primită din partea unui coleg cu numele Urházy, scriitor cu reputație și reprezentant de seamă al generației tinere, pare deosebit de caracteristică : „Domnia-ta ai semnat doar uniunea ! Domnia-ta, concetățene Poruțiu, ești de-acum ungur !“.

Exclusivismul îngust nu se dezminte nici sub căldura soarelui de primăvară al libertății. Iancu află, prin urmare, în chip autentic intențiile noului curent politic, care izbutește în curînd să pună stăpînire pe frînele țării. Experiența aceasta constituie o primă decepție pentru tînărul care soarbe cu nesaț lozincile mîntuitoare ale epocii. După un an, el mărturisește impresia adîncă pe care a resimțit-o în clipele cînd a devenit om liber. Dar niciodată nu se ocupă de persoana sa, ci de poporul din care face parte. Simte cum străbat razele libertății în sufletul românilor, „cu un impuls mai elastic“ decît la oricare altă națiune. Spiritul de care este pătrunsă și însuflețită Europa întreagă răscolește deci cu putere deosebită tineretul român. „Libertate, egalitate, frățietate. Principiile acestea sînt deviza noastră, tezaurul cel mai scump și obiectul cel mai sfînt. Trăind cu ele, și pentru ele, sîntem gata a da mîna cu cei mai neîmpăcați vrăjmași ai noștri, oferindu-le cel mai sincer ajutor ce se poate aștepta de la vreun popor european. Despoiați însă de aceste principii, sîntem hotărîți dintru început cu cea mai bărbătească seriozitate a ne vărsa sîngele pînă la cel din urmă român“, spune Iancu. „Însă aceste principii le pretindem garantate pe temeiul existenței națiunilor. Nu ne mulțumim să vedem urmele lor însemnate pe scrisori particulare, nici să le

auzim doar sunetul dulce, pe la urechile noastre, ca un ecou fără simțire“.

Un întreg program politic se rezumă în aceste vorbe sincer democrate. Ideea de bază, identică cu formula de la Tîrgu-Mureș expusă de Papiu Ilarian, este că tineretul român îmbrățișează cu toată căldura lozincile noi, dar ține să le interpreteze după înțelesul lor real. Eliberarea de sub jugul iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țărănimii constituie primul punct din programul lor. Revendicarea uniunii cu Ungaria, cerută zgomotos, nu o resping pentru moment, dar se îngrijesc a-i diminua ascuțișul, asigurînd existența proprie națiunii române. Tinerii canceliști văd că au săvîrșit o greșeală semnînd pripit memoriul tineretului maghiar. Papiu Ilarian trimite de aceea o lungă corespondență lui Barițiu, încercînd a se justifica [1]. Revenirea lor servește ea însăși proba că se află în nota justă a vremii. Ținta de căpetenie pe care o urmăresc este să scuture lanțurile în care a fost ferecat pînă acum poporul lor. Cînd constată însă cu uimire că tineretul maghiar revendică tot o stăpînire exclusivistă, ei se întăresc din nou în poziții de apărare. Rezervele formulate cu deosebit simț politic înseamnă de acum o platoșă indispensabilă în fața primejdiei viitoare.

Avram Iancu trebuie să fi fost unul dintre tinerii care s-au frămîntat deosebit de intens în zilele acestor dezlănțuiri viforoase. El se arată cu deplină înțelegere față de aspirațiile poporului maghiar și crede că este în interesul ambelor națiuni să ajungă la un acord just. Convingerea sa intimă era că în Transilvania și în Ungaria maghiarii nu-și pot asigura existența și viitorul fără români, însă nici românii fără unguri. „Credem — spune el — și vedem prea luminat că azi-mîine un element gigantic vrea să-și dea mîna peste noi și peste voi, care ne va îneca în scurt timp, încît nu vor rămîne decît urme din existența noastră. Amîndouă părțile vedem că ne amenință pericolul, și

[1] Papiu Ilarian, *op. cit., loc. cit.*

încă apropiat, totuși nu ne putem înțelege. Nu știm din ce pricină pisma sau doar superbia își învîrtesc sabia între noi și voi, ca nici în ceasul agoniei să nu putem vorbi de aproape".

Cuvintele acestea [1], scrise în iulie 1849, se întemeiază pe experiența zilelor trăite la Tîrgu-Mureș. Ele rezumă un crez al generațiilor prerevoluționare, exprimînd formula de apărare recomandată de mințile agere ale vremii. Tinerimea maghiară nu vrea să știe însă de concesii, refuză să stea de vorbă cu colegii de naționalitate română. Urházy și soții săi nu simt apropiatul „ceas al agoniei". De aceea caută să culeagă singuri roadele triumfului. Ei merg chiar mai departe. Jigniți că tinerimea română persistă în părerile ei, vor supraveghea de acum cu atenție pe Iancu și pe colegii săi.

A doua zi, în 26 martie, sosește Nicolae Bîrle, pentru a le comunica discuțiile care au avut loc la Blaj. Întrunindu-se la locuința lui Avram Iancu, ei află că și cărturarii din Blaj sînt de părere să se ceară înainte de toate recunoașterea drepturilor cuvenite națiunii române. Întrebarea ce și-o pun cu toții pare a fi însă pe ce cale să se înfăptuiască un asemenea postulat. Sfatul tinerilor va hotărî fără ezitare convocarea unei adunări la Blaj, de Duminica Tomei, cu scopul „de a se face pașii necesari în cauza națională".

Nu peste mult ei vor fi nevoiți să plece spre casă. Cei mai mulți și-au isprăvit, de altfel, stagiul și își iau bucuroși diploma de avocat. Iancu, însoțit de Papiu Ilarian, Samuil Poruțiu și Florian Micaș, se îndreaptă spre Blaj, unde sosesc cu toții la 1 aprilie și iau parte de îndată la o consfătuire politică.

Primul lor pas în viață îl închină astfel grijii pentru soarta viitoare a poporului. Acum sînt reprezentanții tineretului din Tîrgu-Mureș, în curînd însă vor deveni conducători chemați a conduce spre limanul mîntuirii întreg poporul lor.

De la Blaj, Iancu pleacă în munți, unde îl întîlnim la 6 aprilie 1848. Cu aceasta popasurile prelungite prin școlile străine iau sfîrșit și tînărul moț se întoarce la ai săi, în Vidra de Sus, pentru a îndeplini un rol deosebit.

[1] Scrisoarea lui Iancu trimisă la 15 iulie 1849 colonelului Simonffy, vezi I. Lupaș, *op. cit.*, pp. 52—54.

CAPITOLUL AL DOILEA

PRIMĂVARA LUI 1848

Drumul de la Blaj leagă pe Iancu definitiv de acţiunea politică a românilor din Transilvania [1]. Aici i se oferă mai întîi prilejul de a asculta părerile unor cărturari români cu experienţă şi autoritate, între care se disting mai ales canonicul Timotei Cipariu şi profesorul Aron Pumnul. Metropola bisericii unite se ridicase prin şcolile sale la o mare faimă. Pătrunşi de noile idei s-au dovedit aici îndeosebi profesorii mai tineri. Pe ei îi găsesc gata de acţiune veştile sosite din Pesta şi Viena. Ei făuresc, cei dintîi, planul la înfăptuirea căruia cheamă şi tineretul de la Tîrgu-Mureş. Sosirea celor patru cancelişti va da astfel impuls puternic acţiunii întreprinse. Consfătuirile lor scot însă acum la iveală şi dificultăţile ce se puneau de-a curmezişul politicii româneşti.

[1] Materialul de căpetenie pentru acest capitol se găseşte în cunoscutele lucrări ale lui Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor*, vol. II, Viena, 1852, şi G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1889, precum şi în cele două gazete româneşti ale epocii: *Gazeta de Transilvania* şi *Organul luminării* (de la 15 mai *Organul naţionalu*). Indispensabilă pentru studiul acestei perioade este cartea dr. Coriolan Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848*, Blaj, 1925. Atmosfera din adunările ţinute în primăvară se vede din *Memorii din 1848—49*, de Vasile Moldovan, Braşov, 1895. Cf. Teofil Frîncu şi Gh. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni*, p. 297 şi urm. Pentru a nu spori inutil notele, menţionăm că aceşti autori ne-au servit informaţiile de bază.

Poporul nostru nu avea atunci reprezentanţă legală. Românii au fost, în ultimele secole de regim feudal, doar nişte „toleraţi". Iobagului i se tăgăduieşte, o dată cu drepturile elementare ale umanităţii, şi putinţa de a se organiza politiceşte. Interesele sale nu le poate reprezenta decît stăpînul domeniului, care e duşmanul aspiraţiilor lui. În adunarea ţării, numită „dietă", nu se aleg decît deputaţi ai nobilimii şi oraşelor, aparţinînd celor trei „naţiuni", ungară, secuiască şi săsească. Singur episcopul din Blaj ocupă un loc în dietă, dar nu ca reprezentant al poporului, ci ca trimis al capului ţării. Întrebarea anevoioasă a momentului era, prin urmare, cine să reprezinte interesele românilor în prefacerile epocale care se anunţă. Dar nu numai atît. Deocamdată nu există nici măcar un program politic asupra căruia să fi convenit românii din Transilvania. Cine e chemat oare să întocmească un asemenea program? Tineretul, îndeosebi, e grăbit să cunoască ţinta către care cată să tindă. Eliberate de robotă, masele poporului trebuie îndreptate pe drumul progresului şi al culturii. Hotărîrea luată în sfaturile de la Blaj va prevedea de aceea convocarea cît mai în grabă a unei adunări naţionale. Lupta de dezrobire revine în chipul acesta întregului popor. Partea lui Iancu în hotărîrile aduse pare foarte însemnată. Amintirile contemporane îl descriu plin de zel şi încrezător în izbînda dreptăţii. Voinic şi entuziast, el cucereşte mai cu seamă inimile tineretului, dar ştie să se strecoare prin vorba caldă şi în sufletul maselor. Colegul de la şcolile din Cluj, Aron Pumnul, acum profesor, este însărcinat cu redactarea manifestului pentru convocarea adunării, al cărei termen a fost stabilit după Paşti, pentru ziua de 30 aprilie.

De aici Iancu se îndreaptă către casă. În 6 aprilie e în Cîmpeni, iar în zilele următoare ia parte la întrunirile convocate de cei doi fruntaşi ai moţilor, popa Balint din Roşia şi avocatul Buteanu din Abrud. Evenimentele politice stîrniseră şi în munţi bucurie şi nădejdi. Fruntaşii

de aici convoacă întruniri de popor la Abrud, Cîmpeni şi Bistra pentru a dezbate punctele programatice cuprinse într-un memoriu ce avea să fie înaintat guvernului. Contribuţia lui Iancu e binevenită, fiindcă aduce lămuririle culese pe urma consfătuirilor de la Blaj. Avocatul din Abrud, Ioan Buteanu, trecuse prin Cluj pentru a se informa cu privire la posibilitatea de a pune de acord revendicările românilor cu noua conducere liberală a ungurilor din Transilvania. Iancu se alătură de îndată mănunchiului de fruntaşi din munţi şi ia parte la acţiunea lor. Împreună cu popa Balint porneşte în satele aşezate mai sus de Cîmpeni, pe Rîul Mare şi pe Rîul Mic. Aici însă întîmpină o neaşteptată rezistenţă din partea moţilor. Popa Balint o descrie în memoriile de mai tîrziu [1] astfel : „Prin sate la început am dat de opoziţie, căci fiind tatăl Iancului în serviciul cameral, de asemenea unchiul şi verii lui, poporul zicea : ‚oare nu cumva, părinte, va fi ceva înşelăciune pe noi ? Oare nu şpanul şi controlorul vor fi trimis pe Iancu cu tine ? Le-am răspuns : Nu. Şi aşa subscripţiunile urmau pe întrecute. După aceasta, Iancu se făcu omul cel mai popular, prin şvada lui în toate vorbirile". Primit cu neîncredere deci, el e nevoit să lupte pentru a convinge pe moţi despre simţămintele sale. „Şvada" înseamnă talent oratoric, cu care Iancu combate pe oamenii stăpînirii, în frunte cu controlorul Dimitrie Moga, care primiseră ordin să împiedice acţiunea pornită. Pe Iancu nu-l descurajează o asemenea opoziţie. Dimpotrivă, îl înverşunează din ce în ce mai mult şi reuşeşte în curînd să cîştige nu numai în-

[1] Opoziţia întîmpinată de Iancu în primele adunări din ţara moţilor o arată Simeon Balint, în *Memoriile* sale, şi anume în redactarea păstrată în arhiva parohiei din Cib (regiunea Hunedoara), pusă la dispoziţia Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România din Cluj. *Scurta descriere* a aceluiaşi autor, păstrată la Academia Republicii Socialiste România, Bucureşti (mss. 1060, p. 322 şi urm.), expune puţin altfel aceste evenimente din munţi.

crederea deplină a poporului, ci şi dragostea lui. Nici unul dintre conducătorii românilor din Transilvania nu s-a identificat atît de desăvîrşit cu interesele maselor populare ca acest fiu de moţ, a cărui sinceritate o vor dovedi-o nu numai vorbele pline de înţelegere şi căldură pentru suferinţele celor obijduiţi, ci în mai mare măsură lupta ce o va da pentru ei şi alături de ei. Trei funcţionari ai domeniului fiscal, şpanul Gheorghe Lazăr şi controlorii Dimitrie Moga şi Iosif Sterca Şuluţiu, trimit, încă în 7 aprilie, un memoriu către directorul Nemegyei, în care raportează despre întrunirea ţinută la Cîmpeni în ziua de 6 aprilie. De Iancu nu pomenesc nimic, dar observă că petiţia pentru care se culeg semnături a fost redactată în Cluj, de o adunare a tineretului, în frunte cu Florian Micaş şi Ioan Suciu, şi că episcopul Lemeny ar fi fost de acord cu punctele cuprinse în ea : se cereau uniunea cu Ungaria, ştergerea iobăgiei, reintegrarea naţiunii române în toate drepturile ei şi alte probleme. Nemegyei pretinde a şti că ei revendică să fie recunoscuţi ca a patra naţiune a ţării, înzestrată cu drepturi ca şi celelalte trei naţiuni. Se subliniază însă că Buteanu şi popa Balint pretind ca dieta ţării să ducă la îndeplinire aceste deziderate şi că, prin urmare, au apelat la moţi ca să aştepte în linişte hotărîrile ce nu pot întîrzia.

Directorul cameral anunţă imediat pe superiorii săi de la „tezaurariat" despre mişcările din munţi şi se grăbi să dea instrucţiuni dregătorilor din Abrud şi Cîmpeni asupra felului în care trebuie să supravegheze întrunirile, raportînd amănunţit despre tot ce se vorbeşte, îndrumîndu-i însă să se abţină de a lua măsuri volnice şi să trateze poporul părinteşte şi cu blîndeţe. Astfel se explică faptul că aceşti dregători vor recunoaşte curînd în persoana lui Iancu pe unul dintre cei mai primejdioşi duşmani ai clasei feudale. Pentru a-l îndepărta din mijlocul moţilor, ei apelează la preşedintele Curţii de apel, cerîndu-i să-l invite la sine pentru o comunicare importantă.

Iancu se supune şi pleacă în goană la Tîrgu-Mureş [1]. Nici măcar nu bănuieşte că i se poate întinde o cursă. Organele guvernului aveau intenţia să-l aresteze, cum vor proceda cîteva zile după aceasta cu Florian Micaş, tînărul avocat din Cluj. Îl scapă însă încetineala birocratică a guvernului, care n-a ajuns să emită ordinul de arestare. Ce-i va fi comunicat preşedintele nu ştim, dar e sigur că Iancu s-a întors cu cea mai mare grabă spre casă, îngăduindu-şi doar un singur popas, la Blaj.

Călătoria din săptămîna patimilor i-a fost însă de mare folos. El se pune în curent cu rezultatele la care au ajuns fruntaşii români în discuţiile lor politice. Papiu-Ilarian, care petrece acest răstimp mai mult în Blaj, trebuie să-i fi împărtăşit informaţiile zilei. Se cunoştea acum în toată Transilvania manifestul lui Bărnuţiu [2]. Cînd şi l-a însuşit Iancu nu ştim, dar se poate afirma cu siguranţă că îndată ce i-a ajuns la cunoştinţă, l-a îmbrăţişat cu toată convingerea. Apelul către ţărani îl va impresiona îndeosebi. În îndemnurile apăsate ale dascălului luminat el întîmpină ideile sale proprii : „Cereţi vîrtos să se şteargă iobăgia, pentru că, lucrînd pe nimica de vreo zece sute de ani în brazdele domnilor, aţi plătit şi de o sută de ori pămîntul care vă dădea hrana vieţii de pe o zi pe alta, cu atît mai mult pentru că l-aţi plătit degeaba, pentru că acela a fost al vostru şi pentru el s-a vărsat sîngele strămoşilor voştri...". Conducătorii din munţi renunţă acum şi ei la punctele lor, depăşite de mersul furtunos al evenimentelor. Ei vor cere, alături de Bărnuţiu, ca românii să fie reprezentaţi în dieta ţării şi în funcţiile publice, în proporţie cu numărul lor, înainte de a se lua vreo hotărîre cu privire la viitorul Transilvaniei. Recunoaşterea românilor ca naţiune politică printr-o adunare naţională proprie trebuie să premeargă uniunii : „Să caute de aceea cu toţii a se uni cu poporul, declarînd fără sfială ungurilor că nu se odihnesc pînă ce nu se va recunoaşte prin lege naţiunea română şi pînă ce nu va fi reprezentată în Dietă, pentru a putea judeca în ce chip şi sub ce condiţii să se unească cu Ţara Ungurească".

[1] Informaţiile despre mişcarea de la începutul lui aprilie şi din mai 1848 în Munţii Apuseni le-am luat din arhiva camerală a Zlatnei : 1848, numerele 548, 568, 569, 682, 817 şi 843 (Arh. st. Cluj). Ele pot fi completate cu alte date preţioase, expuse de Trocsányi, *Az erdélyi parsztság tört. etc.*, p. 255 şi urm. Dintre lucrările ungureşti menţionăm pe Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez, Visszaemlékezések 1848—49-ből. (Contribuţii la istoria războiului nostru pentru independenţă. Amintiri din anii 1848—49)*, Budapesta, 1881

[2] Manifestul lui Bărnuţiu, într-o copie contemporană la Academia Republicii Socialiste România, mss., pachetul CCLX (în curs de inventariere).

Formularea în acest chip a revendicărilor exprimate de poporul român e clară şi categorică. Temeiul pe care se reazemă îl constituie raporturile etnice din Transilvania, iar nu situaţia creată de stăpînirea îndelungată a păturii relativ subţiri a feudalilor maghiari. Acum se ştia că guvernul şi conducătorii fracţiunii liberale a nobilimii maghiare resping ofertele de înţelegere prezentate de români şi că „uniunea cu Ungaria" trebuia să devină formula de salvare pentru perpetuarea dominaţiei vechilor feudali şi birocraţi maghiari. Deci, dacă nu se poate realiza înţelegerea, nu rămîne decît lupta impusă acestei generaţii, soluţie extremă pentru ambele popoare şi deosebit de dăunătoare pentru cauza eliberării de sub jugul absolutismului reacţionar.

În Blaj, Iancu mai află că guvernatorul ţării, contele Teleki, a oprit adunarea convocată pe ziua de 30 aprilie cerînd episcopului să întrunească doar pe cîţiva clerici şi pe conducătorii laici la o altă dată, pentru a se redacta un memoriu către dietă. Într-un sfat al tineretului, în fruntea căruia trebuie să aşezăm de acum permanent pe Iancu şi Papiu-Ilarian, se hotărăşte, cu toate acestea, să se continue propaganda pentru adunare, dispreţuind ordinul nedrept. Guvernatorul mai ceruse episcopului Lemeny să plece fără amînare în Munţii Apuseni sau să trimită acolo pe un cleric de rang mai înalt, spre a linişti spiritele şi a

pune capăt întrunirilor. Informația trebuie să-l fi pus pe Iancu în gardă față de intențiile dușmănoase ale guvernului și ale organelor sale subalterne. El va fi de aici înainte mai prudent, dar nu mai puțin curajos. După Paști se proclamă starea de asediu în cea mai mare parte a țării. De-a lungul satelor se ridică „furci" pentru a speria țărănimea. Autoritățile ungurești, obsedate de teama unei revoluții, își uită de libertățile vestite cu atîta zgomot și refuză să stea măcar de vorbă cu românii în privința încadrării lor politice. Ceea ce surprinde cu deosebire pe Iancu este faptul că și reprezentanții partidei liberale maghiare fac cauză comună cu tiranii, pregătind înlăturarea maselor române din noul făgaș al vieții politice.

Adunarea de la 30 aprilie a avut astfel loc într-o atmosferă încărcată. Guvernul luase toate măsurile pentru a opri accesul maselor spre Blaj. Episcopul Lemeny a interzis clerului să ia parte. Coloanele numeroase de țărani își fac, cu toate acestea, cale, străbătînd ca un puhoi peste toate piedicile. Din ajun satele din împrejurimi erau înțesate de mulțime, iar în zorii zilei Blajul a fost năpădit de țărănimea îmbrăcată în haine de sărbătoare. Iancu va sosi numai pe la orele zece, însoțit de Buteanu și de două mii de moți.

Întrunirea de la Duminica Tomei s-a ținut deci fără autorizația guvernului. Tineretul îndrăznește să afirme sus și tare voința de libertate a poporului român, sfidînd samavolnicia contelui Teleki. Iancu, Buteanu și Papiu-Ilarian, care iau asupra lor întregul risc, vor adresa cuvîntări către popor de pe terasa largă a catedralei. Ei caută să formuleze revendicările românești, acordînd o deosebită atenție eliberării de sub jugul iobăgiei. Protestează și împotriva arestării lui Florian Micaș, conducătorul tineretului din Cluj. În fine, fac pe comisarii guvernului să ia cunoștință că românii s-au întrunit nesocotind dispozițiile lor și că prezența armatei nu-i intimidează cîtuși de puțin. Reprezentanții autorității publice, care aveau de gînd să citească ordinul de dizolvare a adunării, nu ajung la cu-

vînt. Spiritul de nesupunere se va transmite astfel și asupra maselor, care încep să-și bată joc de neputința guvernului. Pînă la urmă, comisarii sînt nevoiți a acorda celor trei tribuni certificate de bună purtare și asigurarea că atitudinea lor nu va avea nici o consecință. Iancu se convinge astfel că măsurile nedrepte ale stăpînirii se pot înfrînge, dacă se lovesc de voința hotărîtă a maselor. După adunare, fruntașii se retrag pentru a discuta programul adunării naționale. Consfătuirile sînt prezidate de Bărnuțiu, care sosise la Blaj în după-amiaza zilei de 30 aprilie. În această epocă, dîrzul dascăl se bucura de mare prestigiu în rîndurile tineretului, datorită luptei purtate pentru apărarea noilor idei. Prin tonul său hotărît, el izbutește să cucerească în curînd întreg tineretul. Pe Iancu îl apropie de dînsul mai ales concepția asupra iobăgiei. Înțelegerea dintre ei doi înseamnă că Iancu poate să-și închine de acum toată atenția pentru organizarea moților.

La 1 mai 1848, ceata numeroasă de moți pleacă de la Blaj spre casă, condusă de Iancu. Buteanu rămîne să însoțească pe Bărnuțiu la Sibiu și să reprezinte Munții Apuseni în consfătuirile premergătoare adunării de la 3/15 mai. În răstimpul scurt ce mai rămîne, moții își desăvîrșesc organizarea. Înconjurat de întreg tineretul din munți, Iancu îndeamnă poporul să se pregătească pentru marea adunare de la Blaj. Însoțitorul permanent al său este în acest răstimp învățătorul Clemente Aiudeanu din Cîmpeni. Amîndoi sînt văzuți adesea în puterea nopții, alergînd călare, asemenea unor năluci, dintr-un sat în altul pentru a lămuri poporul [1].

Întorși acasă, moții încetează a mai fi iobagi umiliți. Ei încep să refuze serviciul pe care erau obligați a-l îndeplini gratuit și nu mai plătesc nici taxele urbariale. În domeniul Cîmpenilor, mai ales șpanul Lázár constată o stare de spirit îngrijorătoare [2]. De aceea pleacă să se

[1] T. Frîncu și Gh. Candrea, *op. cit.*, p. 297 și urm.
[2] Arh. st. Cluj. Acte din arhiva camerală a Zlatnei, 1848.

convingă personal despre intențiile moților. La 5 mai se duce de-a dreptul la Vidra de Sus. Oamenii erau la biserică. După terminarea liturghiei, se adresează poporului adunat în număr mare și îi îndeamnă să-și îndeplinească sarcinile ca și mai înainte, deoarece numai în chipul acesta pot conta pe mila părintească a înaltului domeniu cameral. Îndeosebi îi roagă să nu întrerupă plutitul pe rîu al lemnelor necesare pentru topitorii, fiindcă s-ar pricinui mari pagube atît fiscului, cît și țării. Moții l-au ascultat pe șpan cîtăva vreme, dar încă în cursul vorbirii au început să dea semne de neliniște. Pe urmă s-au ridicat mai mulți inși să declare că au robotit și pînă acum mult prea mult, să-și vadă deci camera de treburile ei, deoarece oamenii nu vor mai ieși la plutitul lemnelor. Auzind acestea, șpanul plecă din biserică, dar socoti că trebuie să-și repete îndemnul și în fața mulțimii ce aștepta afară. Aici însă moții îi aduseră de îndată la cunoștință că nu mai vor să robotească, să-i lase în pace, căci acum sînt oameni liberi și dacă au fost pînă acum îndeajuns apăsați, de aici înainte nu vor mai suferi. Aflînd șpanul că li se citise în biserică o proclamație, s-a dus îndată la judele Alisandru Iancu, cerînd să-i facă rost de textul ei. Tatăl lui Avram avea o copie a proclamației, pe care i-o citi apoi însuși fiul său. Cunoaștem acest text, extras și publicat de Elek Iakab. După o copie aflătoare în arhiva de la Zlatna, el începe cu cuvintele [1]: „Soarele vecinicei dreptăți, libertatea a răsărit și cu o dulce nutrire încălzește inimile tuturor popoarelor, cari prin veacuri au fost apăsate de tiranismul unei clase privilegiate". El reproduce manifestul cunoscut al unui tînăr student din Viena: unul dintre cele mai avîntate apeluri adresate poporului român din Transilvania în ajunul eliberării sale. Șpanul Lázár rămase încremenit aflînd cuprinsul lui, dar Nemegyei observă că nu conține nimic periculos. Isprăvind citirea, Avram

[1] *Ibidem*

adăugă din partea sa: „Românii nu vor cerși libertatea de la unguri, ei sînt destul de tari să și-o stoarcă prin luptă".

Raportînd în scris toată această întîmplare, șpanul Lázár s-a prezentat și pesonal la directorul cameral, spre a-i aduce la cunoștință temerile sale. Manifestul amintit a fost nevoit a-l restitui poporului, care a trimis o delegație la judele Alisandru. Chiar și acesta era îngrijorat de insistențele lărmuitoare ale mulțimii. Șpanul va primi totuși o copie de la preotul Ioan Nicula din Vidra de Jos. Această copie se păstrează în arhiva camerală a Zlatnei.

Rezumînd și alte informații primite din domeniul Cîmpenilor, directorul Nemegyei constată [1] că „supușii români ai domeniului fiscal nu mai vor, ca mai înainte, să fie doar a patra, ci unica națiune a țării și că se aud chiar glasuri singuratice care strigă jos cu ungurii și nemții, țara asta e a noastră, lăsată de strămoși". Nu cunoaștem pe informatorii direcți ai directorului fiscal, dar e evident că încearcă să impresioneze pe superiorii săi pentru a obține pază înarmată și arme, precum și aprobarea unor măsuri energice spre a preîntîmpina mișcările maselor populare. Într-adevăr, încă înainte de adunarea de la 3/15 mai se va proclama și în Munții Apuseni starea de asediu. Moțimea însă se pregătea să plece spre Blaj.

Iancu pornește spre Cîmpia Libertății urmat de toți cărturarii din munți și de vreo zece mii de moți, organizați în cete și disciplinați milităresște. Sosirea lor, în ziua de 15 mai, inspiră entuziasm maselor întrunite și asigură ordinea. Conducătorul lor se bucură acum de o deosebită popularitate. El ia parte la toate discuțiile, ascultă în ajunul adunării cuvîntarea înflăcărată a lui Bărnuțiu și supraveghează timp de trei zile buna rînduială a maselor țărănești. Mai ales priveliștea zecilor de mii de țărani îi încîntă sufletul. Alecu Russo, care l-a auzit vorbind, remarcă fraza fără meșteșug și totuși caldă și pătrunzătoare

[1] Arh. st. Cluj. Actele din arhiva camerală a Zlatnei, 1848.

a cuvîntărilor sale [1]. „Pe doi bărbaţi i-am auzit grăind românește — înseamnă patriotul moldovean —, unul din cei doi zicea : ungurii vreau unio ! Ştiţi ce vrea să zică unio ! Că pînă acum ne-au încălecat pe păr şi acum vor să ne pună şi şaua în spinare. Al doilea striga : Uitaţi-vă pe cîmp, românilor, sîntem mulţi, ca cucuruzul brazilor, sîntem mulţi şi tari, că Dumnezeu e cu noi". Aceşti doi cuvîntători erau Buteanu şi Iancu. Amîndoi combat uniunea cu Ungaria, fiindcă aşteaptă mai întîi dreptate deplină pentru neamul lor, ca un rod firesc al libertaţii slăvite de toate popoarele Europei. Fraza „sîntem mulţi şi tari" trebuie să o fi rostit Iancu, a cărui convingere e că mulţimile organizate trebuie să-şi smulgă singure drepturile care li se cuvin, dacă stăpînirea tiranică le refuză. Încă din martie, ca un autentic democrat revoluţionar, Iancu vedea în revoluţie singura cale de prefacere a societăţii, iar în masele populare marea forţă reală pentru înfăptuirea acestor prefaceri. Buteanu, pe de altă parte, arată că, prin punerea pe primul plan a problemei uniunii, clasa conducătoare a feudalilor îşi menţine dominaţia socială şi naţională asupra populaţiei române.

Iancu nu se adresează cărturarilor din adunare, ci poporului care suferă încă jugul iobăgiei. Ceasul aşteptat de iobagi poate să aducă însă şi cumplitele răfuieli din vremea lui Horea. Bariţiu, care l-a ascultat, de asemenea, vorbind pe Cîmpia Libertăţii, spune că Iancu nu era orator „în sensul modern" ; vorbea rar şi fără obişnuitele artificii. „Pare că-l vedem acum înaintea ochilor. Ori de cîte ori lua cuvîntul, era peste putinţă să nu răpească cu

[1] Despre rolul lui Iancu în adunarea de pe Cîmpia Libertăţii, vezi Al. Russo, *Scrisori*, publicate de Petre Haneş, Bucureşti, 1908, p. 80. Cf. N. Buta, *Avram Iancu şi epoca sa*. Cf. I. Lupaş *Avram Iancu*, p. 9 (după E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 372). Cf. G. Bariţiu, *Părţi alese* etc., vol. II, p. 166.

sine pe ascultători. Iancu mai era şi unul din junii cei mai frumoşi ai timpului său".

Scena petrecută în adunarea de pe Cîmpia Libertăţii, cînd cancelistul Suciu din Cluj veni să prezinte pe bătrînul tată al lui Florian Micaş, e caracteristică pentru felul de a fi a lui Iancu. Mulţimea se tulbură luînd cunoştinţă de arestarea ilegală a conducătorilor români din nordul Transilvaniei. Se propuse o adresă către guvern pentru a se cere eliberarea celui deţinut. În delegaţia care avea să remită adresa au fost aleşi cîţiva dintre fruntaşii mai bătrîni. Alţii au considerat însă că ar fi oportun să fie trimişi tineri mai curajoşi. Atunci se ridică Iancu şi propuse numele unor cunoscuţi membri ai consistoriilor din Sibiu şi Blaj, zicînd :

„Să se trimită oameni bătrîni şi cu autoritate, iar nu tineri, căci, de se vor duce deputaţi tineri, ei nu vor aştepta pînă să le deschidă uşa guvernatorul".

Papiu-Ilarian povesteşte că supărarea adunării trecu deodată, producîndu-se o destindere. Propunerea lui Iancu a fost, fireşte, primită, însărcinîndu-se canonicul Cipariu cu redactarea memoriului în această chestiune.

Datorită îndemnului înţelept al fruntaşilor bătrîni, adunarea naţională nu s-a pripit să ia hotărîri neprecugetate. Ea afirmă cu tărie drepturile ce se cuvin naţiunii române, dar va aştepta cu un calm desăvîrşit îndeplinirea formelor legale. O asemenea politică era străină de felul de a fi al lui Iancu. El se supuse însă în faţa hotărîrii luate şi primi să facă parte din comitetul naţional, organ creat pentru a supraveghea îndeplinirea programului politic în raport cu guvernul ţării şi cu celelalte naţionalităţi conlocuitoare. Comitetul avea ca preşedinte pe episcopul Şaguna, iar ca vicepreşedinte pe Bărnuţiu. Dintre prietenii lui Iancu întîlnim în comitet pe Buteanu, Papiu-Ilarian, Ioan Suciu, Ioan Pipoş şi Vasile Tămaş. Aceştia reprezentau, împreună cu Aron Pumnul, Alexandru Bătrîneanu şi Constantin Romanul, grupul tinerilor

radicali, susţinuţi de Bărnuţiu şi de aderenţii săi apropiaţi, protopopul Nicolae Maniu, consilierul Petru Maniu, protopopul Ştefan Moldovan şi învăţatul profesor Nicolae Bălăşescu. O altă grupare formată din bătrîni deprinşi la renunţări umilitoare cuprindea cîţiva membri ai clerului înalt din Sibiul ortodox, la care se adăugaseră consilierul Paul Dunca, de la Curtea supremă financiară, şi avocatul Nicolae Avram Penciu.

Prima măsură luată de comitet va fi să expedieze delegaţiile hotărîte de adunarea naţională, una la Viena pentru a se prezenta împăratului, cealaltă la Cluj pentru a interveni pe lîngă dieta ţării să dezbată revendicările formulate pe Cîmpia Libertăţii. Între timp, membrii comitetului se întruneau în fiecare zi, discutînd mersul evenimentelor politice. Iancu ia parte la aceste discuţii, care-i deschid orizonturi noi şi îi îmbogăţesc experienţa politică. Dar el se dovedeşte de pe acum şi un atent obsevator al frămîntărilor care neliniştesc masele poporului. Ţărănimea începuse a se mişca pretutindeni în preajma eliberării de sub jugul iobăgiei. Cînd au pătruns cele dintîi ştiri despre încetarea robotei în Ungaria, s-au produs îndată conflicte între ţăranii şi moşierii din comitatele limitrofe. Incidentele vor spori după cea dintîi adunare de la Blaj şi se vor întinde înăuntrul ţării, chiar şi după marea adunare de pe Cîmpia Libertăţii. Autorităţile, şi îndeosebi guvernul, în fruntea căruia se afla tot groful Iosif Teleki, aplică fără cruţare toate vechile mijloace de represiune. Dar „execuţiile militare", care bat oamenii, îi arestează şi le pradă averile, tulbură poporul în aşa măsură, încît lesne pot dezlănţui o cruntă răscoală ţărănească. Iancu ştie foarte bine că revendicările şi reclamaţiile ţăranilor sînt în cea mai mare parte pe deplin justificate, deoarece moşierii nobili, lacomi şi nesăturaţi, caută să acapareze, în ultimul moment, o seamă de terenuri cultivabile şi păşuni deţinute şi lucrate pînă atunci de iobagi. În domeniul fiscului de la Cîmpeni pădurile

constituiau mărul discordiei între moţi şi propietar. Cu toate că stăpînirea habsburgică i-a scos pe iobagi de aici, cu de la sine putere, din dreptul de proprietate, ei au continuat, totuşi, să beneficieze de cotele cuvenite lor din venitul pădurilor. După Iancu, eliberarea de sub jugul nedreptei servituţi trebuia să fie conexată cu reintegrarea ţăranilor în dreptul lor şi cu înlăturarea completă a abuzurilor. Prevăzînd anevoioasele discuţii cu fiscul în această privinţă, el se hotărește să plece în munţi pentru a pregăti poporul. În zilele de la sfîrşitul lui mai convoacă o consfătuire cu fruntaşii moţilor. Consfătuirea s-a ţinut în casa lui Ioan Corcheş din Cîmpeni. Dintre cei prezenţi cunoaştem pe Teodor Teoc, primar, preotul Ioan Patiţia, învăţătorul Petru Ioanette, Ioan Şuluţiu, funcţionar la domeniu, şi Nicolae Corcheş. Iancu era de părere că moţii trebuie să îndeplinească sarcinile corvoadei pînă la întrunirea dietei. Dacă însă dieta nu va vota desfiinţarea iobăgiei, cum s-a făcut în Ungaria, atunci să caute a-şi dobîndi libertatea cu ajutorul forţei. Nu toţi cei prezenţi îl aprobă. Nicolae Corcheş, Patiţia, Ioanette şi Şuluţiu se declară împotriva întrebuinţării forţei, dar ei nu-l pot convinge pe Iancu [1].

Chiar în timpul acesta directorul Nemegyei întreprinde o inspecţie în domeniul din Abrud-Sat şi în cel din Cîmpeni, cu intenţia să convingă pe moţi a nu mai face stricăciuni în pădurile fiscului. El îşi dă seama că nu va reuşi fără concursul lui Iancu. Cunoaşte popularitatea de care se bucură acesta în mijlocul moţilor şi de aceea apelează la dînsul. Moţii — spune Nemegyei — sînt agitaţi peste măsură şi într-atît de devotaţi acestui tînăr de 22 de ani „nesocotit şi lipsit de experienţă, altfel însă curajos, fost practicant la tezaurariat, fiul judelui din Vidra de Sus, încît îl urmează fără şovăire". Datorită lui Iancu, directorul cameral izbuteşte să vorbească la o întrunire a moţilor. El încearcă să-i convingă să aştepte în linişte hotă-

[1] Trocsányi Zs., *op. cit.*, p. 330.

rîrile mai înalte privitoare la păduri. Dar Nemegyei este sceptic şi nu speră în rezultatul fericit al misiunii sale. El îşi continuă raportul în aceşti termeni, pe care socotim că trebuie să-i reproducem din cuvînt, în cuvînt tălmăciţi din limba germană :[1]

„Conducătorul iobagilor amintiţi a stat timp de trei zile, aproape fără întrerupere, alături de mine ; rezultatul conversaţiei mele cu dînsul e următorul : proprietatea acestor păduri a promis-o iobagilor, care ar fi spus că nu au nevoie de libertate, ci de păduri, şi i-a cîştigat pentru sine în chipul acesta. El însuşi mi-a declarat sincer şi de-a dreptul că nici opt regimente nu ar fi în stare să ţină rînduiala între iobagii din domeniul de sus ca el singur. Dispune în Cîmpeni de cîţiva tovarăşi, are legături cu preotul Balint din Roşia Montană, care şi el a agitat spiritele românilor din împrejurimea Abrudului şi a băgat groază în locuitorii de acolo. Fără să vrea, singur a mărturisit că nu după ideile sale tratează cu poporul, cum numeşte dînsul pe iobagi, ci după discuţiile unui comitet, care îşi are sediul în Sibiu. S-a trădat de asemenea că nici lui, nici comitetului nu-i convine uniunea şi că, dacă nu aş fi venit la Cîmpeni, ar fi luat cale spre Sibiu, pentru a cere alte instrucţii ; cînd m-am întors, l-am întîlnit de fapt la plecare, însoţit de trei români înarmaţi. A indicat pe un anume Bărnuţiu drept persoană eminentă, cum şi

[1] Arh. st. Cluj. Acte din arhiva camerală a Zlatnei, 1848, nr. 928. Iată, în nemţeşte, textul lui Nemegyei, care reproduce declaraţia lui Iancu : *„Er hat den Untertanen, die sich gesäussert haben sollen, dass sie der Freiheit nicht, sondern der Königlichen Waldungen bedürfen, den Besitz dieser Waldungen zugesichert, und hiedurch sie sich untertanig gemacht"*. Întemeindu-se pe un bogat material inedit, Trocsányi, în lucrarea amintită, înfăţişează toate mişcările ţărăneşti din Transilvania, care au avut loc în primăvara anului 1848 şi interpretează critic adunările de la 30 aprilie şi 15—17 mai 1848, *op. cit.*, p. 476 şi urm. Nu putem fi de acord cu toate concluziile trase, dar trebuie să recunoaştem că lucrarea sa constituie una dintre cele mai preţioase contribuţii, pe care ni le-a dat istoriografia maghiară, cu privire la revoluţia românilor din Transilvania în 1848—1849.

pe concipistul Dunca şi pe raţionistul Nemeş, ca indivizi distinşi ai naţiunii sale. Cu privire la programul propriu-zis al comitetului român din Sibiu, nici chiar Iancu nu ştie nimic, sau poate că în această privinţă a fost mai puţin imprudent decît obişnuia să fie".

Aprecierile, lipsite, fireşte, de bunăvoinţă, dar şi de intuiţie clară ale unui duşman îndîrjit al iobagilor nu umbresc cîtuşi de puţin figura viitorului conducător al revoluţiei. Ele ne dau putinţa, dimpotrivă, să cunoaştem popularitatea de care se bucura Iancu în mijlocul moţilor şi felul cum s-a identificat cu cererile de interes vital ale poporului. Aprecierea revendicărilor ţărăneşti cu privire la păduri este tipic reacţionară, proprie satrapului care timp de aproape două decenii a stors şi a chinuit poporul din munţi. Principiul libertăţii este strîns legat de asigurarea drepturilor individuale şi de realizarea dreptăţii sociale. Iancu era convins din capul locului de dreptul moţilor de a-şi însuşi pădurile ce li s-au luat prin abuz. Convingerea şi-o susţine cu argumente juridice şi istorice. Curajul de a-şi exprima o asemenea convingere nu este, prin urmare, „lipsit de cuminţenie" sau chiar un act de imprudenţă, ci dovada simţămintelor sale profund democratice. Dacă Iancu a făcut, totuşi, observaţia ce i se atribuie, ea trebuie să fi fost concepută aşa cum arată Bălcescu într-un caz asemănător, pornind de la aceeaşi idee. „Revoluţia de la 1848 a vrut ca românul (ţăranul) să fie nu numai liber, dar şi proprietar, fără care libertatea şi egalitatea sînt minciună"[1].

Dar este semnificativ că Nemegyei, care crede a fi surprins părerile lui Iancu despre comitet, se dovedeşte el însuşi ignorant în ce priveşte persoana lui Bărnuţiu şi acţiunea politică a românilor. Nu observă de ce i se numesc doar cei doi funcţionari români de la tezaurariat. „Scăpările din vedere" ale tînărului avocat nu trădează

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 312.

însă nici un secret. Atitudinea românilor față de uniunea Transilvaniei cu Ungaria era cunoscută de toată lumea, întocmai ca și acțiunea comitetului în perioada care a urmat după adunarea de pe Cîmpia Libertății. Nemegyei vrea, evident, să atragă atenția guvernului asupra activității comitetului și să-și motiveze propunerea de a se deține atît preotul Balint, cît și Avram Iancu, deoarece „altminteri ușor poate să se producă dacă nu o răscoală generală, una parțială a țăranilor din domeniul Zlatnei induși în eroare". De aceea, drept urmare la raportul prezentat în 4 iunie de directorul domeniului, baronul Perényi, comisarul guvernului din Pesta va dispune în 6 iunie să se ia măsuri severe împotriva lui Iancu[1].

Întors la Sibiu, Iancu află tot dezolantă situația politică. Dieta, întrunită la Cluj în ziua de 29 mai, a decretat unirea Transilvaniei cu regatul ungar, fără a intra în dezbaterea memoriului înaintat de români. Nici intervenția lui Barițiu, redactorul *Gazetei de Transilvania*, și a concipistului Pavel Dunca pe lîngă fruntașii partidei liberale nu a reușit să modifice atitudinea rigidă față de problema românească. Guvernul va îndrăzni să decreteze și dizolvarea comitetului român din Sibiu, amenințînd cu pedepse aspre pe cei care ar continua să se mai întrunească.

Evenimentele acestea produc, fără îndoială, o firească agitație. Comitetul se simțea deocamdată la adăpost de urmărirea organelor poliției, stăruind în Sibiu, oraș situat pe teritoriul „pămîntului crăiesc". După ce însă și deputații sași au aderat la proclamarea uniunii, era evident că situația membrilor din comitet va deveni deosebit de critică. Totuși ei nu se împrăștie, ci așteaptă în liniște desfășurarea evenimentelor. Unii angajează discuții cu reprezentanții sașilor pentru a stabili o bază de înțelegere și toți ascultă raportul lui Barițiu despre lipsa de înțelegere a dietei. În aceste zile deosebit de agitate se produce, din nefericire, vărsarea de sînge de la

[1] Arh. st. Cluj, Arhiva Zlatnei, 1848, nr. 928.

Mihalț, pusă la cale de comitele suprem din Alba de Jos, un baron Banffi, spre a pedepsi pe iobagii români pentru că au ocupat cu forța un petic din moșia domnească. Trupele grănicerilor secui și ale gărzii cetățenești din Aiud trag în mulțime și omoară doisprezece țărani. Aflînd despre cele întîmplate, comitetul protestează și cere o anchetă severă, precum și sancționarea celor vinovați.

La ședința comitetului întrunită de urgență, după cum povestește Barițiu, care a fost de față, veniseră aproape toți membrii comitetului aflați în Sibiu. După ce li s-a comunicat amănuntele cruntului măcel, se puse întrebarea: Ce-i de făcut? Tinerii fierbeau de mînie. Bătrînii, membrii consistoriului, căutau să-i calmeze. Cineva dintre clericii bătrîni avu ideea nefericită să facă reproșuri tineretului că umblă prea mult prin sate ațîțînd poporul: „Că și pe mihălțeni tinerimea i-a amăgit să nu se supună poruncilor mai înalte".

Auzind Iancu o asemenea învinuire, sări dintr-odată peste trei bănci, amenințînd să tragă la răspundere pe consistorialistul imprudent. Ședința, firește, nu s-a mai putut continua. A doua zi însă Iancu merse la Bărnuțiu și Barițiu pentru a le anunța că pleacă în munți să-și strîngă oamenii ca să răzbune sîngele vărsat.

Cu această declarație se inaugurează activitatea de revoluționar a lui Avram Iancu. În zadar vor încerca cei doi fruntași să-l determine a aștepta cu răbdare desfășurarea evenimentelor. Hotărîrea lui se dovedește neclintită, după ce și-a format convingerea că așteptarea pasivă aduce îngenuncherea definitivă a poporului său. Noii deținători ai puterii publice nu sînt, sub masca unui liberalism nobiliar, mai puțin exclusiviști decît vechii conservatori. Ceea ce i se pare însă deosebit de grav lui Iancu este disprețul pe care-l arată organele guvernului față de revendicările poporului. Deprins a înregistra exact faptele petrecute, spre a descifra din ele intențiile adversarului, el își va fi reamintit de încercările lui Micaș și

Buteanu de a lega politica poporului român de marile izbînzi ale generației maghiare din martie 1848. Va fi recitit articolele de gazetă scrise de Cipariu și Barițiu pentru a aduce la cunoștință cercurilor guvernamentale și proaspeților lideri ai liberalilor maghiari că românii sînt gata să se împace cu ideea statului unificat dacă li se garantează naționalitatea, acordîndu-se un minim de libertăți politice. În loc de a răspunde cu înțelegere la asemenea oferte, schițate cu desăvîrșită lealitate, guvernul pune piedici manifestărilor românești, interzice adunarea națională și caută să îndrumeze din nou politica unui întreg popor spre întunericul opac al timpurilor feudale. Moderația ce și-au impus-o Bărnuțiu și tineretul la redactarea moțiunii de pe Cîmpia Libertății nu va avea nici o consecință. Clasa conducătoare a nobilimii din Transilvania refuză a dura o punte de legătură între români și maghiari și respinge orice gest de împăcare, rezervînd țara exclusiv stăpînirii lor. Hotărîrea dietei de a proclama întîi uniunea cu Ungaria, înainte ca să fi legiferat emanciparea românilor și desființarea iobăgiei, batjocurile repetate în presa din Cluj la adresa conducătorilor și a însuși poporului român, calomniile colportate fără simț de răspundere la adresa fruntașilor care s-au întrunit la Blaj, dar mai ales reprimările cu forța armată a mișcărilor țărănești care izbucnesc în toate părțile Transilvaniei trebuie să-i fi pricinuit lui Iancu o adevărată durere. Vărsarea de sînge de la Mihalț va atinge de aceea un resort devenit deosebit de sensibil în ființa acestui tînăr cu caracter sincer și cu simțăminte nobile, nedomolit dușman al tiraniei și cu neputință de convins prin forță și prin manifestări disprețuitoare față de popor. El a crezut un timp în posibilitatea unei înțelegeri între români și unguri. Educația primită în școlile maghiare l-a făcut tributar culturii lor, apropiindu-l de idealurile urmărite de reprezentanții de seamă ai maghiarilor. Crezul lui de-a lungul acestor zile înfrigurate îl

mărturisește cu nefățărită amărăciune după un an, în scrisoarea adresată lui Kossuth [1].

El a așteptat plin de nobile nădejdi revenirea fruntașilor maghiari la alte sentimente și la alte păreri. Sîngele care a stropit țărîna la Mihalț îl desmeticește însă complet. Dacă așteptarea cuminte s-a dovedit zadarnică, umilința pasivă nu o mai poate concepe. Un îndemn lăuntric îl cheamă să pregătească lupta.

Adînc jignit, Iancu este hotărît astfel să nu mai dea ascultare povețelor de moderație cuminte. Barițiu povestește, e drept, că s-a arătat convins de cei doi fruntași, dar că ar fi zis, oftînd : „Dacă este așa, ascult de domnia-voastră, dar să ție minte secuii !". Luminatul scriitor se înșală, cînd crede că a reușit să potolească pornirile rebele ale mîndrului moț. În realitate, Iancu pleacă din Sibiu la 5 iunie 1848 ferm hotărît să organizeze rezistența înarmată. Evenimentele care se succedă dovedesc aceasta cu prisosință [2].

[1] Crezul lui Iancu cu privire la raporturile româno-maghiare din scrisoarea adresată colonelului Simonffi, 15 iulie 1849 (I. Lupaș, *Avram Iancu*, p. 53).

[2] Istoriografia marxistă maghiară apreciază în general favorabil mișcarea românească din primăvara anului 1848. Geröné **Fazekas Erzsébet, *Századok*, 1—4 vol. 1, 1948, p. 82, constată că** revendicările de căpetenie în punctele de la 3/15 mai erau „revendicări îndreptățite" (p. 286). „Caracterul democratic țărănesc al hotărîrilor de la Blaj îl scot admirabil în relief, mai ales punctele 3 și 11. Acestea cer lichidarea fără dezdăunare a raporturilor urbariale și restituirea pămînturilor moților, pe care le-au răpit orașele privilegiate săsești de la țăranii români" (p. 207). Interesantă expunerea autoarei privitor la poziția guvernului maghiar față de revendicările naționalităților : „Egala îndreptățire națională, autonomia teritorială, precum și, în legătură cu aceasta, eliberarea iobagului și rezolvarea problemei agrare, iată revendicările ce au figurat în primăvara anului 1848 în întrunirile naționalităților în general, împreună cu libertatea întrebuințării limbii, ca puncte programatice ale aripii democratice din mișcările naționalităților. Îndeplinirea lor ar fi întărit direcția democratică a mișcărilor din sînul naționalităților și ar fi situat masele lor alături de lupta de eliberare a maghiarilor, în loc de Viena atotpromițătoare. Dar

Gestul lui Iancu din ultima ședință a comitetului și plecarea grăbită înspre munți nu sînt semnele unei surescitări momentane. În tînărul moț trebuie să fi mocnit de mult răfuiala cu adversarii din comitet ai lui Bărnuțiu, unioniști deghizați, cărora le repugna lupta. Raportul confidențial trimis de aceștia guvernatorului la 7 iunie e un denunț urît, care echivalează cu o trădare de neam. Iancu a descifrat mai curînd decît alții dușmănia ireductibilă care sălășluia în sufletele lor meschine. Ieșirea față de membrul consistoriului o putem socoti de aceea drept avertisment pentru dezavuarea elementelor gata oricînd să

---

nobilimea liberală, care s-a substituit în rolul burgheziei revoluționare, ba chiar și intelectualitatea radicală, în bună parte de origine nobilă, n-au fost în stare să înțeleagă aceste probleme din cauza poziției lor de clasă și chiar cei mai buni reprezentanți ai lor nu au început a-și schimba atitudinea în cursul anului următor decît pe încetul. Motivul era că nobilimea liberală, atrasă în producția de mărfuri și interesată de aceea în anumită măsură să dezvolte relațiile burgheze, fiind însă în același timp și proprietară de pămînt, a fost incapabilă să rezolve radical problema agrară și țărănească. Problema naționalităților însă, în general, iar în cazul dat îndeosebi, era împletită strîns cu chestiunea țărănimii. De altă parte, chiar din pricina caracterului ei de producătoare de mărfuri această nobilime liberală voia să-și asigure, o dată cu independența țării, și un teritoriu economic unitar, care să aibă limbă unitară și de aceea a luat rigid poziție contrară revendicării de autonomie teritorială. Această dublă poziție de clasă, caracterul totodată burghez și feudal al intereselor sale de clasă se oglindește vizibil în ideologia sa. Ei sînt într-o anumită măsură robii concepției vechi feudale despre națiune, potrivit căreia națiunea maghiară o constituie exclusiv nobilimea ; părerea lor au pus-o de acord cu ideile liberale ale statului național francez, afirmînd că „primesc între bastioanele constituției" pe toți locuitorii țării, asigurîndu-le o anumită egalitate de drepturi, fără considerații de limbă și religie. Concepția lor feudală s-a dublat cu intoleranța naționalismului burghez. De aceea n-au văzut, sau n-au voit să vadă o bună vreme, că trăiesc într-un stat cu mai multe naționalități, în care frontierele națiunii maghiare nu sînt identice cu

renunțe la drepturile națiunii lor de teamă să nu fie atrase în luptă [1]. Dar tineretul întreg, și mai ales Iancu, nu mai vrea să se resemneze așteptînd. Preferă lupta pe față și nu se sfiește a cumpăni putința unei revoluții. Trei dintre consorți sînt denunțați că ar nutri asemenea idei : Papiu-Ilarian, Constantin Romanul și Ioan Suciu. Ancheta guvernului adaugă și numele lui Bărnuțiu, Buteanu, Aron Pumnul și al protopopului Nicolae Maniu [2]. Membrii ra-

---

frontierele țării și, în consecință asigurarea egalității de drepturi a individului este insuficientă fără de recunoașterea deplină și reală a egalei îndreptățiri naționale" (pp. 287—288).

Un tratat de *Istorie a Ungariei (1790—1849)*, apărut în 1957 la Budapesta, scrie :

„Colaborarea (între unguri și români, în vara lui 1848) totuși nu s-a realizat. Piedica de căpetenie a fost că revendicările naționale justificate ale naționalităților, apărute paralel cu manifestările lor de simpatie, nu au găsit ascultare în sînul clasei dominante ungurești și nici la guvernul maghiar. Politica anterioară a nobilimii de mijloc ungurești cu privire la naționalități, care se restrîngea exclusiv la asigurarea libertăților burgheze, a fost în aparență confirmată de aderarea aproape unanimă a naționalităților la cauza revoluției. De aici nobilimea de mijloc, în frunte cu Kossuth, a dedus greșit că, în afară de concesiile acordate celei mai puternice naționalități, adică croaților, nu mai e nevoie să se asigure alte drepturi naționale. Revendicările în continuă creștere ale naționalităților nu ar fi fost îngăduit să le piardă din vedere".

„Compromisul realizat de guvern în chestiunea croată dovedește că nici refuzarea revendicărilor ridicate de celelalte naționalități n-a fost imperios necesară. Dar guvernul credea că ajunge la înțelegere cu curtea austriacă și că nu va fi nevoie să facă concesii și naționalităților mai slabe. În chipul acesta s-a ascuțit conflictul, iar guvernul nu s-a dat îndărăt nici de la aplicarea unor mijloace brutale, în primul rînd față de naționalitățile mai slabe... Nu era dificilă realizarea unei înțelegeri nici cu românii din Transilvania..." (p. 357).

[1] Deák Imre, *1848*, etc. pp. 124—126. Scrisoarea de denunț este semnată de protopopii Ioan Moga, Ioan Panovici și Petru Bădilă, precum și de Paul Dunca și Nicolae Avram Penciu. Unul dintre acești protopopi trebuie că a fost „membrul din consistor" apostrofat de Iancu.

[2] *Ibidem*, pp. 133—134 ; vezi și Jakab Elek, *Szabadságharczunk*..., pp. 221 și 227.

dicali din comitet se gîndesc, prin urmare, să reacţioneze împotriva terorii. Dizolvarea comitetului, votarea uniunii de către „Dietă“ şi vărsarea de sînge de la Mihalţ sînt lovituri atît de grave, încît ele nu se mai pot suporta fără a pune în primejdie viitorul politic al poporului român.

Iancu sosi în munţi la 6 iunie. În aceeaşi zi ţine o cuvîntare în Bucium Cerbu. După raportul unui negustor din Abrud, el ar fi spus că nu se va alege nimic din „uniune“, deoarece episcopul Lemeny nu a avut împuternicire să o primească în numele poporului român. Pentru cele petrecute la Mihalţ ungurii vor plăti cu sînge [1].

De altfel, Iancu însuşi arată că a găsit în munţi atmosfera încărcată. Moţii erau tulburaţi de zvonurile care au pătruns la ei în zilele din urmă. Măcelul de la Mihalţ i-a cutremurat pe toţi. Se vorbea că în Turda soldaţii secui îşi bat joc de români, tăind cosiţele fetelor şi snopind pe ţărani în bătăi. Un incident asemănător s-ar fi petrecut şi la Aiud, într-o zi de tîrg. Întîlnind secuii pe un moţ care îşi transporta bucate pe drumul Giloului, şi-au bătut joc de el, aruncîndu-i desagii de pe cal. Pretutindeni se laudă aceşti soldaţi că vor năpădi munţii. Chiar şi administratorul din Zlatna, Nemegyei, ameninţă că va aduce secui dacă moţii nu-şi îndeplinesc prestaţiile şi se apucă să devasteze pădurile. Pînă în momentul de faţă însă, pădurile n-au fost păgubite nicăieri. Oamenii aşteaptă în linişte legea de desfiinţare a iobăgiei, convinşi că toate pămînturile cultivate de ei sub regimul feudal li se vor atribui de acum cu titlu de proprietate [2]. Întîlnind pe Iancu, Nemegyei i s-a adresat cu cuvintele :

[1] Trocsányi Zs., *op. cit.*, p. 352.

[2] Corespondenţa lui Iancu adresată lui Simion Bărnuţiu (iunie 1848), aflată în păstrarea „Muzeului de relicve din 1848—49“ („1848—49-as Ereklye Muzeum“), acum la Arhivele Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România. Noi am copiat acest act, deosebit de important, cu prilejul expoziţiei „1848—49“ organizată de Biblioteca Universitară din Cluj.

— Dacă nu ascultaţi, voi aduce, într-adevăr, soldaţi secui şi dumneata ştii cît de sălbatic se poartă aceştia.

— În acest caz şi moţii vor deveni sălbatici, răspunse Iancu.

Către sfîrşitul lunii mai burghezia maghiară din Abrud s-a constituit în gardă naţională. Popa Balint din Roşia cere conducătorilor oraşului să renunţe la acest gest provocator. Formaţiunile paramilitare însă, menite a înfrîna mişcările ţărăneşti, erau încurajate atît de guvern, cît şi de nobilime şi de burghezia oraşelor. Cum proaspeţii gardişti ţin să se manifesteze terorizînd ţărănimea care se arată în Abrud, ei produc mare nelinişte în sînul populaţiei. Moţii încep a-şi făuri de asemenea arme pentru apărare. Unii îşi fac planul să se retragă în păduri cu avutul de care dispun. Chiar şi femeile sînt pregătite, spune Iancu, să ia parte la luptă, dacă e nevoie.

Constatînd o asemenea stare de spirit, Iancu hotărăşte de îndată să preîntîmpine luarea de măsuri pripite [1]. Adresîndu-se ungurilor din Abrud, el declară că moţii din întreg cuprinsul domeniului fiscal sînt decişi să se înarmeze. Drepturile ce li se cuvin speră însă că le vor dobîndi „cu armele minţii“, iar „nu cu bîta“. De aceea îi sfătuieşte să nu aducă soldaţii secui, „că lesne ar putea face tulburare“. Acest apel adresat de Iancu la 7 iunie sfatului orăşenesc Abrud, Trocsányi îl rezumă astfel, după textul original : După ce toate celelalte naţiuni ale patriei s-au înarmat pentru apărarea ţării şi a lor proprie, locuitorii domeniului Cîmpeni îi vestesc că sînt gata şi ei, ba chiar se simt obligaţi a se înarma pentru a apăra patria şi a se asigura ei înşişi. Iancu însă declară că moţii nu vor să atace pe nimeni, ci să apere doar liniştea. În privinţa delictelor, cere anchetă din partea autorităţilor civile. În fine, roagă pe orăşenii din Abrud să protesteze împotriva aducerii unei puteri înarmate, deoarece ea poate să producă cu uşurinţă

[1] Corespondenţa lui Iancu ; vezi şi Trocsányi, *op. cit.*, p. 353.

tulburare nu numai în cuprinsul domeniului, ci în toată țara [1].

Un apel identic adresează Iancu, tot în 7 iunie, și lui Nemegyei, propunînd să constate printr-o comisie starea pădurilor. Se va convinge „că nu-s prădate". Oamenii nu au interes să le devasteze. Cer doar recunoașterea că pădurile constituie un drept al lor. „Că-s ale noastre — asigură Iancu pe Bărnuțiu —, că avem drept firesc, drept pozitiv și drept istoric, că-s ale noastre" [2].

În adresa către Nemegyei, Iancu spune că în întreg domeniul Cîmpenilor s-a răspîndit zvonul că autoritățile vor să aducă execuție militară împotriva țăranilor. De aceea îl roagă, dacă zvonul se dovedește adevărat, să înduplece armata a se întoarce din drum sau a nu se deplasa deloc. Dacă vor să cerceteze delictele săvîrșite în teritoriul domeniului, nu-i nevoie de armată, ci de o comisie nepărtinitoare. El asigură că populația nu va împiedica activitatea unei asemenea comisii, nici pedepsirea delicvenților [3].

Nemegyei a primit scrisoarea în 8 iunie și în aceeași zi îi răspunde lui Iancu. Nu știe să se fi ordonat deplasarea armatei în domeniul de la Cîmpeni. Dacă s-ar produce fără avizul său, va căuta să o oprească pe loc, în cazul cînd țăranii se conformează întru totul cuvîntului dat în petiția lor, a respecta ordinea publică și de a nu se atinge de bunurile camerale [4]. În aceeași zi, Nemegyei a însărcinat pe pretorul Bisztrai și pe șpanul George Lázár din Cîmpeni să ancheteze dacă s-au săvîrșit delicte. Într-un raport expediat guvernatorului Teleki își exprimă părerea că nu află deocamdată necesar a se trimite armată în domeniul Cîmpenilor ; ajunge ca aceasta să se stabilească la Abrud, care e situat doar la o depărtare de o jumătate de oră [5].

[1] *Ibidem.*
[2] Corespondența lui Iancu.
[3] Trocsányi, *op. cit.*, p. 352.
[4] *Ibidem*, p. 353.
[5] Arh. st. Cluj, Arhiva camerală a Zlatnei, 1848.

Cu o zi înainte însă, în 7 iunie, Nemegyei credea că a sosit timpul să ceară grabnic a se trimite la Abrud să... Cîmpeni forță armată luată de la unitățile secuiești din Aiud [1]. „Sînt convins — spunea el în memoriul adresat contelui Teleki — că numai printr-o acțiune energică, prin arestarea instigatorilor și printr-o temeinică cercetare a planului primejdios care este în pregătire sau chiar gata se poate înlătura pericolul ce amenință patria și securitatea publică, al cărui cel mai potrivit laborator îl constituie acest ținut". Directorul cameral aflase, adică, despre două scrisori trimise de Buteanu din Sibiu și interceptate de autoritățile din Abrud încă în 5 iunie. În aceste scrisori popa Balint era îndemnat să ridice poporul [2], și chiar să-l țină gata de atac, „deoarece pe poporul de la țară nu se poate conta, ci numai pe cei din munți". Nemegyei nu se îndoiește că există realmente primejdia și că ea nu mai e îndepărtată. Propune deci guvernatorului să se facă în grabă anchetă și să i se acorde lui personal conducerea unei asemenea anchete. Declară că își ia răspunderea, cu toate că e conștient de riscurile însărcinării [3].

Aflînd toate aceste amănunte, se poate înțelege mai bine jocul dubios ce și-l îngăduia directorul domeniului cameral. El caută să cîștige timp pînă la sosirea trupelor secuiești și se arată mai conciliant față de mișcarea moților. Pare însă că Iancu i-a simțit intențiile. De aceea începe de îndată acțiunea de organizare a maselor.

A treia zi după sosirea lui în munți, se întîmplă să fie tîrg de țară în Cîmpeni. Strînși în număr neobișnuit de mare, din toate comunele Munților Apuseni, moții păreau gata de răzvrătire. Iancu hotărăște atunci să intervină pentru a preveni o dezlănțuire prematură. Urcîndu-se pe

[1] *Ibidem.*
[2] Scrisorile interceptate erau adresate una către Nicolae Boer, cealaltă către Simion Balint și Avram Iancu. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, 1891, nr. 31. Cf. și I. Șuluțiu, în *Transilvania*, 1897, pp. 87—88.
[3] Arh. st. Cluj. Arhiva camerală a Zlatnei, 1848.

tribuna improvizată într-un teren învecinat cu reședința „șpanului“ cameral, el se adresează poporului cu îndemnul să se înarmeze : „Să vă faceți lănci și să vă îndreptați coasăle !“. Le cere însă în aceeași vreme să nu amenințe pe nimeni, să nu se răscoale încă.

Nemegyei și pretorul local aduc de îndată la cunoștința guvernatorului și a generalului comandant declarația, pe care Iancu le-o repetă și în scris [1]. Ei adaugă că întrunirea a luat în dezbatere și chestiunea nerezolvată a hotărîrilor de la 3/15 mai și problema iobăgiei. O altă mărturie : tribunul de mai tîrziu, Ciurileanu, povestește [2] că Iancu s-a urcat pe o masă, în mijlocul tîrgului, ca să vorbească poporului. Toată Europa se înarmează pentru a izbîndi libertatea, a spus el. Românii să se pregătească de asemenea, fiindcă a sosit timpul să fie și ei liberi. Mulțimea l-a aplaudat, strigînd : „Vivat, vivat Iancu ! Vivat națiunea română! Să ne înarmăm !“.

Iancu era acum flancat de întreg tineretul intelectual din munți. Acest tineret se întrunește, într-adevăr, în aceeași zi seara la Teodor Teoc, primarul din Cîmpeni. Erau de față Iancu, popa Balint, Ioan Nobili, Mihai Andreica, Nicolae Corcheș, Clement Aiudeanu și alții. Obiectul discuției îl formează pregătirea unei răscoale generale a românilor din Munții Apuseni. Ciurileanu își aduce aminte că a primit însărcinarea să organizeze la nevoie satele de la poala muntelui, așezate între Cluj și Turda [3]. Vorbele rostite în piața Cîmpenilor erau, prin urmare, un fel de legămînt al lui față de poporul din munți. În tradiția populară, care confundă uneori datele cronologice, ele trec drept ordin rostit de Iancu : „De azi înainte să ascultați numai de mine“. De acum Iancu va deveni, într-adevăr, conducătorul unanim recunoscut al moților.

---

[1] Corespondența lui Iancu, la Trocsányi, *op. cit.*, pp. 353—354.

[2] I. Ciurileanu, *Fragmente istorice din anii 1849—49*, București, 1887, p. 7 și urm. Cf. *Memoriul lui Simeon Balint*, Academia Republicii Socialiste România, mss. 1060, p. 322 și urm.

[3] Ciurileanu, *op. cit.*, *loc. cit.*

După episodul de la Cîmpeni, raportul lui Iancu, adresat către Bărnuțiu, expune cîteva crîmpeie din activitatea comisiei guverniale, care a sosit în munți la 13 iunie. Această comisie era compusă din trei membri : consilierul Paul Kozma, secretarul guvernial Ioan Németi și directorul cameral Ioan Nemegyei. O companie de soldați a fost adusă pentru a le sta la dispoziție. Dar a doua zi, după ce au sosit la Zlatna, ei au mai cerut două companii, care li s-au expediat imediat din Turda. Un prim raport adresat guvernului arată că la Bistra țăranii vor să ocupe cu de la sine putere toată proprietatea camerală, iar în Vidra, la îndemnul lui Iancu, s-au produs foarte multe contravenții în pădure. Tot ei au raportat că, după ce a sfătuit oamenii să se înarmeze cu lănci și coase, Avram Iancu a convocat cetele înarmate să se întrunească la Cîmpeni pentru ziua de 17 iunie.

Întrunirea s-a ținut într-adevăr în curtea administrației domeniului, dar oamenii nu au venit înarmați. Iancu le-a vorbit din nou [1].

În 18 iunie, ziua în care s-a publicat desființarea iobăgiei, comisia guvernului a descins la Cîmpeni pentru a se convinge de atmosfera dintre moți. După ce s-a citit decretul guvernatorului, Iancu a mulțumit în numele țăranilor, asigurînd comisia că vor respecta liniștea și ordinea, dar a declarat, totodată că bunurile camerei regale din acel domeniu, cu toate pădurile, pietrele, apele și cu tot hotarul lor, constituie proprietatea moților. Ei își vor revendica pe cale legală dreptul acesta. Apoi a prezentat și alte reclamații de ale țărănimii [2].

Toată ziua a fost nevoită comisia să asculte plîngerile moților. Aceștia știu să-și apere drepturile, nu se mulțumesc cu vorbe goale. „Ce ștergere de iobăgie îi aceea dacă pădurile nu ni s-or da îndărăpt ?“ întreabă ei. Doar Iancu răzbește a potoli pornirile mulțimii. Procesul-verbal întoc-

---

[1] Trocsányi, *op. cit.*, pp. 354—355.

[2] Trocsányi, *op. cit.*, p. 355.

mit de secretarul comisiei observă: „Avram Iancu stăpînește deplin poporul din acest ținut, care i se supune orbește".

Poporul vede, firește, în ce măsură s-a identificat conducătorul lor cu interesele moților și simte la ce primejdie se expune acest tînăr tribun. De aceea îl înconjură cu dragoste și face zid împrejurul lui.

În 19 iunie s-a răspîndit în munți zvonul că vin secuii pe drumul dinspre Albac. Iancu era chiar în drum spre Vidra. El poruncește îndată ca oamenii să se strîngă în sate și să aștepte instrucțiunile sale. Întors în grabă la Cîmpeni, convoacă tineretul înarmat și expediază străji pe toate dealurile. În 20 iunie, o nouă informație repetă știrea. Iancu dispune acum ca, pînă în seara acelei zile, să se concentreze la un loc toți moții înarmați de pe cele două rîuri. În zorii zilei următoare pleacă în fruntea cetelor spre Cîmpeni. Mulțimea, compusă din mai multe mii de lăncieri, nu înaintează însă decît pînă la Gura Rîurilor, unde apele Arieșului Mare se împreună cu Arieșul Mic. Acolo se oprește și așteaptă. Dar zvonul nu se va confirma deocamdată. Trupele împărătești și cele de grăniceri secui nu vin la Cîmpeni pe drumul Albacului. Totuși, manevra, perfect reușită, inspiră încredere lui Iancu. Oamenii îndeplinesc bucuros instrucțiunile primite și se supun chemării sale. Unii au venit de la mari distanțe, gata de luptă. Pînă și femeile au alergat să-și îmbărbăteze soții [1].

Tabăra de la Gura Rîurilor a rămas pe loc pînă după 21 iunie. Tribunul Iosif Moga de Arieș, care a condus o ceată de voinici înarmați, spune că formațiunea sa avea în frunte un căpitan, înarmat cu lance. În marș îl urmau zece oameni cu furcoaie, în șiruri de cîte cinci, și 16 înarmați cu puști, cîte patru în rînd. Ceilalți, avînd alte arme, erau aliniați tot cîte cinci. Tineretul poartă acum la pălărie frunză de stejar [2].

[1] Corespondența lui Iancu. Cf. și Trocsányi, *op. cit.*, p. 356.
[2] Deák Imre, *1848* etc.

Actele guvernului dovedesc că autoritățile sînt ținute în curent cu mișcarea condusă de Iancu. Baronul Perényi, împuternicitul guvernului ungar din Pesta, raportează la 10 iunie despre simptomele ce se arată în munți. În 16 iunie, baronul Wesselényi știe că Iancu vrea să organizeze un fel de mobilizare a moților în ziua cînd se va publica desființarea iobăgiei. El cere să se aducă mai mulți soldați secui. În 23 iunie, Perényi constată că adunarea din Cîmpeni s-a ținut fără a se produce nici un exces, datorită faptului că trupele înarmate au sosit la timp [1].

Tribunul Ciurileanu povestește [2], de asemenea, că la 22 iunie „s-a făcut o demonstrație generală în munte". S-au tras clopotele în dungă, din muntele Găina încoace, prin Vidra, Albac, Scărișoara și în toate celelalte comune, strigîndu-se: „La arme!". Manevra a fost organizată „ca să se convingă dacă la timpul binevenit se va scula poporul sau nu".

Între timp, comisia guvernului primise trupe proaspete de secui. Comitele suprem, baronul Kemény, înștiințează la 23 iunie că în munți se află acum 200 de soldați împărătești și 300 de secui. O serie de fruntași vor fi citați să se înfățișeze înaintea comisiei. Cei care dau ascultare citației sînt arestați. Pe unii îi surprind patrulele de soldați care circulă necontenit spre a pune mîna pe „agitatori". Din Cîmpeni au arestat pe Teodor Teoc, Ioan Dandea, Ioan Corcheș, pe preotul Ioan Patiția și pe Samoilă Morariu. Nicolae Corcheș a reușit să fugă. Popa Fodor din Cărpiniș a fost arestat tot atunci. Celor prinși li s-au impus amenzi în bani, altora li s-au aplicat lovituri de bețe, ca sub regimul fioros al feudalității [3].

Doi dintre captivii comisiei, popa Simion Balint din Roșia Montană și Iosif Moga din Baia de Arieș, au fost reținuți în temniță timp mai îndelungat, avînd de suferit

[1] Deák Imre, *1848* etc.
[2] Ciurileanu, *op. cit.*, in *loc. cit.*
[3] Iosif Sterca Șuluțiu, *Transilvania*, [illegible], p. 8[illegible]

maltratări neomenoase. Pe Iancu l-au invitat de asemenea, în scris, să se prezinte în fața comisiei [1]. Dar raporturile sale cu organele guvernului erau acum definitiv compromise. Stigmatizat ca agitator („buitogătău“, după ungurescul *bujtogatni* = „a agita“) el e urmărit de parcă ar fi fost „hoț și ucigaș“. De aceea se crede îndreptățit a-și bate joc de „spiritul libertății domnilor de unguri“. Liberalismul afișat de aceștia în primăvară s-a evaporat cu desăvîrșire și regimul tiranic a reînviat vechile deprinderi feudale. Înregistrînd toate acestea, Iancu se adresează, oarecum cu reproș, către Bărnuțiu : „Judecă, frate, cine-i buitogătău, noi sau domnii cei de unguri ? Și scrie-mi ce ai face în niște întîmplări ca acestea și cu putință-i să ne mai strîngem la Blaj ? Și voi ce faceți, că eu nu mă las de drept ?“.

Comitetul din Sibiu tot aștepta, în acest răstimp, rezultatele demersului întreprins pe lîngă guvernul din Pesta. Un delegat al moților, avocatul Petru Dobra, încearcă să convingă pe ministrul de finanțe despre dreptatea locuitorilor din munți, foști iobagi ai fiscului. Kossuth însă nu-i acordă nici măcar audiență. Moții par astfel în primejdie să fie lipsiți din nou de „dreptul“ lor. Acest drept constituie temeiul existenței pentru populația de la munte. De aceea luptă Iancu atît de hotărît să obțină satisfacție deplină. Dar ar fi oare în stare poporul român să calce așteptarea cuminte, fîlfîind acum cu elan steagul răzvrătirii generale ? O nouă adunare convocată la Blaj ar trebui, după Iancu, să îndrumeze poporul întreg spre revoluție. După o lună întreagă de frămîntare în munți, Iancu persistă, prin urmare, în părerea că națiunea română nu-și poate valorifica drepturile ce i se cuvin decît prin luptă hotărîtă, întrebuințînd forța împotriva forței. Pregătirile ce le pune la cale, înarmînd populația din munți și mobilizînd-o printr-o alarmă provocată înadins, servesc scopul de a inspira moților încredere în puterile proprii. Libertatea nu se poate

[1] Corespondența lui Iancu.

dobîndi decît prin luptă și jertfă, iar dreptul e cu neputință să se păstreze altfel decît prin voința hotărîtă de a-l apăra.

Iancu mai are unele nedumeriri. În situația dată nu se poate spera într-o solidaritate a maselor populare. Românii din celelalte regiuni ale Transilvaniei nu se gîndesc la posibilitatea unei răzvrătiri. Moții singuri cu anevoie ar răzbi să se împotrivească trupelor regulate ale împăratului și ale guvernului maghiar. Ceasul răzbunărilor crunte se apropie, așa simte el acum, dar izbînda nu poate fi asigurată decît cumpănind bine forțele de care dispune poporul român. De aceea va trimite directorului Nemegyei declarația de la 7 iunie. Iancu speră să oprească izbucnirea prematură a conflictului cu domeniul fiscului pînă ce va reuși să organizeze înarmarea poporului și de aceea hotărăște acum să se retragă deocamdată de pe teren și să aștepte momentul potrivit. De cîteva zile era urmărit pretutindeni de zbirii lui Nemegyei. O întreagă companie de secui supraveghează, sub comanda vicecomitelui Pogany, Vidrele și comunele învecinate pentru a-i prinde urma. Oamenii săi de legătură au fost unii arestați, alții fugăriți.

În 29 iunie, Iancu înștiințează comisia condusă de un oarecare Kozma, care și-a propus să ancheteze, că nu are de gînd să se înfățișeze la anchetă [1]. Are conștiința curată. Nu a intenționat să atace pe nimeni, a înarmat poporul din munți doar pentru apărare. Nu se prezintă înaintea comisiei, deoarece aceasta operează ca forță militară. Se îndepărtează deci pentru a-și apăra viața și pentru a mijloci trimiterea altei comisii, dar se duce nu mai departe decît la ungurii din Ungaria. În fine, roagă comisia să aducă la cunoștința guvernului declarația sa și să publice manifestul alăturat la scrisoare.

În cuvîntul adresat țăranilor, Iancu îi îndeamnă să rămînă în liniște cît timp va lipsi dintre ei : dreptatea lor trebuie să izbîndească. Să nu amenințe pe nimeni, ci să

[1] *Corespondența lui Iancu și Trocsányi, op. cit., p. 356.*

ceară neîntrerupt să fie lăsaţi a umbla pe drumul lor, în căutarea dreptăţii [1].

Iancu spune de scrisoarea trimisă comisiei şi în notele adresate lui Bărnuţiu : „Însă mai înainte, înţelegînd voia domnilor, le-am scris că înaintea comisiunei nu mărg. Pricina cea mai mare-i că aveţi la spateţi-vă cătane (şi vreau să-mi apăr viaţa, fiindcă ungurii erau aţîţaţi asupra mea. De mergeam la ei, cu turburarea lor lesne mă va putea lovi în cap). Dar să ştiţi, domnilor, că de-ţi căuta lucru după conştiinţă, asupra mea n-o ieşi nimic, că paşii mei a ţintit a face pace în ţară şi a apăra naţiunea mea. Aşadar, nu mă tem, nu mi-i frică. Ci să ştiţi că mă duc la ungurii din Ţara Ungurească, că, de nu va ieşi adevărul la lumină, să mijlocesc altă comisiune".

Textul citat aparţine lui Iancu însuşi, dar cu toate că se acordă cu conţinutul rezumat de Trocsányi, tonul diferă întrucîtva. El nu se teme de judecata ce i s-ar face, deoarece intenţia sa a fost să promoveze pacea şi să apere naţiunea română. Declară apoi că va apela la ungurii din Ungaria, dar nu că se retrage din acţiune. De altminteri, fiindcă scrisoarea adresată comisiei era datată din Vidra, s-a expediat îndată o poteră de „panduri şi biraie" ca să-l caute în casa părintească şi pe la toţi vecinii. Se afla, prin urmare, undeva în apropiere, unde era informat despre mişcările detaşamentelor de soldaţi. În adăpostul ce şi l-a ales a scris raportul către Bărnuţiu şi a început să descrie într-un capitol aparte „mişcările românilor din munţi". Pare însă că a fost nevoit să-l întrerupă brusc şi să se refugieze într-un adăpost mai sigur. Bărnuţiu a primit însă raportul, care a fost confiscat de autorităţile ungureşti cu prilejul percheziţiei ce i s-a făcut de comisarul Dobokai, în seara de 16 august 1848. Iancu se va retrage astfel în desişul pădurii de fag dintre Vidra, Blăjeni şi Bulzeşti. Aici va rămîne timp de cîteva săptămîni în tovărăşia prietenului

[1] Trocsányi, *op. cit.*, pp. 356—357, şi *Corespondenţa lui Iancu.*

din copilărie, a moţului Gavril Bădărău, adăpostit într-o peşteră de la izvoarele Crişului Alb [1].

Desfăşurarea evenimentelor în munţi şi raportul către Bărnuţiu ne îngăduie să întrevedem ceva mai mult din fizionomia tînărului luptător, care se va înălţa curînd pe culmi nebănuite. Revenind în munţi cu o fermă credinţă politică, Iancu nu ezită să ia apărarea moţilor şi să se expună pentru revendicările lor, sfidînd pe reprezentanţii puterii publice. Organele guvernului vor afla chiar prin rostul său despre îndemnurile date populaţiei din munţi în această ascuţită luptă de clasă. Moţii încetează astfel să treacă de acum încolo drept turmă necuvîntătoare. Dar arma ce-o făureşte Iancu nu e declaraţie de război, ci vestire doar că e pregătit să răzbune pe loc orice violenţă. Faptele nu întîrzie să confirme seriozitatea cuvîntului rostit. Demonstraţia de la Gura Rîurilor constituie prima încercare de a pune la probă încrederea moţilor. De acum e convins că ei sînt gata de luptă şi că-l vor urma. Păşirea din tîrgul Cîmpenilor şi desfăşurarea de forţă a maselor de munteni îi cîştigă un nimb de erou în ochii voinicilor strînşi pentru a începe lupta.

Contactul lui Iancu cu rîndurile de moţi înarmaţi trebuie să fi fost foarte intim. Întreagă fiinţa lui e împletită din însuşiri care-l fac popular. Vorba scurtă, dar hotărîtă ; graiul, presărat uneori cu glume şi înflorit cu metafore. Oamenii bătrîni îl laudă pentru sfatul cuminte cu care măsoară posibilităţile reuşitei, iar tineretul îl admiră pentru curajul său şi pentru avîntul nădejdilor închinate poporului. Voinicii moţi sînt pe deplin mulţumiţi că soarta le-a rezervat prilejul unic de a plăti scadenţa unor obide seculare. Cine nu se bucură de zorile măreţe ale libertăţii trebuie socotit fricos, nevrednic de a le privi, spune Iancu. Cît priveşte convingerea sa politică formată în cursul ultimelor două luni, ea se dovedeşte acum mai întemeiată

[1] Informaţia despre peşteră şi despre Gavril Bădărău o datorăm profesorului Sabin Opreanu.

ca oricînd. Baronii liberali nutresc același dispreț față de popor ca și aristocrația conservatoare din vremea stăpînirii feudale. Ei continuă să vadă în persoana moțului pe iobagul lipsit de cultură și incapabil de a-și apăra dreptul. De aceea refuză a-i atribui proprietatea pădurilor, cu toate că legea e clară. Dar pădurea constituia pentru moții din regiunea superioară a Arieșului unicul mijloc de trai. Iancu a înțeles prea bine condițiile grele de viață în care se zbătea populația din munți și a considerat de datoria sa ca să lupte pentru a le crea soartă mai bună. În această luptă el se identifică pe deplin cu interesele și aspirațiile poporului.

Pe lîngă luptă, pe care o conduce ca un veritabil „tribun al poporului", Iancu nu pierde din vedere nici interesul pentru străduințele „națiunii" sale. Frămîntarea moților reprezintă pentru el o problemă a națiunii întregi, un capitol din istoria unui popor exploatat pînă la sînge.

Dacă detestă nedreptatea și subliniază lipsa de respect pentru „spiritul libertății" la membrii comisiei, el se consideră îndreptățit să condamne nu numai pe acești slujbași ai guvernului, ci pe toți domnii „mari și mici", întreaga clasă a nobilimii, îmbibată de același spirit de intoleranță. Acești „domni de unguri" feudali sau slugi de ale feudalilor au făcut cu neputință înțelegerea cu poporul român și tot ei caută să-i zădărnicească eliberarea.

În primele zile după ce a sosit de la Sibiu, Iancu a avut ocazia să discute prietenește problema română cu cîțiva reprezentanți ai tinerimii din Pesta care au venit la Cluj ca să asiste la proclamarea uniunii cu Transilvania și au întreprins, în zilele următoare, o excursie în Munții Apuseni. Tatăl lui Iancu i-a invitat la masa sa ospitalieră, unde i-a întîlnit și Avram Un oarecare Cseresnyés, funcționar la prezidenția consiliului, a pus în discuție problema „unirii", susținînd că ea s-a înfăptuit definitiv după ce regele a sancționat legea votată de Dieta Transilvaniei. Răspunsul lui Iancu îl avem formulat de unul dintre comesenii unguri, care a fost anchetat de comisia lui Kozma [1] : Proclamarea uniunii nu-i obligă pe români, ar fi spus el, adăugînd că poporul român din Transilvania și-a stabilit punctul de vedere în adunarea de la Blaj. De aceea legea Dietei o consideră drept un contract încheiat cu Ungaria, care se poate desface. Uniunea aduce pentru românii din Transilvania răpirea limbii lor, înseamnă deci că națiunea română nu va fi liberă, că va fi ucisă spiritualicește. Transilvania trebuie să rămînă stat separat, „trebuie să-și aibă regele propriu și minister propriu". Țara se transformă astfel într-un ***status foederatus,*** în care toate cele patru națiuni își pot întrebuința limba în mod liber. „După cum națiunea ungară dorește ca limba ei să devină oficială, tot asemenea doresc și românii, sașii, sîrbii și slovacii".

Prin urmare, tînărul Iancu reprezintă pe de-a-ntregul programul adunării de la 3/15 mai. El nu este doar un luptător care să se resemneze în fața insuccesului momentan, ci, pe cît de dîrz apără drepturile poporului obidit, tot pe atît de hotărît susține și revendicările națiunii sale în politica țării.

Remarcăm, în fine, și împrejurarea că în conversațiile cu Nemegyei, pe care l-a însoțit timp de trei zile la sfîrșitul lui mai, Iancu este mult mai rezervat decît față de tinerii revoluționari din Pesta. Administratorul domeniului ar vrea să afle ceva informații despre politica comitetului din Sibiu și despre membrii săi proeminenți Iancu recunoaște că comitetul a luat atitudine împotriva uniunii, dar în ce privește proiectele lui viitoare nu-i destăinuiește nimic.

Scrisoarea adresată lui Bărnuțiu ne dă putința să descoperim încă o latură a personalității eroului. Limba în care scrie este departe de a fi limba literară a epocii. Trecut prin școala și mediul social unguresc timp de patrusprezece ani,

[1] Trocsányi, *op. cit.*, pp. 358—359. Pe acești tineri din Pesta i-a confundat Iosif Sterca Șuluțiu cu Vasvári Pál, născocind un dialog între Iancu și Vasvári (*Transilvania*, 1897, pp. 40—43).

el a fost influențat de lectura cărților maghiare. De aceea scrie într-un aspru grai moțesc, fără finețe de stil și chiar fără îndemînare scriitoricească. Ungurește ar fi fost în stare, probabil, să se exprime mult mai curgător și mai bine legat. Oricît de puțin inițiat pare însă în meșteșugul scrisului românesc, Iancu este acum hotărît să se dăruiască poporului, căruia îi aduce instinctiv mijlocul cel mai prețios pentru a stoarce biruința : voința de a lupta fără șovăire și energia de a urmări, dincolo de orice sacrificiu, eliberarea și progresul națiunii sale.

CAPITOLUL AL TREILEA

UNICA SOLUȚIE : LUPTA CU ARMELE ÎN MÎINI...

Retragerea lui Iancu în adăpostul bine scutit din codrii Zarandului oprește doar în aparență mersul acțiunii pornite cu elan și îndrăzneală. Săptămînile care urmează se vor dovedi de mare folos pentru organizarea rezistenței înarmate. Ascunzișul care îi oferă refugiu tînărului tribun al poporului nu aduce cu sine izolarea completă de preocupările moților. Iancu întreține de acum legături permanente cu tineretul din Cîmpeni pentru a făuri un plan de acțiune. În singurătatea colibei din munți își dă însă mai bine seama de dificultățile ce se pun de-a curmezișul proiectelor temerare. Piedica de căpetenie o constituie, fără îndoială, lipsa de pregătire pentru luptă înarmată a maselor țărănești. Moții s-au strîns, e drept, în număr enorm, la cea dintîi chemare a lui, dar cu coase oblite și cu furci de fier nu se poate rezista armatei regulate. O mișcare limitată la populația din Munții Apuseni nu poate avea decît puțini sorți de izbîndă. În mintea lui Iancu stăruie însă gîndul de a ațîța focul revoluției în toate regiunile locuite de români. Doar în acest chip numărul covîrșitor al maselor poate să compenseze pregătirea avansată a gărzilor unguresti organizate în toate orașele. O asemenea acțiune este însă departe de a fi pregătită. Țărănimea din comitatele românești era supravegheată de aproape după sîngeroasa execuție de la Mihalț. Nici luminarea maselor de către con-

ducători nu se mai poate continua sub regimul stării de asediu. Chiar în munți Iancu este nevoit să-și restrîngă activitatea din ilegalitate rezumînd-o la cîțiva oameni, care cutreieră comunele în timpul nopții spre a îndruma organizarea de cete. Ei cercetează de acum și ținutul Zarandului, semănînd germenii revoltei și popularizînd numele tînărului conducător pînă departe, pe cursul de jos al Crișului [1].

Adăpostul de la Blăjeni și Bulzești se transformă astfel în curînd într-un cartier general al organizației subterane. Soldații împărătești și grănicerii secui, care circulă în formațiuni masive pe drumurile de munte, nu adulmecă nimic din ceea ce se pune la cale. O parte dintre secui pleacă în august spre sudul Ungariei, pentru a întări armata ce se războia cu sîrbii. Companiile împărătești, formate în mare parte din români bucovineni, se împrietenesc acum de-a binelea cu poporul. De aceea comisia lui Kozma e nevoită să-și reducă activitatea și să dispară pe neobservate, împreună cu subprefectul Pogány. Iancu observă cu interes crescînd evoluția aceasta a lucrurilor. Cauza națiunii întîrzie însă să se lămurească. Doar cînd Petru Dobra revine din Pesta, unde s-a căznit zadarnic să obțină recunoașterea dreptului de proprietate al moților asupra pădurilor din munți, Iancu va afla că toate nădejdile s-au irosit. Guvernul Ungariei liberale se dovedește tot atît de puțin înțelegător ca și feudalii prăbușiți de curentele vremilor noi. Membrii comitetului din Sibiu — Laurian și Bălășescu — cad în mîinile unui comisar trimis să-i aresteze. Bărnuțiu și cîțiva membri mai tineri reușesc însă să scape. Zvonul despre întîmplarea aceasta ajunge în munți chiar cînd Iancu socotea că e timpul să iasă la lumină. El se apucă din nou de lucru. Aleargă pe rînd în toate satele

[1] Manifestele lui Iancu trimise în Zarand se menționează în rapoartele comandantului trupei maghiare din Arad, care a reprimat răscoala țărănească de acolo în noiembrie 1848. Academia Republicii Socialiste România, mss. 1060.

pentru a recruta un mănunchi de flăcăi aleși unul și unul. Moții îi ascultă chemarea și în curînd va începe să instruiască vreo opt sute de tineri. Simte că evenimentele pot aduce din zi în zi dezlănțuirea de mult așteptată.

Către sfîrșitul lui august sosesc, într-adevăr, știri despre ridicarea furtunoasă a maselor țărănești în împrejurimile Sibiului. îndrăznind, în sfîrșit, să ceară socoteală stăpînirii abuzive. Mulțimea smulge cu forța pe fruntașii arestați și îi conduce în triumf la Orlat, unde era sediul regimentului întîi grăniceresc român. Autoritățile militare nu sînt în stare să facă față unei asemenea mișcări de mase. Profitînd de momentul prielnic, tînărul Axente Sever ridică atunci steagul răzvrătirii și se îndreaptă vijelios spre Blaj. El e urmat de cinci sute de tineri înarmați, gata de luptă. În fiecare comună unde poposesc, ei încearcă să se deprindă cu mînuirea armelor, sub comanda locotenentului Iovian Brad de la grăniceri. Pe cale, trupa sporește necontenit cu recruți noi. Axente se îngrijise ca să convoace poporul la o nouă adunare prin crainici trimiși înainte. Oamenii grăbesc deci din toate părțile spre Cîmpia Libertății. În 14 septembrie, ceata înarmată, în număr de vreo 2 000, sosește la Mănărade, iar în ziua următoare ea va intra cu triumf în Blaj [1].

Cea de-a treia adunare a românilor din Transilvania se întrunește de astă dată sub steagurile revoluției. Vechiul

[1] Pentru a treia adunare de la Blaj, vezi : Barițiu, *Părți alese* etc. vol. II, p. 243 și urm. ; Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor*, vol. III, editată de Șt. Pascu, Sibiu, 1943, p. 58 și urm. ; corespondența despre adunare, scrisă de un martor ocular, a publicat-o Barițiu în *Transilvania*, 1877, pp. 223—225. Protocolul adunării, în *Foaie pentru minte*..., 1848 (nr. 39 din 27 septembrie, st. v.). Cf. *Die Romänen der österreichischen Monarchie*, vol. I, Viena, 1849, p. 31 și urm. Cf. Iakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez Visszaemlékezések 1848—49-re (Din istoria războiului pentru libertate. Amintiri din 1848—49)*, Budapesta, 1880, p. 367 și urm. Memoriile lui Vay : *Emléklapok Vajai Báró Vay Miklós életéböl (Pagini din viața baronului Vajai Vay Miklós)*, Budapesta, 1899, p. 196 și urm. Cf. *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 76 din 16 septembrie, st. v.

centru cultural devine iarăşi un furnicar. În răstimp de opt zile mulţimea de oameni sporeşte la 60 000. Ceata înarmată îşi îndeseşte şi ea rîndurile cu flăcăi care poartă coase şi furci de fier, în lipsă de arme de foc. Axente ştie să conducă enorma masă a celor întruniţi. Încearcă mai întîi să stoarcă chiar de la guvern recunoaşterea drepturilor cerute de români. O delegaţie a clerului din Blaj pleacă la Cluj să discute cu reprezentanţii guvernului ungar. Baronul Vay e gata să elibereze pe fruntaşii deţinuţi şi să sisteze recrutările. dar refuză să admită ca poporul român să se întrunească într-o nouă adunare naţională [1].

Între timp, Iancu a fost înştiinţat prin ştafetă despre pregătirile de la Blaj. El peacă cu 6 000 de moţi înarmaţi şi la 21 septembrie, în orele de dimineaţă, îşi face intrarea în oraşul transformat într-o tabără uriaşă. Călărind în fruntea unei cete de moţi, îndată după sosire el se îndreaptă spre Cîmpia Libertăţii. Aici urcă pe o tribună şi, gesticulînd cu un pistol, rosteşte fraza scurtă [2]:

„Pretenţiile noastre sînt sfinte, pre cît de sfîntă e dreptatea, Noi sîntem gata a le apăra cu orice preţ".

Sufletul său e plin încă de măreţia gîndurilor din primăvară. Revendicările naţiunii i se par demne să le apere cu orice jertfă. Prin urmare, chiar şi cu jertfă de sînge. E convins că drepturile poporului asuprit nu se pot dobîndi decît prin revoluţie. De aceea vede necesară şi realizabilă ridicarea înarmată a maselor ţărăneşti, pentru succesul cărora s-au creat acum, prin Axente, condiţiile indispensabile. Rostul adunării din septembrie este de aceea în primul rînd organizarea rezistenţei înarmate a poporului.

Speriat de uriaşa aglomerare a maselor, comisarul Vay e gata să discute cu românii. Pe neaşteptate, el vine chiar

[1] Răspunsul guvernului către delegaţia capitlului din Blaj; Deák Imre, *1848. A szabadságharc története levelekban (Istoria revoluţiei din 1848 în scrisori)*, pp. 222—224, al lui Vay în *Transilvania*, 1877, p. 224.

[2] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor*, vol. III, p. 59.

la Blaj să convingă poporul de simţămintele părinteşti ale guvernului.

Informat despre situaţia creată prin aceste evenimente, Iancu nu a fost surprins cînd a văzut caleaşca baronului trecînd în trap spre reşedinţa vlădicească. Vay era însoţit de maiorul Clococianu, care i-a dat oarecare garanţii faţă de poporul răzvrătit. A doua zi, în 22 septembrie, comisarul s-a dus în mijlocul poporului, pe Cîmpia Libertăţii. Oamenii l-au primit cuviincios şi l-au ascultat în linişte, încînd a început să le vorbească în limba germană. Era înconjurat de clerul înalt. Tinerii tribuni Axente, Iancu, Buteanu şi Iovian Brad au luat loc în faţa vorbitorului, acoperiţi în spate de mulţime.

El a invocat mai întîi calitatea sa de comisar al împăratului şi a asigurat îndată poporul că va fi cu toată bunăvoinţa. Va îndeplini tot ce i se cere, dacă îi stă în putinţă. Auzind aceasta, oamenii l-au năpădit cu întrebări şi cu reproşuri. De ce nu eliberează pe fruntaşii arestaţi? Comisarul le răspunde prompt că popa Balint şi tînărul Moga trebuie să sosească îndată în mijlocul adunării, venind de la Aiud. Pune apoi în vedere că recrutările vor fi definitiv sistate şi de aceea apelează la mulţime să se împrăştie cît mai curînd. După cum a raportat mai tîrziu guvernului, el a fost silit să mai promită adunării că execuţiile militare „care distrug nu numai pe indivizi, ci şi sate întregi", nu se vor întrebuinţa de aici înainte decît în măsură redusă, iar trupele militare nu vor fi ţinute „pe spinarea poporului" peste cît e necesar. A promis, de asemenea, să numească şi membri români în consiliile însărcinate a ancheta conflictele dintre iobagi şi moşieri. Prin urmare, atît aici în adunare, cît şi în cursul tratativelor cu conducătorii români, au fost discutate toate plîngerile şi revendicările ţărăneşti. În privinţa adunării naţionale, conducătorii români vor stărui pe lîngă el încă o dată, în după-amiaza aceleiaşi zile. Vay rămîne însă neînduplecat şi, ferindu-se

să-i acorde aprobarea, la plecare își îngăduie doar să facă oarecare făgăduieli.

Cronicarii epocii spun că Axente și Iancu l-au ascultat fără să rostească un singur cuvînt. Cînd însă baronul crezu că poate cîștiga masele aclamînd pe „împăratul", Axente schiță un gest de dezaprobare și ovațiile mulțimii au încremenit ca la un semn știut. Vay fu lăsat, totuși, să împartă fițuici tipărite în ungurește pentru a servi drept legitimație oamenilor hotărîți să se întoarcă la casele lor. Nici unul dintre fruntașii românilor nu i-a dat ajutor spre a cîștiga masele. Nici de replică nu se va învrednici în fața adunării. Tribunii îl primesc politicos, însă rece, cu dușmănie abia potolită. Este evident că în noaptea precedentă au avut loc tratative între Vay și conducătorii români și că acestea n-au dus la nici un rezultat. În loc de a aduce soluții clare în ce privește plîngerile țăranilor și revendicările naționale, comisarul guvernului crezu că poate să mituiască pe conducători. La trei dintre tribuni le va oferi sume însemnate de bani „dacă se lasă de ceea ce au început". Dar Axente, Buteanu și Iovian Brad au refuzat, plini de revoltă, oferta necinstită, întîmpinînd-o cu pumnii strînși și cu scrîșnet din dinți [1]. Iancu, prezent de asemenea la tratativele din reședința episcopească, a fost scutit de o tentativă atît de dezonorantă. Pînă la adînci bătrînețe însă fudulul aristocrat va fi observat și în visuri de căutătura amenințătoare a moțului din Vidra [2]. Așa se explică atitudinea puțin prietenoasă a fruntașilor români față de stăruințele comisarului pe Cîmpia Libertății.

[1] Despre venirea la Blaj a lui Vay, în afară de Barițiu, vezi Trócsányi, *op. cit.*, pp. 406—407. Încercarea de mituire a conducătorilor a povestit-o Axente de mai multe ori în *Răspuns la Cartea Neagră*, prima dată însă în *Gazeta Transilvaniei*, 1861, p. 352. Completarea informațiilor despre ce a vorbit Vay în adunare, la Trócsányi, *op. cit.*, p. 407.

[2] Vay, *Emléklapok* etc. În capitolul despre închisoarea impusă lui de austrieci povestește visul avut.

Vay s-a descoperit astfel, fără a-și da seama că insuccesul demersului său poate servi drept justificare pentru revoluția care începe a se organiza. Refuzul de a acorda concesii concrete pentru rezolvarea revendicărilor politice sau măcar de a lua măsuri pentru a se înlătura cererile și plîngerile țăranilor constituie dovada că guvernul nu este aplecat cîtuși de puțin ca să recunoască dreptul la viață al națiunii române și să soluționeze cinstit problema țărănimii. De aceea conducătorii adunării trec îndată la executarea programului lor. Ei trimit ștafete la Orlat pentru a invita la întrunire pe „conducătorii poporului". Luni în 25 septembrie sosesc, într-adevăr, Bărnuțiu, Laurian și Papiu-Ilarian. Mulțimea îi întîmpină în afara orașului, conducîndu-i în triumf pînă în piață. De la Mănărade pînă la Blaj o ceată aleasă dintre voinicii lui Iancu i-a însoțit, sub comanda tribunului Marțian Popovici.

Dezbaterile încep abia acum și țin timp de trei zile. Dar adunarea aceasta a avut un caracter cu totul deosebit de al celei din primăvară. S-ar putea spune că a fost mai mult tabără de oaste țărănească decît întrunire politică. Tinerii tribuni întrețin și acum legătură permanentă cu poporul, însă nu prin cuvîntări politice. Fiecare țăran este înarmat, dacă nu cu arme de foc, cel puțin cu o furcă de fier, cu coase și securi sau cu lănci făurite de meșterii satelor. Tribunii s-au transformat astfel în căpitani, care fac „muștră" cu cetele de voinici. Piața Blajului și Cîmpia Libertății abia de mai pot cuprinde furnicarul în plină mișcare. Uriașa tabără constituie un scut de apărare pentru fruntașii neamului, dar prezintă și o primejdie amenințătoare pentru dușmani : o măreață demonstrație de forță prin numărul oamenilor, prin solidaritatea lor și prin spiritul de care sînt inspirați. Însuși baronul Vay a caracterizat-o ca pe „o adunare măreață de popor" [1]. Deosebit de impresionantă a fost primirea arestaților, întîi a lui Simion Balint și Iosif Moga, în 22 septembrie, apoi a lui

[1] Vay, *op. cit.*, p. 196 : „*nagyszerü oláh népi összejövetel*".

Florian Micaş, care a sosit la Blaj în 28 septembrie. „Nu sînt cuvinte a spune bucuria cu care fură primiţi de popor“, remarcă *Gazeta de Transilvania*, adăugînd că „bieţii bărbaţi erau galbini la faţă, pieriţi şi cazniţi ca vai de ei“.

Hotărîrile adoptate reflectă pe deplin preocupările maselor întrunite acum pentru a treia oară pe Cîmpia Libertăţii. Pe planul întîi figurează problema luptei antifeudale, a terorismului desfăşurat împotriva foştilor iobagi, arestărilor, violenţelor, persecuţiilor şi omorurilor săvîrşite de la desfiinţarea iobăgiei încoace. Poporul *pretinde* deci să se pună capăt sistemului terorist, să se desfiinţeze starea de asediu şi să se reintroducă ordinea legilor. În concret se cere însă deosebit despăgubire pentru stoarcerile şi jefuirile suferite, restituirea vitelor sechestrate, a uneltelor de economie şi a armelor, precum şi eliberarea imediată a celor deţinuţi, fie ţărani, fie orăşeni sau intelectuali. Poporul pretinde, de asemenea, ca pe viitor să nu se mai întrebuinţeze deloc măsuri teroriste : să înceteze toate prigonirile şi arestările ilegale, să se sisteze expedierea de „execuţii militare“ asupra satelor, care au deschis porţi largi pentru faptele nedrepte şi nelegiuite ale birocraţiei din comitate, şi să se pună capăt la toate robotele, de orice natură ar fi, „ca să nu se mai lase drumul deschis apăsărilor şi jafurilor foştilor moşieri şi diregătorilor din comitate pînă la numirea unei comisiuni urbariale“. Se pretinde, în fine, să nu se mai aplice în viitor legile neinvestite cu toate formele, cum s-a încercat cu actuala lege de recrutare. Comisiile pentru stabilirea despăgubirilor pretinse de ţărani, ca şi cele care vor avea să cerceteze şi să aplaneze toate pricinile şi conflictele „între fostul domn de pămînt şi între ţăranul care e acum om liber“, vor fi compuse din reprezentanţii tuturor naţiunilor şi ai categoriilor sociale din ţară (români, unguri şi saşi, ţărani, orăşeni şi intelectuali). Adunarea mai cere, în fine, să se înfiinţeze în satele şi în regiunile române „o gardă naţională“ a românilor, pe seama

căreia să se ceară atîtea arme, puşti, tunuri, săbii, tobe şi altele cîte s-au dat gărzilor ungureşti.

După hotărîrile acestea, care s-au luat spre a da satisfacţie completă ţărănimii întrunite în număr atît de impresionant, moţiunea arată că poporul persistă şi de astă dată în jurămîntul din mai, respinge însă uniunea cu Ungaria, proclamată fără consimţămîntul său. Nu recunoaşte guvernul din Pesta, ci restabileşte atîrnarea directă de împăratul şi ministerul său, înlocuit provizoriu de comandamentul militar din Transilvania. Stăruie în ideea unei adunări naţionale „generale“ şi cere confirmarea comitetului ales în mai. Dieta ţării să fie compusă din deputaţi români, germani şi unguri, după porţia numerică a fiecărei naţiuni, şi tot asemenea să se constituie şi guvernul provizoriu. În fine, se proclamă „constituţiunea împărătească austrică“ pentru a reglementa viaţa politică a Transilvaniei.

Procesul-verbal al adunării îl semnează, în numele naţiunii române din Transilvania, Laurian, Bărnuţiu, Bălăşescu, Avram Iancu, Axente Sever, Ian Brad, Ioan Piposiu şi Vasile Tămaş.

Rezultatul lungilor deliberări este astfel, pe plan politic : desfacerea totală de politica unionistă, restabilirea situaţiei deosebite a Transilvaniei în cadrul monarhiei habsburgice şi aderarea la constituţia austriacă de la 25 aprilie 1848. Fiecare punct constituie un act progresist, dacă ţinem seama că la 25 septembrie mai exista încă la Pesta un guvern legal, recunoscut de împărat.

Îndată după votarea moţiunii, poporul a început să se împrăştie. În 30 septembrie pleacă şi Iancu în fruntea moţilor, petrecut de o mare mulţime de oameni. Acum pare deplin mulţumit. Poporul român a decis să treacă la fapte. Nu mai ezită nici unul dintre fruntaşi. Îndrăzneala lui Axente şi însufleţirea maselor de ţărani au învins de astă dată prudenţa şi teama.

Toate acestea le deapănă Iancu în timp ce moţii fac calea întoarsă către Teiuş, Mogoş şi Abrud. Scenele trăite i s-au întipărit în minte atît de puternic, încît nu le va mai uita niciodată. Primirea de care s-a bucurat în piaţa oraşului, forfoteala mulţimii, veselia tineretului, zăngănitul armelor, deprinderile pentru a disciplina rîndurile în formaţiune de luptă, întrunirea de pe Cîmpia Libertăţii, unde baronul Vay este lăsat pradă sarcasmului popular, sosirea lui Bărnuţiu şi Laurian, sfatul neîntrerupt din reşedinţa vlădicească şi stabilirea definitivă a poziţiei poporului român în frămîntarea noroadelor dornice de libertate, toate i se par ca o împlinire de vis, răsplată meritată a suferinţelor de care a avut parte atîtea veacuri îndelungate poporul său. A revăzut pe mulţi din vechii lui tovarăşi şi a legat atîtea prietenii noi. Buteanu i-a zugrăvit peripeţiile prin care a trecut comitetul. Papiu-Ilarian descria în cuvinte ditirambice apostolatul diriguit de avîntul profetic al lui Nicolae Bălcescu în judeţele din Muntenia. Florian Micaş povestea cu faţa crispată de mînie şi cu pumnii încleştaţi suferinţele temniţei din Tîrgu-Mureş, iar popa Balint, neînfrînt de cruntele chinuri la care fusese supus, se simţea acum din nou la largul lui, încrezător în destinele neamului şi mai gata ca oricînd de luptă. Pe Axente, fost coleg la şcolile din Cluj, l-a revăzut doar acum : înalt ca un brad, purtînd barbă neagră, ce-i încadrează profilul cu ochi scînteietori, vesel totdeauna şi optimist, neobosit în grija pentru cetele de flăcăi care-l înconjură. Era straşnic la mînie, dar totdeauna tovarăş credincios şi plin de umor în situaţiile cele mai grele. După eşecul lui Vay, fiind gazdă în reşedinţa vlădicească, invitase pe comisar la banchetul pe care l-a organizat tineretul într-o cameră de alături. Nobilul baron socoti însă că trebuie să decline o asemenea invitaţie în societatea tinerilor cu plete lungi şi cu oţel în priviri. Petrecerea a ţinut cam mult, pînă în zorii zilei, cu vin de Tîrnave din pivniţa vlădicească, cu cîntece şi chiuituri. Dacă ar fi fost

în stare să scuture orgoliul de aristocrat, aşezîndu-se la masă cu aceşti tribuni înflăcăraţi, el ar fi profitat poate mai mult decît din conversaţiile rigide ţinute între patru ochi. Iancu îşi reaminteşte că l-a auzit desluşit, toată noaptea, pe Vay plimbîndu-se în sus şi în jos în salonul învecinat. Axente reuşi să-i plătească în chipul acesta pentru propunerea degradantă ce i-o făcuse în ajun oferindu-i o mare sumă de bani dacă renunţă la acţiunea sa.

Un singur fapt îl îngrijorează pe Iancu şi îi tulbură bucuria : că a semnat moţiunea adunării, în care se cerea încadrarea Transilvaniei în prevederile constituţiei austriece şi colaborarea cu conducerea armatei împărăteşti.

Cum au ajuns fruntaşii români să ia o asemenea hotărîre ? Ce-i determină să se întovărăşească cu dinastia habsburgică şi cu organele de conducere ale armatei împărăteşti ? Împrejurările vitrege, desigur, şi mai ales faptul că fără o asemenea alianţă poporul român ar fi rămas cu desăvîrşire izolat în vălmăşagul produs de valurile revoluţiei şi expus unei politici nemiloase de asuprire naţională şi de exploatare socială. Timp de o jumătate de an toate încercările făcute pentru a se pune de acord fie cu reprezentanţii clasei conducătoare din Transilvania, fie cu guvernul liberal din Pesta, au dat greş. Românii au fost puşi pur şi simplu în faţa unor fapte împlinite, revendicările lor au fost aruncate la coş, conducătorii persecutaţi şi arestaţi, iar poporul supus din nou ruşinosului tratament al „execuţiilor militare". În această situaţie conducătorii români nu văd altă dezlegare decît revoluţia. Ei presupun că guvernul Wessemberg-Doblhoff este sincer animat de ideea creării unei Austrii liberale. Aceasta o exprimă foarte categoric în memoriul trimis la 26 septembrie parlamentului austriac. La obiecţia că românii riscă să se afle în tovărăşie cu reacţiunea, Bariţiu răspunde [1] că optează pentru constituţia austriacă, deoarece

[1] Gh. Bariţiu, în *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 85 din 18 octombrie, st, v.

o știe democrată, avînd numai o cameră, cu vot universal și cu libertatea tiparului, în timp ce în Ungaria există două camere, dintre care una pur aristocratică, iar votul alegătorilor este foarte limitat. Gazetarul român adaugă că numai un regim despotic poate refuza garantarea naționalității, preferînd a dezlănțui războiul civil, „în loc de a recunoaște drepturile limbii plăsmuite de Dumnezeu și de natură".

Ideile acestea nu aparțin doar lui Barițiu. Ele constituie apanajul întregii generații convinse de necesitatea unei răfuieli inevitabile cu deținătorii puterii politice din Transilvania. Iancu le împărtășește de asemenea, firește în felul său, deoarece el nu va deveni niciodată robul unei loialități oarbe față de curtea împărătească. El nu va uita niciodată cumplita represiune executată de generalii împăratului împotriva lui Horea. Chiar și acum mișcările țărănești din întreg cuprinsul Transilvaniei, ba și cele din Munții Apuseni, au fost reprimate cu ajutorul trupelor împărătești. Dar împăratul s-a declarat gata să recunoască drepturile națiunii române, cîtă vreme guvernul din Pesta nu admite nici măcar existența românilor ca „popor", și pretinde doar „o singură națiune maghiară", „o singură patrie maghiară". Cui să se atașeze românii în asemenea condiții ? Iancu e de părere că pentru a înfrînge despotismul poți să te aliezi și cu diavolul. Știe deci că alianța cu împăratul aduce primejdia reacțiunii. Românii însă detestă reacțiunea [1], ei nu vor decît „uniunea liberă a unor popoare libere sub conducerea Austriei". Prin solidarizarea tuturor popoarelor din monarhie se poate dobîndi și apăra cu mai mult succes libertatea decît prin unul singur, care nu s-a lepădat încă de prejudecățile medievale și de privilegiile nedrepte ale trecutului.

[1] I. Lupaș, *Avram Iancu*, pp. 50 și 52—53. Cf. Memoriul către parlamentul Austriei, 25 sept. 1848 : Academia Republicii Socialiste România, mss. Colecția Barițiu, nr. 970, pp. 132—135.

Ideea din urmă se află clar exprimată și la Nicolae Bălcescu [1]. „A fost o mare nenorocire că nebunia ungurilor aduse desghinarea între români, slavi și unguri, iar Imperiul austriac se mîntui de criza în care se afla și care amenințase desființarea lui", spune marele patriot care a venit în Transilvania în toamna anului 1848 pentru a pregăti lupta împotriva puterilor reacționare. Adresîndu-se lui A. G. Golescu, el continuă astfel : „Trebuie să cauți a disculpa în jurnalele Europei pe români de imputarea de reacționari. Trebuie să zici că naționalitățile din Austria, neputînd a se conserva în fața Rusiei decît înțelegîndu-se împreună, și de vreme ce Ungaria nu a vrut să primească proiectul de confederație întemeiat pe egalitatea naționalităților ce îi propusesem și noi, — apoi era firesc ca aceste națiuni să caute a sprijini Imperiul Austriei, ce făgăduia această egalitate".

La aceste considerații trebuie să adăugăm încă una, care apasă deosebit de greu în cumpănă și anume că românii erau de veacuri asupriți de nobilimea maghiară din Transilvania. Reprimările mișcărilor țărănești [1] luaseră, într-adevăr, o formă deosebit de acută din iunie pînă în septembrie 1848. Nu există nici o regiune a țării unde să se fi desfășurat în liniște trecerea de la regimul feudal la proprietatea liberă a țăranului. Legea de desființare a iobăgiei nu e chiar clară, ceea ce dă curaj foștilor feudali să o interpreteze în interesul lor propriu. Ei nu respectă nici dispoziția categorică de a deferi justiției cazurile de divergență în ce privește proprietatea unor locuri arabile sau părți de pășune, de păduri urbariale, locuri defrișate și vii, revendicate de țăranii care le țineau în posesie. Moșierii pretindeau să li se restituie fiindcă aparțin de drept „alodiului", adică părții de moșie rezervate exclusiv nobilului. Autoritatea civilă, guvernul și comisarul Vay, în

[1] Scrisoarea lui Bălcescu cu textul integral se găsește între achizițiile Bibliotecii Centrale de Stat din București.
[2] Trocsányi Zs., *op. cit.*, pp. 325—341 și 366—382.

loc de a aplica legea oprind măsurile luate cu de la sine putere de foștii moșieri, intervin totdeauna în favoarea acestora din urmă, nu cu mijloace blînde, ci aplicînd forța represivă a organelor administrative și polițienești și, mai ales, a „execuțiilor militare". Cînd violarea legii o săvîrșesc țăranii, ceea ce se întîmplă foarte des, deoarece există nenumărate locuri acaparate de la ei nu demult prin abuz și forță de moșierii nobili, autoritățile transilvănene nu ezită să aplice acestor „neocetățeni" pedepsele cele mai strașnice dictate de codurile epocii feudale, bastonade, închisoare și chiar amenințarea cu execuții sumare. Drept rezultat al unor asemenea procedee în toată Transilvania domnește o atmosferă de ură atroce împotriva guvernului și a foștilor moșieri nobili. Spiritul de dușmănie al țărănimii române nu este alimentat de cărturărime decît în rare cazuri, dar autoritățile publice fac totul pentru a duce la desperare pe foștii iobagi. Acțiunea de reprimare pornită împotriva moților fără nici un motiv, dar, mai ales, fără nici un folos, reprezintă doar un singur exemplu, care ilustrează metodele de provocare nesăbuită a clasei exploatatoare. Ea se repetă însă tot atît de sălbatic și necruțător și în alte comitate ale Transilvaniei, stîrnind pretutindeni proteste și opoziție plină de dușmănie și săpînd o adîncă prăpastie între țărănime și clasa dominantă a țării. De aceea, cînd guvernul ia măsuri pentru a înscrie recruți pe seama armatei ce o pregătea, el întîmpină deodată o unanimă și furtunoasă rezistență din partea întregii țărănimi române și a unei bune părți a țărănimii ungurești. Mișcarea devine atît de generală și atît de amenințătoare, încît baronul Vay va fi silit să sisteze în curînd activitatea comisiilor de recrutare. Toate aceste mișcări explozive au început către sfîrșitul lui august 1848, dar în cursul lunii septembrie se intensifică în așa măsură, mai ales în comitatele din nordul Transilvaniei, încît iau aspectul unei veritabile răscoale țărănești, care vor paraliza cu desăvîrșire aparatul

administrativ și vor elimina pentru o bună perioadă de timp influența guvernului din Pesta.

La această situație se referă Iancu, și pe bună dreptate. Căci, dacă comitetul lui Bărnuțiu ar fi izbutit să realizeze o înțelegere cu guvernul maghiar, masele țărănești este sigur că nu l-ar fi urmat. Nici o putere în lume nu ar fi fost în stare să convingă țărănimea română din Transilvania ca să lupte alături de asupritorii săi nobili, neîmpăcați și nesăturați. De aceea refuzul de a da recruți rămîne doar o formă a luptei ascuțite de clasă, iar atașamentul țăranilor față de „împăratul" exprimă ura poporului, care în neputința sa e gata să se alieze cu oricine pentru a înfrînge stăpînirea tiranică a asupritorilor săi.

Guvernul maghiar face către sfîrșitul verii încă o socoteală greșită, dispunînd arestarea membrilor din comitet. Rezistența înarmată a comitetului și mișcarea de mase a țărănimii, sincronizate acum, constituie elementele de bază pe care se reliefează revoluția ce se dezlănțuie în toamna anului 1848. Mișcarea de eliberare socială se împletește de aici înainte și mai strîns cu lupta de emancipare națională. În nordul Transilvaniei această luptă păstrează un mai pronunțat caracter social, iar în jumătatea sudică a acesteia se manifestă din ce în ce mai puternic lupta de eliberare națională care reprezintă în sine o mișcare antifeudală.

Și totuși hotărîrea românilor transilvăneni trebuie supusă unei aspre critici. Informația lor cu privire la situația politică din capitala imperiului s-a dovedit foarte defectuoasă. Parlamentul din Viena nu deținea rolul de avangardă ce i se atribuia. Austria însăși era serios amenințată de forțele reacționare, dușmane emancipării naționalităților, iar camarila din jurul tronului se va avînta

în curînd din nou pentru a recuceri puterea. Dar acţiunea alături de habsburgi este condamnată din capul locului să eşueze şi pentru motivul că românii vor fi obligaţi să lupte în Transilvania nu alături de reprezentanţii Austriei libere, ci sub ordinele generalului comandant, un reacţionar bătrîn, ostil cauzei române şi revendicărilor ţărăneşti. De altminteri, chiar la Viena, după înfrîngerea mişcării revoluţionare a muncitorilor şi burghezilor progresişti, contrarevoluţia se instalează din nou la putere către sfîrşitul lui octombrie, iar parlamentul va fi condamnat să vegeteze într-un orăşel de provincie pînă la completa lui desfiinţare.

În ce măsură va fi cumpănit Iancu argumentele ce pledează pentru încheierea alianţei cu imperialii, nu ştim. În momentul cînd adunarea poporului formula hotărîrea să mai exista încă guvernul constituţional din Pesta. Raporturile acestuia cu suveranul ţării nu erau definitiv compromise. Dacă ar fi reuşit împăcarea dintre aceşti doi factori, românii ar fi fost obligaţi să lupte împotriva întregii puteri a monarhiei austriece şi a regatului ungar. Ruptura dintre ei se produce abia la 3 octombrie, în chiar ziua cînd o delegaţie de 30 de români se prezintă în Sibiu generalului Puchner, spre a-i remite hotărîrile luate şi a-i cere să le prezinte împăratului. Mai mult încă, colaborarea dintre Vay şi Puchner continuă netulburată pînă în 15 octombrie şi nu se întrerupe decît după ce generalul din Sibiu preia, la ordin mai înalt, conducerea administraţiei civile din întreaga Transilvanie [1]. Prin urmare, nu din speculaţie politică au luat fruntaşii români grava lor hotărîre, ci de nevoie, decişi să înfrunte orice

[1] S. Dragomir, *Studii şi documente*, vol. II, nr. 34, anexa 1.

primejdie [1]. În această privinţă Iancu era de acord: dacă altfel nu reuşeşte, poporul român este obligat să încerce a-şi dobîndi libertatea chiar şi prin revoluţie.

PREFECTURA DIN MUNŢI

Flacăra revoluţiei cuprinde, la începutul lui octombrie 1848, aproape întreaga Transilvanie. Răzvrătirea se impune ca o încheiere firească a unui lanţ neîntrerupt de evenimente. Ea reprezintă unicul mijloc de salvare a poporului de primejdia asupririi despotice şi singura nădejde pentru emanciparea sa naţională. Masele în luptă se îndreaptă de acum împotriva tuturor nedreptăţilor vechiului regim, cu deosebire însă împotriva guvernului din Pesta şi a oligarhiei din Transilvania.

În timp ce românii refuză supunerea faţă de guvernul unguresc, acesta, care pînă atunci colaborase cu Curtea imperială, la rîndul său, se răzvrăteşte împotriva monarhului ţării. Atît răzvrătirea românilor, cît şi aceea a Un-

[1] Vorbind de un pretins memoriu prezentat parlamentului maghiar de „un mic fragment de intelectuali români din Transilvania" în răstimpul celei de-a treia adunări din Blaj, I. Tóth Zoltán, *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—49-ben*, în *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150 évfordulójára*, *Kossuth şi problema naţionalităţilor în 1848—49*, în *Memorial la cea de a 150-a aniversare a naşterii lui Kossuth Lajos*), Budapesta, 1952, p. 301, conchide următoarele: „De aici se vede prea clar ce consecinţe grave a avut politica greşită a clasei moşiereşti din Ardeal şi a guvernului maghiar, care a împiedicat pe români în 1848 să-şi aleagă drumul cel bun şi i-a azvîrlit realmente în braţele perfidei contrarevoluţii vieneze". Tot I. Tóth Zoltan apreciază în următorii termeni politica guvernului faţă de români (*op. cit.*, p. 304): „Piedica de căpetenie a colaborării cu naţionalităţile a constituit-o politica greşită a guvernului faţă de naţionalităţi. Pînă în septembrie scopul ei principal nu a fost propagarea continuă, ci

gariei constituie acte revoluţionare, deşi nici una dintre părţi nu se recunoaşte potrivnică legilor. Ungurii vor considera de acum pe români ca „răsculaţi“, iar românii numesc „insurgenţi“ pe adversarii lor.

Amîndouă taberele luptă pentru libertate. Kossuth organizează naţiunea maghiară cu un elan vrednic de admirat şi, după lupte pline de glorie, reuşeşte să proclame independenţa Ungariei. Românii din Transilvania colaborează cu imperialii, dar şi ei luptă împotriva apăsării, şi această luptă a lor nu-i lipsită de eroism şi de fapte mărețe. Iancu şi-a dat seama de dramatica dilemă în care se găsea naţiunea sa. Principiile sfinte ale libertăţii — spune el [1], cu toată convingerea sufletului său — au deşteptat pe români, apăsaţi sute de ani de-a rîndul de către tirani. Pentru aceste principii, spune Iancu, „am ridicat cereri la locurile cuvenite, pentru acestea, ca să ne fie recunoscute, am ridicat armele, ne-am vărsat sîngele şi a ni-l vărsa pentru libertate sîntem hotărîţi, pînă va mai curge sîngele în vinele noastre. Deie-şi părerea Europa, judece popoarele civilizate, noi ne luptăm pentru libertatea noastră asuprită de a veacurilor nedreptate“. „Să credeţi, domnilor — scrie el în scrisoarea destinată lui Simonffi —, că răscularea noastră nu s-a întîmplat prin amăgirea Austriei, ci pe noi ne-a răsculat nerecunoaşterea naţionalităţii, tiraniile şi barbariile conservatorilor şi aristocraţilor maghiari din Transilvania, pe care poporul în această epocă nu le-a mai putut suferi“. Istoricul sovietic A. Narociniţki, citînd chiar această justificare a lui Avram Iancu, constată că guvernul ungar nu voia să înţeleagă năzuinţele de independenţă naţională ale altor popoare, iar Ernst Fischer, istoric marxist din Austria, arată cu deplină îndreptăţire faptul că politica de asuprire a guvernului ungar faţă de popoarele slave (dar şi faţă de români) le-a împins în lagărul contrarevoluţiei şi, prin aceasta, a zădărnicit frontul comun al luptei democratice [1].

Aşa se explică înduşmănirea celor două popoare şi lupta lor pentru libertate în tabere adverse. Fiecare tabără se socoteşte în drept să ia măsuri împotriva celeilalte. Începutul îl face însă guvernul, încă înainte de a se declara ruptura definitivă cu imperialii din Transilvania. Organele sale execută în Tîrgu-Mureş, în urma unei judecăţi sumare, pe tînărul tribun Vasile Pop din Nasna, iar în Cluj pe tribunii de pe Cîmpie Bătrîneanu şi Simonici. Execuţiile acestea sînt patronate de comisarul Vay, dar ele se fac la ordinul guvernului din Pesta.

Angajaţi în lupta pentru apărarea independenţei faţă de pretenţiile dinastiei şi nevoiţi să-şi strîngă toate forţele de care dispuneau pentru a opri înaintarea armatei lui Ielacici înspre capitala ţării, atît Batthyányi, cît şi Kossuth lasă în grija guvernului din Cluj să se descurce cu românii. Dar, îndată ce parlamentul alege un „comitet pentru apărarea ţării“ în frunte cu Kossuth, acesta îşi îndreaptă atenţia spre Transilvania şi, la 10 octombrie, publică o proclamaţie „către poporul valah“.

---

frînarea revoluţiei, dorind să-şi asigure dominaţia de clasă la nivel burghez. De aceea ar fi preferat să se impace mai curînd cu Curtea decît cu naţionalităţile. Kossuth a văzut bine această greşeală, dar nu i-a fost cu putinţă să stăpînească politica mediocră a colegilor săi din minister, iar pentru a păstra în tabăra rezistenţei naţionale nobilimea de mijloc a fost nevoit să se mulţumească cu o activitate de mediaţie şi de echilibrare şi cu rolul de Casandră. În acelaşi timp, cînd şi-a dat seama că trebuie să se răfuiască cu Viena, a săvîrşit greşeli politice serioase, îngrijorat fiind pentru unitatea statului şi pentru limba oficială. Cu toate că a recunoscut importanţa înţelegerii cu naţionalităţile, el nu şi-a stabilit un punct de vedere hotărît şi neîndoielnic, ci a oscilat. Astfel, în 26 august scoate sabia împotriva românilor, cu care chiar el a voit să se înţeleagă, şi îl înstrăinează definitiv pe Murgu, unul dintre cei mai valoroşi conducători ai românilor din Ungaria. La toate acestea se mai adaugă şi informaţia greşită cu privire la naţionalităţi şi, nu în ultima linie, politica reacţiunii habsburgice, care a ştiut să profite excelent de oscilările guvernului maghiar...“

[1] I. Lupaş, *Avram Iancu*, p. 53.

[1] *Revoliuţii 1848—49*, Moscova, 1952, pp. 408—409.

Textul proclamației poartă în întregime pecetea gîndirii acestui luptător pentru libertatea și independența națiunii sale, care însă, din nefericire, refuză naționalităților din țară recunoașterea revendicărilor socotite indispensabile pentru existența lor. El admite că poporul român a suferit nespus de mult în vremile trecute, despuiat de libertate și obligat să suporte sarcini grele. Pînă și numele său era acoperit de infamie în legile țării. Autorii unei asemenea robii au fost sfetnicii răi ai regelui, iar nu ungurii, care sufereau la fel. Națiunea maghiară a împărțit cu românii toate libertățile, refuzînd să-și rezerve vreun privilegiu. Dumnezeu însuși ar fi admirat viitorul minunat al țării dacă răutatea sfetnicilor alungați n-ar fi țesut o nouă intrigă, amăgind popoarele conlocuitoare la răscoală împotriva ungurilor. Acum, că oștile lui Ielacici fug bătute, iar complicele de căpetenie al trădătorilor, contele Latour, și-a primit pedeapsa meritată, „comitetul de apărare a țării" adresează un ultim avertisment către români : să revină în termen de opt zile la ordine și supunere legală, comportîndu-se ca niște buni cetățeni. „Altminteri — urmează apelul —, pe Dumnezeu din ceruri, care apără dreptatea, capetele vinovaților vor suferi severitatea neînduplecată a legii. Viteaza noastră armată, care a împrăștiat de curînd o hoardă de trădători și tîlhari, va porni împotriva voastră și atunci vai de oricare turbulent, de trei ori vai de toți instigatorii. Ar fi fost mai bine să nu vă fi născut, deoarece nimeni nu va avea parte de milă și indulgență. Dar și pînă atunci s-a dat ordin poporului maghiar și secuiesc să se ridice ca o furtună și să mături gunoiul ingrat care se răscoală împotriva libertății patriei sale și nu se îngrozește a deveni ucigașul mamei și fraților săi. Ungurii și secuii să se ridice în masă, exterminînd pe toți trădătorii și rebelii neascultători. Cui i-e dragă viața și ține la averea sa, să ia aminte acest ultim cuvînt al îndemnului binevoitor, altfel va plăti scump. I se va lua pămîntul, pentru a fi împărțit între fiii credincioși

ai patriei, iar el va muri în spînzurătoare sau de focul armelor. Păziți-vă, de aceea, frați români, și nu vă atrageți urgia pedepsei !".

În loc de a oferi românilor posibilitatea să stea de vorbă, pentru a examina împreună doleanțele și a risipi neînțelegerile, președintele comitetului de apărare a țării îmbrățișează concepția îngustă a oligarhiei din Transilvania, condamnînd un popor care n-a cunoscut încă roadele libertății. Iancu, recitind textul acestui manifest, care s-a împrăștiat în mii de exemplare în toate ținuturile Transilvaniei, trebuie să-și fi dat seama de tragica soartă a românilor și a ungurilor din Transilvania, împinși în vîrtejul unui nenorocit război civil. Manifestul președintelui impresionează îndeosebi prin îndemnul adresat conaționalilor ca să dezlănțuie un război de exterminare împotriva românilor, deși guvernul din Pesta trebuie să fi fost informat că pînă la data de 10 octombrie mișcarea românească nu a făcut nici un exces, nici o victimă.

De aceea este lesne de înțeles reacțiunea ce se va produce între români, mai ales după nenorocitele execuții capitale din Tîrgu-Mureș și Cluj. Înfuriate, masele caută răzbunare. Un ordin al comandamentului militar, pentru dezarmarea gardiștilor unguri, servește ca prilej pentru conflicte. Năvălind în cete numeroase, țăranii pretind de la foștii moșieri nobili să depună armele. Cînd aceștia refuză sau se împotrivesc, vărsarea de sînge devine inevitabilă, ca, spre pildă, la Sîngătin, în județul Albei de Jos [1]. Dezarmarea gardiștilor maghiari din Alba-Iulia se

[1] Dezlănțuirea furiei poporului la : Báró Kemény Gábor, *Nagy Enyed és vidékének veszedelme 1848—49-ben (Primejdia Aiudului și a regiunii sale din 1848—1849)*, Pesta, 1863, pp. 55—62. Szent Katolnai Bakk Endre, *Az 1848—49 iki szadabságharc alatti események Vizaknán (Evenimentele petrecute în Ocna Sibiului în răstimpul războiului de independență din 1848—49)*, Budapesta, 1881, pp. 59—71. O privire sumară asupra tuturor conflictelor sîngeroase din octombrie 1848 dă *Kolozsvári Hiradó*, 1848, nr. 86 din 27 oct., dar autorul este departe de a fi obiectiv. Cf. și *Siebenbürger Bote*, 1848, nr. 113.

va îndeplini tot prin lupte sîngeroase. La Zlatna se produce de asemenea un măcel năprasnic. Administratorul Nemegyei izbutise a înarma aici aproape 300 de echipieri din garda civilă, nădăjduind să poată rezista oricărui atac. Orașul era plin cu steaguri tricolore maghiare. Românii nu vor tolera timp îndelungat sfidarea. În 22 octombrie se strîng în cete și se apropie de oraș. Nemegyei convoacă îndată o întrunire pentru a se consulta. Ei hotărăsc să nu predea orașul decît unei armate regulate ; față de „o adunătură de plebe“ însă, cum sînt glotașii români, se vor apăra pînă la cel din urmă strop de sînge. Hotărîre fatală, deoarece ea va provoca măcelul tragic care a avut loc în zilele de 23 și 24 octombrie 1848 în Zlatna și la Presaca, pe șoseaua ce duce spre Alba-Iulia. După o serie de tratative, caracterizate prin neîncredere reciprocă, furia țărănimii nu mai poate fi înfrînată. Orașul mai cade pradă și unui incendiu distrugător, împreună cu topitoriile de metal ale fiscului și cu instalațiile domeniului erarial. Pricina de căpetenie a exploziei de ură trebuie atribuită în primul rînd lui Nemegyei, rolului său odios în persecutarea moților și tendinței de a păstra în munți o fortăreață a regimului exploatator [1].

Un moment el a crezut că poate abate furia poporului prin tratative directe cu conducătorii maselor de țărani. S-a și stabilit să se aștepte decizia comandantului militar de la Alba-Iulia în ce privește predarea armelor. O comisie compusă din Nemegyei, George Anghel și dr. Knöpfler, reprezentînd pe cetățenii orașului, și din Ioan Nobili, Petru

[1] Literatura despre tragicul conflict din Zlatna : Kemény Gábor, *op. cit.*, pp. 75—86 ; Kemény István báró, *A Fekete Könyv (Cartea Neagră)* în *Történeti Lapok* (Cluj). 1876, nr. 48—53 ; Cseh Károly, *A zalathnai vérfürdö (Baia de sînge din Zlatna)*, în *Hazánk* (Budapesta), 1884, vol. I, p. 321 și urm. Bölöni Mikó Samu, *Zlatna és Abrudbánya pusztulása 1848—49-ben (Pieirea Zlatnei și Abrudului în 1848—49)*, Miskolc, 1921. Izvoare românești. *Die Romänen der österreichischen Monarchie*, vol. II, pp. 6—7, Axente Severu, *Respuns la Cartea Neagră*, Brașov, 189:, pp. 97—125.

Dobra și preotul Milidon din partea răsculaților români a fost însărcinată, de comun acord, cu menținerea ordinii. Se părea că cele două tabere vor reuși să înlăture vărsarea de sînge. Soluția aceasta, povestește doctorul Knöpfler, „a fost primită de întreaga gardă civilă și de mai multe partide ale românilor, astfel că din ambele părți armele au fost așezate la pămînt, s-au arborat cearșafuri albe și s-a strigat : Vivat ! și Pace !“. Deoarece cauza care a dezlănțuit totuși catastrofa a fost un episod stupid, nepre-văzut de conducători, reproducem în cele următoare, din cuvînt în cuvînt, expunerea medicului german [1], scrisă la 29 octombrie 1848 :

„Numai una dintre cetele numeroase, cea a românilor din Almăș, care au apărut din Troian către piață, și care erau cei mai furioși, nu a voit cu nici un preț să primească hotărîrea de mai sus, ci a pretins să li se predea toate armele și muniția și să se percheziționeze toate casele. Intervențiile comisarilor români și ale preoților au rămas zadarnice și tot așa de zadarnice au fost deputățiile trimise la ei de celelalte comune pentru a-i potoli. Agitația generală creștea, iar cînd, în jurul orei unu, s-au tras pe neașteptate mai multe focuri de armă (cum povestesc unii ulterior, cineva din lipsă de steag negru-galben a arborat în turnul bisericii catolice un drapel mortuar (*Leichenfahne)* cu un cap mare de mort, ceea ce, pricinuind groază generală, a ațîțat pe mai mulți oameni aiurea (*Marglas)* cum li se zice, să tragă cu armele în el), toată lumea, bănuind trădare, a apucat armele și s-a tras foc fără nici o comandă, în urma căruia au căzut 8—10 morți, cei mai mulți almășeni. După această fatală neînțelegere toți românii au fugit din localitate, punînd îndată foc la toate clădirile și începînd să prade casele situate mai departe de piață și să omoare fără distincție pe toți oamenii din

[1] Memoriul doctorului Wilhelm Knöpfler (29 oct. 1848), în dosarele Arhivei camerale din Zlatna (acum Arh. st. Cluj), ad. nr. 5476 din 1848.

ele. Focul pus din toate părţile se întinse atît de repede, încît într-o jumătate de oră s-au aprins toate clădirile din jurul pieţei şi familiile refugiate în biserica catolică au fost nevoite să o evacueze. După aceasta s-a luat hotărîrea nefericită de a porni cu toţii spre cetatea din Alba-Iulia".

Fugarii, în număr de vreo 5—600, au fost dezarmaţi în defileul de la Petroşani şi duşi pînă la Presaca, unde în dimineaţa zilei de 24 octombrie vor fi măcelăriţi de masele înfuriate ale ţăranilor. Dar şi oraşul Zlatna, după evacuarea de către gardişti, a fost devastat şi aprins de ţăranii răsculaţi. Prefectul Petru Dobra şi ceilalţi cărturari români n-au fost în stare să înfrîneze instinctele de răzbunare, care s-au dezlănţuit aici ca în vremea lui Horea.

Astfel au plătit Nemegyei şi mulţi alţi funcţionari ai domeniului fiscal, împreună cu familiile lor nefericite, asuprirea tiranică a moţilor, goana împotriva fruntaşilor şi nesocotinţa de a provoca cumplita dezlănţuire a urii acumulate de veacuri în sufletul iobagilor.

Întrevăzînd primejdia ce o reprezintă masele înfuriate, Iancu trimise îndată la Zlatna o trupă de lăncieri, sub comanda unui tribun. După cîteva zile, ordinea s-a restabilit, iar gloatele vor respecta de acum disciplina impusă de fruntaşii lor. Cînd Iancu vizitează, în 26 octombrie, ruinele nefericitului oraş, el ia măsuri pentru transportarea la Abrud a ungurilor rămaşi în viaţă. O comisie instituită de dînsul la faţa locului va încerca să refacă şi pagubele suferite de fisc, identificînd obiectele înstrăinate. În 28 octombrie au făcut un raport şi delegaţii tezaurariatului, George Conrad şi Paul Dunca, după informaţii luate de la refugiaţii din Alba-Iulia [1].

Teritoriul Munţilor Apuseni se împărţise dintru început în patru prefecturi. După evenimentele tragice de la 23 octombrie însă, prefectura de la Zlatna n-a mai putut fi organizată, cu toate că Petru Dobra va păstra tot timpul

[1] Vezi memoriul doctorului Wilhelm Knöpfler, în *loc. cit.*

titlul de prefect. Aşa se explică faptul că prefectura lui Iancu se întinde pînă la Alba-Iulia şi Aiud [1]. Prefectura lui Simion Balint nu se va organiza decît la începutul lui decembrie, cînd se dovedeste indispensabilă pentru apărarea românilor din valea Arieşului. Avocatului Ioan Buteanu îi revine prefectura Zarandului, dar, socotind că prezenţa sa în mijlocul acestui ţinut românesc mai poate fi amînată, tînărul prefect a însărcinat cu organizarea ei pe trei tineri cărturari din Abrud.

În 19 octombrie Iancu îşi mobilizează oamenii şi îi aşază în trei tabere : la Cîmpeni sub conducerea tribunului Nicolae Corcheş, la Bistra sub centurionul Alexandru Bistran şi la Bucium sub vicetribunul Dionisie Popoviciu. În 21 octombrie, sosind Buteanu de la Sibiu, aduce instrucţiunile comitetului privitoare la dezarmarea gărzilor maghiare. Operaţiunea condusă de Buteanu s-a îndeplinit îndată la Baia de Arieş, Roşia şi Cîmpeni. Ungurii din Abrud capitulează de asemenea după tratative îndelungate, venind cu steag alb în tabăra română de la porţile oraşului şi achitînd o despăgubire de 5 000 de florini pentru daunele şi jecmănirile pricinuite în vară prin soldaţii secui. În 24 octombrie, Buteanu intră în Abrud în fruntea moţilor. După cîteva zile se reorganizează şi conducerea primăriei cu membri români şi unguri, admiţîndu-se în administraţie ambele limbi. După aceleaşi norme s-a îndeplinit şi reorganizarea primăriei din Roşia Montană. Ambele centre miniere din inima munţilor vor rămîne „pacificate" pînă în mai 1849.

În partea de miazăzi a prefecturii, în ţinutul Aiudului însă şi în podgoriile Albei-Iulii, operaţia de dezarmare a întîmpinat dificultăţi serioase. Iancu avea aici doi viceprefecţi, pe preotul Simion Prodan la Măgina şi pe Ioan

[1] Organizarea legiunii lui Iancu : *Die Romänen der öster. Monarchie*, vol. II, p. 3 şi urm. Cf. S. Dragomir, *Studii şi documente*, vol. II, pp. 302—305. Dr. Vasile Bologa, *Începutul revoluţiei din 1848—49 în judeţul Alba*. Sibiu, 1939, pp. 16—17.

Bălaș, la Cricău. Un al treilea viceprefect, Ioachim Băcilă, s-a stabilit la Alba-Iulia. Misiunea cea mai grea i-a revenit preotului Prodan : să țină calea, în caz de atac, gărzilor și formațiunilor militare din Aiud. El reușește să-și strîngă o tabără la Măgina, unde începe să deprindă pe lăncieri în mînuirea armelor. Alarmați, orășenii din Aiud cer ajutoare din Cluj și atacă în 22 noiembrie pe lăncierii lui Prodan, împrăștiindu-i. Oastea ungurească nu se mulțumește însă cu biruința repurtată ușor, ci dă foc comunei, după care trece la Cacova, spre a preface în scrum casele oamenilor de aici. Fapta neomenoasă va fi crunt răzbunată mai tîrziu, constituind motivul de căpetenie al catastrofei de la Aiud.

În 25 octombrie, trupa ungurească se ciocnește cu taberele lui Axentie de la Sîncraiu și Ciumbrud, iar în 28 încearcă să pătrundă în munți, pentru a sfărîma legiunea viceprefectului Bălaș din Cricău. Expediția aceasta va fi condusă de contele Grigore Bethlen și de baronul Ioan Banffi, precum și de faimosul căpitan Baumgarten, care a măcelărit pe țăranii din zona Arieșului [1]. Trupa era compusă numai din soldați instruiți, o companie adusă de la Cluj, o companie de husari secui, 250 de soldați infanteriști și 110 husari din Teiuș. Obiectivul primului atac este să scoată pe glotașii români retrași în viile Cricăului, dar aceștia se apără cu desperare timp de o oră și jumătate. Soldații unguri nu văd ținta în care trag, din pricina negurii dese. Cavaleria lor este de asemenea neputincioasă. De aceea comandanții dau ordin de retragere. Trupa se întoarce în marș grăbit la Aiud. Iancu atribuie meritul victoriei viceprefectului Bălaș, tribunului popa Bucur din Galda și sublocotenentului Șandruc de la grăniceri. Axente menționează pe Iosif Crișan și pe căpitanul sătesc Anghel Ioan.

---

[1] Raportul lui Bethlen Gergely în *Kolozsvári Hiradó*, 1848, nr. 88 din 31 oct. Cf. *Alsófehérmegye monográphiája (Monografia județului Alba de Jos)*, III, p. 170 și urm.

Bătălia de la „Pîrîul Cingăului" — așa se numește gîrla pînă unde a răzbătut armata ungurească — constituie prima victorie a legiunii lui Avram Iancu, realizată prin căpitanii săi [1]. Tînărul prefect a stat aici între 19 și 24 octombrie, luînd măsuri pentru organizarea poporului înarmat. Aproape toate comunele din podgorie aveau însă pe atunci un contingent însemnat de nobilime ungurească. „Gardiștii" de aici și-au făcut de cap toată vara, terorizînd în tovărășia unităților înarmate din Aiud pe țăranii români. Prodan Probu spune că „grozav pușcă și păgubesc, întru atîta că muierile, pruncii și toți oamenii tot în dumbrăvi dorm". De aceea, după bătălia de la Cricău, românii vor căuta să desființeze nucleul amenințător al nobililor unguri. Întîmpinînd rezistență înarmată, ei se înfierbîntă și se dedau la o răzbunare cumplită, omorînd un mare număr de nemeși baricadați în manejul din Cricău. În comunele Șard, Ighiu și Bucerdea măcelul se dezlănțuie în aceleași proporții de masele furioase, care plătesc scadențele unei tiranii multiseculare.

Cruzimea sălbatică a maselor se explică prin amărăciunea produsă în această regiune de purtarea comiților supremi Banffy și Kemeny, autorii măcelului de la Mihalț și ai prădăciunilor militare din timpul verii. Încordarea din ultimele săptămîni după execuțiile de la Tîrgu-Mureș și Cluj, zvonurile despre apropierea armatelor secuiești și panica stîrnită în urma expedițiilor organizate de aiudeni dezlănțuie pofta de răzbunare a foștilor iobagi. Explozia de ură n-ar fi fost în stare să o împiedice nimeni, nici chiar Iancu. Prefectul din munți primise tocmai atunci manifestele comitetului național, care îndemna pe români să recurgă la forță pentru a-și apăra drepturile încălcate de „cei blestămați". Comitetul apela însă, în aceeași vreme, la unguri și români să respecte sentimentele de umanitate și în toiul celor mai înverșunate lupte.

---

[1] Axente arată în *Respuns la Cartea Neagră* că bătălia de la Cricău s-a dat la „Pîrîul Cingăului".

După 20 octombrie 1848, aproape toată Transilvania se cufundă în vîrtejul războiului civil. Organele guvernului din Cluj, păstrat provizoriu pe lîngă comisarul Vay, se vor dovedi neputincioase ca să mențină ordinea. Ele sînt înlăturate de popor în cea mai mare parte a comitatelor, cum și pe pămîntul crăiesc. Mișcarea românilor se întinde acum cu putere. Baronul Vay începe să înțeleagă, în sfîrșit, că nu mai poate stăpîni situația. Înfrigurat, el solicită trupe și ajutoare din Pesta și se adresează în același timp către adunarea națională a secuilor, întrunită pe cîmpul din Luteni, cerînd să grăbească mobilizarea cetelor înarmate. Adunarea hotărîse, mai întîi, să trimită un ultimatum poporului român și să nu înceapă ostilitățile decît după expirarea termenului de opt zile. Dezaprobînd însă o asemenea amînare, Vay pretinde ca secuii să intre imediat în acțiune. El nu-și face cîtuși de puțin scrupule că dezlănțuie astfel ororile unui cumplit război civil [1].

Luînd ca bază a operațiilor linia dintre Cristur și Tîrgu-Mureș, 25 000 de secui înarmați unii cu puști, alții cu lănci, coase și furci de fier și împărțiți în patru grupe pornesc ofensiva la 19 octombrie. Obiectivul lor strategic este de a pătrunde pe căi deosebite în ținuturile locuite aproape numai de români [2]. Avangarda sosește în 20 octombrie la Tîrgu-Mureș, de unde cîteva coloane o cotesc pe șoseaua dinspre Turda, pentru a-și asigura din capul locului legătura cu Clujul. În 23, detașamentul contelui Dionisie Lázar atinge comuna Cipău, unde împrăștie o tabără de lăncieri români, iar către seară atacă din trei părți Iernutul, izbutind să izgonească și de aici legiunea română. În 26 Vay știe că trupele secuiești ocupaseră și Ludușul [1]. O altă armată înjghebată la Lutița ia direcția către Blaj. Ocolind Sighișoara, înaintează spre valea Tîrnavei Mici, dar de la Gonfalău, în loc să se îndrepte spre Blaj, o cotește către Mediaș. În 23 octombrie, atinge linia Băgaciului. Grosul armatei secuiești va porni de la Tîrgu-Mureș spre Reghin pentru a ataca aici armata lui Urban, care ocupase orașul.

Ofensiva secuilor surprinde nu numai pe imperiali, ci și pe membrii comitetului român. Și unii și alții erau nepregătiți a lua parte la o campanie. Trupele împărătești erau împrăștiate în garnizoane și cele mai multe nu dispuneau de rezervele necesare. Organizarea legiunilor se găsea și ea încă în stare embrionară. Tabere de lăncieri s-au constituit în mare număr în toate regiunile românești ale Transilvaniei, dar masele nu primiseră nici conducători pentru a le face instrucție, nici armamentul necesar. La toate neajunsurile se adaugă însă și încetineala de melc a comandamentului militar, care privea desfășurarea evenimentelor cu un calm uneori dezolant. Dacă expediția de la Lutița s-a scontat totuși cu înfrîngerea agresorului, explicația trebuie căutată în aceeași lipsă de pregătire a maselor de secui, fanatizați, e drept, dar nedeprinși cu oboselile unei campanii și incapabili să suporte focul ucigător al artileriei. Ei vor bate pe Urban la Reghin, dar vor suferi o înfrîngere grea la Tîrgu-Mureș din partea armatei imperiale.

Simultan cu operațiile din marginea secuimii, comandamentul militar pune la cale și o expediție organizată de

[1] Barițiu, *Părți alese*, vol. II, p. 281 și urm. Iakab Elek, *Szabadságharcunk* etc., p. 400 și urm. Cf. pentru expunerile următoare S. Dragomir, *Studii și documente*, vol. I, nr. 22 ; vol. II, nr. 273 și 283 ; nr. 47 și 57.

[2] *Der Vinterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Von einem österreichischen Veteranen*, Leipzig, 1861, p. 135 și urm. Autorul este August baron von der Heydte, cum apare din exemplarul dăruit arhivei ministerului de război din Viena.

[1] În afară de izvoarele citate mai sus, vezi îndeosebi raportul lui Berzenczey din 20 octombrie, expediat din tabără de-a dreptul lui Kossuth (S. Dragomir, *op. cit.*, vol. III, nr. 43).

masele române împotriva orașelor Aiud, Turda și Cluj [1]. Toți prefecții de legiuni din regiunea situată la nord-vest de Sibiu au fost convocați în cetatea Albei-Iulii pentru a li se comunica de căpitanul Gratze planul de operație. În 6 noiembrie sosesc glotașii din Hunedoara sub prefectul Solomon, avînd cam 4 000 de oameni. Legiunea din Sebeș a prefectului Marțian Popovici, sosită în aceeași zi, se cifrează la 8 000 de lăncieri. Avram Iancu îi așteaptă la Teiuș, împreună cu viceprefectul Bălaș și cu Ioan Buteanu, aliniind peste 4 000 de oameni din regiunea moților și din podgoriile Bălgradului. Totalul lăncierilor strînși pe malul drept al Mureșului se urca la 25 000. Axente primise ordin să ocupe teritoriul situat pe țărmul stîng, de la Mihalț pînă la Noșlac. El își fixează „lagărul" între Ciumbrud și Sîncrai, pe o colină cu platou înalt, dominînd întreaga împrejurime. Două companii de armată împărătească escortau patru tunuri și două habițe, necesare în cazul cînd Aiudul ar fi încercat să reziste. Comandantul expediției, căpitanul Gratze, adusese de la Albu-Iulia trei tunuri, 80 de soldați din regimentul Carol Ferdinand și un escadron de cavalerie.

Înaintînd spre Aiud, avangărzile române ocupă încă din 6 noiembrie hanul cunoscut sub numele de Făgădăul Roșu. În 8 armata se pune în mișcare și izbutește să înconjure orașul. Dar faimoasa trupă de aici se retrăsese din oraș însoțită de toți gardiștii și de familiile fruntașe. Mulțimea arde de nerăbdare să răzbune prădăciunile, incendierile și omorurile săvîrșite de gărzile civile ale orășenilor. Căpitanul Gratze primi însă oferta de capitulare, garantînd viața și averea cetățenilor rămași pe loc. El raportează că n-a fost chip să-i potolească pe românii „înfuriați peste orice măsură" decît datorită intervenției „admirabilului și cavalerescului prefect Avram Iancu". Orașul va fi ocupat de unități militare aduse de la Alba-Iulia : două companii de infanteriști, un escadron de călăreți, trei tunuri de cîmp și o habiță. Coloanele române trec unele de-a curmezișul orașului, altele ating doar periferiile, „fără a se deda nici la cel mai neînsemnat exces". Taberele se așază dincolo de Aiud, lîngă comuna Decea. Un detașament mai mare va fi expediat către Sf. Gheorghe și Trăscău, iar altul va primi însărcinare să observe, dintr-o poziție apropiată, localitatea Vințul de Sus. Pe țărmul stîng al Mureșului legiunea lui Axente înainta paralel cu lăncierii lui Iancu.

Vințul de Sus, astăzi Unirea, era o comună fruntașă, locuită aproape numai de unguri, care luaseră parte deosebit de activă la expedițiile organizate încă din vară împotriva satelor românești. Gardiștii constituiți aici au sporit tot timpul numărul trupelor înarmate din Aiud. O ceată a lor de cîteva sute de oameni părăsește orașul numai în 8 noiembrie. După ocuparea Aiudului, locuitorii au evacuat comuna, refugiindu-se la Turda și în comunele ungurești de pe valea Arieșului. Înainte de a pleca, ei au executat însă fără judecată pe „robii" prinși în satele românești, aruncînd cadavrele mutilate într-o groapă cu var din fața primăriei [1]. Descoperind lăncierii fapta mîrșavă, au dat foc comunei, care a ars două zile întregi. Iancu și căpitanul Gratze susțin că focul a luat naștere înainte de a fi intrat armatele române. Chiar dacă mărturii vrednice de credință ar fi în stare a dovedi contrarul, vina unora nu e mai puțin condamnabilă decît a celorlalți. Incendierea satelor era un mijloc de luptă pus în aplicare de trupele din Aiud, dar mai ales de secui, în comunele săsești și române care au căzut sub puterea lor.

De la Vințul de Sus legiunile țărănești își încetinează înaintarea. Legătura cu trupele lui Urban, care se îndreptau prin Dej către Cluj, nu funcționa cum era de dorit.

---

[1] *Der Winterfeldzug* etc., *loc. cit.*

[1] Raportul lui Avram Iancu, în *Die Romänen der öst. Mon.*, vol. II, Viena, 1849, p. 10 și urm. : prezentarea celor petrecute la Vințul de Sus, în afară de raportul lui Iancu, și în : *1848—49-iki Történeti Lapok* (Cluj), vol. I, p. 155.

Veștile despre dezastrul din Zarand au impus și ele comandamentului general o serie de măsuri menite să preîntîmpine un eventual atac al ungurilor dinspre apus. De aceea căpitanul Gratze așteaptă pînă în 20 noiembrie pentru a începe tratative de capitulare cu ungurii din Turda. El descrie în termenii următori ultima etapă a expediției : „Pentru a dovedi populației înspăimîntate că românii urmăresc o țintă mai înaltă decît pofta de jaf, am intrat singur în Turda, însoțit de statul meu major Toată oastea am lăsat-o pe cîmp, în corturi așezate pe țărmul drept al Arieșului, fără să îndrăznească cineva a veni în oraș. Nici aici nu s-a petrecut nici o violență, nici un jaf, cu toate că corpul de armată a rămas pe loc timp mai îndelungat".

Legiunile române se opresc astfel la Turda. Clujul fusese ocupat între timp de trupele lui Urban și ale generalului Wardener. Comandamentul nu se mai teme aici de o incursiune dușmană dinspre Zarand. El dispune, prin urmare, să fie trimiși lăncierii acasă, încolonați sub prefecții și tribunii lor. Căpitanul Gratze le exprimă recunoștința sa „pentru avîntul cu care au luptat românii în interesul cauzei, cum și pentru buna disciplină dovedită pînă acum".

E limpede că adevăratul căpitan al oastei românești, strînsă din toate părțile Transilvaniei, era Avram Iancu. Popularitatea lui depășise de mult limitele Munților Apuseni. Poporul, care îl iubea, îl consideră de acum drept conducător chemat a dezlega lanțurile robiei. De aceea îl învestește cu titlul romantic de crai al munților. Tribunii săi îl numesc uneori „ghinărar", dar el rămîne tot numai prefect de legiune, mărginindu-se a purta grijă de trupa numeroasă a moților. Remarcat în chip deosebit de ofițerii împărătești, el e invitat să meargă la Cluj, pentru a se prezenta generalului Wardener. Acesta îl însărcinează să însoțească corpul de armată imperială de sub comanda

colonelului Losenau, trimis la Huedin și Ciucea, pentru a ține piept unui eventual atac unguresc.

Revenind prin Turda la Cîmpeni, Iancu strînge o armată proaspătă. În 29 noiembrie are gata de marș 1 500 de moți înarmați, vreo 250 cu arme de foc, iar restul cu lănci. În 4 decembrie sosește cu această trupă la Săcuieni, însoțit și de un ofițer împărătesc, căpitanul Francisc Ivanovici. Ajunși pe teren, moții se așază în satele de munte. Albăcenii și bistrenii ocupă Rogojelul, cel mai de căpetenie centru strategic. În urma unui sfat cu colonelul Losenau, se va stabili ca Iancu să atace la Sebeș, dincoace de Poieni, avanposturile ungurești. Dacă atacul prevăzut pentru noaptea de 6 spre 7 decembrie ar reuși, moții urmează să izbească și în tabăra principală a dușmanului. Șaptezeci de soldați împărătești, cu un ofițer și cu două tunuri de cîte un funt, vor sprijini acțiunea lăncierilor. În ajunul bătăliei însă, albăcenii veteranului Matei Filip dau în Vișag peste un detașament de unguri care tocmai rechiziționau alimente și vite. Fără a sta pe gînduri, ei distrug ceata honvezilor, care lasă pe teren 35 de morți. Șase dintre ei, scăpînd teferi, au dus în cartierul de la Ciucea vestea înfrîngerii.

Înaintînd cu cetele sale spre Vîrful Tranișului, Iancu nu are răgaz să facă recunoașterea necesară a terenului unde trebuie să se desfășoare atacul nocturn. Vedetele dușmane îi urmăreau acum toate mișcările. De aceea, înspre seară, înștiințǎ pe colonelul Losenau că nu e în măsură a executa atacul convenit. Căpitanul Ivanovici era însă de altă părere. Stăruia să se încerce atacul. El apelează la lăncieri, care refuză a-l urma dacă nu primesc ordin de la prefectul lor. A doua zi, ofițerul împărătesc izbutește totuși să angajeze lupta. El coboară în vale tunurile și îndreaptă două încărcături spre avanposturile întărite ale dușmanului. Ungurii, prevăzînd atacul, își aleseseră o poziție bine

apărată. Bătălia s-a dezlănţuit prin atacul unui moţ care, tîrîndu-se pînă în apropierea rîndurilor duşmane, trase un foc asupra honvezilor. Norocul însă nu favorizează de astă dată pe români. În zadar va încerca o ceată mai mare de moţi să înconjure trupele maghiare pe aripa lor dreaptă. Iancu spune că a aflat despre angajarea bătăliei numai după ce ea a fost pierdută. În momentul cînd sosi pe teren, el văzu pe cei 70 de soldaţi retrăgînd tunurile. Bătălia ţinuse trei ceasuri, în care timp trăgătorii români cheltuiseră toată muniţia. Retragerea va fi acoperită de vînătorii lui Iancu, împreună cu o ceată a lui Clemente Aiudeanul. Sosiţi pe Vîrful Tranişului, prefectul propuse a se întări pe loc, dar Ivanovici pleacă mai departe. Moţii vor fi nevoiţi să se retragă de asemenea. Unii se adună la Săcuieni, iar alţii la Rogojel cu tribunul Clemente. Ungurii ocupă acum comunele Traniş şi Vişag şi le prefac în scrum. Ei şi-au asigurat astfel drum deschis către Huedin.

Dezacordul între Iancu şi căpitanul Ivanovici va fi un izvor de multe complicaţii penibile. Ofiţerul austriac nu se mulţumeşte să joace rolul de sfătuitor, lăsînd prefectului român răspunderea conducerii. El se plînse colonelului Losenau, prezentînd un raport fals despre chipul în care a fost pierdută bătălia. De aceea Iancu se văzu nevoit să se ducă în 8 decembrie la colonelul Losenau, pentru a explica pricina înfrîngerii. Cu această ocazie îl va mîngîia înţeleptul comandant cu vorbele clasice : *Nemo semper vincit, sed et vincitur* (nimeni nu biruie întotdeauna, cîteodată e şi biruit).

După două zile, în 10 decembrie, Iancu anunţă comandamentul din Huedin că a fost nevoit să concedieze pe lăncieri, în lipsă de provizii şi de echipament de iarnă. El se angajează însă a strînge cete noi pentru a le expedia cît mai curînd în Valea Drăganului, ca să acopere aripa stîngă a armatei împărăteşti. Sosind la Cîmpeni, află că un detaşament de lăncieri a plecat de la Baia de Arieş spre Cluj. Zăpada căzută în chiar acele zile va închide acum drumurile prin munţi, astfel că tribunul lui Iancu nu răzbeşte să străbată pînă la Huedin decît după un ocol lung şi obositor. În 19 decembrie vor sosi acolo şi cetele proaspete trimise de Iancu de la Cîmpeni : 1 500 de lăncieri, între care 70 de vînători, sub conducerea tribunilor Nicolae Corcheş şi Clemente Aiudeanul.

CAPITOLUL AL PATRULEA

PRIETENUL FĂŢARNIC

Revenit din Munţii Huedinului, Iancu nu rămîne în Cîmpeni decît, poate, o singură zi. El va porni îndată la Sibiu, pentru a clarifica anume chestiuni. Memoriul de mai tîrziu nu ne dă o lămurire în privinţa motivelor care îl îndeamnă să întreprindă un asemenea drum. Ele se pot bănui însă. O scrisoare din februarie 1849 a lui Iancu ne informează că în 23 decembrie el a cerut de la generalul Puchner dispoziţii pentru aprovizionarea cu alimente a Munţilor Apuseni. Comandantul l-a asigurat atunci că va înfiinţa la Cîmpeni o mare magazie de bucate pe seama legiunii. Cît priveşte armamentul şi muniţia necesară, el a fost îndrumat să se adreseze comandamentului cetăţii din Alba-Iulia [1]. Dacă lucrurile s-au petrecut întocmai, pare evident că Iancu a întrevăzut primejdia unei noi pătrunderi în Transilvania a ungurilor. De aceea se grăbeşte să-şi completeze echipamentul de război şi să-şi asigure un stoc mai mare de alimente, care să-i servească în cazul cînd armatele duşmane ar fi reuşit să împresureze munţii. Neînţelegerea cu ofiţerul împărătesc poate să fi fost adusă de asemenea în discuţie. Dar comandamentul nu retrage

[1] Promisiunea lui Puchner, la Deák Imre, 1848. *A szabadságharc története (Istoria războiului pentru independenţă)*, p. 307. Scrisoarea prefecturii Auraria Gemina (24 februarie 1849) către comitet în ale noastre *Studii şi documente*, vol. II, pp. 76—78.

însărcinarea căpitanului Ivanovici nici acum, nici mai tîrziu, astfel că Iancu va fi nevoit să întrerupă orice legătură cu el [1]. Motivul de căpetenie care îl îndeamnă pe prefectul din munţi să plece la Sibiu trebuie să fi fost însă nevoia de a se informa de la comitet asupra situaţiei politice. Copleşit de grijile campaniilor militare, el nu mai avea de două luni ştiri directe de la comitetul din Sibiu. Pare să nu fi fost informat precis nici cu privire la aranjamentul pentru colaborarea cu imperialii. Situaţia politică a românilor urma să se îmbunătăţească după biruinţa asupra duşmanului, la care au contribuit în măsură atît de însemnată şi legiunile. Dar, în afară de constituirea, în cîteva comitate, a administraţiilor noi, cu membri români, lucrurile au rămas în făgaşul vechi. Convocarea adunărilor pusă la cale de generalul Puchner la Blaj şi Sibiu, despre care trebuie să fi aflat Iancu, înseamnă o revenire la vechea politică faţă de români, nesocotindu-se unitatea proclamată pe Cîmpia Libertăţii. Zvonul despre dezacordul dintre generalul austriac şi comitet se va fi răspîndit şi în Munţii Apuseni, trezind îngrijorare în rîndurile luptătorilor.

Sosind la Sibiu, Iancu află că zvonul nu e lipsit de temei. Generalul Puchner, bănuit că nutreşte sentimente neamicale faţă de români, continuă să se menţină într-o rezervă neînţeleasă. Evenimentele l-au constrîns, doar, să accepte colaborarea cu comitetul, dar el nu-şi trădează cîtuşi de puţin resentimentele. Evită să-şi ia angajamente. Nu recunoaşte comitetul decît condiţionat şi fără atribuţii politice. Refuză să dea răspuns clar delegaţiei de la 3 octombrie şi nu raportează nimic Vienei despre revendicările formulate la adunarea din Blaj. Nevoit să apeleze la ajutorul românilor pentru a-şi completa cadrele armatei, el făgăduieşte arme, însă nu acordă în realitate decît o cantitate derizorie. Repartizează ofiţeri pentru instrucţia

[1] Raporturile lui Iancu cu imperialii : *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, p. 3 şi urm.

lăncierilor, dar mult prea puţini, lăsîndu-i în voia soartei, fără să-i supravegheze. Admite reorganizarea administrativă a comitatelor româneşti din sudul şi centrul Transilvaniei, dar se grăbeşte să numească în fruntea lor administratori saşi. După înfrîngerea secuilor şi ocuparea Clujului, îşi uită de sine, îngăduindu-şi să bruscheze şi să ameninţe comitetul, de la care ceruse dezarmarea maselor [1].

Comitetul rămîne surprins de izbucnirea neaşteptată a generalului.

Om al vechiului regim, ofiţer anchilozat în prejudecăţi, Puchner e un moşneag înăcrit, neputincios să prindă glasul vremilor noi. Străin de realităţile etnice ale Transilvaniei şi neînţelegător pentru suferinţele unui popor oropsit de veacuri, el se lasă călăuzit de anumiţi oameni din anturajul său. Aceştia au interes să diminueze rolul românilor. De aceea exagerează proporţiile exceselor, fireşti în cursul unui crîncen război civil, uitînd să pună în balanţă valul de ură al inamicului, care se revarsă cu furie împotriva românilor. Nici prin minte nu-i trece generalului-comandant să dispună o anchetă după ocuparea oraşelor Tîrgu-Mureş şi Cluj, pentru a identifica pe judecătorii lui Vasile Pop şi ai lui Bătrîneanu, executaţi în spînzurători, sau măcar pentru a pedepsi pe membrii detaşamentelor teroriste care au schingiuit pe români, omorînd pe unii, prădînd pe alţii, după ce le-au prefăcut în scrum bietele căsuţe de clăcaşi. La ştirea noilor incidente petrecute la Geoagiu, unde şi-au pierdut viaţa o duzină de „nemeşi" care s-au încumetat să tragă în lăncierii români, generalul se revoltă, ordonă o anchetă severă şi redactează un nou manifest, osîndind „cruzimile" săvîrşite de români. Puchner cere socoteală pentru ele naţiunii întregi. De aceea convoacă cele două adunări nu prin comitet, ci prin mijlocirea conducerii bisericeşti.

Toate acestea le va afla Iancu la Sibiu de la membrii comitetului. Pînă la sosirea sa însă, comitetul izbutise să

[1] Gh. Bariţiu, *Părţi alese*, vol. II, pp. 213, 380 şi urm.

pareze lovitura ce-i era menită. Fruntaşii românilor s-au înţeles să se adune cu toţii într-un singur loc, la Sibiu, şi să pună comandamentul militar în faţa unui fapt împlinit. Membrii comitetului, îndeosebi Bărnuţiu, nu erau cîtuşi de puţin pesimişti, cu toate că trebuie să fi fost decepţionaţi de atitudinea lui Puchner. Ei continuă să creadă în „restatornicirea păcii şi realizarea constituţiunii austriace, care a sigiliat libertatea şi naţionalitatea română." Adunarea din 28 decembrie 1848 nu va rămîne astfel mai prejos de celelalte întruniri ţinute în interes naţional. Ea va reafirma dorinţele exprimate de poporul român şi va răspunde cu demnitatea cuvenită încercării de a-i suspecta intenţiile.

Generalul Puchner este nevoit însă în curînd să renunţe la planurile sale agresive şi să caute acum din nou bunele servicii ale poporului român. La aceasta contribuie, fără îndoială, ţinuta fermă a comitetului, dar mai ales norii de primejdie care se ridică din nou prin pătrunderea neaşteptată a armatei ungureşti în Transilvania.

Bănuim că Iancu a aflat la Sibiu vestea surprinzătoare. De aceea pleacă în grabă la Cîmpeni, renunţînd să ia parte la adunare. Se mulţumeşte, prin urmare, cu lămuririle primite şi este sigur că adunarea nu va trăda programul naţiunii. Prezenţa sa în munţi este acum indispensabilă. Ceata trimisă la Huedin a fost nevoită să se retragă, iar detaşamentul lui Iosif Moga, împins spre răsărit de Ciucea, nu va mai avea putinţa de a se întoarce în munţi. În faţa unei asemenea primejdii, apărarea teritoriului locuit de moţi urma să fie pusă în funcţie, fără întîrziere, sub conducerea sa directă. Ungurii însă nu sînt preocupaţi deocamdată de planul unui atac împotriva Munţilor Apuseni. Ei caută să-şi asigure mai întîi şoseaua dintre Cluj şi Ciucea şi să cureţe nord-estul Transilvaniei de resturile armatei lui Urban şi de glotaşii români. Numai după ce şi-au atins dublul obiectiv se vor îndrepta împotriva armatei impe-

riale. Teritoriul din munţi îl încearcă mai serios abia după 15 ianuarie 1849.

În tot acest răstimp Iancu e preocupat, în afară de organizarea prefecturii, în mai mare măsură de situaţia politică a naţiunii. Călătoria la Sibiu i-a dezvelit deodată dramatica dilemă în care se zbătea acum comitetul. Lupta comună împotriva secuilor n-a fost în stare nici măcar să netezească drumul pentru o înţelegere cu saşii. Serviciile prestate în cursul expediţiei de la Tîrgu-Mureş nu apasă în cumpănă cît intrigile ţesute perfid de duşmanii nevăzuţi. Lealitatea românilor nu-i răsplătită cîtuşi de puţin. Speranţele în realizarea unei prefaceri democratice a Austriei par tot mai reduse. Şi, totuşi, fruntaşii românilor nu pot încerca altă ieşire din impasul penibil. Sînt nevoiţi să meargă înainte pînă la „frîngerea pîinii", cum spune Bariţiu. Cine ştie, poate să intervină încă neprevăzutul pentru a reface nădejdile slăbite. Francisc Iosif, urcat nu de mult pe tron în locul slăbănogului Ferdinand, făgăduia o domnie inspirată de duhul nou al veacului. Parlamentul din Kremzier părea înviorat de ideea prefacerilor liberale, în cadrul cărora fiecare naţionalitate are să fie respectată. Delegaţia comitetului trimisă la Curtea din Viena primise informaţii deosebit de încurajatoare chiar în ajunul plecării. Unii îşi întemeiază nădejdile pe o intervenţie a marilor puteri europene. Fluctuaţia nădejdilor primeşte către sfîrşitul lui ianuarie 1849 o nouă întărire, prin sosirea în munţi a lui Alexandru Golescu Albu, fratele fostului locotenent domnesc din Muntenia [1].

Refugiat din ţară îndată după căderea revoluţiei muntene, tînărul emigrant petrecu timp mai îndelungat în Sibiu, unde căutase adăpost la maică-sa. Aici cunoscu pe membrii comitetului, iniţiindu-se în frămîntarea politică a

[1] G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti, Boierii Goleşti*, vol. I, Buc., 1939, pp. 75—76, 160—64, 169—74, şi vol. III pp. 93—94.

românilor transilvăneni. Plecînd spre Bucovina, dincolo de Alba-Iulia el găsi drumul barat de armata lui Bem. De aceea se abate la Zlatna şi de aici la Abrud, unde va petrece timp de cîteva săptămîni. Sosirea lui produce senzaţie în munţi, mai ales fiindcă va căuta să discute cu tineretul angajat în luptă şansele politice ale naţiunii. Prefecţii legiunilor îl primesc cu toată încrederea şi pun la cale de îndată întrunirea unei conferinţe la Zlatna. Golescu are ocazia să facă aici cunoştinţă cu cei mai de seamă fruntaşi ai tineretului. Axente îi era poate cunoscut din timpul cînd au funcţionat ca „propagandişti" ai lui Bălcescu în judeţele din „ţară". La consfătuire mai iau parte prefecţii Avram Iancu, Simion Balint, Petru Dobra, Vasile Moldovan şi Nicolaie Vlăduţiu, aceştia doi din urmă refugiaţi de pe Cîmpie, şi Vasile Boteanu de la Cluj, precum şi tribunii lui Axente şi Iancu. Ei vor discuta problema română pe un plan mai larg decît înfăţişarea ei momentană. Golescu constată însă dintru început că politica românilor din Transilvania este greşită, întrucît se reazemă doar pe speranţele puse în monarhia austriacă. Comitetul ar fi trebuit să-şi facă cunoscută cauza şi în faţa opiniei publice a ţărilor apusene, trimiţînd delegaţi cel puţin la parlamentul din Frankfurt, cum au procedat saşii. Un memoriu amănunţit prezentînd situaţia politică, actuală, cifra etnică şi importanţa geografică-economică a elementului românesc, împreună cu o expunere istorică, ar fi lămurit lumea despre rolul ce revine elementului românesc pentru echilibrul politic al Europei. Interesul românilor este să cîştige simpatia apusului liberal, care singur poate să le furnizeze armamentul necesar pentru a izbîndi. Cînd dispun de fruntaşi ca Cipariu şi Laurian, Demetrie Moldovan din Deva sau Gheorghe Anghel din Zlatna, potriviţi pentru o asemenea misiune, ei săvîrşesc o greşeală neutilizîndu-i.

Informațiile despre discuțiile conferinței de la Zlatna ni le dă chiar Buteanu [1] îndată după întrunirea care a avut loc în 10 și 20 ianuarie 1849. Dar norocul a păstrat și o scrisoare a lui Alecu Golescu trimisă din Zlatna lui Iancu [2], în 30 ianuarie. Oaspete muntean primise atunci o serie de corespondențe de la emigranții din Belgia, Constantinopol și Rusia. Pachetul a sosit la adresa prefectului din munți, care i l-a transmis imediat. Profitînd de știrile primite, Golescu deapănă în continuare firul discuțiilor politice. O legătură de prietenie strînsă pare să se fi încheiat între cei doi fruntași ai generației tinere. Ei își comunică cu încredere gîndurile cele mai ascunse, visurile cele mai îndrăznețe. Emigrația munteană trecea, în clipa aceea, printr-o mare criză. Revoluționari munteni erau împărțiți în toate capitalele apusene, pentru a susține acțiunea de propagandă în favoarea Principatelor Române. Lipsa de fonduri îi paralizează însă cu totul ; nu pot tipări memorii, nici nu se pot mișca cum ar cere interesele lor. Unii urmează să plece la Constantinopol, în vederea războiului oriental care, fiind iminent, poate să aibă o influență hotărîtoare asupra soartei țărilor române. De aceea cere lui Bărnuțiu să le obțină un împrumut. Aceeași rugăminte o adresează și lui Iancu, solicitîndu-i oarecare fonduri, fie ca împrumut, fie strînse printr-o colectă discretă. Iancu îi va împlini rugămintea, acordîndu-i o sumă modestă de galbeni, la care a contribuit și prefectul Buteanu.

Reluînd ideile discutate în conferința de la Zlatna, Golescu revine încă o dată la greșeala românilor din Transilvania de a nu fi întreprins „pasuri destule" către Austria. Corespondența din Paris menționează că și emigranții de acolo sînt de aceeași părere. De aceea îi adresează un apel frățesc ca să stăruie mai mult pentru o politică realistă și

[1] S. Dragomir, *Ioan Buteanu*, Buc., 1928, p. 92, și *Studii și documente*, vol. II, nr. 42 și 43. Despre împrumut cf. și *Hazánk* (Pest), vol. IV, p. 612.

[2] I. Lupaș, *Avram Iancu*, pp. 43—45.

practic profitabilă. În zadar va semăna cineva, dacă nu se gîndește și la seceriș. În zadar își sacrifică românii din Transilvania viața, dacă nu dispun de oameni care să culeagă roadele cîștigate cu sîngele a mii de români și cu averea a sute de sate pustiite. Luptînd pentru cauza noastră, acum sau niciodată putem servi și pe alții. Murind pentru împăratul, românul trebuie să moară și pentru națiunea sa. De aceea pe cît de important este a mînui arma și a cinsti cu triumfuri pe bravii luptători, „onorîndu-ne noi înșine cînd onorăm în Iancu bravura și eroismul", tot pe atît de prețios este și condeiul în mîna omului. El nu reclamă decît existența de toate zilele, spre a stoarce foloasele bravurii prin mijlocirea diplomației.

Îndemnurile lui Golescu sînt ca sămînța ce cade în glia roditoare. Ele prind rădăcini și stimulează, dar trezesc și îndoieli. Buteanu le exprimă mai întîi, osîndind „politica blestemată" a imperialilor, a căror lașitate o învederează luptele cu generalul Bem. Pe români îi tratează de parcă ar vrea să-i dea pradă barbariei dușmanilor. Scopul politicii lor e să întărîte pe unguri și români ca să se măcelărească reciproc, pentru ca să-i slăbească atît pe unii cît și pe alții și să le impună mai ușor stăpînirea lor [1].

Critica binevoitoare a patriotului muntean, care dispune de mai bogată experiență și de orizont mai larg decît tineretul transilvănean, lasă urme adînci în judecata politică a lui Iancu. Ea alimentează germenii de îndoială care i-au încolțit în suflet după întrevederile din Sibiu.

În 24 februarie 1849 adresează comitetului o scrisoare, în care își exprimă îngrijorarea pentru viitorul națiunii [2]. De cinci luni românii au luptat din greu împotriva armatelor guvernului maghiar. Dușmanul îi tratează tiranic pe români, storcîndu-i de averi și trecîndu-i prin foc și sabie. „Patimile care se ridică zi de zi, ca un nor îndoit de greu, asupra capului nostru, ne dă dreptul a întinde chestiuni

[1] *Studii și documente*, vol. II, pp. 60—63.

[2] *Studii și documente*, vol. II, pp. 76—78.

pentru soarta viitoare a națiunii", declară el acum sentențios. El știe despre făgăduințele făcute sașilor de Curte și se întreabă ce urmări vor avea pentru românii de pe pămîntul crăiesc. Se interesează de misiunea lui Laurian și Popasu și subliniază că revoluția din Polonia, dacă e adevărat că ar fi izbucnit, va avea repercusiuni și în ceea ce privește viitorul românilor prigoniți nu numai de dușmanul public, ci și de „prietenul fățarnic".

În continuare, Iancu arată că românii din munți nu sînt informați deloc, nu sînt ținuți în curent cu acțiunea politică. Par abandonați și constrînși să lupte cu puteri proprii împotriva dușmanului, care îi amenință din toate părțile. Nu li se semnalează nici măcar poziția și mișcările armatei împărătești, pentru a se conforma. Storși cu totul de furia războiului îndelungat, ei nu dispun de fondurile necesare. Roagă de aceea comitetul : să-i informeze cît mai curînd despre lucrările delegației de la Viena și despre mișcările externe ; să intervină la comandament pentru a li se comunica informațiile privitoare la poziția și mișcările armatei imperiale, fie chiar prin intermediul comandei cele mai apropiate și, în fine, a mijloci ca în timpul cel mai scurt, cu orice preț, să li se pună la dispoziție arme bune. În cele două prefecturi din munți nu există decît vreo 800 de puști, cu care nu se poate susține lupta, nici nu se pot apăra munții împotriva unui dușman bine înarmat, mai ales dacă se topește zăpada.

Comitetul, care se refugiază în curînd, alungat de dușmanul biruitor, nu ajunge să-i răspundă lui Iancu. Către sfîrșitul lui martie eroul nostru află însă despre ultimele preocupări ale fruntașilor din Sibiu și despre proiectul unei provincii autonome, pe care o cer de la împăratul delegații tuturor românilor din monarhie. Vasile Maiorescu izbutise să se strecoare în munți pentru a comunica luptătorilor acum împresurați din toate părțile vestea bună și încrederea într-un viitor mai luminos, cu toată dezamăgirea produsă de înfrîngerea neașteptată a armatei imperiale.

Rezistența oștilor populare fiind nimicită de puterea dușmanului în tot restul Transilvaniei, lupta nu se mai poate continua decît în Munții Apuseni, pe care Iancu îi transformă într-o adevărată cetate. Aici se refugiază întreg tineretul, care e hotărît să apere pînă la ultimul strop de sînge steagul libertății. Rolul lui Iancu în această luptă deznădăjduită devine covîrșitor. De numele său se leagă de acum atît apărarea munților, cît și izbînda ideii de libertate națională.

Ajutat de o clară intuiție, Golescu a întrevăzut în persoana lui Iancu pe conducătorul chemat să organizeze „pe cele patru milioane de români din Austria". Rolul său măreț începe într-adevăr din momentul cînd destinul întocmește astfel lucrurile ca el să-și asume răspunderea, de acum întreagă, pentru viitorul națiunii sale. Iancu își învinge îndoielile din suflet și se închină cu toată ființa înălțătoarei misiuni.

VICTORIA NOBILIMII MAGHIARE

La sfîrșitul lui martie 1849 moții lui Iancu erau împresurați din toate părțile de forțele armate ale guvernului maghiar în spatele cărora moșierimea organizase represiunea. Vasile Maiorescu, fratele luminatului profesor de la Craiova, abia poate să se strecoare de la Abrud spre valea Mureșului, către Hațeg și de acolo în Banat. Oștile ungurești pătrund în aprilie și în teritoriul Banatului, alungînd de aici pe grănicerii români o dată cu resturile armatei împărătești [1]. Generalul Puchner și colonelul Urban se silesc să refacă regimentele descompletate, dar numai din-

[1] Campania generalului Bem am urmărit-o după *Der Winterfeldzug* etc. și după Barițiu, *Părți alese*, vol. II, în capitolele respective.

colo de frontierele țării, unul la Craiova, celălalt la Vatra Dornei. Comitetul român era ca și desființat, iar Bărnuțiu, Cipariu și ceilalți conducători se află acum în pribegie fără a avea putința să dea vreun semn de viață. Ei sînt supravegheați de aproape de autoritățile muntene și de comandamentul armatei țariste. Reacțiunea nu vede cu ochi buni pe revoluționarii care-i par pătrunși în toată ființa lor de spiritul liberal al Europei noi. Foștii prefecți și tribuni ai legiunilor române, din afară munților, se refugiază de asemenea unde pot. Cîțiva încap totuși pe mîna dușmanului, care-i va trata ca rebeli sau ca pe niște „tîlhari". Iancu urmărește cu înfrigurare evoluția aceasta a evenimentelor din Transilvania, fără să-i poată schimba cursul. Imperialii ar fi dorit ca el să intervină mai viguros în luptele ce se angajează. La 20 februarie 1849 Puchner reproșează comitetului [1] „că Iancu stă la Abrud și nu face nimica și că Buteanu, chemat să se înțeleagă cu Cernoevici, n-a mers". La această dată însă moții încearcă primele lovituri ale trupelor unguresți, care înaintează din trei direcții spre Cîmpeni, iar Buteanu întîmpină cea de-a doua armată mai însemnată a ungurilor, care a pătruns în Zarand. Cît privește manevrele strategice ale căpitanului Cernoevici, ele sînt lipsite de seriozitate. Nici iscusința generalului însuși nu va recolta decît înfrîngere după înfrîngere. Măsurile luate de Iancu pentru a se menține într-o defensivă prudentă se vor dovedi foarte bine chibzuite. Dacă s-ar fi pripit să dezlănțuie atacuri împotriva centrelor unguresți de la periferia munților, el și-ar fi epuizat fără nici un folos forțele. Asemenea atacuri nici nu se puteau încerca însă cu armele de care dispuneau legiunile române.

În măsura în care se întărește dușmanul, crește de acum și răspunderea. După împrăștierea comitetului, reprezentarea revendicărilor naționale rămîne în sarcina prefecților din munți și îndeosebi a lui Iancu. Rezistența din Munții Apuseni nu-i „o Vendee" transilvăneană, cum le place

[1] *Studii și documente*, vol. II, p. 577.

unora dintre conducătorii contemporani ai ungurilor să o caracterizeze. Ea este a poporului întreg, ultima expresie a programului revoluționar și suprema sforțare a unei voinți conștiente pentru izbîndirea libertății. Iancu se identifică de acum cu națiunea însăși. Este meritul său că și revoluționarii maghiari vor fi nevoiți să-i recunoască în curînd acest rol, care răspunde în fantezia poporului demnității unui veritabil suveran.

Biruitorul care revine în Transilvania n-a învățat însă nimic din experiența războiului civil [1]. În loc să se prezinte de astă dată cu un program trecut prin retorta ideilor democratice, Kossuth preferă să amenințe națiunea română, tratînd-o cu ocară și amenințări, ca și în toamna lui 1848. El trimite înainte de toate un comisar civil învestit cu depline puteri, nu pentru a pacifica țara și a cîștiga în favoarea unei politici de înțelegere popoarele nemulțumite, ci pentru a le răzbi opoziția, subjugîndu-le cu ajutorul celor mai strașnice mijloace de represiune. Desărcinează pe Vay din funcția de comisar și numește în locul său pe Edmond Beöthy, care se dovedise deosebit de energic în reprimarea mișcării țăranilor români din Bihor. La sugestia acestuia se instituie faimoasele „tribunale de sînge", însărcinate a pedepsi pe foștii revoluționari români, precum și „echipele de vînătoare", care vor îndeplini rolul unei poliții însetate de sînge. Generalul Bem nu este de acord cu asemenea politică. Îndată ce ocupă Clujul, el publică un decret de amnistie pentru delictele săvîrșite înainte de 24 decembrie 1848, decret pe care-l repetă în ianuarie viitor și pentru grănicerii din ținutul Năsăudului. Înainte de a putea președintele Kossuth me-

[1] Instalarea regimului revoluționar maghiar : *Márki S.*, în *A magyar nemzet története (Istoria națiunii ungare)*, vol. X, p. 226 și urm. Kádár I., *Belsö-Szolnok és Dobokamegye története 1848—49 (Istoria Solnocului Interior și a comitatului Dobîca în 1848—49)*, Dej 1890, p. 163 și urm. Cf. Gh. Barițiu, *Părți alese*, vol. II, pp. 778—779, și ale noastre *Studii și documente*, vol. III, nr. 98—99, 102, 108, 111, 127 etc.

dia o înțelegere. Bem pretinde înlăturarea comisarului-general. Locul i-l ia Ladislau Csány, om cu roluri proeminente în cursul revoluției maghiare și prieten al președintelui țării. Cînd sosește în Transilvania, la 31 ianuarie 1849, acesta găsește organizate „echipele de vînătoare" din Cluj, Turda și din regiunea Arieșului. Tribunalele marțiale lucrau de asemenea febril, autorizate să nu țină seama de formalitățile în uzanță și să pronunțe sentințele în termen de cel mult trei zile, cu eliminarea posibilității de apel și a considerațiilor de milă. Temnițele comitatelor din nordul țării vor geme astfel în curînd de deținuți români, care sînt judecați „pentru jaf și omor", iar nu pentru complicitate la rebeliune, spre a evita o coliziue cu decretul de amnistie al generalului Bem.

Cursul nou politic, care înseamnă nu împăciuire, nici dovadă de energie, ci terorism sălbatic, este inspirat de Kossuth însuși. Președintele Comitetului executiv al revoluționarilor maghiari publică în 22 decembrie 1848 o proclamație privind naționalitățile din Ungaria. El nu vede în mișcarea poporului român decît explozia instinctelor animalice. Din felul în care înfățișează faptele și din încheierile pseudoprofetice se poate deduce o ură nedomolită, care-l frămîntă ca exponent al claselor exploatatoare. Proclamația plină de injurii grosolane cuprinde îndemnuri directe pentru „exterminarea" unor asemenea adversari[1]. Într-un alt manifest publicat la 20 ianuarie 1849 Kossuth exagerează „cruzimea" revoluționarilor români, pentru a stimula poftele de răzbunare ale gărzilor de curînd organizate [2]. El își dă seama că prin recucerirea țării nu s-a rezolvat încă problema Transilvaniei. „Ideea unirii n-a prins rădăcini în viața politică și socială a feluritelor popoare de aici, de aceea comisarul Csány va fi cu considerație la interesele celor trei națiuni și patru religii recunoscute, în așa chip însă, ca nimic să nu umbrească înalta concepție care asigură binele public și viitorul naționalității maghiare". El declară, e drept, că nu voiește să impună tirania ungurimii asupra celorlalte popoare, dar ce valoare pot să aibă asemenea declarații, cînd naționalitatea ungurească reprezintă, în sistemul constituției transilvănene, două din cele trei națiuni, iar românii, cu toate că reprezintă două treimi din populația Transilvaniei, nu au loc nici între națiuni, nici în rîndul confesiunilor recunoscute.

[1] *Honvéd* (Cluj), 1849, pp. 17—19 și 21—22.
[2] *Honvéd* (Cluj), 1849, pp. 113—114.

Obiectul instrucțiunilor trimise către comisar îl formează atitudinea față de problemele politice ale Transilvaniei. Kossuth nu consideră oportun să se procedeze imediat la aranjamente. Să se consolideze întîi situația și să se încerce adaptarea la uniune. Măsurile ce se vor lua trebuie să aibă în vedere dorințele maghiarimii, punînd frîu celor contrare. Comisarul va urmări să cîștige simpatia poporului pentru ideile noi ale constituționalismului și independenței maghiare. Dacă resentimentele populației „induse în eroare de instigații josnice" nu se potolesc, Csány va restabili liniștea „prin severitate energică și prin tratament implacabil".

Noul comisar ține negreșit seama de recomandațiile primite. Proclamația sa din 2 martie 1849 invită pe români să se supună în termen de opt zile, spre a primi „iertarea păcatelor", restituind „ceea ce au jefuit". Li se întinde acum „ramura de oliv a păcii", fiindcă guvernul se simte tare. Românii sînt victima amăgirii austriece. Îmbiindu-i cu drepturi egalitare și cu izbînzile legislației ungurești, Csány nu uită să califice pe tribunii, prefecții și căpitanii românilor drept „ucigători" și „vînători de folos". Rar se întîlnește, reliefat mai plastic, cinismul unui om ca în felul cum invită poporul român să se tîrîie la picioarele falsului eliberator : „De cînd există omenirea, le strigă el, cu dispreț, nicăieri nu se vorbește, în paginile nenumărate ale istoriei, despre libertatea vieții voastre naționale. Ați

fost slugi pe vremea romanilor, slugi ați fost sub domnia popoarelor migratoare, slugi ați fost și mai tîrziu în cursul veacurilor. Numai ungurii au ridicat anul trecut razele libertății asupra voastră. Ungurii au sfărîmat legăturile servituții, ungurii v-au înălțat între cetățenii liberi, făcînd pe bogat asemenea cu cel sărac, în uzul drepturilor omenești".

Afirmația din urmă a fost combătută, după cum se știe, de Bărnuțiu în primăvara lui 1848. Dacă Iancu ar fi ajuns să citească rîndurile acestea din manifestul lui Csány, el ar fi putut adăuga cîteva obiecții zdrobitoare. Eliberarea iobagului s-a înfăptuit, într-adevăr, dar drepturile lui vor rămîne pradă sigură a clasei nobiliare, cît timp lichidarea raportului dintre iobagi și proprietari de pămînt nu se reglementează deloc prin lege. Kossuth și Csány nici nu se gîndesc măcar la așa ceva. Președintele țării este preocupat mai mult de problema despăgubirii foștilor „stăpîni", de care însă comisarul din Transilvania nu îndrăznește să se atingă. Întrucît privește drepturile omenești, la care se face de asemenea apel, e deosebit de caracteristică împrejurarea că moșierii unguri îl consideră pe țăranul român lipsit cu desăvîrșire de umanitate : „Ei nu vor să se bucure de libertatea, care, fiind umană, este bunul cel mai de preț, cel mai nobil", spune o gazetă ungurească [1] din Cluj, „ei caută libertatea ce o dețin de la natură ca orice animal, deci libertatea animalică". Concepția aceasta izvorîtă dintr-o îngîmfare feudală o are și Csány despre români și o exprimă îndată după sosirea sa la Cluj [2] : „Nu am sistemul nervos slab, dar dacă văd un român îmi trec fiori prin spate și caut să văd dacă nu are pe mîinile murdare sau pe suman vreo pată din sîngele unui ungur omorît". El vede poporul român trăind „într-o prostie animalică"

[1] *Honvéd*, 1849, nr. 3.
[2] Arhiva Kossuth, nr. 4107 din 1849 (scrisoarea către Kossuth cu data de 10 februarie 1849).

și într-o stare degradantă, fiindcă „în dorul lor semeț de libertate daco-romană au fost ațîțați să se dea la exterminarea rasei maghiare". Afirmațiile acestea, pornite din ură, explică cel puțin sentimentele de care era însuflețit comisarul delegat să pacifice țara. Ce dreptate poate spera să dobîndească poporul român de la omul îmbibat cu păreri atît de eronate ? Hotărîrea lui Iancu de a-și afirma voința de libertate prin insurecția întregului popor pare astfel pe deplin justificată. În măsură mai mare o vor justifica cele patru luni de guvernare în Transilvania a lui Csány, susținător aprig al intereselor nobiliare amenințate.

Într-un ton cu totul deosebit vorbește generalul Bem în manifestul adresat românilor din Transilvania în 14 martie 1849. Regretă și el că românii au dat ascultare unor instigatori. Voind a-i cîștiga pentru cauza sa, declară însă că lupta de acum se dă și pentru libertata românilor și pentru prosperitatea națiunii lor. A sosit timpul ca această nație să se trezească din somnul ei adînc, să renunțe la rezistență, să se lepede de amăgitori, pînă încă nu-i prea tîrziu. De aceea îi îndeamnă cu stăruință să întindă mîna de împăcare ungurilor, pentru a lupta împreună.

Apelul repetat al lui Bem nu schimbă, firește, atitudinea românilor în faza aceasta a luptei. O putem considera însă drept lecție oferită comisarului înzestrat „cu puteri depline" [1].

Spre a înlătura aplicarea amnistiei puse în vedere de Bem, Csány stabilește că tribunalele de război nu sînt competente să judece delictele comune săvîrșite înainte de 28 decembrie 1848, ele revenind instanțelor criminale ordinare. Îndată ce se îndepărtează generalul Bem în Banat,

[1] Manifestele lui Bem : cel din 27 decembrie 1848, în *Transilvania*, 1876, pp. 177—178 ; cel din martie, în Kővári L., *Okmánytár* etc., pp. 157—159. Tot aici și manifestul din Brașov, p. 160 ; cel din 5 iunie în *Honvéd*, 1849, nr. 140.

„judecătoriile de sînge" își intensifică activitatea [1]. Cîte au fost și unde au funcționat rămîne să se constate din actele revoluției. Deosebit de active sînt tribunalele din Tîrgu-Mureș, Cluj și Deva, care pronunță o sumedenie de sentințe capitale. În Ocna Mureșului tribunalul desfășoară de asemenea o activitate febrilă pînă în vara anului 1849. După Axente Sever, mai mult de 600 de români își așteaptă în februarie judecata, ce li se face la ordinul baronului Kemeny și al vițispanului Gheorghe Pogány. Nefericitele victime erau scoase noaptea, cîte 10—12, pentru a fi duse pe malul Mureșului. Aici îi împușcau, pe unii judecați, pe alții fără a-i mai asculta, și îi aruncau într-un burduf tăiat în gheață. Asemenea tribunale au funcționat și în alte centre, la Sînmărtin, Turda, Hațeg, Baia de Criș, Dej, Gherla, Gurghiu și Odorhei. În pămîntul crăiesc s-au înființat patru tribunale criminale. Un mare număr de comune românești vor sîngera, căzînd pradă răzbunării sălbatice a acestor crunte mijloace de retorsiune. Registrul amănunțit al martirilor s-ar putea reconstitui, după ancheta ordonată de autoritățile austriece încă în același an și după listele întocmite de clerul ambelor biserici românești. Mai mult de 2 000 de români vor fi condamnați la moarte și executați. Nu știm dacă s-a respectat oarecare procedură față de acești nenorociți. Ei au fost osîndiți. Cei mai mulți fără a li se acorda posibilitate de apărare.

Judecăți mult mai sumare fac „echipele de vînători", care colindă satele românești pentru a aresta pe „instigatori" și pentru a recupera obiectele „jefuite". „Opera" acestora o descrie Csány însuși în chipul următor: [1] „Problema lor e să dezarmeze comunele române, să prindă pe asasini, tîlhari și incendiatori. E de regretat însă că ceea ce îi stimulează să se organizeze este pofta de jaf, care se practică adeseori, cu toate că s-au luat tot felul de măsuri. Nu există nici o speranță să se curme asemenea fapte scandaloase. Drept pretext se invocă rezistența românilor din comune, după care începe incendierea, jaful și omorul".

Zeci, sute și mii de români vor fi uciși de aceste echipe de vînătoare. Nu există ținut românesc în Transilvania unde să nu se înregistreze asemenea victime. Bandele acestea intră în casele oamenilor și, la cea mai slabă rezistență, ucid bărbați, femei, bătrîni și copii. Familii întregi au fost exterminate acum sub pretexte de nimic. Echipele lui Iosif Ieney din Tîrgu-Mureș și Ludovic Szabó din Turda își cîștigă îndeosebi faimă prin cruzimea lor. Fiecare se laudă că a executat cîteva sute de români, firește fără judecată [2]. Alte echipe organizează pe cîmp și în păduri adevărate „goane" după românii refugiați. Presa ungurească înregistrează succesele recoltate la asemenea vînători, ca, de pildă, la cea dintre comunele Ozd, Bichiș și Cecălaca, lîngă Mureș, altele în pădurea Berchieșului (județul Cluj) sau în regiunea Geoagiu-Balșa-Săcărîmb, în județul Hunedoarei. În ținutul dintre Ocna Sibiului și Săcaș se organizează de asemenea, la începutul lui mai 1849, o vînătoare „cu goană" după oameni [3].

Csány are cunoștință de toate aceste orori. Vînătoarea de oameni se organizează la ordinul autorității publice,

[1] Despre activitatea tribunalelor statariale există un mare număr de acte în Arhiva Csány (Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj). Cf. Szilágyi Farkas, *Alsófehérvármegye 1848—49-ben*, p. 345. Axente Sever, *Respuns la Cartea Neagră*, p. 177, și ancheta publicată în Viena, 1891, într-o broșură cu titlul: *Verzeichniss der während der jüngsten Revolution 1848 et 1849 im Kronlande Siebenbürgen auf verschiedne Weise gefallenen Menschenopfer*, tradusă de A. P. Alexi și rezumată în *Transilvania*, 1870, nr. 20, și 1871, nr. 4—13.

[1] Mărturiile lui Ieney, în *Honvéd*, 1849, nr. 150. Cf. ancheta austriacă citată mai sus.

[2] Arhiva Kossuth, nr. 1521 din 1849.

[3] „Goana" de la Cecălaca, în *Honvéd*, din 5 martie 1849, p. 232; cea de la Berchieș, p. 277. Expediția lui Hank în regiunea Geoagiului, în *Siebenbürger Bote*, 1849, nr. 45; cea din Bogatul Român și Presaca, tot aici, 1849, nr. 52 (din 5 mai).

tribunalele de sînge lucrează în temeiul unor dispoziții de guvernămînt, iar masacrele de bieți oameni se execută cu complicitatea organelor oficiale. Anchetatorii austrieci cifrează la 4425 numărul românilor uciși în răstimpul regimului de groază al lui Csány. Barițiu rectifică cifra la 6000. Cît ține cumplita urgie nu se aude nici un glas de dezaprobare din partea lui Kossuth sau a altor organe de guvernare. Un singur om încearcă să potolească zelul turbat : generalul Bem. Încercatul revoluționar polon vede odioasa prigoană, dar nu poate să mai intervină. Ordinele sale au fost dejucate de autorități, iar el va fi rugat politicos să evite orice imixtiune în politica Transilvaniei. Totuși, în 5 iunie el repetă decretul de amnistie și invită pe toți care, încrezîndu-se în cuvîntul său, i-au dat ascultare și au avut de suferit din această cauză să i se adreseze lui. În calitate de comandant oprește deci pentru viitor activitatea tribunalelor de sînge în tot cuprinsul Transilvaniei. Dacă membrii civili și militari ai acestor tribunale nu-și curmă activitatea, vor fi traduși în fața curților marțiale. „Vreau ca ordinul de amnistie dat de mine și recunoscut pînă la un punct de guvern să rămînă în ființă, fără să fie violat sau chiar înjosit în momeală". Dar nici acest ordin categoric nu ajută prea mult. Tribunalele din Cluj, Ocna Mureșului și Deva continuă să pronunțe pedepse capitale și în săptămînile următoare [1].

Astfel se înfățișează guvernarea lui Csány în Transilvania de la sfîrșitul lui ianuarie pînă la 12 mai 1849[2]. Iancu va urmări cu atenție politica sălbatică pusă în aplicare dincolo de cordonul din munți. Tot mai mulți refugiați vin să caute adăpost în tabăra de la Cîmpeni.

[1] Vezi nota de mai sus, cu manifestele lui Bem.

[2] Iată cum judecă Trocsányi Zsolt (*Istoria țărănimii din Transilvania*, p. 476) capitolul acesta din istoria revoluției : „Moșierii maghiari din Transilvania nu au învățat nimic și nu au uitat nimic. După eliberarea acestei provincii, au început îndată opera de răzbunare. Detașamentele lor de vînători au răscolit satele transilvănene, au asasinat pe țărani. Judecătoriile lor statariale și ordinare au pronunțat cu grămada (*tömegérel*) sentințe de moarte și pedepse la temniță grea împotriva lor. Au dispus să fie bătuți țăranii ; au scos «despăgubiri» de la ei. Au încercat să restabilească robota". Despre „echipele de vînători", cf. Trocsányi, *op. cit.*, p. 464 și urm., despre tribunale, p. 470 și urm., iar despre politica lui Bem, p. 474 și urm. În general, Trocsányi condamnă nu numai excesele săvîrșite, ci și lipsa de înțelegere a guvernului pentru crearea unei atmosfere de împăcare. Spre deosebire de noi, atribuie lui Csány tendința de a pune frîu acestor excese, excese ce nu pot fi contestate. Totuși, răspunderea pentru tot ce se petrece în Transilvania, în cele patru luni de cîrmuire „cu puteri nelimitate", o au Csány, și mai ales „Comitetul pentru apărarea patriei".

CETATEA DIN MUNȚI

Teritoriul stăpînit în Transilvania de organele guvernului koșutist cuprindea acum partea cea mai mare a țării. După dezastrul imperialilor la Sibiu, trupele de honvezi pun stăpînire și pe comitatul Hunedoarei, înaintînd de la Orăștie către Deva și Hațeg. Încă din februarie 1849 detașamentul baronului Kemény Farkas primise însărcinarea să patruleze permanent între Teiuș și Cluj. Munții Apuseni rămîn de acum unicul adăpost al revoluționarilor români. Prefecții care nu s-au împrăștiat o dată cu fuga armatelor împărătești se retrag, rînd pe rînd, în acest cuib de rezistență, prefăcînd munții într-o adevărată cetate. Această regiune minieră, avînd drept punct de căpetenie Zlatna, Turda, Abrudul, va deveni centrul unui veritabil război național.

Ideea de a profita de conformația favorabilă a terenului muntos pentru a se împotrivi unei revărsări masive a trupelor dușmane aparține prefecților români. Imperialii se mulțumesc să întărească și să apere întăriturile cetății din Alba-Iulia, fără să ia în seamă avantajele ce le-ar fi cîștigat prin stabilirea nucleului principal de rezistență în

Munții Apuseni. Lăsînd lui Iancu grija lor, prefectul român întocmește un plan de apărare pe cît de simplu, pe atît de ingenios. El se întemeiază pe condițiile firești ale terenului muntos și pe împrejurarea că dușmanul nu s-ar fi putut servi decît de trei șosele, potrivite pentru transportul trupelor și al armamentului greu. Drumul de la Alba-Iulia—Zlatna—Abrud rămîne însă în paza garnizoanei imperiale din cetate, care-l face nesigur pentru armatele ungurești, dacă ar încerca să pătrundă pe aici în inima munților. Șoseaua de la Hălmagiu—Brad—Abrud e singura arteră de comunicație pe care o vor folosi armatele ungurești în expedițiile îndreptate împotriva moților. Aceasta are pentru ei marele avantaj că leagă regiunea cu centrele însemnate : Arad, Giula și Oradea, de unde armata lor se poate alimenta cu tot felul de ajutoare. Singurul ei neajuns este că, îndată ce intră în munți, e nevoită să treacă prin nenumărate defileuri înguste, prielnice pentru acțiunea cetelor de guerilă. Dezavantajul din urmă îl posedă și drumul de la Iara—Baia de Arieș — Cîmpeni, cu toate că e legat de orașele Turda și Cluj, de unde pornesc în permanență acțiunile de blocare a munților. În cursul luptelor care se vor desfășura, moții împănează cu lăncieri toate strîmtorile situate de-a lungul acestor șosele, care rămîn nesigure pentru dușman chiar în cazul în care ar fi reușit să pătrundă prin ele. Printr-o înțelegere dictată de aprecierea corectă a situației cele trei șosele vor fi apărate fiecare de un prefect destoinic. Valea Arieșului îi revine lui Simion Balint, drumul de la Zlatna lui Axente, iar șoseaua dinspre apus, numită a Zarandului, rămîne în grija inimosului avocat Ioan Buteanu.

Nucleul cetății propriu-zise trebuie să ni-l închipuim astfel la Abrud și Cîmpeni, unde taberele de moți se pot sprijini în spate pe munții nepătrunși ai Bihorului [1]. Aici va străjui, într-adevăr, Iancu, organizîndu-și un fel de cartier general pentru a supraveghea apărarea și pentru a interveni îndată ce în vreun punct rezistența s-ar fi dovedit ineficace. În sarcina lui cade însă și apărarea drumurilor înguste de munte care duc de la Huedin spre Albac și de la Aiud spre Mogoș. Muntenii de la obîrșiile Someșului își fac singuri apărarea, strîngînd cete în fiecare sat pentru a păzi ziua-noaptea drumurile și defileurile primejduite. Iancu le trimite în ajutor, cînd și cînd, tribuni și pușcași, pentru a le inspira curaj și a-i îndemna să reziste. Drumul de munte care leagă Belișul de Albac era întărit încă din toamna lui 1848 cu baraje zdravene, construite din copaci tăiați [1]. Pe aici comunică, în caz de nevoie, mai repede ștafetele trimise la tabăra de la Cîmpeni. Viceprefectul Simion Prodan s-a retras, după ocuparea de către unguri a Aiudului, în comuna Cacova, unde își va forma o tabără cu scopul de a ține sub pază calea ce duce în munți. Fiind arestat de imperiali în februarie 1849 sub învinuirea de a fi pus la cale incendierea Aiudului, locul i-l vor lua doi tribuni, Cacoveanu și Șerban, care se sprijină pe tabăra de la Ponor a lui Vasile Fodor, tribunul și prietenul lui Iancu. Drumul care duce de la Aiud spre inima munților cade în paza tribunului Matei Nicola, care își înființează tabere la Gioagiul de Sus și în Cheile Rîmnenților. Viceprefecții Bălaș și Băcilă sînt activi numai pînă către sfîrșitul lui martie 1849, cînd cetele lor urmează să se reunească cu lăncierii lui Axente. Acesta se retrage întîi în spatele cetății Alba-Iulia, iar mai tîrziu apără defileurile de pe șoseaua Zlatnei. El colaborează strîns și cu cetele tribunului George Demian de la Geoagiu, care se așază de veghe la Almaș, unde trece de asemenea un drum greu de munte către Zlatna.

Sistemul acesta de apărare n-a fost întocmit, firește, după planurile unor strategi militari. El s-a înjghebat de la sine și, fiind aplicat cu succes în primele luni ale anului

[1] Informația de bază o constituie raportul lui Iancu (*Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, p. 3 și urm.).

[1] *Ibidem*, p. 20 și urm.

1849, a fost menţinut de Iancu şi întregit fără întrerupere în tot cursul campaniei. Întrevăzînd covîrşitoarea lui importanţă, prefecţii şi tribunii din munţi se adaptează rînd pe rînd cerinţelor strategice şi, punîndu-se de acord cu Iancu, îi recunosc fără şovăire conducerea. De altfel problema unei ierarhii în conducere nu-i preocupă cituşi de puţin pe aceşti tineri înväpăiaţi, prefecţi, tribuni şi căpitani, conduşi exclusiv de gîndul să reziste duşmanului, afirmîndu-se astfel ca o naţiune liberă. Axente doar îşi va menţine pînă la capăt situaţia independentă, întreţinînd însă legătură permanentă cu taberele lui Iancu.

Cea dintîi ciocnire cu forţele armate ungureşti se produce în munţii dintre Huedin şi Gilău. Generalul Bem lasă în grija cetelor de gardişti maghiari să asigure aici şi în valea Arieşului şoseaua principală pe unde se aproviziona armata ungurească. În 3 ianuarie 1849 pătrund în comuna Rîul Călatei o mie de asemenea gardişti sub conducerea unui anume Geley, avînd şi un tun. Muntenii îi aşteaptă într-o poziţie întărită şi fac faţă focului duşman vreo 4 ore,în care timp bătrînii şi femeile caută să-şi salveze avutul. Ocupată de unguri, mai pe urmă comuna întreagă a fost prefăcută în scrum. Invazia, neprovocată de nici un act de ostilitate al moţilor, îi îndeamnă pe aceştia să fie de acum în permanentă apărare. Către sfîrşitul lui ianuarie, Iancu înştiinţează comitetul că revoluţionarii unguri întreprind sforţări neîncetate spre a pătrunde în munţi, pornind de la Huedin şi Gilău. În 1 februarie se dă prima bătălie la Mărişel, descrisă în *Gazeta de Transilvania* după informaţii primite de la Iancu [1].

Gardiştii unguri înaintează aici pînă în apropierea comunei în două coloane de cîte 600 de oameni. Ceata moţilor era prea puţin numeroasă spre a face faţă unui asemenea atac. Totuşi, năvălitorii trebuie opriţi înainte de a atinge comunele. Lăncierii se postează deci în trei puncte, unde apărarea se poate încerca cu mai multi sorţi

[1] *Gazeta de Transilvania*, 1849, nr. 7 din 27 ianuarie st. v.

de izbîndă. Dacă ar mai fi avut oameni, ei i-ar fi dispus pe culmea muntelui Grohotu, de unde se poate urmări bine marşul duşmanului înspre punctele ocupate de români. Lăsîndu-i să treacă, moţii ar izbuti să taie de acolo cu uşurinţă retragerea duşmanului. Un căpitan local propune atunci să urce pe culme femeile şi, căutînd a se camufla cît mai reuşit, să încerce manevra. Curajoasa mamă a căpitanului sătesc, Pelaghia Roşu, ia conducerea expediţiei. În cap cu pălării şi îmbrăcate în pănură albă, groasă, amazoanele urcă repede, călare pe cai, muchia muntelui. Ajunse la ţintă, se ascund pentru a nu fi recunoscute de duşman. Cînd acesta atinge punctul convenit, Pelaghia dă semnalul din tulnic şi ungurii rămîn surprinşi văzînd deodată forfoteala iscată pe munte în spatele lor. În aceeaşi vreme însă moţii îi atacă din apropiere imediată şi simultan în toate trei punctele. Factorul surprizei, zgomotul asurzitor şi iureşul înverşunat decid soarta scurtei bătălii. Trupa ungurească o ia la fugă, fără a mai încerca să se apere, după ce comandantul lor a fost rănit.

În 2 februarie are loc o ciocnire asemănătoare, la Călăţele, în apropierea Huedinului [1]. Ungurii reuşesc să-şi salveze tunurile numai printr-o întîmplare fericită. Ofiţerului comandant i se va face anchetă pentru înfrîngerea suferită, iar un subofiţer este pedepsit cu degradarea. Un căpitan şi doi soldaţi care au apărat un tun cu preţul vieţii lor au fost răsplătiţi deosebit de comisarul guvernului [2], fapt din care deducem că moţii se ştiau bate.

În 26 februarie o altă trupă ungurească pleacă din Gilău împotriva Mărişelului. Ea se încaieră cu moţii în punctul numit Vîrful Bătrînii. Lupta ţine timp de 6 ceasuri, cu noroc schimbăcios, pînă ce românii reuşesc să înfrîngă năvala. Ungurii au pierdut 13 oameni, iar moţii şase. Trupa gardiştilor reuşeşte totuşi să aprindă trei case şi trei poieţi ţărăneşti şi să răpească 30 de capete de vite. „Obştea Mări-

[1] Arhiva Kossuth, nr. 1512 din 1849.
[2] *Die Rom. d. öster. Monarchie*, vol. II, pp. 21—22.

șelului" adresează încă din 28 ianuarie un apel către „hotnoghiul" Ioan Racoți, rugîndu-l să fie lăsați în pace. În 4 februarie aceeași comunitate răspunde unui maior ungur din Gilău care o îndemnase să încheie pace [1]. Scrisoarea lor e o adevărată perlă. Doresc și ei, firește, pacea. Luptă numai pentru a se apăra. „Dar ne rugăm, domnule — spune —, să fii în odihnă, nu sîrgui atîta a ne provoca pacea, căci noi sîntem cei mai pașnici oameni. Nu ne sculăm pe nime, nu aprindem nimic, nu mergem să omorîm pe nime, numai alții să nu vie pe noi. Cu un cuvînt, cu armele noastre nu vătămăm pe nime. Au nu-i aceea pace adevărată ? Noi alta nu voim, fără precum nu stricăm pe nime, așa nici pe noi să nu se strice nime. Acesta e adevăr sfînt și drept". Îi aduc la cunoștință, mai departe, că nu vor să intre în discuție asupra legalității noii stăpîniri. Ca oameni liberi nu vor decît pace, ceea ce nu înseamnă că sînt rebeli. Dimpotrivă, rebeli trebuie socotiți aceia care tulbură pacea. „Pentru noi — încheie scrisoarea — Dumnezeu priveghează".

Grijă de oameni are și „gheneralul Românilor", către care se adresează cam în aceeași vreme comuna Muntele Rece [2] pentru a-i cere „puțintele bucățele". Ei știu că Iancu îi apără și îi ajută de acum în toate necazurile. Pentru a înfometa populația din munți, autoritățile au oprit toate tîrgurile, luînd măsuri ca moții coborîți pentru bucate să fie prinși. Trei „feciori" din comuna numită, îndrăznind să plece la drum, au fost arestați de gardiștii maghiari ; pe unul l-au împușcat, iar pe ceilalți i-au recrutat pentru armata ungurească. Flămînziți și oropsiți, bieții oameni fac totuși o admirabilă declarație : „Noi o dată cu capu nu ne dăm, măcar ce va da Dumnezeu să fie... noi pînă la un picur de sînge nu ne dăm".

Limbajul acesta aparține unor oameni simpli, care nu schițează nici o mișcare ofensivă, dar se apără cu neînfrînt curaj cînd sînt atacați. Grație eroismului dovedit de ei, munții dintre Ciucea și Gilău se prefac într-un zid viu de nepătruns pentru oștile dușmane. *Gazeta de Transilvania* din 27 ianuarie 1849 povestește că, ieșind o dată din Gilău o ceată de unguri spre a pătrunde în munți, veghea, așezată pe o culme de deal, a dat semnalul de alarmă, îndemnînd și cu glasul : „Strigați, să vină Iancu cu armata !" Auzind gardiștii că Iancu se află în apropiere, s-au retras îndată, în fugă.

Apărarea din valea Arieșului ține de prefectul Simion Balint, eroicul „popă" din Roșia Montană, care își stabilește tabăra în Ocolișul Mare [1]. De rezistența lui se lovește iureșul trupelor ungurești trimise pentru a pătrunde către Baia de Arieș — care atunci se numea Ofenbaia — și către Cîmpeni. Prefecturii sale îi revine și paza șoselei dintre Gilău—Băișoara—Buru. Detașamentele de gardiști constituiți în Iara fac legătura cu trupele ungurești îndată ce acestea reușesc să ocupe Turda. În 11 ianuarie ele încearcă o incursiune în comuna Muntele Băișoarei, unde aprind șapte case. Popa Balint pleacă împotriva lor, dar ungurii evită ciocnirea și se retrag la Iara. Aici are loc o bătălie în 14 ianuarie, comandînd prefectul însuși. Aripile cetelor române erau conduse de Clemente Aiudeanu, tribunul lui Iancu, și de vicetribunii Ion Galgoți și Dionisie Telechi. Avangarda dușmanului a fost lovită între Surduc și Iara de cetele lui Galgoți și împrăștiată spre Turda. Grosul trupelor ungurești s-a baricadat însă în orășelul locuit precumpănitor de mineri maghiari. Atacul lăncierilor îi copleșește însă fără prea multă greutate. Ioan Bererelu, centurion în Valea Lupșei, ia cu asalt turnul bisericii unitare, prefăcut în bastion de rezistență. Honvezii și gardiștii caută de acum să se salveze prin fugă, lăsînd în urmă 121 de morți și orășelul în flăcări. Abia către seară va izbuti popa Balint să-și

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 171 și 366.
[2] *Studii și documente*, vol. II, nr. 177.

[1] Raportul lui Balint în *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, p. 77 și urm., și *Studii și documente*, vol. III, nr. 127, anexa I, cf. și *Honvéd*, 1849, pp. 85 și 99.

adune lăncierii și să-i retragă în tabăra de la Ocoliș. Pierderile sale se cifrau la 28 de morți și 15 grav răniți. Cu gardiștii la rînd suferă și populația maghiară din Iara, care s-a dedat încă din toamnă la acte de teroare împotriva românilor.

Aflînd despre rezultatul bătăliei de la Iara, colonelul Czetz trimite a doua zi o altă trupă, care nu mai întîmpină în oraș decît cîțiva lăncieri rămași în urma gloatei. Raportul unguresc spune că aceștia erau întruniți într-o casă, chiar în jurul mesei de seară. Ungurii îi înconjură într-o clipă și dau foc casei. Trei moți caută să se salveze, sărind pe geam. Ei sînt răpuși de o ploaie de gloanțe. Alți opt vor fi pîrjoliți de vii. În aceeași noapte sînt executați sumar încă 18 români, pe care reușesc cetele gardiștilor să-i prindă. Măcelul continuă și în ziua următoare, provocînd 53 de victime, aproape toți locuitori ai orășelului minier. Trupa expediază la Turda 62 de vite, 120 de oi, patru saci de făină și opt slănine, pradă luată de la oameni săraci, care nu erau combatanți. Prefectul Balint află despre isprava aceasta numai după ce trupa ungurească s-a întors la Turda. Ceata sa se bate în 18 și 19 ianuarie pe șoseaua dintre Savadisla și Lita ungurească cu un detașament venit din Cluj.

Cu acest prilej a propus colonelul Czetz — de obîrșie român — să fie exterminați românii, iar satele de la munte să fie prefăcute în scrum. Operăția, spune el, se poate împlini printr-o mobilizare generală a gardiștilor. Altminteri, orașele Cluj și Turda nu se vor simți în siguranță, în timp ce armatele lui Bem sînt nevoite să se îndepărteze. [1].

„Exterminarea", recomandată și de Kossuth ca armă de luptă, va fi pusă în practică pe o scară întinsă, în toată

[1] „*Más módot én nem tudok mint az oláhokat tökeletesen kurtani és minden havasi oláh falut leégetni*" (Nu știu altă modalitate, decît să se extermine cu desăvîrșire românii și să se ardă toate satele românești de la munte), *Studii și documente*, vol. III, p. 276. Informația despre aceste lupte am completat-o de la I. Ciurileanu, *Fragmente istorice*, p. 41 și urm.

Transilvania. Prefectul Balint recunoaște că și lăncierii români au săvîrșit acte de cruzime, dar îi justifică prin faptul că erau recrutați din populația comunelor, care suferiseră cumplit sub teroarea trupelor de gardiști, fiind unele jefuite, altele arse pînă la pămînt. Totuși, el s-a silit, pe cît i-a stat în putință, să pună frîu dezlănțuirilor de ură sălbatică și de aceea a îndepărtat ceata din Iara îndată ce s-a înserat. Dar trupa lui Torday și Szentpáli a aprins a doua zi comunele Surduc și Bicatu, iar în Iara au prefăcut în scrum toate căsuțele românești, împreună cu biserica, omorînd pînă și pe bătrînii și copiii care n-au izbutit să se refugieze.

După îndepărtarea lui Czetz din Turda, curajul echipelor unguerești pare mai scăzut. Ele întăresc însă cu o garnizoană puternică comunele unguerești Trăscău și Sîngiorgiu, izolate în munți. Aici se va așeza după 22 ianuarie o trupă de vînători unguri, întărită cu un detașament de călăreți și cu un tun. Ei nu atacă însă decît în 20 februarie 1849, cînd ocupă Sălciua de Sus. În această din urmă comună stăruia o tabără de lăncieri sub conducerea tribunului Bălăceanu, un tînăr refugiat din Muntenia. Românii se retrag la Brezești, unde se reunesc cu grosul taberei lui Balint și fac preparative spre a înconjura trupa lui Carol Zudor. Acesta simte primejdia și se retrage în grabă la Trăscău. Un alt detașament unguresc, compus din vreo 200 de oameni, atacă în aceeași zi tabăra de la Valea Poienii. Ei au fost de asemenea respinși. La întoarcere, 12 moți ai tribunului Vasile Fodor îi întîmpină într-o strîmtoare primejdioasă. Sub potecă, în fundul unei prăpăstii, curge Arieșul, iar deasupra ei se înalță un munte stîncos. Cînd ceata dușmană ajunse în acest punct, moții slobozîră asupra lor o ploaie de bolovani. „Alunecușul strașnic" împiedică în fugă pe gardiști, tot pe atît ca bezna nopții. Mulți se vor prăvăli în prăpastie și numai jumătate din ei apucă teferi la Trăscău, lăsînd pradă

un tun, două tobe, 200 de puşti şi tot ce jefuiseră în expediţia din acea zi. Prefectul Balint spune că locul în care s-a petrecut această lovire se numeşte „la Fîntîni". El e situat în dreapta rîului, sub Bedeleu, pe unde duce drumul spre Lunca. Aici se află şi „Hurducatele", o pîrtie de drum plină cu gropi scobite de apă.

După numai cîteva zile trupa ungurească, primind întăriri proaspete din Turda, încearcă un nou atac de-a dreptul împotriva Băii de Arieş. Prefectul Balint întîmpină pe duşman între Bedeleu şi Valea Poienii, ajutat de tribunul Nicola, de vicetribunul Graţian Cratianu şi de decurionul Grigorie Muncaciu. În bătălia care s-a prelungit toată ziua de 27 februarie meritul cel mai mare îi revine tînărului decurion. Trupa ungurească a fost nevoită să se retragă din nou la Trăscău, lăsînd pe cîmpul de luptă 15 morţi. Lăncierii pot astfel să se aşeze iarăşi la Sălciua, unde viceprefectul Alexandru Bariţiu şi tribunul Vasile Ciurileanu vor fi însărcinaţi să achiziţioneze de la românii de pe Cîmpie provizii de cereale pe seama luptătorilor din munţi.

Luptele acestea sînt urmărite cu multă atenţie de Iancu, după cum se vede din corespondenţa lui cu tribunii [1]. Astfel, în 2 ianuarie Amos Tordoşianu, tribun în Baia de Arieş, face cunoscută lui Iancu apropierea ungurilor de Iara şi Băişoara. În localitatea din urmă „căpitan" era Vasile Lucaciu. Prefectul Balint nu se afla atunci la cartierul său. În 9 ianuarie se adresează din nou lui Iancu. Primejdia pare acum mai mare. Se aşteaptă o incursiune masivă în munţi a armatelor lui Bem. Iancu trimite deci pe tribunul Clemente Aiudeanu. I se cere însă să vină în persoană, pentru a inspira mai mult curaj oamenilor. În 16 ianuarie tot Amos Tordoşianu scrie lui Nicolaie Corcheş din Cîmpeni, de la care primise muniţie, cremene, doi saci de pulbere şi plumb : „Dă mulţumită cerului", scrie tribunul din Baia „că şi fără acela românii noştri făcură bravură, căci ieri la amiază se apucară de Iara şi o făcură nimic. Ungurii fugiră, cînd simţiră că ai noştri se apropie". Tribunul Amos indică şi numărul voluntarilor maghiari (*chenteşi*), vreo 400, care s-au retras către Ivăscani, unde îi caută lăncierii lui Balint. În 18 însă anunţă pe Iancu despre un eşec suferit de legiune. Este vorba despre luptele de la Lita Ungurească, în urma cărora Balint a fost nevoit să se retragă la Cacova Ierii. De aceea e chemat în ajutor Iancu împreună cu „lagărul" său.

[1] I. Ciurileanu, *op. cit.*, pp. 41—43. *Studii şi documente*, vol. II, nr. 184, 200 şi 214. Pentru cele următoare, nr. 153, 158, 163 şi 164. Cf. *Die Romänen der öster. Monarchie*, vol. II, p. 80.

În martie cîmpul de bătaie se mută mai mult spre sectorul de la Băişoara. Trupele ungureşti care atacă aici vin de la Cluj. Postul principal de pază la Cacova Ierii îl deţin acum doi tribuni de seamă ai lui Popa Balint : Ion Ciurileanu şi Matei Nicola. În 1 martie bat o trupă de 600 de gardişti maghiari, respingîndu-i dincolo de comuna Valea Ierii. În 22 martie o altă trupă, îndoit de numeroasă, se îndreaptă împotriva lor. Lupta cu ei se încinge chiar a doua zi, pe o colină dintre Valea Ierii şi dealul Nergheş. Isprăvind „fişigurile", moţii atacă piept la piept, fugăresc pe duşman şi se retrag în urmă la Ocoliş [1].

Abia în aprilie 1849 vor încerca ungurii din Cluj şi Turda să se pună de acord pentru a organiza cu forţe unite atacuri simultane. Trupa din Turda se îndreaptă în 13 aprilie spre Buru, iar cea din Cluj, ocupînd Băişoara, încearcă să învăluie tabăra de la Cacova Ierii. Prefectul Balint e nevoit să-şi împartă acum ceata : el pleacă cu o parte a taberei pentru a opri trupa de la Turda. Ciocnirea are loc pe o colină lîngă Ocolişel, aducînd izbînda moţilor. Ungurii se retrag către Buru, dar Balint le iese din nou în cale, trage în pîlcurile lor cu cele două tunuri, puse acum pentru prima dată în funcţie, şi îi împrăştie. Către amiază revine la Cacova Ierii, unde bătălia era în

[1] I. Ciurileanu, *op. cit.*, p. 45.

toi, sub conducerea tribunilor Nicola și Daniil. O singură descărcătură a tunurilor de cireș, căptușite cu fier, îi alungă pe unguri pînă la Băișoara, unde se înșănțuiesc în grădini. Ciurileanu, care a condus asaltul împotriva lor, povestește că, în noaptea următoare, i-a ajuns după o rupere de nori. Drumurile erau desfundate, iar valea se umflase în albie. Gardiștii unguri se încălzeau cu rachiu și vin, cînd se treziră atacați pe neașteptate de lăncieri. Să fi fost vreo cîteva mii, din cetele lui Nicola, Ciurileanu și Partenie Rațiu, care fugăresc în curînd pe unguri. Pierderile în morți ale dușmanului se cifrează la 120. Unii, în deznădejdea lor, sar de pe pod în valea umflată, înecîndu-se. Prefectul Balint îi va urmări a doua zi, în fuga spre Cluj, silindu-i să se oprească încă în două puncte, la Mașca și la Hășdate. În bătălia din urmă cade preotul Vasile Moraru din Bicălatu, răpus de un glonte dușman. Trupa ungurească își avea cartierul la Lita Maghiară, de unde practică război de exterminare chiar și împotriva femeilor. Tribunul Matei Nicola le reamintește la 2 aprilie că în orașele din munți „trăiesc în pace“ vreo 20 000 de unguri. Ceasul socotelilor nu e departe însă, observă el și propune [1] un schimb de prizonieri.

Postul de la Ponor, important pentru drumul de munte, care pleacă din Aiud la Cacova, era ținut de tribunul Vasile Fodor. El îi vestește în 21 februarie lui Iancu biruința de la Valea Poienii și din „strîmtoarea Bedeleului“. Scrisoarea o expediază la Sălciua, unde s-a instalat prefectul Balint după alungarea ungurilor. Acesta adaugă cu creionul cîteva rînduri pentru Iancu, anunțîndu-l că „ai noștri îi bătură cu pietre și le rămase un tun“. Face aluzie la bătălia de la Fîntînile Bedeleului. Totodată cere muniție, dar îndeosebi „pită și iarăși pită, că nu-i nimic“. Prefectul Balint pare optimist, nu însă și tribunul Fo-

[1] S. Dragomir, *Studii și documente*, vol. II, p. 247 cf. I. Ciurileanu, *op. cit.*, pp. 46—47. *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, pp. 84—85.

dor, care e îngrijorat și crede că va fi nevoit să ocupe o poziție mai prielnică în defileul Bedeleului sau să se retragă la Săciua, „de unde ne-om apăra pînă la o picătură de sînge“. Cel puțin o sută de „munteni“ să-i trimită Iancu, pentru „încurajarea poporului“. El va stărui pînă la capăt în postul său, luptînd cu deosebită vitejie împotriva atacurilor întețite ale trupelor ungurești spre Ponor și Rîmeți [1].

Peripețiile unei expediții care a avut loc la începutul lui martie 1849 le descrie unul dintre comandanții maghiari, cu numele Carol Velici [2]. El pornește de la Lopadea Veche, peste munte, spre Lupșa, în fruntea unei companii „mobile“ din Turda. Misiunea primită era să curețe terenul de revoluționarii români. Îndată ce pornesc însă, întîmpină atacul cetei de la Cacova. Înaintarea progresează de acum încet, la fiecare pas trebuie să lupte, deoarece rezistența lăncierilor devine tot mai îndîrjită. Dincolo de Aiudel românii sînt atît de numeroși, încît se încumetă să încerce manevre de învăluire. Velici, întărit cu trupele proaspete ale locotenenților Kölcsey și Ambruș, înaintează în trăgători, pe muchia unui deal. Acoperiți pe neașteptate de o ceață groasă, cînd atmosfera s-a limpezit din nou ei se trezesc atacați din apropiere de către lăncieri. În învălmășeala produsă cad amîndoi ofițerii maghiari, ceea ce determină trupa să oprească înaintarea. Calea de-a întoarsele devine însă nu mai puțin anevoioasă pentru cele trei companii. Românii îi atacă acum necontenit și din toate direcțiile. Drumul e astupat cu baraje construite din copaci groși, iar defileurile înguste constituie tot atîtea forturi care adăpostesc pe moți. Noaptea sînt constrînși să o petreacă pe o muchie de deal, spre a se apăra. A doua zi retragerea devine aproape im-

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 184.

[2] 1848. *Tört. Lapok*. Cluj, 1895, vol. IV, pp. 44—45. Cf. I. Ciurileanu, *op. cit.*, p. 48, și *Die Rom. d. öster. Monarchie*, vol. II, p. 24 și urm.

posibilă. Compania lui Velici și Szatmári o ia înainte cu cele două tunuri, celelalte o apără din flancuri. Cu chiu, cu vai, ajung pe înserate la Aiud, unde la un pod trupa se rupe în două pentru a putea fugi mai repede.

Expediția aceasta o menționează Ciurileanu în memoriile scrise mai tîrziu, vorbind de „fuga sălbatică" a lui Velici, alungat de tribunii Fodor și Șerban și de vicetribunul Caçoveanu. Tribunul de la Ponor aparține prefecturii lui Iancu, de la care cere ajutor ori de cîte ori i se pare că nu mai răzbește să înfrîngă atacurile dușmane [1]. În 25 martie raportează că e năpădit din toate părțile de către trupele dușmane. Cere muniție, fiindcă Clemente Aiudeanu nu i-a lăsat decît „500 focuri și 300 capse". În 30 martie Fodor bate o companie de honvezi la Geomal și îi alungă pînă în drumul de țară. În 3 aprilie susține la Validești o bătălie și mai crîncenă. În 15, în aceeași lună, respinge la Piatra Tăiată atacul colonelului Egloffstein, pe care îl mai înfrînge o dată la Piatra Lungă, în 24 aprilie. În 18 aprilie se luptă la Rîmeți, avînd 50 de pușcași și 100 de lăncieri. Trupele ungurești îl atacă în fiecare zi. Tribunul Șerban, primind muniție, se retrăsese către munte, împreună „cu țăranii". Lăncierii de la Valea Poienii refuză să se retragă la Rîmeți. De aceea Fodor solicită de la Iancu 30 de pușcași și cîțiva lăncieri, precum și muniție. În 24 aprilie îi scrie tot din Rîmeți. Acum dispune de o trupă mai numeroasă, recrutată în Mogoș, Ponor, Rîmeți și în Valea Ierii. Bătălia de la Rîmeți a cîștigat-o, spune el, după o luptă care a ținut o jumătate de zi, alungînd pe unguri pînă dincolo de Cacova. Deplînge însă cinci morți, cîtă vreme dușmanul n-a pierdut decît un călăreț și cîțiva infanteriști. E îngrijorat că nu i se trimite ajutor îndestulător și că la postul de la Valea Poienii nu-l înlocuiește nimeni.

De la viceprefectul Simion Prodan, retras în tabăra de la Măgina, nu avem decît un singur raport, adresat lui

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 184, 200, 209 și 214.

Iancu în ianuarie 1849 [1]. Ungurii nu ocupaseră Aiudul. I se pare că ei „nu stau așa tare pe cum ni se pare nouă." Prodan îl mai informează și despre planul de a se aduna gloatele române la Trăscău, „fiindcă acolo se vor strînge și a celor de pe țară", adică din valea Mureșului și de pe Cîmpie. După prăpădul de la Aiud, care a căzut pradă răzbunării țăranilor din regiune, Prodan se retrage la Măgina. Comandamentul cetății din Alba-Iulia îl arestează la sfîrșitul lui februarie 1849 și îl ține închis, cu toate că anchetele numeroase n-au fost în stare să dovedească nici una dintre învinuirile care i s-au adus în legătură cu aprinderea și devastarea orașului.

Viceprefectul din Alba-Iulia, Ioachim Băcilă, are doi tribuni, pe Anton Rozor și pe Ioan Muntianu [2]. Prefectul îi atașează și pe Petru Ioanette, tot în calitate de tribun. Însărcinarea lor de căpetenie era să achiziționeze cereale pe seama legiunii. Dar în împrejurimile cetății garnizoana revendică pentru sine monopolul rechizițiilor. Locotenentul Mînzatu sechestrează cu forța o mie de „ferdele" de grîu : motiv de conflict cu imperialii. Băcilă face însă rost de cereale pentru muntenii lui Iancu. Lagărul său era așezat în 6 februarie în comuna Micești. În 11 februarie viceprefectul este oprit, printr-un ordin al comandamentului cetății, să rechiziționeze pe seama cetelor române altceva decît porumb. Băcilă protestează și intervine personal la generalul din Alba-Iulia. Viceprefectul Bălaș din Cricău trimite, de asemenea, un transport de cereale la Cîmpeni. Cînd raportează lui Iancu, aflase că trupele ungurești vor intra din nou în Blaj.

O cetate în primejdie a fi împresurată de dușman numai așa poate nădăjdui să reziste, dacă s-a îngrijit din vreme de provizii suficiente. Cu toate că Iancu luase toate măsurile pentru a preveni lipsa hranei în munți el nu va reuși să o înlăture decît în mică parte. În loc de a-i da

[1] *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 2 din 6 ianuarie, st. v.
[2] *Studii și documente*, vol. II, nr. 161, 174, 176 și 186.

concurs, imperialii îi pun tot felul de piedici. El va fi nevoit de aceea să întreţină cetele cu ceea ce reuşeau oamenii săi să aducă prin contrabandă fie din comunele situate către Turda, fie din Bihor, prin Rîmeţii din Valea Iadului sau pe alte drumuri grele de munte. Adresîndu-se comandantului garnizoanei din Alba-Iulia[1], Iancu insistă, de aceea, să i se acorde un stoc mai mare de cereale „spre a tempera foametea, care a luat proporţii neînchipuit de mari". Neajunsul e cu neputinţă să se înlăture de acum. Tot asemenea va suferi armata şi din pricina lipsei de arme şi muniţie. De aceea frecventele strigăte ale tribunilor de pe cîmpul de bătălie după pulbere, plumb şi fişiguri.

După căderea Sibiului se încadrează şi Axente Sever în sistemul de apărare a Munţilor Apuseni[2]. Colonelul August, acum comandant al fortăreţei, ar fi dorit să însărcineze ceata lui cu un fel de serviciu de pază în Blaj, Bucerdea şi Cisteiu, dar sub comanda unui căpitan împărătesc. În 15 martie i se ordonă să ocupe poziţie în Coşlar şi de acolo să supravegheze vadurile Tîrnavei şi Mureşului, precum şi circulaţia de pe şosea. Înainte de a se retrage pe ţărmul nordic al Mureşului, el ajută posturile garnizoanei din cetate să transporte de la Blaj la Alba-Iulia o cantitate de 1 400 de mierţe de grîu capturat într-o magazie abandonată de unguri. Ceata celor 150 de lăncieri întrebuinţaţi în această operaţiune era condusă de centurionul Dincă, un tînăr emigrant din Muntenia. Axente ia contact cu comandantul cetăţii, de la care obţine autorizaţie să rechiziţioneze pentru ceata sa cereale în comunele învecinate. El va reuşi să depoziteze într-o magazie din Tăuţi vreo 2 000 de mierţe de grîu şi cîteva butoaie de vin. Provizia îi dă putinţa să reziste pînă prin aprilie, după care va fi nevoit să se retragă în munţi. Poziţia de la Coşlar nu o păstrează însă decît timp foarte scurt. Nici viceprefectul Bălaş, repartizat să supravegheze porţiunea de la Oieşdea pînă la Teiuş, nu va rezista atacului masiv al trupelor ungureşti.

Axente se retrage prin Bărăbanţi la Şard şi de aici la Bucerdea, mai în urmă la Gura Ampoiţei, un defileu îngust, potrivit pentru apărare. În 28 martie schiţează un atac în spatele armatei care începuse asediul cetăţii. Ungurii trimit două batalioane de infanterie cu o baterie şi cu un detaşament de călăreţi, din faţa cărora Axente se retrage în pădurile apropiate. În zilele următoare îşi aşază tabăra mai adînc în munţi la Gura Ursului. Armatele ungureşti prefac în cenuşă comunele Şard, Miceşti şi Inurile. Axente, indus în eroare de zvonul că Puchner ar fi reuşit să pătrundă în Transilvania prin pasul Vulcanului, pleacă în 15 aprilie cu toată ceata, prin Zlatna, spre valea Mureşului. Ajuns la Băcăinţi şi Geoagiu, se convinge că ştirea era neîntemeiată, dar profită de ocazie şi rechiziţionează pentru armată cîteva sute de mierţe de grîu şi porumb. Contrariată, armata ungurească întreprinde o nouă expediţie împotriva lui, atacîndu-l simultan de la Geoagiu şi Băcăinţi şi în direcţia Zlatnei. Tribunul George Demian reuşeşte însă să oprească la Balşa înaintarea duşmanului. Axente evacuează Zlatna şi se retrage la Valea Dosului. Armata îi era descompletată din pricina sărbătorii Paştilor. Îi trebuie timp pînă să-şi strîngă lăncierii şi să ceară ajutor de la Iancu. În 18 aprilie, oastea ungurească înaintează spre Abrud. Lăncierii lui Axente încearcă să-i oprească, atacînd-o în toate strîmtorile. Tribunul Amos Frîncu izbuteşte la un defileu să oprească pe loc întreaga trupă cu numai 25 de oameni. Ungurii pătrund cu toate acestea pînă la Valea Dosului. Aici se dă bătălia hotărîtoare, în urma căreia duşmanul va fi nevoit să ia calea întoarsă, urmărit fiind necontenit de lăncieri. În aceeaşi zi soseşte şi ajutorul trimis de Iancu : 200 de vînători şi 400 de lăncieri. Axente atacă acum batalioa-

[1] Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört*, etc., p. 307.
[2] Raportul lui Axente în *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, p. 113 şi urm. Cf. *Studii şi documente*, vol. II, nr. 62 şi 69.

nele ungurești chiar în Zlatna. Lupta ține pînă noaptea, dar ungurii rezistă. A doua zi Iancu aduce încă 600 de lăncieri. Prefecții întovărășiți trebuie să renunțe însă la un nou asalt atît din cauza timpului ploios, cît și din lipsă de muniție. Cele două batalioane dușmane se stabilesc astfel la Zlatna, o primejdie permanentă pentru apărarea munților. Axente își va retrage ceata la Abrud, dar numai pentru cîteva zile. Mai în urmă se așază la Negrileasa, deasupra Buciumanilor, de unde se putea supraveghea orice mișcare de pe șosea.

Dinspre apus cetatea lui Iancu era apărată de prefectul Ioan Buteanu, un tînăr inimos, care străjuia încă din noiembrie 1848 ținutul Zarandului[1]. Ceata sa nu e însă prea numeroasă, oamenii de aici fiind terorizați de trupele ungurești. De aceea Iancu este nevoit să-i trimită necontenit ajutoare, vînători și lăncieri, pentru a întări paza șoselei care duce de la Brad la Abrud. După 15 ianuarie 1849 se instalează în Zarand maiorul Beke cu o trupă din armata propriu-zisă și cu un corp de 3 500 de secui care luptaseră pînă atunci împotriva sîrbilor. Ei înaintează în 20 ianuarie pînă la Baia de Criș și Țebea, iar în 23 ocupă Bradul, unde se întăresc definitiv. Încă din 20 ianuarie Iancu trimite lui Buteanu 100 de pușcași, iar cinci zile mai tîrziu încă 360. Acesta dispunea acum de 600 de pușcași și de trei tunuri de lemn. Dușmanul însă nu încerca să forțeze înaintarea spre Abrud. Sondează terenul către Deva, pe unde se strecoară la începutul lui februarie pentru a se reuni cu armata generalului Bem. Mizeria care domnește în Zarandul cumplit devastat de dușman nu pot s-o suporte nici măcar moții, care își duc doar în traistă hrana trebuincioasă pentru „loagăr". Cînd nu mai au ce să mănînce, pleacă acasă, unde totuși se

[1] Stiudiul nostru *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848—49*, București, 1928, p. 26 și urm., p. 55 și urm. Cf. *Studii și documente*, vol. II, nr. 43 și urm.

mai găsește un bruș de mălai. De aici necazul lui Buteanu și scrisorile în care se plînge de indisciplina muntenilor de la Roșia, Bucium și Zlatna, ba chiar și de Clemente Aiudeanu, viteazul tribun, care era trimis de Iancu în toate punctele amenințate de dușman. În 20 februarie 1849 ungurii trimit în Zarand o nouă armată sub comanda maiorului Coloman Csuták, cu un efectiv de 2 600 de soldați, 5 tunuri și un escadron de husari. Trupa era formată din honvezi bine instruiți, o companie din legiunea germană și o jumătate de companie de husari, la care se adăugă cîteva companii de gardiști maghiari de la Oradea, Salonta și Arad. Ungurii nu atacă însă deocamdată cartierul de la Buceș al lui Buteanu. Se dedau în schimb la jafuri și devastări, încît produc deznădejde în sînul populației. Glotașii români nu au putința să se angajeze în bătălii mari, preferă să hărțuiască pe dușman, întîmpinîndu-l pretutindeni unde ar fi îndrăznit să trimită detașamente reduse ca număr. „Și frunza ce tremură pe copac era aici dușmănoasă ungurilor", exclamă maiorul Csuták. El va lua măsuri ca ori de cîte ori trupa se aventurează prin județ să aibă negreșit un efectiv capabil de a rezista atacurilor de guerilă. Către sfîrșitul lui martie, oastea lui Csuták obține un spor însemnat prin cetele de voluntari ale maiorului Hatváni. De acum incursiunile cetelor înarmate sporesc. În 3 aprilie ele atacă pentru prima dată pozițiile lui Buteanu de la Zdrapți, Mihăileni și Buceș. Buteanu nu dispune decît de o sută de pușcași, nu are nici muniție îndestulătoare. De aceea cere ajutor de la Axente, dar rezistă cu desperare atacurilor dușmane. Odată momentul de panică trecut, Buteanu își reorganizează ceata și, în 9 aprilie, îndrăznește să îndrepte o ofensivă împotriva armatei de la Brad. Atacul însă nu reușește, deoarece fusese întemeiat pe presupunerea că ungurii sînt atacați în același timp și dinspre valea Mureșului, de către trupele imperiale, reintrate în țară. Buteanu atribuie cauza insuccesului tot lui „Clement cel fricos".

Puşcaşii lui Iancu au părăsit noaptea tabăra şi au plecat acasă. Cu mîna de oameni ce i-a rămas, Buteanu nu era în stare să întreprindă atacul asupra duşmanului. De aceea a oprit ofensiva proiectată. Raportîndu-i toate acestea lui Iancu, el pare acum pesimist : „În zădar ne luptăm. Axente încă ne scrie desperat. Nu ştiu ce va fi cu noi". Totuşi, el completează rîndurile rărite ale puşcaşilor şi lăncierilor săi şi stăruie în cartierul de la Buceş.

Înaintarea armatei ungureşti pînă la Mihăileni şi Zlatna este o indicaţie că duşmanul e pe cale să execute o ofensivă concentrică împotriva Munţilor Apuseni. Guvernul maghiar era, într-adevăr, mereu preocupat de ideea de a distruge sistemul de apărare al lui Iancu. În 24 martie 1849, maiorul Simonffi, însărcinat să studieze situaţia din munţi, prezintă lui Kossuth un raport amănunţit şi un proiect de ofensivă pentru distrugerea „trupei de tîlhari". El cunoaşte bine unităţile române împrăştiate de-a lungul muntelui. Crede că ofensiva trebuie pornită în curînd, înaintea muncilor din primăvară, spre a putea întrebuinţa în altă parte miile de honvezi şi gardişti legaţi aici. Pînă nu se nimicesc trupele lui Iancu, românii nu cedează. Drept punct de plecare pentru noua ofensivă propune Hălmagiul. De aici se ajunge cel mai uşor la Abrud, spre a închide ieşirile către cîmpie. O altă trupă ar urma să fie expediată din Beiuş, prin Criştiorii din Bihor. Spre muntele Filii se poate apropia armata din Turda, iar regiunea dintre Huedin şi Gilău va fi învăluită simultan din ambele puncte, cu scopul de a pune mîna pe obîrşiile Someşului Rece.

Guvernul maghiar pare să fi aprobat planul care i s-a propus. De aceea va spori către mijlocul lui aprilie 1849 efectivele trupelor din Zarand. Tot atunci se pun din nou în mişcare şi gardiştii baronului Egloffstein, ocupînd Iara şi şoseaua care duce către Gilău. Dar succesele iniţiale de la Zlatna şi din Zarand nu asigură cîtuşi de puţin rezultatul expediţiei scontate. Bătălia pentru posesiunea cetăţii din munţi se va desfăşura, într-adevăr, cît de curînd, dar în cu totul alte condiţii decît cele prevăzute de Simonffi.

Iancu află la timp despre pregătirile duşmanului. De aceea comandă personal ceata dusă în ajutor lui Axente şi trimite necontenit ajutoare lui Buteanu. Către Turda apărarea se ţine acum vîrtos. Tribunii lui popa Balint s-au întărit în poziţiile bine alese. Prin valea Arieşului anevoie ar putea să pătrundă duşmanul. De acum el trimite ajutor şi moţilor de la Mărişel şi Jurcuţa, trecînd acest sector în grija tribunului Nicolaie Corcheş. În aceeaşi vreme Axente face încercări desperate să aducă muniţie din cetatea împresurată a Albei-Iulii.

Fi-va oare în stare cetatea din munţi să reziste unui asemenea iureş al oştilor duşmanului ? Fi-vor oare piepturile moţilor cel puţin tot atît de puternice ca şi zidurile de la Bălgrad ? Cine să creadă că o mînă de moţi poate opri o armată călită în lupte ? Şi, totuşi, primăvara lui 1849 va realiza o asemenea minune, încununînd cu glorie pe eroicul „ghinărar" al moţilor.

CAPITOLUL AL CINCILEA

MISIUNEA DEPUTATULUI DRAGOŞ [1]

Biruinţele din primăvară, retragerea armatei lui Windischgrätz şi perspectiva de a încheia războiul civil cu o cerere de armistiţiu din partea austriecilor îl încurajează pe Kossuth, dîndu-i speranţa că va culege roadele scontate. Detronarea Habsburgilor trebuie socotită drept replică la Constituţia împărătească de la 4 martie, care desfiinţează statul istoric maghiar. Declaraţia de independenţă urma să deschidă pentru reprezentanţii guvernului

[1] Misiunea deputatului Dragos este cunoscută după expunerea lui Iancu, făcută în raportul său publicat în *Die Romänen der österr. Monarchie*, vol. II, p. 26 şi urm., completată de Balint. *ibidem*, p. 121 şi urm. Preţioase întregiri găsim la Vasile Moldovan *Memorii din anii 1848—49*, p. 110 şi urm. Dar venerabilul bătrîn, care şi-a scris memoriile în 1895, nu-şi mai aduce aminte exact de multe amănunte. Iosif Sterca Şuluţiu, care vorbeşte despre Dragoş în multe dintre memoriile sale, a încercat să expună mai amănunţit tratativele deputatului din Beiuş cu Iancu, într-un studiu publicat în *Transilvania*, 1898, pp. 25—60, sub titlul : *Ion Dragoş, Bibliografie.* Considerînd însă că autorul obişnuieşte să născocească informaţii, care se dovedesc potrivnice adevărului istoric, noi lăsăm la o parte părerile sale şi ne mărginim să întrebuinţăm doar scrisorile şi actele emanate de la cîţiva martori oculari. Noi am expus misiunea lui Dragoş în studiul *Ion Buteanu*, Bucureşti, 1928, p. 61 şi urm. Actele nou descoperite ne dau posibilitate să întregim aici şi să modificăm unele susţineri de atunci. I. Tóth Zoltán înfăţişează episodul nostru în *Kossuth Emlékkönyv*, vol. II, p. 327 şi urm.

ungar uşile cabinetelor europene, favorabile ideilor liberale şi potrivnice absolutismului. După acest act istoric, îndeplinit în ziua de 14 aprilie 1849 în Debreţin, comitetul apărării naţionale se desfiinţează, fiind înlocuit cu guvernul prezidat de Szemere, în care Csány obţine un portofoliu ministerial. Înainte de a pleca din Transilvania, acesta din urmă pare îngrijorat. Generalul Bem conducea acum campania din Banat, iar pe Cztez nu-l consideră îndeajuns de capabil spre a face faţă situaţiei, dacă trupele lui Puchner ar reveni.

Rapoartele lui Csány dau de gîndit lui Kossuth. Răscoala românilor din Munţii Apuseni îl preocupă permanent pe „guvernatorul" Ungariei. El discută şi cu deputaţii români din parlamentul maghiar posibilităţile de împăcare şi, cînd aceştia se oferă ca mediatori, le primeşte propunerea fără zăbavă. Împăciuirea înseamnă înlăturarea conflictului cu una dintre naţionalităţile de căpetenie ale ţării şi retragerea celor aproape 12 000 de oameni înarmaţi care ţin cordonul din Munţii Transilvaniei, spre a fi întrebuinţaţi în luptele cu austriecii. Chiar în 14 aprilie Kossuth, plecînd de la constatarea că poporul român din Transilvania persistă într-o răzvrătire făţişă, declară „sincer" că îşi simte inima sîngerînd cînd vede acest popor nenorocit unealtă a intrigilor austriece. Îl înfioară însă şi gîndul că, în cazul cînd nu ar reuşi să-i lumineze readucîndu-i la calea dreaptă şi legală, va fi nevoit să aplice împotriva lor ascuţişul săbiei, pentru a restabili, în fine, ordinea şi pacea şi pentru a asigura Transilvania naţiunii maghiare. De aceea doreşte cu toată seriozitatea să soluţioneze chestiunea printr-un acord paşnic, întrucît nu se ştirbeşte demnitatea naţiunii maghiare. Aceasta o încearcă din consideraţii umanitare, dar şi cu scopul de a cruţa poporul român. S-ar pune astfel capăt risipirii de forţe ale armatei, uşurîndu-i-se, totodată, şi sarcinile. Prin urmare, trimite în Transilvania pe deputatul Ioan Dragoş, înarmat cu un ordin de liberă-trecere.

Nu-i poate da instrucţiuni speciale, fiindcă ar fi nevoit să stabilească în prealabil condiţiile. Aceasta ar fi în detrimentul rezultatului scontat. Speră însă că misiunea deputatului român va recolta succes deplin [1].

Declaraţiile lui Kossuth, de o importanţă covîrşitoare, trebuie subliniate. Ele au un caracter confidenţial şi, totuşi, par învăluite într-o anume rezervă. Se oferă pace românilor, dar nu li se comunică în ce condiţii. De ce? Kossuth crede că publicitatea ar fi în detrimentul rezultatului scontat. Poate să aibă dreptate, presupunînd că nu intenţionează să le ofere nici o asigurare privitoare la naţionalitate. Preocuparea sa de căpetenie este să cîştige Transilvania pentru naţiunea maghiară. Înzestrînd pe români cu drepturile cuvenite, se teme însă, ca şi alţi bărbaţi politici ai Ungariei de atunci, că masele în număr covîrşitor ale poporului român ar pune în primejdie realizarea stăpînirii maghiare. De aceea lasă în grija deputatului Dragoş să stabilească platforma de împăcare, sugerînd conducătorilor români din munţi renunţările impuse într-o asemenea situaţie.

---

[1] Scrisoarea lui Kossuth către Csány, scrisă în 14 aprilie 1849, este tipărită în *Kossuth Lajos összes munkái (Kossuth Lajos, Opere complete)*, vol. XIV, *(Kossuth Lajos 1848/49-ben, Kossuth Lajos az országos honvédelmi bizotmány élén, második rész. Sajtó alá rendezte Barta István (Kossuth Lajos in 1848—49, Kossuth Lajos în fruntea comisiei de apărare naţională* (partea a II-a, îngrijită de Barta István), Budapesta, 1953, pp. 889—890, colecţie vastă, în care se reproduc toate operele lui Kossuth. Volumul cuprinde actele din răstimpul cît a prezidat comitetul de apărare a ţării. La această scrisoare, înregistrată sub nr. 5 582 din 1849, se găseau anexate trei piese: 1) un ordin deschis către toate autorităţile din ţară în favoarea lui Dragoş; 2) alt ordin deschis *(salvus conductus)* către toate autorităţile din ţară, cu acelaşi text, dat pentru conducătorii români cu care tratează Dragoş, şi 3) o îndrumare către ministrul de război ca să plătească lui Dragoş suma de 1 500 de florini, şi anume 100 de bucăţi de galbeni, 200 de florini în argint *(huszos)* şi restul în bancnote. Publicaţia de mai sus nu reproduce din aceste trei anexe decît una, ordinul deschis pentru Dragoş, şi acesta cu alt text decît cel aflător în arhiva prezidenţială a lui Kossuth. Cercetînd aceste acte în ianuarie 1924, cînd se aflau în arhivele statului şi curţii din Viena, noi am copiat textul ordinului deschis, redactat în termeni identici în ambele concepte. În 1933, intenţionînd să fac o fotocopie, mi s-a răspuns din partea Muzeului Naţional din Budapesta, unde erau depuse aceste acte, că nu mai există nici scrisoarea către Csány, nici anexele ei. Comparînd textul scrisorii către Csány publicate acum, am constatat că el este din cuvînt în cuvînt identic cu cel copiat de mine. Ordinul deschis are însă cu totul alt conţinut decît conceptul original, şi nu există decît formularul acordat lui Dragoş. Cum acest „ordin deschis" are o covîrşitoare importanţă istorică, credem că facem un bun serviciu istoriografiei reproducînd aici textul autentic:

Nyilt rendelet. Mellynél fogva Drágos János képviselö ur *a kormány tudtával és megegyezésével* abban fáradozván miszerint az Erdélyországban még most is lázadásban levö román ajku nép fönökeivel, tekintélyesebb egyéneivel, söt körülmény szerint magával a néppel is *a haza iránti hüséghez a törvény iránti engedelmességhez visszatérésük* iránt értekezhessék, ezennel felhatalmaztatik hogy azon esetben ha az érintettekkel valóban értekezésbe fogna bocsátkozni, mindazoknak kikkel érintkezendik az értekezés helyére és onnan vissza menetelükre nézve a magyar kormány nevében minden bántalomtól ment szabad menetet biztosithasson meghagyatván egyszersmint ezennel mind azon hatóságoknak, kormánybiztosoknak, elöljároknak és egyes tisztviselöknek, kik elött nevezett képviselö ur ezen nylit rendeletet elömutani szükségesnek tartandja. *hogy átalam a nemzet nevében ezennel igért szabad mentességi biztositékot respectálui s mindenki által respectáltatni szoros kötelességüknek ismerjék.* Kelt Debreczenben aprilis 14/849.

Observăm că pasajele subliniate în text au fost adăugate în concept de Kossuth însuşi.

Pentru înţelegerea textului dăm aici şi traducerea în româneşte:

„Ordin deschis. În puterea căruia domnul deputat Ioan Dragoş *silindu-se, cu ştirea şi aprobarea* guvernului, să ia înţelegere cu şefii, cu persoanele mai de frunte ale poporului român din Transilvania ce se află încă şi acum răsculaţi, ba, după împrejurări, chiar şi cu poporul însuşi, *în privinţa revenirii la fidelitatea către patrie şi la supunerea lor faţă de lege;* îl împuternicesc prin aceasta ca, în cazul cînd s-ar pune într-adevăr în legătură cu cei menţionaţi, să poată asigura în numele guvernului maghiar liberă trecere, ferită de orice atingere, tuturor cu care se va întîlni, pentru mersul lor la locul întîlnirii şi de acolo îndărăt, dispunîndu-se prin aceasta tuturor autorităţilor, comisarilor guvernului, dregătorilor şi funcţionarilor singuratici, cărora pomenitul domn deputat va socoti de

Tot în 14 aprilie semnează Kossuth ordinele deschise, unul pentru Dragoş, celălalt acordînd trecere liberă („salvconduct“) conducătorilor români care vor trata cu delegatul său. Cînd a semnat textul lor, care e identic, guvernatorul a ţinut să adauge cîteva fraze, subliniind că tratativele se ţin cu ştirea şi cu aprobarea guvernului şi că obiectul lor îl constituie revenirea românilor la fidelitate faţă de patrie şi la supunere faţă de legile ei. Salvconductul îl asigură „în numele naţiunii“, şi de aceea invită toate autorităţile să-l respecte.

---

nevoie să prezinte acest ordin deschis, *să respecte garanţia salv-*
conductului promis prin aceasta de mine în numele naţiunii şi să-şi
ţină în strînsă datorie a-l face să fie respectat de către toţi. Dat
în Debreţin, 14 aprilie 1849“.
Iată acum textul tălmăcit în româneşte al ordinului deschis
publicat în volumul XIV_2, p. 890, al colecţiei menţionate mai sus :
„Ordin deschis, în puterea căruia se atestează prin aceasta
oficial că domnul deputat Ioan Dragos călătoreşte în Transilvania şi
în părţile ei anexe cu o însărcinare din partea guvernului, drept
aceea se dispune pe răspunderea lor, tuturor autorităţilor, dregă-
torilor, comisarilor guvernului, şi funcţionarilor singuratici cu care
va ajunge în contact în cursul acestei călătorii numitul domn depu-
tat ca, socotind că face călătoria din însărcinarea guvernului ţării,
nu numai să nu-l oprească sau să-l împiedice în această călătorie
a sa, ci să-şi considere mai vîrtos de datorie a-l ajuta în toate
chipurile“.
Deosebirea dintre cele două texte e prea evidentă. Cum însă
acest text în 1924 nu exista încă anexat la dosarul nr. 5582, noi
nu-l putem primi ca autentic, persistînd pe lîngă formularul văzut
şi copiat de noi. Observăm că plastograful, ignorant, pierde din
vedere faptul că asigurarea deosebită acordată de Kossuth conducă-
torilor români se menţionează şi în scrisoarea către Csány : „Trimit
în acest scop în Transilvania pe domnul deputat Ioan Dragoş,
dîndu-i un ordin deschis în care se spune doar atît ca numitul
deputat să se pună în legătură cu conducătorii poporului românesc
de acolo, cu membrii mai de frunte şi, dacă împrejurările ar
evolua favorabil, chiar şi cu poporul însuşi, străduindu-se a-i re-
aduce la calea păcii, *asigurînd pe respectivii cu care discută ca vor*
fi imuni de orice supărare în timp ce se duc şi se întorc de la locul
unde se tratează (biztositandván az illetöket kikkel érintkezendik
miképp e végett minden bántalomtólmentek lesznek az érintkezés
helyére és visszautaztukban)“. Lipseşte deci numai fraza în care

Înarmat exclusiv cu acest „salvconduct“, Dragoş pleacă îndată înspre Munţii Apuseni. Din declaraţiile făcute în Beiuş se poate deduce că era optimist [1]. Părea convins că misiunea sa va fi binecuvîntată de întreaga naţiune română. Iluziile ce şi le ţese impresionează şi pe prietenii lui din Bihor. Ce va răspunde însă Iancu ? Primeşte oare să trateze ? Se încrede în cuvîntul lui Dragoş ?

Înainte de a urmări firul acestor tratative deosebit de importante, trebuie să cunoaştem mai deaproape persoana delegatului trimis de Kossuth. Ioan Dragoş face parte din puţinii cărturari militanţi în politică ai românilor din părţile apusene. Nobil de origine, crescut în Beiuş şi Oradea, mai mult în şcoli maghiare, el se simte atras în curînd de politică şi se alătură conservatorilor de la putere. În toate manifestaţiile sale ţine să sublinieze însă nedreptatea de care suferă poporul român. Înfruntă uneori cu curaj dispreţul faimoasei oligarhii ungureşti din Bihor şi se serveşte adeseori de condei spre a-şi spune cuvîntul în chestiunile la ordinea zilei. Cu toate acestea, apără guvernul împotriva „rabulismului“, adică a elementelor progresiste. Izbînda revoluţiei îl azvîrle acum în braţele par-

---

Kossuth subliniază că a dat această asigurare în numele naţiunii. Dar Hatvani însuşi recunoaşte că a văzut acest ordin deschis al lui Kossuth. În raportul din 14 mai 1849 (nr. 92 ad nr. 7173 din 1849) adresat guvernatorului, el spune că a dispus să fie arestaţi şefii Ion Buteanu şi Petru Dobra, cu toate că domnul deputat Ioan Dragoş le-a dat acestora amnistie în baza pretinsei sale împuterniciri *(noha ezeknek Drágos képviselö ur allitólagos felhatalmazásánál fogva amnestiát adott)*. Bicisnicul comandant confundă însă, evident, „amnistia“ cu „salvconductul“, dar recunoaşte prin aceasta existenţa importantului act dat de guvernatorul ungar. Existenţa actului o certifică şi memoriul din 25 mai 1849 adresat lui Kossuth de intelectualii români din Beiuş (ad nr. 7623 din 1849, Kossuth Akten) : ei afirmă că Buteanu şi Dobra, *increzîndu-se în ordinul înalt al guvernatorului, s-au predat de bunăvoie (önnek magas rendeletébe bizva önként magokat megadták)*. Dar este evident că „înaltul ordin“ invocat de cei doi prefecţi români nu poate fi decît „salvconductul“ oferit de Kossuth.

[1] I. S. Şuluţiu, în *Transilvania*, 1898, p. 35.

tidului liberal. El ia permanent parte la mişcarea politică a românilor din Ungaria şi se interesează şi de evoluţia politicii româneşti în Transilvania. Nu-i de acord cu hotărîrile luate pe Cîmpia Libertăţii. De aceea se duce la Cluj să întîlnească pe membrii delegaţiei române care aveau să prezinte Dietei memoriul adunării naţionale. Scrie un articol în favoarea uniunii, dar Bariţiu nu-l publică în *Gazeta de Transilvania*. Întors în Bihor, constată în sînul ţărănimii române „o primejdioasă tendinţă spre rebeliune". Cauza ei o atribuie vechii oligarhii, străină de popor. Propune o mare adunare la Oradea, cu delegaţi din toate comunele, spre a lămuri populaţia. Clerul să fie însărcinat de asemenea cu propagarea ideilor noi. Guvernul nu ţine seamă de aceste propuneri, dar Dragoş e ales deputat de Beiuş în iunie 1848 şi, ca atare, se situează pe alt plan politic decît românii din Transilvania. După dezbinarea intervenită între Kossuth şi dinastie, el dezaprobă, într-un articol din *Gazeta de Transilvania*, politica celei de-a treia adunări din Blaj. Ideile sale politice le putem rezuma în următoarele : scopul urmărit de politica românilor din Transilvania îi pare „sfînt", dar fruntaşii de aici greşesc „modrul şi calea". Românii sînt prea slabi, nu dispun de mijloacele trebuincioase pentru a stoarce izbînda. Politica lor e prea abstractă, deoarece identifică dreptul natural cu „dreptul legii". Realităţile politice sînt însă mai tari decît „dreptul firii". Faptul e regretabil, dar „în deşert, căci aşa este". Nici timpul de faţă nu favorizează interesele particulare urmărite de români. Pentru moment se pun doar două probleme : să domnească poporul sau dinastia ? Cui să ne ataşăm : la ţarism sau la germanism ? Europa întreagă s-a declarat pentru principiul suveranităţii poporului, în virtutea căruia s-ar fi îndeplinit şi uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Cine îi stă împotrivă se opune „chemării veacului" şi abandonează „simpatia suveranităţii poporului". Naţiunea română, paralizată de nedreptăţile trecute, nu e în stare

a se ridica prin forţele sale proprii. Uniunea cu Ungaria reprezintă primul pas pentru a smulge poporul de sub jugul absolutismului. Al doilea pas ar fi să nu-şi trădeze naţionalitatea. Întîi libertate şi numai după ce ea va fi deplin asigurată, urmează să se îngrijească de naţionalitate. Ţarismul şi germanismul sînt promotoare ale regimului absolutist, de aceea românii trebuie să se ferească de aceste puteri. Dragoş propune, prin urmare, colaborarea cu ungurii, căci coroana ţării lor aparţine în aceeaşi măsură şi românilor, care sînt autohtoni. Numele ungurilor însă „pătrunde astăzi sfera însemnătoare", ei ne-au depăşit. De aceea „ungurul meargă înainte să-mi facă drum ; eu voi păşi cu dînsul şi, cînd va veni vremea, voi păşi eu înainte şi el după mine, de-i va place, de nu" [1].

Subordonarea faţă de ţelurile politice ungureşti şi reducerea pe plan secundar a luptei pentru apărarea naţionalităţii proprii constituie motivul de căpetenie care izolează nu numai pe Dragoş, ci pe toţi deputaţii români din parlamentul maghiar de luptătorii transilvăneni. Politica lui Kossuth se rezumă la tendinţa de a asigura Transilvania naţiunii maghiare, fără a considera drepturile românilor. A te supune ei însemna să renunţi la un drept elementar şi să primejduieşti întreg viitorul naţiunii. Afirmaţia că uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a îndeplinit în temeiul principiului de suveranitate a poporului arată în ce măsură e viciată toată argumentaţia sa. Observăm că Dragoş nu-şi dădea seama de necesitatea înfiinţării unui front comun împotriva absolutismului reacţionar. El socoteşte doar mai periculoşi pe austrieci şi pe aliatul lor, ţarismul, decît pe unguri. „Din două rele aleg pe cel mai mic, din doi prieteni pe cel mai tare", exclamă el pen-

[1] Antecedentele politice ale lui Dragoş : memoriul adresat primului ministru Battyány (Deák Imre, 1848. *A szabadságharc tört*, pp. 131—133, din 7 iunie 1848 ; articolul lui Dragoş trimis din Cluj, la 3 iunie 1848, *Gazetei de Transilvania*, reprodus de I. S. Şuluţiu, *op. cit.*, pp. 44—46. Dezaprobarea adunării a treia din Blaj : *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 80.

tru a justifica un oportunism care nu întrunește aprobarea lui Barițiu și, cu atît mai puțin, pe a lui Iancu.

În primăvara anului 1849 Dragoș reușește să se impună atenției lui Kossuth. Are mai multe întrevederi cu președintele țării, discutînd fără îndoială problema română. Așa se explică misiunea cu care este însărcinat, la 14 aprilie, deputatul de Beiuș. Optimismul ce-l mărturisește pare o indicație că nu și-a dat îndeajuns seama de dificultățile ce le va întîmpina. Faptul că pleacă să negocieze fără să poată oferi nimic concret îl dovedește aservit cu desăvîrșire ideilor lui Kossuth. Nici simțul răspunderii nu-l are în măsură suficientă dacă se angajează ca mediator împotriva intereselor propriului său neam și se aventurează fără grijă într-o regiune bîntuită de cel mai furios război civil. Contemporanii îl descriu bun orator. De vîrstă mijlocie, între 30 și 40, era nu prea înalt de statură, dar bine făcut, cu fruntea lată, fața rotundă și negricioasă, stricată puțin de vărsat. [1]

Acesta e crainicul lui Kossuth care se înfățișează în munți spre a oferi pace lui Iancu.

La 19 aprilie el sosește la Brad și se adresează, printr-o scrisoare, lui Iancu și Buteanu, „ductorii români răsculați". Știa, prin urmare, cine conduce pe munteni în rezistența lor deznădăjduită. Prin felul cum li se adresează se dovedește a fi în tabăra cealaltă, identificîndu-se cu felul de a vedea al partidei maghiare. În scrisoare se prezintă ca mandatar al deputaților români din Pesta, dar însărcinarea de a interveni „ pentru cruțarea poporului și liniștea patriei" o deține de la guvernatorul țării. Nu-i vorbă deci de a trata o împăcare, ci doar de „împiedicarea vărsării sîngelui". Nuanțările acestea sînt elocvente. Le vor fi observat oare tinerii prefecți ? Bănuim că da, fiindcă ele vor produce de la început o atmosferă de neîncredere. Dragoș își încheie scrisoarea cu un apel stăruitor la adresa „fraților de neam și lege" : întotdeauna a

[1] V. Moldovan, *Memorii din anii 1848—49*, pp. 112—113.

fost fiu devotat nației și aderent credincios al poporului. Invocînd credința sa în Dumnezeu, îi asigură că va lucra cu inimă curată, dezbrăcată de orice ambiție, că a încercat și va încerca tot ce se poate și se cere pentru „odihna și fericirea poporului amărît". Îi roagă deci să-l sprijine ; altminteri, își vor atrage osînda istoriei. Răspunsul îl așteaptă în cel mult 48 de ore [1].

Îndată ce primi Buteanu scrisoarea, plecă la Abrud, unde încă în aceeași seară se vor întruni prefecții aflători în munți pentru a discuta propunerea lui Dragoș. În acel moment, și Axente se găsea în oraș, retras după luptele de la Zlatna. Sfatul s-a prelungit pînă noaptea tîrziu. Unii, în frunte cu Axente, s-au declarat îndată pentru respingerea tratativelor. Alții însă vor stărui să nu refuze a asculta pe trimisul lui Kossuth. Iancu și Buteanu sînt de părerea din urmă. Se hotărăște, prin urmare, a se trimite răspuns afirmativ lui Dragoș și a-l invita să vină în cartierul lui Buteanu, unde va întîlni și pe ceilalți conducători români.

La 20 aprilie Dragoș primi la Brad răspunsul semnat de Iancu și Buteanu, care îl avizau asupra zilei și locului întîlnirii [2]. Graba cu care răspund prefecții îi întăresc nădejdile în reușita întreprinderii. Întîlnirea va avea loc deci în zilele următoare, la 22 sau 23 aprilie, într-o casă țărănească de la Mihăileni. Dragoș sosi mai curînd decît fruntașii din munți și se angajă îndată în discuție cu Buteanu [3]. Amîndoi nobili de origine, crescuți în același

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 87. Pentru cele următoare, *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, p. 26 și urm. ; V. Moldovan, *op. cit.*, p. 112 și urm.

[2] Hegyesi Márton, *Biharvármegye 1848—49-ben (județul Bihor în 1848—49)*, N. Várad, 1885, pp. 330—331.

[3] V. Moldovan, *Memorii*, etc., *loc cit.* Despre prima întîlnire există însemnări prețioase : notele unui contemporan bine informat (mss. la Academia Republicii Socialiste România, nr. 1 060, pp. 360—364). Autorul poate fi Simion Balint, Iosif Hodoșiu sau Alexandru Roman.

mediu, o lume întreagă îi despărţea cu toate acestea. Porniţi să-şi analizeze reciproc ideile, Buteanu nu se va împăca niciodată cu renunţările impuse de nevoia unui compromis. Părerile sale le găsim clar exprimate în scrisoarea trimisă la sfîrşitul lui martie maiorului Csutak, pe care Bălcescu o consideră ca un document istoric. [1] Discuţia a fost întreruptă de sosirea lui Iancu şi a celorlalţi fruntaşi din Abrud : Petru Dobra, Nicolae Vlăduţiu, Vasile Moldovan, Ioan Boieru şi alţi nenumiţi. Toţi purtau costume româneşti. Dragoş a rămas impresionat de priveliştea care i se oferea. Îl va fi surprins tinereţea prefecţilor şi tribunilor care apărau demnitatea naţiunii în mijlocul unor atît de tragice evenimente. Luînd cuvîntul, Dragoş zugrăvi situaţia politică din Ungaria, biruinţele trupelor maghiare şi retragerea lui Windischgrätz către frontiera austriacă. Osîndind camarila, ale cărei victime sînt românii din Transilvania, el a încheiat cu un apel spre a le insufla simţăminte de împăciuire. Iancu şi tovarăşii săi l-au ascultat în linişte, dar s-au convins îndată că e străin de frămîntarea lor. Vasile Moldovan observă în notele de mai tîrziu că Dragoş vorbea bine, curgător, deşi într-o limbă stricată, exagerînd proporţiile victoriilor ungureşti. Aceasta izbeşte neplăcut pe conducătorii munteni. Trecînd la obiectul propriu-zis al întîlnirii, el arată că se cere românilor să depună mai întîi armele, după care vr fi retrase şi trupele de vînători maghiari, rămînînd ca în garnizoană să fie deplasaţi de acum numai soldaţi din armata regulată ungurească. Iancu răspunse îndată că e departe de ei gîndul să se supună unui asemenea tratament. Deocamdată nu poate fi vorba decît cel mult de armistiţiu. Ajunsă discuţia la acest punct, lui Dragoş nu-i mai fu posibil să dea nici un răspuns clar cu privire la anumite condiţii cerute pentru

[1] I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Bucureşti, 1889, p. 328. Bălcescu a citit textul scrisorii la Debreţin, în 27 iulie 1849 şi, comunicîndu-l lui Ghica, adaugă : „Mă rog să păstrezi aceasta, căci o privesc ca un document istoric".

cazul că s-ar fi primit oferta de „capitulare", deghizată în vorbe pompoase. În afară de armistiţiu îi interesa mai ales să afle dacă se acordă amnistie pentru toţi luptătorii români. Cum Dragoş nu primise instrucţiuni în acest sens şi nu putea oferi nici o garanţie cu privire la tratamentul rezervat românilor, el fu rugat să se întoarcă la Debreţin, să expună preşedintelui obiecţiile primite şi să ceară condiţii formulate în scris. De aceea pleacă îndată la Brad şi de aici prin Hălmagiu spre Vaşcău.

Acest drum îl va fi parcurs la 23 şi 24 aprilie, căci la 25 sosise la Vaşcău, de unde adresează o scrisoare comisarului Sânta la Hălmagiu [1]. Acesta era supărat că nu a fost încunoştinţat oficial despre misiunea deputatului român. Dragoş răspunde pe scurt : comisarul Csány a fost pus în curent cu însărcinarea sa şi de aceea crede necesar a-l informa, doar, că s-a întîlnit cu conducătorii românilor răsculaţi, care au declarat că sînt gata a depune armele pentru patria maghiară şi pentru întemeierea independenţei dacă guvernul face posibilă o capitulare onorabilă. Ar dori să aducă cît mai degrabă la cunoştinţa guvernului acest rezultat, dar, suferind un accident pe dealul Criştiorului, a pierdut din timp. Ca nu cumva să intervină în absenţa sa ceva neprevăzut, îi comunică informaţia despre acordul stabilit cu maiorul Csutak ca, pînă la noi ordine de sus, armata să se abţină de la orice operaţii ofensive. Aceasta a adus-o la cunoştinţa căpeteniilor române cu consimţămîntul comandantului Csutak, oprindu-i şi pe ei de la orice acţiune.

Iancu şi Buteanu scriu, pe de altă parte, la 26 aprilie, într-un ton atît de împăciuitor lui Dragoş, încît locţiitorul de comandant se simte obligat a sublinia faptul în cuvinte neobişnuit de amicale. Tot atunci tînărul Constantin Racoviţă îşi exprimase, printr-o altă scrisoare, dorinţa de a fi primit de Dragoş în Brad. I s-a dat, probabil, însărcinarea să transmită oral vreo comunicare din partea căpe-

[1] Hegyesi, *op. cit.*, pp. 333—334 (Vaşcău, 25 aprilie 1859).

teniilor muntene. Desfăcînd ambele scrisori, Hatvani îi informează îndată că Dragoș a plecat la Debrețin ; fiind însă orice clipă scumpă, dacă aduc pace și prietenie, să vină fără teamă ei sau delegații lor. El le asigură nevătămarea, pe onoarea sa de soldat. Îi va primi nu ca dușmani, ci ca oaspeți care întind o mînă prietenească. Izbutind să-i cîștige pentru cauza libertății printr-un acord pașnic, el ar prețui aceasta mai presus de laurii războiului.

Subliniem că răspunsul acesta e scris de Hatvani, care ținea locul lui Csutak, plecat din Zărand o dată cu Dragoș. El era, prin urmare, bine informat despre acțiunea deputatului bihorean. De aceea se declară gata a discuta „acordul pașnic" (békés kiegyenlités) cu cetățenii „fii ai unei mame comune". Garantează, de asemenea, integritatea celor care tratează, invocînd onoarea sa de soldat.

Ce-i va fi îndemnat însă pe fruntașii români să accepte atît de ușor discuțiile acestea ?

Iancu ne împărtășește cîteva din motivele care creaseră românilor din munți o situație neînchipuit de grea. Puțin sprijiniți dintru început, tratați cu dispreț, cu toate jertfele aduse, priviți cu neîncredere, adeseori calomniați, ba chiar insultați, românii din munți sînt singurii care mai rezistă armatelor maghiare. Retragerea neînțeleasă a imperialilor a fost o grea lovitură pentru ei. Atacurile unguresti, care se întețesc tot mai mult aproape în toate punctele cordonului de apărare, dau de gîndit conducătorilor. Lăncieri înarmați cu puști nu există decît în număr prea redus. Muniția e puțină de asemenea și nu li se acordă de către comandantul cetății din Alba-Iulia decît dozată cu grijă. Dar neînsemnate sînt și proviziile de cereale de care dispun. Lipsa de sare chinuiește îndeosebi populația de la munte. În Cîmpeni și Abrud, rîndurile fruntașilor cărturari sporiseră prin numeroși refugiați care, venind din toate regiunile Transilvaniei, au găsit adăpost în taberele de lăncieri sau în cartierul lui Iancu. După ce ungurii au ocupat postul de la Slăciua, iar Axente s-a retras de la

Zlatna, legătura cu centrele de aprovizionare de pe cîmpie s-a întrerupt cu desăvîrșire. Munții erau complet blocați. La mizeriile de neînlăturat se adăuga și faptul că oamenii, ținuți în tabere, nu mai puteau cîștiga nimic pentru traiul necesar. De aceea sporesc de acum cazurile de dezertare ; lăncierii, care se alimentează din traista proprie, nu mai dispun de provizii, sînt nevoiți să plece la casele lor, unde totuși se mai găsește cîte ceva. Chiar minerii nu mai lucrează, deoarece nu pot schimba aurul. Iancu încearcă să-l transporte la Alba-Iulia [1]. Dar întreprinderea rămîne foarte riscantă. În această stare critică, ungurii din Abrud devin din ce în ce mai îndrăzneți, contribuind împreună cu cîțiva români filomaghiari la crearea unei atmosfere deprimante. În lunile aprilie și mai, Iancu își pierduse în Abrud, cum singur mărturisește, aproape orice autoritate.

La începutul lunii aprilie pătrunsese în munți zvonul că armata imperială vine în țară ajutată de ruși. Acest zvon pleacă din Banat și de la Hațeg și precizează intrarea trupelor „muscănești" prin pasul Vîlcanului. Tribunul de la Gioagiu, Petru Demian, refugiat în cetatea Devei, comunică chiar amănunte lui Buteanu despre numărul oștilor împărătești care vor veni cu Puchner și cu generalul Leiningen din Banat. Li se făgăduiau, lui Buteanu și Iancu arme și muniție și li se cerea să facă un fel de mobilizare generală [2]. Dar știrea, deși atît de precisă, nu se adeveri. Armata lui Puchner va intra de fapt refăcută, însă nu în Transilvania, ci în teritoriul Banatului, pentru ca să fie izgonită din nou de generalul Bem după cîteva zile. Zvonul acesta îndeamnă pe Iancu să se adreseze generalului austriac, care era să opereze în ținutul Mureșului la frontiera Zarandului [3]. Scrisoarea e redactată la Cîmpeni, la 24 aprilie, deci a doua zi după întîlnirea cu

---

[1] *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, pp. 23—25. Riscul transportului de aur în *Studii și documente*, vol. II, nr. 89, p. 217.

[2] Lucrarea noastră *I. Buteanu*, pp. 96—97.

[3] *Studii și documente*, vol. II, nr. 221.

Dragoş. Iancu îl înştiinţează pe presupusul general că a apărat pînă acum împotriva duşmanului oraşele miniere şi munţii şi că va mai putea rezista cu oamenii săi încă cel mult două săptămîni. Dacă în acest răstimp nu va intra în Zarand un corp de armată austriacă spre a-i degaja, se vede nevoit a depune armele din pricina foametei tot mai amenințătoare, a lipsei de sare, a nemulțumirii şi a descurajării crescînde a maselor. Transportul alimentelor i s-a tăiat din toate părţile. În afară de aceasta i s-a făcut tocmai acum propuneri de pace din partea duşmanului, pe care însă le va amîna, aşteptînd să fie depresurat de către corpul de armată imperială. Dacă duşmanul se încuibă o dată în regiunile din munţi, anevoie îl va scoate cineva de acolo.

Că scrisoarea de față nu a fost ticluită pentru a-i crea lui Iancu un fel de alibiu în cazul reuşitei negocierilor de pace o dovedeşte împrejurarea că el repetă aceste declaraţii în scrisoarea adresată două zile mai tîrziu comandantului cetăţii din Alba-Iulia. Prefectura din Abrud primise la 25 aprilie o invitaţie de a lua parte la operaţiile proiectate să se desfăşoare în preajma cetăţii. Viceprefectul Boieru îl înştiinţă îndată pe Iancu, anticipînd observaţia că tabăra nu poate lăsa munţii descoperiţi cîtă vreme duşmanul pîndeşte în toate laturile. De altminteri şi armistiţiul stabilit cu Dragoş îi opreşte de la o asemenea colaborare. Răspunsul lui Iancu, datat la 26 aprilie, e mai lămuritor. Trupele sale de la munte, spune el, sînt în aşa măsură împresurate că ele nu se pot regrupa altfel. O foarte mare trupă duşmană s-a deplasat la Beiuş şi de aici la Hălmagiu, Baia de Criş şi Brad. Zlatna a fost ocupată cu 400 oameni aduşi din valea Mureşului. Şoseaua directă de la Oradea spre Ardeal o ţin tot ungurii pînă la Alba-Iulia. Dacă s-ar urni din munţi cu armata, care se cifrează la numai 3000—4000 de oameni, ar rămîne cu spatele descoperit. Problema ocupării munţilor n-ar mai prezenta nici o dificultate pentru unguri. Astăzi chiar a aflat că trupele imperiale s-au retras din Făget la Lugoj. Fiecine e dator a recunoaşte, într-o situaţie atît de dificilă, că muntenii s-au comportat brav, cu toate că au avut de luptat cu foametea. Cum însă nevoia i-a dus la exasperare şi nu se poate spera nici un ajutor, ei au hotărît ori să încerce a-şi încorda puterile pînă la extrem, ori să capituleze după cum au fost provocaţi. Ce le-ar folosi însă dacă ar fi nevoiţi să sacrifice munţii ? Aceasta n-ar fi în stare s-o evite fără ajutorul generalului Leiningen în cazul că acesta ar veni la Alba-Iulia. Primind să capituleze, românii vor fi destul de cuminţi să nu o facă cu paguba proprie şi a ţării. Mor mai vîrtos decît să-şi calce jurămîntul de pe Cîmpia Libertăţii.

Din aceste rînduri reiese clar că Iancu socotea posibil un acord onorabil şi era hotărît a-l primi. De aceea semnează singur adresa pesimistă către presupusul general austriac şi îşi ia răspunderea unei capitulări după ce află că imperialii se retrag acum şi din Banat. Felul acesta de a vedea este şi al viceprefectului Boieru, care remarcă îndată că, în loc de a oferi ajutor, austriecii îl cer ei de la români. Este glorios a muri în război dacă el se poartă potrivit puterii [1]. A muri însă din „prostie" este un atare lucru, „încît ne va blestema viitorimea". Iancu nu aprobă cîtuşi de puţin ideile acestea defetiste. Pentru el, jurămîntul de la Blaj, programul dictat de naţiunea sa, rămîne mai presus de orice. Se poate prevedea, prin urmare, că era de acum ferm hotărît a nu renunţa nici la drepturile naţiunii sale, nici la obligaţiile unui aliat loial.

Doi dintre tovarăşii de luptă nu-l aprobă în întregime : Axente şi popa Balint [2]. Prefectul primei legiuni române îl avertizează la 1 mai să întrerupă discuţiile cu Dragoş. Era ţinut la curent de Buteanu cu cele ce s-au discutat la întrunirea de la Mihăileni. Cu toate acestea refuză a sta

[1] *Studii şi documente*, vol. II, nr. 222.
[2] *Ibidem*, vol. II, nr. 217 şi 218. Cf. *Die Rom der öster. Monarchie*, vol. II, p. 86.

de vorbă cu reprezentantul lui Kossuth. Popa Balint este de asemenea sceptic în privința rezultatului. A venit la Cîmpeni pentru a discuta cu Iancu și nu s-a lăsat convins de argumentația trimisului lui Kossuth. „Cruzimile, tirăniile, incendierile și barbariile" săvîrșite de trupele ungurești se țin încă lanț către Turda și Băișoara. N-are încredere în vorbele mari pentru a se învoi „să depună armele".

Soarta tratativelor depinde însă acum de președintele Kossuth. Gonind în fuga cailor ziua-noaptea, Dragoș sosi la 26 aprilie la Debrețin și prezentă îndată raportul despre misiunea îndeplinită. Impresia ce o făcu se poate deduce din graba cu care Kossuth anunță în aceeași zi parlamentului primul rezultat : „Am primit o prea îmbucurătoare veste. Datorită colaborării unuia din condeputații noștri, este speranță, probabilitate, ba chiar siguranță că poporul român din Transilvania, recunoscînd că a fost sedus, va depune armele și va reveni la supunere față de lege [1]. Aceasta o numesc veste prea îmbucurătoare deoarece nimic nu poate pricinui mai mare durere decît să vezi bietul popor trădat, sîngerînd în masă din cauza scopurilor tiranice ale unei dinastii necredincioase. Nu există o necesitate mai tristă, chiar într-un caz fericit pentru noi, decît să fim nevoiți a cîștiga cu ascuțișul sabiei și cu vărsare de sînge pacea țării, în temeiul căreia maghiarul a primit atît de bucuros pe orice om din lungul și din latul Ungariei, fără deosebire de limbă și religie, spre a gusta libertatea comună, însă cu condiția să iubească această patrie".

Ascultînd comunicarea, deputații din cameră au aplaudat, fără a-și da seamă ce ascund vorbele cu grijă cîntărite ale președintelui. Dacă depunerea armelor din partea poporului român constituia obiectul însuși al tratativelor, Kossuth lega de ea încă o condiție prealabilă : căința pentru cele trecute, recunoașterea că au fost amăgiți. Astfel

[1] Pap D., *A parlament Debrecenben*, vol. II, Lipsca, 1870, pp. 142—143.

nu el oferă pace românilor, ci ei se întorc sub ascultarea legii. „Capitularea onorabilă" îl mulțumește numai dacă poate să culeagă roadele integrale ale triumfului său, fără să acorde în schimb decît folosirea libertății comune. Ni s-ar putea obiecta, firește, că felul acesta de a vorbi era destinat parlamentului și publicului mare și că însuși Kossuth era rob al opiniei publice create prin înrîurirea sa. Ne întrebăm însă dacă o asemenea scuză poate să aibă valoare în domeniul raporturilor dintre popoare ? De fapt, postura în care se complace de acum guvernatorul maghiar răstoarnă înțelegerea aproape perfectă, înveninînd atmosfera și creînd o situație cu totul schimbată. Căci tot în aceeași zi Kossuth ține să răspundă în scris la întrebările puse de fruntașii români și transmise prin Dragoș [1].

Actul de la 26 aprilie ar fi trebuit să constituie o precizare de atitudine. În loc de a înlătura însă din capul locului îndoielile justificate ale adversarului, care e în drept să se aștepte la un tratament cît de cît generos, Kossuth se pierde într-o tiradă nelalocul ei, învăluită într-un ton pe care oricare patriot român trebuia să-l simtă jignitor. Raportul lui Dragoș va fi fost sincer și amănunțit. Expusese toate obiecțiile făcute de fruntașii români, cum și dezideratele lor. La acestea răspunde mai întîi președintele, enervat că românii cer libertate și drepturi. El însă se simte omul libertății, căruia îi repugnă a tolera sau a exercita putere despotică. Vrea pace și încheierea războiului civil, pe care îl regretă din adîncul sufletului. „Pacea" să fie „onorabilă", căci detestă degradarea slugărniciei. Nu cere supunere necondiționată, cum a pretins Windischgrätz de la unguri, ci se va bucura dacă aceia care „sfîșie cu mîini pline de sînge sînul patriei" primesc ramura de măslin a păcii și libertății. În cazul cînd poporul român răsculat depune armele, revine la fidelitate față de statul maghiar și se supune guvernului, Kossuth asigură că-l face părtaș la dreptul comun și la libertatea

[1] Gh. Barițiu, *Părți alese*, vol. II, pp. 782—785.

comună în măsură egală cu oricare cetăţean al Ungariei, fără deosebire de limbă şi religie. Dacă ar acorda românilor mai puţin, i-ar degrada la treapta de slugi ; dacă le-ar oferi mai mult, ar face tributari pe alţii, ceea ce ar fi nedrept.

Trecînd la formularea drepturilor concrete pe care vrea să le recunoască „cetăţenilor de altă limbă ai naţiunii maghiare", Kossuth pare de astă dată mai explicit şi chiar mai larg. Rezervînd limbii ungureşti dreptul de a fi întrebuinţată exclusiv în parlament şi în guvernare, celorlalte limbi nu numai că le garantează libera întrebuinţare şi dezvoltare în şcoală şi biserică, precum şi în viaţa comunală, dar le promite sprijin din partea statului pentru a-şi organiza mai temeinic şcolile şi a-şi ridica nivelul cultural. Precizează drepturile care se vor recunoaşte pe terenul justiţiei şi la curţile cu juraţi şi promite un tratament egal pe seama bisericilor româneşti în cadrul unei autonomii. Cine nu se mulţumeşte cu atîta vrea să sfîşie ţara, ridicîndu-se în chip despotic peste alţii.

Programul acesta reprezintă concepţia lui Kossuth, cunoscută din discursurile anterioare şi din tratativele cu sîrbii. E mai larg decît proiectul de lege discutat în vara anului 1848 de comisia de unificare din Pesta şi chiar mai susceptibil la o interpretare liberală decît proiectul şi declaraţia lui Szemere, care se va vota în iulie 1849 de către parlament. Lipseşte doar formula de recunoaştere a naţionalităţii ca atare, ceea ce se ceruse la Blaj şi de care e strîns legată valorificarea pe plan politic a cetăţenilor „cu buze române". Kossuth era gata s-o ofere sîrbilor încă în noiembrie 1848. Pentru români însă nici că se gîndeşte la aşa ceva, cu toate că, dintre toate naţionalităţile Ungariei, românii ocupă teritoriul cel mai compact, uşor de delimitat prin preponderenţa etnicului său. În propunerea făcută lui Raiacici, amnistia politică figurează la locul întîi ; pentru români însă nu rezervă decît o vagă speranţă că va întinde un văl peste delictele politice ale trecutului

în numele păcii şi iubirii, exceptînd pe Şaguna, împotriva căruia ridică cele mai înverşunate învinuiri.

Formulările acestea înseamnă, fără îndoială, un cîştig real pentru naţionalităţile din Ungaria. Dar ele sînt departe încă de nivelul revendicărilor scoase la suprafaţă de revoluţie. Românii ar putea obţine în temeiul lor cel mult recunoaşterea unor drepturi cetăţeneşti, nicidecum însă „naţionalitatea". În acest caz, capitularea ar fi pus capăt visurilor de la Blaj şi frămîntarea sîngeroasă a unui neam întreg s-ar fi dovedit zadarnică. Ar fi interesant să ştim dacă Dragoş a discutat cu Kossuth sub acest unghi problema românească. Totul pare să indice că s-a lăsat copleşit de retorismul guvernatorului în aşa măsură, încît a neglijat să cerceteze mai de aproape conţinutul concesiilor oferite. În realitate nu obţinuse nimic din ceea ce ar fi putut servi cauza tratativelor : nici amnistia, nici asigurarea că forţele armate ungureşti vor fi retrase din munţi. Dimpotrivă, presupunînd că românii se supun necondiţionat, Kossuth asigură liberă trecere unei delegaţii care ar fi dorit să depună omagiile în faţa parlamentului şi invită „batalioanele" româneşti să ia parte activă, cu formaţiuni de voluntari, la lupta comună. La atît se reduce concesiunea oferită : nu va face recrutări forţate, ca în celelalte ţinuturi româneşti, dar aşteaptă să se constituie batalioane de voluntari care vor lupta „în rîndurile vitezei armate maghiare".

După două luni, în cursul unei justificări postume [1], Kossuth afirmă categoric că a refuzat armistiţiul şi că Dragoş ar fi încercat potolirea răscoalei „pe risc propriu". Ultima afirmaţie e dezminţită prin declaraţia proprie către Csány, o mărturisire a cărei sinceritate nu se poate pune la îndoială. Tratativele erau motivate prin consideraţii politice şi strategice. Dragoş a fost ales fiindcă părea a fi mai dibaci decît alţi deputaţi români şi mai ales pentru

[1] *Transilvania*, 1877, pp. 66—67.

faptul că luase asupra sa riscul tratativelor. În ce constă însă acest risc după ce românii au consimțit să trateze și chiar să depună armele în condiții onorabile ? Doar în planurile lui Kossuth evident, căci președintele țării refuză să lase la voia întîmplării rezultatul pe care-l urmărește. Frazeologia din actul de la 26 aprilie maschează deci acest gînd ascuns. Nu acordă armistițiu deoarece va dispune ca, paralel cu acțiunea lui Dragoș, să reînceapă și operațiile militare împotriva românilor din munți.

Neputînd cunoaște intențiile guvernatorului și incapabil să bănuiască primejdia neprevăzutului, Dragoș pleacă a doua zi spre a continua tratativele cu românii. Ajuns în Oradea, se adresează din nou, printr-o scrisoare, lui Kossuth [1]. Se vede că în drum a avut răgaz să se gîndească mai temeinic la cîteva probleme discutate împreună : numirea de comisar al guvernului în județul Caraș a unui român și desemnarea unui deputat ca ajutor pe lîngă noul comisar general, care va înlocui pe Csány, în Transilvania. Nu știe încă despre trimiterea lui Szentiványi, de aceea roagă pe Kossuth să renunțe de a numi aici iarăși un aristocrat. Despre însărcinarea sa nu amintește decît că a trezit gelozie în rîndurile deputaților români. Îi aduce, în fine, la cunoștință că înainte de a intra în munți are de gînd să se abată prin Chișinău—Criș, unde se încheiau tocmai lucrările adunării eparhiale.

Există într-adevăr și alte mărturii care atestă trecerea lui Dragoș prin Chișinău—Criș [2]. Amănuntul e important, deoarece explică anume îndoieli care se trezesc în sufletul său încă înainte de a da ochii cu fruntașii din munți. Într-o conversație avută cu prietenii din Beiuș ar fi spus că are presimțiri rele. În Chișinău ia parte la ultimele ședințe ale adunării eparhiale. La 29 aprilie e propus către guvern pentru a fi numit conducător al secției române

[1] Arhiva Kossuth, nr. 6360 din 1849.

[2] Procesele-verbale ale sinodului din Chișinău, comunicate nouă de prof. E. I. Găvănescu.

din Ministerul Cultelor, iar în ziua următoare asistă la închiderea adunării după ce confirmase ca delegat al guvernului alegerea de vicar al lui Ioan Chirilescu. La 2 mai era în Brad, frămîntat de îndoieli. Se vede că discutase textul scrisorii lui Kossuth cu amicii din Arad, care nu erau deloc mulțumiți de cuprinsul ei. Îl vor fi avertizat și despre pericolul la care se expune. Comunicîndu-și îndoielile, mărturisește că abia acum a observat lipsa unei amnistii clare. Aceasta, precum și refuzul de a i se acorda măcar un armistițiu de 48 de ore, îi face situația critică, deoarece între munteni s-a răspîndit zvonul că numai de aceea îi îndeamnă a depune armele pentru ca să-i poată mai ușor măcelări. A luat contact, ce-i drept, cu colonelul Bánffy, arătîndu-i scrisoarea de la 26 aprilie, dar n-a primit nici o asigurare. „Totul atîrnă de concepții, de dispoziție și noroc". S-ar putea să cadă jertfă zelului său. În acest caz însă îl conjură pe Kossuth, pe onoarea sa patriotică, să dea publicității scrisoarea de față, pentru a se convinge toți că a căzut nu din vina proprie, ci dintr-a altora [1].

Nefericitul om își recunoscuse de acum greșeala, însă simțea că nu mai poate da îndărăt. Hotărî de aceea să plece îndată în munți. În Brad îl aștepta tînărul Constantin Racoviță, tribunul lui Buteanu, pentru ca să-l conducă în tabăra moților. Pare că noaptea a petrecut-o în Buceș. De aici porni la 3 mai, într-o zi de joi, spre Abrud, însoțit de o seamă de tribuni și căpitani. La Buceș, în loc de Buteanu, l-a primit tribunul Iambor, comandantul taberei, care s-a

[1] Arhiva Kossuth, nr. 6 620 din 1849 (2 mai 1849, Brad), textul românesc în lucrarea noastră *Avram Iancu*, București, 1934, pp. 68—69. Pe marginea scrisorii e scris cu creionul : *semmiféle magyarázatba nem avatkozik, aki folyamodik, kap magyarázatot, fagyverszünetet semmi esetre* (nu se amestecă în nici un fel de lămurire ; cine cere va primi lămurire, armistițiu în nici un caz). Scrisoarea a sosit cu poșta, dar ne-a fost imposibil să constatăm data sosirii la Debrețin, cu toate că s-a păstrat și pecetea poștei. Semnificativ că răspunsul lui Kossuth, foarte prompt în asemenea ocazii, nu s-a expediat decît la 10 mai.

atașat de asemenea convoiului [1]. La amiază au sosit la Abrud, unde Dragoș a fost încartiruit la primarul Ioan Boieriu. Către seară a venit și Iancu de la Cîmpeni și s-a dus îndată la Dragoș pentru a se informa. La 4 mai 1849 s-a ținut în orele de dimineață o conferință în cadru mai larg la casa lui Boieriu. Erau de față prefecții, tribunii și alți fruntași. Se citi mai întîi de Dragoș scrisoarea lui Kossuth, dar efectul produs pare să fi fost foarte puțin mulțumitor. Iancu însuși socotea cu neputință continuarea tratativelor pe această bază. Aproba acum părerea exprimată de bătrînul Micaș că prefecții nu sînt autorizați să încheie asemenea învoieli fără știrea comitetului și fără guvernul împărătesc. Prin urmare, înțelegea să limiteze negocierile la o încetare a ostilităților în condiții onorabile, iar nu să trateze un pact politic în numele națiunii române [2]. Lipsa de sinceritate și lacunele din răspunsul lui Kossuth îi distanțează de acum pe tinerii eroi din munți. Li se cerea să se abandoneze la bunul plac al dușmanului, fără a fi primit nici o garanție concretă. „Românii au motive a nu se încrede în făgăduielile goale", spuse tot Iancu, încheind tratativele, care se înnămoliră de îndată ce s-a procedat la o analiză mai atentă a actului de la 26 aprilie. Așa expune raportul lui Maiorescu prima reacție a lui Iancu și a tovarășilor săi la răspunsul dat de Kossuth. Dar acest raport, atribuit lui Iancu, a fost redactat cu scopul de a împrăștia bănuielile imperialilor. El nu-i sincer, deși, în lipsă de alte mărturii, nu putem preciza elementele fictive.

Observăm că Dragoș multiplicase textul scrisorii lui Kossuth, trimițîndu-l la Abrud chiar înainte de a sosi în munți. Iancu și amicii săi au avut deci destul răgaz să

[1] *Transilvania*, 1898, pp. 31—34.

[2] *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. II, p. 32. Pare însă că aceste obiecții sînt născocite de I. Maiorescu, autorul raportului atribuit lui Iancu, pentru a-l justifica în ochii imperialilor. Invocarea comitetului e cu totul stranie.

mediteze asupra cuprinsului. Numai primarul Boieriu și tribunul Ioan Șuluțiu se arată înclinați a primi de bune explicațiile lui Dragoș. Ajunși la acest punct mort, ar fi urmat în chip logic să se întrerupă tratativele, ele nemaioferind nici o șansă de reușită. E sigur că în acest caz deputatul bihorean ar fi fost condus la Brad cu aceleași onoruri cu care a fost primit la sosire cînd flutura steagul alb al păcii. Aceasta ar fi însemnat însă a recunoaște eșecul misiunii. Ambiția sau, poate, îndemnurile unor defetiști îl determină să stăruie în acțiunea sa. I s-a spus de către unii că și poporul vrea pace. De aceea roagă să fie lăsat să vorbească cel puțin o dată în fața poporului, fiind sigur că se vor învoi cu toții a depune armele. Iancu consimți, anunțînd pentru ziua următoare o adunare de popor la Cîmpeni. Acest gest de politețe era însă și el o greșeală, deoarece îngăduia să se arunce sămînța pentru cine știe ce frămîntări neprevăzute și să expună pe crainicul lipsit de noroc al lui Kossuth la judecata poporului.

În 5 mai se întruni, într-adevăr, o adunare mai mică în capătul Abrudului și pe urmă alta, în cadre mai mari, la Cîmpeni, unde la chemarea lui Iancu se înfățișă o mulțime nenumărată de moți. Informații despre această întrunire se găsesc numai în raportul lui Iancu, redactat de Maiorescu. Anume contradicții și împrejurări greu de admis ne dau însă dreptul să ne îndoim de sinceritatea expunerii. Prefectul Iancu a deschis deci întrunirea, prezentînd pe Dragoș și expunînd scopul misiunii sale. Acesta se urcă pe o masă și începu cuvîntarea adresată poporului cu un salut creștinesc, asigurînd pe ascultători că și el e român sincer, de un sînge și de o lege cu ei și că dorește din tot sufletul fericirea și înflorirea națiunii sale. Tălmăcind pe larg scrisoarea lui Kossuth, încheie invitînd pe lăncieri să depună armele și să aleagă o delegație pentru a prezenta doleanțele către guvernul unguresc.

Chiar de la început Dragoș fu întrerupt de ascultători. Un moț înfuriat ridică arma să tragă în el, încît, dacă nu

intervenea Iancu, episodul s-ar fi terminat tragic în piața Cîmpenilor. Dar nici vorbirea sa nu plăcu, deși era un bun orator. Graiul amestecat cu o droaie de provincialisme și maghiarisme suna ciudat pentru urechile moților, dar îi va fi revoltat îndeosebi felul său de a vedea raporturile dintre unguri și români. În raportul lui Iancu se atribuie tulburarea poporului împrejurării că Dragoș încărca cu laude pe Kossuth. S-a ocupat și de actul de detronare al dinastiei habsburgice. Neplăcerea față de întreaga expunere a deputatului Dragoș o arată îndată căpitanul Todea din Albac. Urmă apoi la cuvînt viceprefectul Boieriu, care încercă să împrăștie impresia rea ce o făcuse Dragoș. Iancu vorbi, de asemenea, încă o dată, îndemnînd poporul să cumpănească bine ce hotărăște și să nu se lase amăgit de nimeni. Centurionul Samuil Morariu puse lui Dragoș mai multe întrebări, cu intenția vădită de a-l blama. Declarîndu-se nemulțumit cu răspunsul ce-l primi, fu aplaudat furtunos de mulțime. „Zici că ești român. E adevărat ?"; întrebă el mai întîi. „Da", răspunse Dragoș. „Cum ai îndrăznit atunci, român fiind, să vii pentru a ne înșela ?", îl apostrofă cu furie centurionul. Poporul nu înțelegea, firește, că pot să existe două concepții deosebite față de pornirea dușmănoasă a guvernului. În felul său de a judeca onest, considera că primejdia nu se poate înfrunta altfel decît prin solidaritate. De aceea îi repugnă orice compromis, detestîndu-l ca o trădare de neam. Dragoș luă cuvîntul încă o dată, încercînd să convingă adunarea despre sinceritatea intențiilor sale. Făgădui ajutoare de la stat spre a lecui nevoia și mai ales transporturi de cereale. Totul este însă zadarnic. Adunarea declară că vrea pace, însă numai cu știrea comitetului și a împăratului și cu condiția ca soldații unguri să nu calce deloc în munți [1].

Încercarea de a momi poporul la pace nu reuși. În afară de Boieriu, nici un alt fruntaș din munți nu sprijini

[1] În afară de izvoarele citate cu privire la întrunirea din Cîmpeni, a se vedea și I. Ciurileanu, *op. cit.*, pp. 50—51.

stăruințele lui Dragoș, care, la întoarcere, trebui să fie condus de Iancu și de tribunul Andreica pentru a-l feri de mînia mulțimii. Nici acum însă nu se oprește pentru a pune capăt unui joc atît de riscant. A doua zi, la 6 mai, vrea să repete și la Abrud încercarea de a cîștiga bătălia. Aici populația orașului era compusă în mare parte din unguri. Încurajați de prezența deputatului lui Kossuth, aceștia strică înțelegerea încheiată în toamnă, aleg alt consiliu orășenesc și arborează pe case tricolorul maghiar. Iancu constată cu uimire această îndrăzneală cînd sosește către amiazi din Cîmpeni. Adunarea convocată se întruni pe la orele 11 în biserica unitară din pricina timpului ploios. Dragoș ținu și aici o cuvîntare, citind și interpretînd scrisoarea lui Kossuth. La sfîrșit întrebă, cum relatează o mărturie ungurească [1], dacă primesc amnistia depunînd armele. „În numele poporului" au răspuns cu „da" viceprefectul Boieriu și Șuluțiu, însă discuția s-a înveninat după aceea, prelungindu-se pînă către orele trei.

După adunare, primarul Boieriu a invitat la masă pe protagoniști, pentru a continua discuția. Dragoș își recăpătase curajul în atmosfera adunării, dominată acum de cetățenii unguri. Ridicînd un toast pentru amfitrion, îndrăzni să invite pe comeseni a goli un pahar și în sănătatea lui Kossuth. Cu un gest brusc și cu fulgere de mînie în ochi, Iancu opri această manifestație nedelicată, după care discuția se urmă mai puțin amical.

Raportul lui Iancu expune de acum desfășurarea evenimentelor în chipul următor :

„Pe cînd noi ne certam, veni de la anteposturile noastre știrea că Hatvani înaintează cu putere considerabilă spre Abrud. Eu întrebai pe Dragoș cum se poate așa ceva, deoarece armistițiul nu este denunțat și ce știe el despre acest lucru. El răspunse că nu știe nimic și nu voia să dea crezămînt curierului. Totuși s-a decis să scrie lui Hatvani.

[1] Mikó Samu, *Zalatna és Abrudbánya (Zlatna și Abrudul)*, p. 44.

Peste o oră veni un al doilea curier cu știrea surprinzătoare că Hatvani a și ajuns în hotarul Abrudului. Românii care se aflau de față întrebară îndată pe Dragoș ce înseamnă asta. El îi asigură din nou că nu știe nimic, întări însă pe onoarea sa și chiar în numele guvernului maghiar că, și în cazul de ar intra Hatvani în oraș, noi putem să fim fără nici o grijă, pentru că nu ni se va atinge nici un fir de păr din cap. Unii se liniștiră cu atît, între alții și Butetanu și Dobra, eu însă (Iancu) plecai iute de acolo și, ajungînd la cartierul meu, încălecai și alergai în galop la Cîmpeni".

Dintr-un alt izvor demn de credință știm că primul zvon despre venirea lui Hatvani s-a răspîndit cam pe la ora 4, iar la ora 6 știrea s-a verificat pe deplin [1]. Aceasta se explică prin aceea că primul zvon se întemeia pe semnalele de alarmă văzute de la distanță. El a fost confirmat prin sosirea curierului la orele șase.

După ce s-a depărtat Iancu, românii rămași au început a-l mustra aspru pe Dragoș, iar acesta, văzînd îngrijorarea pe care a trezit-o înaintarea nesocotită a lui Hatvani, s-a hotărît să-l întîmpine cu o delegație la marginea Abrudului și să-l roage ori să se întoarcă, ori să-și așeze tabăra în afară de oraș și să aștepte acolo terminarea tratativelor, care promit un rezultat fericit.

Amîndouă izvoarele reproduc în general exact episodul. Trebuie ținut seama însă că adunarea din biserică a luat sfîrșit numai pe la orele trei după-masă și că fruntașii din munți s-au dus după aceasta la primarul Boieriu spre a lua o gustare, la care s-au rostit și discursuri. Sînt mai mulți martori care își revendică meritul de a fi anunțat lui Iancu știrea aceasta surprinzătoare. Dintre toți, nouă ni se pare că unuia singur merită să-i acordăm crezămînt : fiica preotului Amos Tobias, Francisca, măritată cu

---

[1] Izvorul demn de credință e Ștefan Antonescu (*Transilvania*, 1898, p. 31).

preotul Iosif Ciura din Bucium [1]. Cînd sosi ea în Abrud, la casa părintelui său în ziua de 6 mai 1849, găsi acolo pe Dragoș, care îmbrățișa pe Iancu, pe Buteanu și pe Dobra, făgăduindu-le „ceriul și pămîntul". După aceasta Iancu s-a dus la Boieriu, unde a petrecut cam două ore. El s-a întors acasă numai seara. De astă dată locuia la popa Amos, a cărui fiică, preoteasa Francisca, după ce a aflat că vine Hatvani, l-a îndemnat să plece îndată. Ea dă sfat și prefecților Buteanu și Dobra să se îndrepteze către Bucium, dar ei nu o ascultă. Iancu aflase, prin urmare, numai pe înserate despre primejdia iminentă. Are încă timp să expedieze pe Dragoș la Hatvani, dar pleacă de îndată spre Cîmpeni, reușind să evite a se întîlni pe șosea cu armata ungurească. Plecarea lui trebuie să fi avut loc cam pe la orele 8 și jumătate seara. Buteanu, care-și făcuse bagajul între timp și se văzuse nevoit a aștepta pe tovarășul său, Vasile Moldovan, nu va mai putea să se strecoare către Cîmpeni pe drumul țării. Lui însă îi stăteau deschise încă două căi : peste Dealul Crucii la Gura Roșiei și prin Bucium la Roșia.

Dragoș pleacă astfel însoțit de primarul Boieriu, farmacistul Herold și de Iosif Crișan pentru a opri armata ungurească la marginea orașului. Lăsăm aici pe Hatvani să povestească întîlnirea în raportul scris a doua zi, 7 mai, către Kossuth [2]. „În apropierea Abrudului m-a întîmpinat primarul orașului și a venit și deputatul Dragoș, spunînd că pacea e făcută și că românii vor depune armele dușmănoase. Totodată m-au invitat să așez în tabără pe soldații mei sub cuvînt că răsculații au mare teamă. Eu am respins aceasta, declarînd că, de ar crăpa inima tuturor răsculaților, pe soldații mei, care au făcut drumul de dimineață de la 4 pînă noaptea la 11, flămînzi și setoși, nu-i

---

[1] *Observatorul* (Sibiu), 1881, nr. 45, cf. V. Moldovan, *Memorii din anii 1848—49*, p. 122.

[2] Arhiva Kossuth, 1849.

voi lăsa să doarmă, pe vreme ploioasă, sub cerul liber, şi aceasta deoarece aveam o presimţire foarte rea despre cele ce se vor întîmpla".

E limpede că Hatvani nu nutrea acum intenţii prieteneşti, ci era pornit chiar şi împotriva lui Dragoş. De aceea nu primeşte intervenţia sa. Ungurii din Abrud, veniţi în delegaţie, cer de la comandantul ungur să intre în oraş şi să-i salveze de „maltratările" la care au fost supuşi de o jumătate de an din partea lui Buteanu şi Iancu.

În răstimpul acesta Iancu era în drum spre Cîmpeni pe un cal pe care i l-a adus tribunul Begnescu. Prefecţii Vasile Moldovan şi Ioan Buteanu încearcă de asemenea să scape din oraş. Pînă să-şi adune bagajele însă, oastea lui Hatvani năpădise străzile, aşezînd pază înarmată la toate intrările. Cei doi prefecţi sînt nevoiţi a descăleca pentru a se adăposti în casa primarului şi pentru a invoca ocrotirea salvconductului acordat de Kossuth. Nu-i de loc clar de ce s-au gîndit atît de tîrziu să părăsească Abrudul dacă era verificată informaţia că armata ungurească se apropie într-adevăr. Există însă o explicaţie logică : Dragoş însuşi i-a asigurat că, în urma scrisorii expediate lui Hatvani, armata ungurească se va opri undeva în afară de zona oraşului.

Dar comandantul oastei refuză propunerea deputatului român cînd acesta se prezintă în fruntea delegaţiei orăşeneşti. Are motiv să grăbească a ocupa Abrudul în tovărăşia ungurilor, care şi-au reluat rolul de „gardişti". În cazul că silogismul nostru are o bază reală, sîntem nevoiţi a presupune că Iancu şi Buteanu nu au întrerupt cu totul firul tratativelor. Dacă, în timpul armistiţiului, Kossuth ar fi revenit, acordînd o largă amnistie, tratativele s-ar fi putut urma cu şanse pentru un acord onorabil. E foarte probabil că Dragoş a crezut ferm să-l poată convinge pe Kossuth a acorda la timp dezlegarea aşteptată. De aceea sosirea lui Hatvani va fi şi pentru el o lovitură grea, care trebuia să-l readucă la realitate. În loc însă de a pune capăt discuţiilor, devenite acum inutile, el se întoarce la

Abrud, anunţînd „că ungurii vin într-adevăr, dar că nimănui nu i se va întîmpla nimic". Persistă deci în rolul de negociator. Prin aceasta confirmă bănuiala fruntaşilor români că au fost înşelaţi de Kossuth, trimiţîndu-le un deputat pentru a trata pacea şi luînd măsuri ca în acelaşi timp să fie surprinşi de o armată care urma să ocupe munţii lăsaţi fără pază. O parte dintre lăncierii din Abrud au reuşit să se strîngă încă în cursul nopţii, sub conducerea lui Dumitru Corvin, şi să treacă printre posturile duşmane spre Cîmpeni [1].

Buteanu, care a încercat să se refugieze, ar fi izbutit a părăsi Abrudul dacă nu intervenea întîrzierea fatală a tovarăşului său, prefectul Vasile Moldovan. Cînd se văzu împresurat din toate părţile de armata ungurească şi cînd constată că potecile care porneau din Abrud erau bine păzite de străjile duşmanului, prefectul Zarandului se întoarse în cartierul lui Dragoş, unde găsi întruniţi pe fruntaşii români care căutau a se pune sub scutul cuvîntului de onoare al lui Kossuth. O penibilă tăcere stăpînea atmosfera camerei în care Dragoş era ţinta atacurilor ce-l loveau din toate părţile. Prefectul Dobra, Boteanu (din Cluj), viceprefectul Nicolae Mureşanu, tribunii Boieriu, Andreica, N. Begnescu, Alexandru Arpadi, Simion Moga, Molnar, precum şi emigranţii munteni Adrian şi Racoviţă (Viţian), au fost martorii scenei ce urmă.

Schimbul de cuvinte dintre Buteanu şi Dragoş în acest moment critic l-a reprodus, patruzeci de ani mai tîrziu, Vasile Moldovan, fostul tovarăş al prefectului din Zarand [2]. Amintirile sale sînt însă puternic înrîurite de atmosfera creată de insucesele politici româneşti nu numai în epoca absolutismului austriac, dar şi pe vremea noilor guverne

---

[1] I. I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu şi a camarazilor săi*, Bucureşti,1931, p. 34.

[2] V. Moldovan, *Memorii* etc., pp. 120 şi urm.

„constituţionale“ ale ungurilor „liberali“. Bătrînul luptător caută să înlăture cu orice preţ bănuiala că Iancu şi Buteanu erau înclinaţi a încheia înţelegerea cu Dragoş. De aceea dramatizează conflictul ce trebuie să fi avut loc între cei doi oameni politici şi atribuie lui Buteanu vorbe grele atît la adresa lui Dragoş, cît şi a lui Kossuth. Cu atît mai vîrtos trebuie să admitem că Buteanu nu a menajat cîtuşi de puţin pe mesagerul lui Kossuth. Pentru încălcarea armistiţiului îl învinuieşte însă de-a dreptul pe guvernatorul ţării, „care şi-a pătat numele şi onoarea naţiunii sale“. La invectivele acestea voia să dea replică Dragoş cînd se deschise uşa şi intră Hatvani, urmat de patru ofiţeri unguri. Atunci deputatul român se adresă către comandant :

„Aşa-i, domnule maior, că nimeni nu va compromite pe Kossuth ?“

„Nu“, fu răspunsul rece al acestuia.

După aceasta prefecţii şi tribunii părăsiră unul cîte unul locuinţa lui Dragoş, liniştiţi întrucîtva de răspunsul scurt al comandantului ungur. Întrebarea pusă de Dragoş se referea, evident, la salvconductul oferit de Kossuth fruntaşilor români.

Buteanu se întoarse, între cei din urmă, la cartierul său. A doua zi va fi invitat de către Hatvani la o întrevedere. Pe dealurile care înconjură Abrudul se iviseră în grupe tot mai mari cetele lui Iancu. Comandantul ungur face pe Buteanu răspunzător de cele ce s-ar putea întîmpla. Îl pune apoi sub pază şi mai pe urmă îl arestează. Toate încercările de evadare vor da greş şi eroul nostru e silit astfel să asiste ca martor mut la bătălia ce se dă în zilele următoare pînă la 10 mai, cînd Hatvani izbuti să părăsească în fugă Abrudul.

În cel dintîi raport trimis de Hatvani preşedintelui ţării după ce a pătruns în munţi, citim următoarele [1] : „Am expus în scrisoarea mea de ieri motivele care m-au determinat să atac Abrudul, în conformitate cu instrucţiunile primite, pregătit la bine sau la rău, fără să mai aştept sfîrşitul tratativelor deputatului Dragoş“.

Recunoaşte, prin urmare, că a primit ordin să atace Abrudul în timp ce aici continuau încă tratativele. De la cine ? De la guvernator, fireşte. Nimeni altul nu ar fi îndrăznit să treacă peste voinţa lui Kossuth într-o chestiune pe care dînsul a îndrumat-o. Raportul din 6 mai, menţionat de Hatvani, nu se cunoaşte, dar avem la îndemînă răspunsul către Dragoş, scris la 10 mai, în care refuză armistiţiul cerut pentru un răstimp de 48 de ore, adăugînd că a dat ordin să se continue cu grabă operaţiile militare. Acest prim ordin îl primise Hatvani înainte de 5 mai, după ce locotenent-colonelul Csutak părăsise Zarandul spre a se prezenta la ancheta întreprinsă împotriva lui de minister [2].

Noul „comandant al trupelor libere şi al oastei“, Emeric Hatvani, nu era ofiţer de carieră, ci avocat, o figură binecunoscută în lumea politică maghiară.

În primăvara anului 1848 tipărise o broşură, pledînd cu multă căldură cauza poporului român [3]. La aceasta a fost îndemnat de faptul că a stat mai mult timp în Banat, unde a avut ocazie să cunoască de aproape pe ţăranul nostru. Zugrăvind în culori întunecate starea materială şi morală a poporului, nu se sfieşte a recunoaşte că vina de

[1] Arhiva Kossuth, nr. 74, ad. nr. 6 997 din 1849 (raportul lui Hatvani din 7 mai).

[2] Materialul de informaţie se găseşte în studiile citate în capitolul precedent. Vezi îndeosebi *Die Romänen der österr. Monarchie*, vol. II, p. 34 şi urm.

[3] *Szózat az oláh faj ügyében (Cuvînt în cauza neamului românesc)*, Pesta, f.a., pp. 2—23.

căpetenie pentru mizeria și pentru înapoierea culturală a țăranului român o poartă guvernele feudale ungurești. Cerea, de aceea, reforme potrivite. La Debrețin, Hatvani nu pare a fi popular, cu toate că și-a inaugurat aici propaganda, recrutînd voluntari pe seama cetei sale de gardiști. Nici în Bihor nu a lăsat prea multe simpatii [1]. Dornic a ieși în evidență, el și-a strîns pînă în primăvara lui 1849 o formație de oameni înarmați cu care a fost trimis în Zarand sub comanda lui Csutak. „Cetele mobile" erau destinate anume a face serviciu în regiunile cuprinse intens de revoluția română. Rămas comandant interimar pînă la sosirea unui ofițer activ, nenorocul îl paște să ia chiar el instrucțiile primite cu privire la comportarea din timpul tratativelor. Dragoș convenise cu Csutak asupra armistițiului, nu însă cu Hatvani. Acestuia îi surîde deci să plece spre Abrud în credința că a sunat, în fine, ceasul gloriei sale. Ceata înarmată din Brad nu era prea numeroasă. Hatvani nădăjduia însă că va reuși să dea lovitura, grație elementului de surpriză. El porni la 6 mai, dimineața pe la orele 5, cu o forță armată care reprezenta totuși ceva mai mult decît cetele moților: o companie din legiunea germană, o companie de soldați din batalionul al 16-lea, trei companii din cetele sale mobile, o companie din formația lui Csanády, altă adunătură de voluntari, ca și cei 70 de oameni din detașamentul lui Reviczky. Un tun de trei funți și două tunuri de cîte doi funți, precum și 40 de husari completau această forță armată [2].

Înaintarea a reușit să se execute în condiții peste așteptare de favorabile. Lăncierii de la Mihăileni, vreo 600—700, n-au fost în stare să opună rezistență. Încrezuți în

[1] Alföldi Hirlap (1849, p. 18) remarcă faptul că Hatvani s-a prezentat în Debrețin în tribuna oratorilor, la o întrunire patriotică, cu țigara în gură, iar Hegyesi M. (*Biharvármegye 1848—49-ben*, p. 146) spune că în Bihor „s-a comportat josnic" și că la începutul lui martie 1849 s-a ordonat anchetă împotriva lui.

[2] Cf. lucrarea noastră *Ioan Buteanu*, p. 70 și urm. și Bölöni Mikó Samu, *Zalathna és Abrudbánya*, p. 44 și urm.

termenii armistițiului convenit amical, ei slăbiseră paza. Străjile lor se adresează în zadar către Hatvani să nu calce armistițiul; trupele ungurești își fac loc cu arma, gonind în codru ceata de români. Hatvani îi tratează ca dușmani și e mîndru că a izbutit să-i pună pe fugă. De-a lungul drumului pînă la Abrud, doar ici-colea mai întîmpină rezistență. Pîlcurile răzlețe de lăncieri se retrag de acum surprinse, anunțînd doar prin semnale apropierea dușmanului. După-amiază pe la orele patru se aflase știrea în Abrud, însă nimeni nu voia să dea crezare semnelor desperate care se puteau desluși din focurile aprinse pe culmi. Așteptat la porțile orașului de populația ungurească, Hatvani intră în Abrud seara între orele 10 și 11. „Între români —scrie el a doua zi — domnește o liniște mormîntală; n-am văzut nici pe unul alături de mine". Trupa sa rămase peste noapte în bivuac în mijlocul pieței, așezînd de îndată străji întărite la toate ieșirile. A doua zi se apucă să dezarmeze pe români, arestînd în același timp pe Ioan Buteanu, Petru Dobra și chiar pe primarul Ioan Boieriu, cum și pe doi preoți români. Primarul fu eliberat la intervenția ungurilor din oraș. Hatvani își dă pe față de acum intențiile dușmănoase, nu ține seamă de salvconductul lui Kossuth, pătrunde în casele oamenilor, jefuiește și pîngărește. Cînd un biet om slab la minte, Crișănuț din Roșia, figură cunoscută pe străzile orașului, ridică amenințător pumnii, soldații îl căsăpesc îndată în văzul lumii. Atmosfera nu se schimbă nici după ce ungurii țin o adunare în mijlocul pieței. Nu s-a găsit nici un glas cuminte care să dea avertismentul cuvenit voinicosului comandant. Doar Dragoș mai stăruia a-l potoli, repetînd într-una că românii sînt gata a depune armele și că Iancu însuși „ar fi prestat jurămînt de fidelitate" în cursul adunării de duminică. Hatvani însă refuză a da ascultare unor asemenea asigurări și crede ceea ce aflase încă în 7 mai prin iscoade: că Iancu își strînge lăncierii la Cîmpeni și vrea să se unească cu prefecții Balint și Axente.

În aceeași zi, Iancu ocupase, într-adevăr, înălțimile care domină șoseaua dintre Abrud și Cîmpeni, primejduind comunicația dintre Hatvani și detașamentul de soldați trimiși la Roșia. Comandantul maghiar afirmă că garnizoana din acest orășel a trimis-o acolo la cererea locuitorilor unguri. O mare greșeală, fără îndoială, să expui o unitate redusă ca forță la primejdia de a fi încercuită de cetele române. Semnele de dușmănie sporesc astfel din ceas în ceas, alimentate de zvonurile tot mai îngrijorătoare ce răzbat din Abrud. La 8 mai, după ce izbuti a-și strînge lăncierii la Cîmpeni, Iancu hotărăște să atace pe Hatvani, pentru a nu-i îngădui timp să-și atragă ajutoare mai masive. Adresîndu-le mai întîi o cuvîntare inimoasă, el împărți cetele de moți în șase coloane, arătînd fiecăruia locul său. Atacul avea să se desfășoare de-a lungul șoselei care duce de la Cîmpeni prin Abrud spre Zlatna. La dreapta, pe dealul Știurțului, s-a postat bravul viceprefect al lui Buteanu, preotul Simion Groza din Rovina Zarandului ; la Cernița au luat poziție tribunul Nicolae Corcheș și primdecurionul Iambor. Ceva mai departe, dincolo de șoseaua care se îndreaptă din Abrud către Brad, deasupra morilor lui Circa, înălțimile au fost ocupate de tribunii Clemente Aiudeanu și Rusu. La aripa stîngă coloanele s-au așezat în chipul următor : pe dealurile dinspre Roșia gloatele tribunului Mihail Andreica ; în fața Abrudului, la Surupostu, moții din Bucium în frunte cu tribunul Faur. Celelalte înălțimi, în apropierea șoselei către Cîmpeni și în fața tribunilor Aiudeanu și Rusu, au fost ocupate de ceată cea mai puternică, pusă sub comanda fostului prefect de pe Cîmpie, popa Nicolae Vlăduțiu. În fine, Axente Sever, care se afla cu tabăra în apropierea Zlatnei, fu rugat să închidă, la Dealul Mare, drumul spre Abrud.

Printr-un plan pe cît de simplu, pe atît de ingenios, dușmanul se trezi închis ca într-o cușcă de fier. Observînd primejdia, Hatvani încearcă îndată să se asigure de șoseaua dinspre Brad. Compania Reviczki primi însărcinarea să

ocupe defileul de la Buceș. Ea se lovi însă de cetele lui Aiudeanu și Corcheș, printre care ar fi urmat să-și facă loc, și fu nevoită a se retrage din nou în oraș după o luptă înverșunată, aducînd cu sine și tunurile. Bătălia a fost însă în ziua aceasta mai sîngeroasă la aripa stîngă către Roșia. Hatvani sporise aici cu încă o companie detașamentul trimis în ajun, la care se vor adăuga și ungurii localnici. Cînd aceștia observă că sînt împresurați, grăbesc să anunțe pe Hatvani. Ștafetele trimise au fost însă interceptate una după alta. În deznădejdea din urmă, detașamentul din Roșia va îndrăzni să atace pe tribunul Andreica, socotind că-și poate deschide cale spre Abrud. Dar Andreica nu era chip să poată fi clintit din loc. De cinci ori în șir au fost repetate aceste atacuri, cu o înverșunare ce creștea mereu. Spre seară, ceata lui Andreica se avîntă cu toată furia asupra dușmanului și-l pune pe fugă. O companie de a lui Hatvani cade în capcană și plătește preț scump. Cei care au reușit să scape s-au întors la Roșia ; unii au scăpat cu fuga în întunericul nopții, alții și-au căutat refugiul în mine sau în casele din oraș, unde au fost măcelăriți o dată cu nefericiții „gardiști" neînarmați. Doar o ceată neînsemnată a izbutit să se strecoare pînă în Abrud. Către miezul nopții vîlvătaia focului din Roșia se putea observa din tabăra ungurească. Hatvani fu cuprins de furie în așa măsură, încît porunci să fie împușcați în piață mai mulți români, între care și tribunul Molnar. Ungurii au pierdut vreo 300 de morți în bătălia de pe dealurile Roșiei și în cursul luptelor de stradă desfășurate în acest oraș.

În dimineața zilei de 9 mai, Avram Iancu ține sfat cu prefecții Balint, Vlăduțiu și cu tribunul Nicolae Corcheș. Ei hotărăsc să întreprindă un atac general în după-amiaza aceleiași zile. La ora trei după-masă, Andreica începu într-adevăr atacul. El se avîntă cu atîta curaj asupra dușmanului, încît izbuti în mai puțin de un ceas să-l fugărească pînă la marginea orașului și să ocupe o înălțime în fața Abrudului. Celelalte trei coloane de la aripa dreaptă se

apropiau, de asemenea, luptînd. Hatvani se văzu atunci nevoit a retrage una cîte una trupele împinse înainte. Bătălia o comanda Iancu, urmărind cu atenție toate fazele ei. Alerga personal în punctele unde focul dușmanului i se părea mai primejdios, îmbărbăta și împărțea porunci. Aflînd că ofițerul împărătesc, căpitanul Ivanovici, atașat pe lîngă prefectul Vlăduțiu, ezită a conduce ceata spre atac și prin aceasta pune în primejdie întregul plan, se duse în poziție și dădu ordin popei Vlăduțiu să înceapă înaintarea. Pornesc deci întîi vînătorii și, cu focurile lor bine țintite, reușesc a respinge pe trăgătorii dușmanului. În clipa aceea trupa de căpetenie a lui Hatvani, luîndu-și inima în dinți, încearcă un contraatac furtunos împotriva cetelor din centru. Vînătorii rezistă cu bravură fără a se urni din loc. Strașnicul prefect de pe Cîmpie, un munte de om, se aruncă atunci în fruntea lăncierilor asupra grosului trupei dușmane. Asaltul susținut de două cete, care înaintau ca un vîrtej, clatină rîndurile lui Hatvani și îl constrîng să caute de acum adăpost între zidurile orașului, fără a mai putea să întrebuințeze cele trei tunuri.

Raportul lui Hatvani înfățișează altfel cursul bătăliei, dar confirmă rezultatul : „Lupta a fost măreață“, exclamă acest poltron [1], care se credea comandant acoperit de glorie: „Am respins și urmărit pe români în toate punctele, pricinuindu-le pierderi mari. Fiecare asalt proaspăt ce-l întreprindeau ne recolta cîte o biruință nouă. Am avut convingerea pînă noaptea tîrziu că această zi va constitui gloria războiului nostru pentru neatîrnare, deoarece, pe cînd noi abia dacă pierdusem zece oameni, toate poienile s-au acoperit cu cadavrele rebelilor. Pierderile noastre se ridică la 17 soldați și 2 ofițeri, dar în partea dușmanului au căzut mai mult ca două mii de oameni. Înnoptîndu-se, poporul acesta sălbatic deveni mai curajos. Repeta necontenit atacurile. Trupa împrăștiată în jurul orașului se ținea

[1] Arhiva Kossuth, nr. 75 ad. nr. 6 996 din 1849 (raportul lui Hatvani din 9 mai).

însă eroic, respingînd cu foc neîntrerupt pe dușmanul foarte numeros. Fără a slăbi din puteri, se îndîrjise într-atîta, încît spre dimineață, isprăvind cartușele, ar fi fost în stare să se opună rebelilor numai cu baioneta. Cugetînd, totuși, că o armată puțintică și obosită tot nu va izbuti să reziste unei mase de cel puțin 30 000 capete, dintre care 10 000 înarmați cu puști, după ce am luat cu mine pe ungurii din oraș, am dat, dimineața orele patru, ordin de retragere“.

Cifrele lui Hatvani sînt, firește, exagerate, deoarece numărul celor căzuți din rîndurile românilor a fost mult mai redus. Căpitanul Ivanovici vorbește de 2 morți și 7 răniți, ceea ce trebuie să fie iarăși inexact. Toată oastea lui Iancu nu dispunea de cît de vreo 1 200—1 300 de puști, iar tribunul Andreica a condus în această bătălie, o știm sigur, doar 50 de pușcași și 300 de lăncieri.

Retragerea lui Hatvani [1] pe ploaie și negură va fi de asemenea un dezastru. Trăgătorii săi din pozițiile înaintate, tăiați de grosul trupei, au fost abandonați în voia soartei. Armata ungurească urma să se strecoare, de o parte, printre coloanele tribunilor Corcheș și Olteanu și ale primdecurionului Iambor, iar de cealaltă parte printre cetele tribunilor Aiudeanu și Rusu. Nu era chip a-și asigura înaintarea decît luptînd la fiecare pas, spre a împrăștia rîndurile îndesate ale lăncierilor. Totuși Hatvani reuși a menține disciplina între soldații săi, scăpînd astfel către Brad. Iancu nu-l urmărește de astă dată decît pînă în dealul de la Cernița, în afară de zona orașului. Aici convoiul se rupe în două, atacat de lăncieri. O mare parte a locuitorilor maghiari care se atașaseră armatei în retragere au fost nevoiți a se întoarce la Abrud sau, cum informează Hatvani, a se ascunde în tufișul de pe coaste. Victimele cele mai numeroase vor fi secerate în învălmășeala retragerii, din moment ce s-au desfăcut rîndurile nenorociților fugari.

[1] *Studii și documente*, vol I, nr. 133, p. 180.

Au căzut însă mulţi şi între zidurile oraşului, după ce au pătruns aici lăncierii clocotind de mînie.

Pe tot parcursul pînă la Buceş, Hatvani a găsit defileele astupate cu baraje. Satele „răsculate" îl tratau cu duşmănie, încît retragerea s-a efectuat în condiţii deosebit de anevoioase. Intrarea lăncierilor lui Iancu în Abrud n-a avut loc îndată, în zorii zilei, ci în orele de dimineaţă. Pare că şi soldaţii rămaşi în urmă din expediţia lui Hatvani s-au retranşat în oraş, încercînd să se apere împreună cu garda ungurească din localitate. Cînd rezistenţa lor se nărui, cetele române dau năvală, omorînd şi devastînd totul în calea lor. Prefecţii şi tribunii vor fi prea slabi ca să poată pune frîu năprasnicei dezlănţuiri de patimi. Abrudul luă foc, şi dacă nu sosea Axente către orele 11 cu cetele sale, care nu luaseră parte în luptă, oraşul din munţi s-ar fi prefăcut în scrum. Familiile ungureşti care au căutat adăpost în case româneşti au scăpat cu viaţă. Curţile tribunului Ioan Şuluţiu şi mai ales ale preotului Amos Tobias erau pline cu aceşti nenorociţi, asiguraţi deplin după ce sosi şi Iancu de la cartierul său.

„Craiul Munţilor", cum îl numeşte în ironie Hatvani, culese astfel cea dintîi mare biruinţă. Cetele s-au luptat vitejeşte, dispreţuind moartea. De aceea nu are loc nici o defecţiune, iar cetele oastei din munţi par a fi fost conduse toate de un gînd unic. Căpitanii au luptat în tot locul în fruntea cetelor. Îndeosebi s-au distins tribunul Andreica şi popa Groza. „Gloria zilei îi revine însă mai cu seamă prefectului Vlăduţiu, care a hotărît izbînda", încheie Iancu însuşi [1].

Bucuria triumfului o tulbură doar lipsa de la apelul nominal al celor doi prefecţi : Buteanu şi Dobra.

Hatvani adăugă în raportul din 11 mai observaţia [2] : „Unul dintre şefii prinşi ai rebelilor, cu numele Dobra, care

---

[1] *Die Rom. der österr. Monarchie*, vol. II, p. 40.

[2] Arhiva Kossuth, nr. 76, ad. nr. 6995 din 1849 (Brad, 11 mai 1849).

intenţiona în această noapte tristă să evadeze sărind pe geam, a fost tăiat în bucăţi pe stradă". Tragica moarte a prefectului Petru Dobra nu s-a petrecut însă în chipul acesta. Înfometat timp de trei zile, el a fost împins de către santinele să sară în stradă pentru ca să fie omorît de plebe. Dar nu plebea l-a omorît, ci soldaţii, şi încă din ordinul lui Hatvani, care recunoaşte pe jumătate faptul, justificîndu-l cu rolul deţinut de Dobra la devastarea Zlatnei. Cărturarii români din Beiuş acuză la 23 mai 1849 de-a dreptul pe Hatvani că a dat ordin să fie împuşcat prefectul de la Zlatna [1]. În justificarea adresată lui Kossuth, maiorul pomeneşte de „amnistia" acordată lor de către deputatul Dragoş în temeiul unei „pretinse împuterniciri". Dar e cu neputinţă să nu fi arătat deputatul român textul ordinului de liberă-trecere semnat de Kossuth în alb pentru toţi care discută încheierea păcii. De ce confundă atunci Hatvani aplicarea amnistiei cu dispoziţiile clare ale unui „salvconduct" acordat sub semnătura preşedintelui ţării şi pe cuvîntul de onoare al naţiunii maghiare ? Desigur, numai pentru a se sustrage unei îndatoriri elementare şi pentru a justifica săvîrşirea unui act nedemn.

Petru Dobra nu poate fi făcut răspunzător pentru îngrozitoarea baie de sînge de la Zlatna şi Petrunjari. Avocat distins, el este un devotat apărător al poporului de iobagi istoviţi de corvoada muncilor. În vara anului 1848 a stăruit săptămîni de-a rîndul pe lîngă Kossuth să rezolve în spirit liberal plîngerile justificate ale moţilor. Şaguna îl propune membru în comisia de unificare, guvernul însă nu-l agreează. După incidentul sîngeros de la Gioagiu, asistă în comisia de anchetă, apărînd pe ţărani. În iarna anului 1848—1849 discută politică cu Golescu-Albul, cu Iancu şi Buteanu. E unul dintre cei mai reprezentativi fruntaşi din munţi ; deşi nobil de obîrşie, totuşi un om al poporului, legat strîns de Iancu şi Buteanu. La invitaţia lor a luat parte la discuţiile cu Dragoş, încadrîndu-se cu desăvîrşire

---

[1] Arhiva Kossuth, ad. nr. 7 623 din 1849.

în linia de conduită politică a acestora. Moartea lui năprasnică e o mare pierdere pentru națiunea sa. Vederea cadavrului ciopîrțit îi va înfuria însă pe moți în așa măsură, încît doar grație lui Axente și legiunii sale a fost cruțat Abrudul în acea zi de totală nimicire.

DRAMA LUI DRAGOȘ

În zorii dimineții de 10 mai o umbră de om se strecura pe străzile Abrudului : deputatul Ioan Dragoș. El încercase să fugă împreună cu armata lui Hatvani, dar, ajuns în focul ucigător din strîmtoarea Cerniței, se văzu nevoit a se întoarce în oraș. Revenea cu o coloană întreagă de unguri care renunțaseră să însoțească oastea bătută. În clipele lungi pînă să găsească adăpost, Dragoș va fi resimțit mai mult decît neputincioasa amărăciune a dezastrului. Știa acum că ceasul răfuielilor nu e departe, că trebuie să răspundă pentru fapta sa. Dar mai păstra încă o rază de speranță. Aparențele vorbesc toate împotriva lui, realitatea dezminte în chip evident bunele sale intenții. Cine știe, Iancu îl va apăra, poate, de furia mulțimii. Această mulțime de oameni necăjiți, foști iobagi ai „domnilor" și ai fiscului, deopotrivă de lacomi și de haini, simțea instinctiv că i se pregătește o cursă, că-i ademenită cu vorbe dulci de pace pentru a fi lovită într-ascuns de dușmanul neiertător. Șapte zile a luptat Dragoș din răsputeri împotriva norului de neîncredere pe care o întîmpina la fiecare pas. Nici după intrarea în oraș a trupelor lui Hatvani n-a renunțat să creadă că e cu putință încă realizarea păcii. Acum însă va trebui să-și dea seamă de toate temeiurile pe care și-a clădit acțiunea și, recunoscînd că a greșit, să facă apel la generozitatea fruntașilor din munți. Un lucru îl știa foarte bine : că mulțimea nu-l înțelege și nici nu-l iartă. De departe, focul de la Cernița slăbise, dar acum se auzeau

tot mai deslușit strigătele de bucurie ale lăncierilor care năvăleau în Abrud din toate părțile.

Drama lui Dragoș, ale cărei proporții azi abia dacă le putem bănui, se descifrează însă limpede din actele vremii. Ea începe în ziua de 2 mai, cînd s-a hotărît să plece la Abrud cu toate că nu obținuse asigurări precise de amnistie, iar armistițiul i se refuzase. Toate mărturiile românești sînt de acord a arăta că a lăsat pe munteni să se bizuie pe menținerea armistițiului în tot cursul tratativelor. A crezut, admitem, că poate ajunge la rezultat în timp scurt, în care caz nu ar fi riscat totul. Mai ales în lipsa unei amnistii clare, tratativele vor întîrzia. Iancu și confrații săi sînt destul de cuminți a nu se precipita fără nici o garanție în brațele dușmanului. Cum însă, cînd a primit oferta să discute cu un împuternicit al lui Kossuth, ei urmăreau și țelul de a cîștiga timp, tratativele au continuat pe riscul lui Dragoș. Sosirea bruscă a lui Hatvani a clarificat de acum pozițiile. Iancu a înțeles că era să cadă victimă a încrederii avansate cu prea multă ușurință și s-a îndepărtat destul de timpuriu spre a relua lupta. Dragoș a fost de asemenea suprins neplăcut primind vestea că armata maghiară se apropie. El încearcă să-l convingă pe Hatvani să se oprească pe loc, dar nu izbutește. Simte că noul comandant îl tratează neamical, disprețuind asigurările ce le articulează și chiar hîrtiile lui Kossuth. Ce mai spera de acum ? Nimic, firește, decît să-și considere încheiată misiunea și să se retragă de pe teren. Dacă ar fi procedat astfel în seara de 6 mai, evenimentele tragice care au urmat nu s-ar fi putut opri, e drept, în desfășurarea lor, dar ar fi scăpat cu viață cel puțin Dobra, Buteanu și tribunul Molnar. Dragoș însă nu s-a hotărît nici de astă dată să curme un joc care-l poate costa viața. Continuă să se considere în misiunea acordată de guvernatorul țării, la a cărui protecție apelează chiar și în fața lui Hatvani.

Deși conștient acum că autorul acestei lovituri e Kossuth și că ea a fost prevăzută din chiar momentul cînd

l-a împuternicit să negocieze, rămîne consecvent alături de guvernul maghiar și nu se desolidarizează de el nici măcar în cercul patrioților români.

La 6 mai, seara la ora nouă, Dragoș trimite o ștafetă lui Iancu pentru a-l determina să revină la Abrud. Întors din Abrud-Sat, unde a întîmpinat pe Hatvani, aflase că Iancu a plecat la Cîmpeni. Buteanu, Vasile Moldovan și alți fruntași, care n-au izbutit să urmeze pilda lui Iancu, erau întruniți în casa primarului, la cartierul lui Dragos. Față de reproșurile pe care fu nevoit să le suporte, deputatul român nu a fost în stare să le dea alte asigurări decît cele cuprinse în hîrtia lui Kossuth. „Nu poate să existe, nu există în Ungaria un fiu atît de netrebnic, încît să se încumete a călca o garanție acordată în numele țării". Aceste cuvinte le-a așternut și pe hîrtia expediată lui Iancu, în care-l provoca să revină, deoarece îndepărtarea sa dă loc la diferite bănuieli [1].

Tonul în care e concepută această scrisoare confirmă părerea că în ziua aceea se stabilise un fel de înțelegere și cu Iancu. A doua zi Dragoș i-a comunicat [2] lui Hatvani că „Iancu a prestat în adunare jurămîntul de fidelitate ungurilor și a făgăduit depunerea armelor". Nici o mărturie românească nu confirmă acest fapt. Iancu spune că după adunarea din Cîmpeni — din 5 mai — cîteva comune obosite de război s-au declarat gata de a depune armele, ceea ce au și executat. Mai tîrziu au revenit la datorie și s-au luptat curajos. Dintr-o scrisoare a lui Dragoș către Hatvani aflăm că locuitorii din Cîmpeni și Bucium, sub conducerea preoților Nicolae Fodor și Iosif Ciura, ar fi declarat că vor depune armele [3].

La 7 mai Dragoș adresează un apel către populația românească din munți [4] pentru a o convinge să depună

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 91.
[2] Arhiva Kossuth, raportul lui Hatvani din 7 mai.
[3] *Ibidem*, nr. 75, ad. nr. 6 996 din 1849.
[4] *Transilvania*, 1890, p. 50.

armele, „întru mărturisirea păcii și supunerii către țară și ocîrmuire". Se miră că ungurii au găsit la Mihăileni și Buceș „loagăre cu mînă armată". Neagă deci că s-ar fi învoit la un armistițiu, cu toate că faptul apare confirmat în afară de orice îndoială prin scrisoarea lui Csutak de la 26 aprilie și prin mărturisirea proprie cuprinsă în adresa către Kossuth din 2 mai. „Cătanele — spune el — s-au cărat la Abrud întru aceeași nădejde că toți veți depune armele". Nici această afirmație nu corespunde adevărului, căci el știa că armata primise ordin să surprindă pe moți chiar în toiul tratativelor. Apoi e cu neputință să nu fi aflat despre luptele care s-au dat de-a lungul șoselei pînă la Abrud. Refuză deci să ia act că incursiunea lui Hatvani constituie un act de ostilitate, după care nici un fel de negociere nu mai e posibilă și, afectînd o grijă părintească, îndeamnă pe oameni să nu asculte de „amăgitori nebuni", ci să depună îndată armele.

La 8 mai Dragoș trimite a doua scrisoare lui Iancu, căutînd să-i explice incidentul de pe șoseaua Roșiei [1]. Honvezii atacaseră un convoi de căruțe ale moților care veneau spre Abrud, silindu-le să se întoarcă din drum. Unii credeau că aceste căruțe transportau armele expediate de Iancu spre a fi depuse și că s-a făcut o greșeală ireparabilă atacîndu-se oamenii lui. Admițînd zvonul, Dragoș explică eroarea și invită încă o dată pe Iancu să vină la Abrud pentru a pune capăt acestei situații, care „este acum urîtă și lui Dumnezeu și oamenilor". Iancu răspunde de astă dată prompt [2], în aceeași zi, pentru a-și exprima toată revolta sufletului. Fapta lui Dragoș o consideră abominabilă, refuză de a mai avea vreo legătură cu el, iar pe unguri îi va trata iarăși numai „cu mînă armată". Prin urmare, nu se identifică cîtuși de puțin cu intențiile ce i

[1] *Studii și documente*; vol. II, nr. 93.
[2] *Ibidem*, vol. II, nr. 92. Trebuie însă datată în 8 mai, cum notează Papiu-Ilarian în actul de la Academia Republicii Socialiste România.

se atribuie și osîndește „inconștiența“ lui Dragoș. Mai bine răbdă orice tortură de la diavolii acestei lumi decît să se învoiască cu oricine la sugrumarea principiilor de umanitate.

Cuvîntul autentic al lui Iancu înlătură orice îndoială cu privire la partea ce a luat-o în negocierea păcii. El vede acum clar că intenția lui Kossuth este de „a sugruma“ orice dorință de libertate a națiunii. Dar guvernatorul nu face decît să sape mormîntul țării sale, în care operă e ajutat de Dragoș. Rolul acestuia în raport cu românii e atît de odios, adăugă Iancu, încît va fi condamnat nu numai de oameni, ci și de Dumnezeu.

Primind scrisoarea, Dragoș îi aduce la cunoștință lui Hatvani [1] că Iancu nu mai vrea să se împace, ci preferă lupta „pe viață sau moarte“. Cu ce sentimente va fi asistat oare împuternicitul lui Kossuth la această luptă? Cum se explică faptul că s-a întors de la Cernița din nou la Abrud? Ce putea nădăjdui de la Iancu?

Prefectul Vasile Moldovan l-a întîlnit încă în dimineața zilei de 10 mai. Întîi s-a dus la casa tribunului Ioan Șuluțiu. Adăpostul de aici nu i se va fi părut prea sigur, fiind încărcat de lume ungurească. După aceasta s-a îndreptat la cartierul din Abrud al lui Iancu, la casa lui Simionuț Șuluțiu.

Acesta va povesti fioroasele amănunte ale execuției sumare ce i s-a aplicat lui Dragoș. Tribunii Teodor Teoc și Ioan Corcheș au intrat în casă și au întrebat unde-i Dragoș. Șuluțiu a răspuns că se află acolo. Ei au stăruit să-l scoată din ascunziș, că, de nu, aprind casa. Dragoș se văzu atunci nevoit să se arate. Cei doi năvălesc îndată asupra lui, îl percheziționează și îi iau tot ce avea de preț asupra lui. Apoi îl duc pe terasa casei, unde cade străpuns de lăncile moților și lovit de securile lor. Simionuț Șuluțiu

[1] Arhiva Kossuth, nr. 75, ad. nr. 6 996, din 1849.

spune că în hărțuiala din casă ar fi intervenit și Andreica[1]. Tustrei au fost, evident, însărcinați să aresteze pe Dragoș. Tot ce a povestit, prin urmare, Iosif Sterca Șuluțiu, despre moartea năprasnică a lui Dragoș nu-i decît o mistificare a adevărului istoric [2].

Rolul lui Dragoș însă nu se poate preciza ținînd seamă doar de ce știe generația de la 1848. Actele ce au ieșit la iveală în ultima vreme îl justifică în mare măsură. Dacă i se poate reproșa un oarecare oportunism în cursul carierei sale politice, ideea că cele două popoare, român și maghiar, trebuie să combată cu puteri unite forțele reacțiunii și absolutismului Habsburgilor îl înalță mai presus de orice suspiciune. Nu există nici un motiv a ne îndoi de sinceritatea convingerii sale, pentru care a plătit un preț atît de scump. Acțiunea lui Bălcescu va urmări același obiectiv după numai cîteva săptămîni. Asumîndu-și însă rolul de mediator între guvernul revoluționar maghiar și Avram Iancu, Dragoș s-a încrezut cu prea multă ușurință în cei ce i-au dat mandatul de a negocia. Întemeiat pe cuvîntul lui Kossuth, el nu s-a oprit la Brad, în ziua de 2 mai, pentru a aștepta lămuririle guvernatorului atît în ce privește armistițiul, cît și amnistia. A venit la Abrud cu mîinile goale și a săvîrșit greșeala să afirme că decizia lui Kossuth nu poate fi decît favorabilă. Cînd s-a trezit în prezența lui Hatvani, nu i-a mai fost cu putință să se retragă. Comandantul maghiar îl va trata cu neîncredere, în timp ce el își dă perfect seama că moții îl privesc acum cu toată dușmănia.

Prietenii de la Beiuș au încercat să-i apere memoria, adunînd un bogat material de informație și cerînd lui Kossuth să ancheteze și să pedepsească după cuviință pe

[1] Depoziția lui Simionuț Șuluțiu, în iulie 1850, în fața autorităților: act aflător la Arhivele Statului Cluj, al cărui cuprins mi-a fost comunicat cu bunăvoință de tov. Turdeanu.

[2] Tot ce relatează I. St. Șuluțiu, în *Transilvania*, 1898, pp. 53—56, este o născocire a autorului.

Hatvani, presupus a fi fost autorul notoriu al tragediei din munţi [1]. Memoriul lor a fost trimis comisiei instituite de Ministerul de Război spre a judeca pe Hatvani. Kossuth însă nu s-a socotit dator a servi dreptate crainicului păcii nici chiar dincolo de mormînt, cu toate că Dragoş îl conjurase să-i publice ultima scrisoare în caz că desfăşurarea acţiunii i-ar fi fatală. Nu încape nici o îndoială că deputatul român era sincer hotărît să servească interesele politicii de împăcare chiar cu jertfa vieţii, dar a căzut înfrînt datorită dublului joc al lui Kossuth.

Pentru a întregi cele expuse aici, socotim necesar să adăugăm, în traducere, o parte din memoriul beiuşenilor, redactat în temeiul informaţiilor culese de la refugiaţii din Abrud şi de la o seamă de soldaţi ai lui Hatvani, scăpaţi tot prin fugă :

„După ce Dragoş trata împăciuirea cu conducătorii fraţilor noştri răsculaţi şi chiar şi cu poporul, străduindu-se a-i convinge să depună armele şi după ce acum mai mulţi inşi primiseră pacea dorită, iar Buteanu şi Dobra s-au predat de bunăvoie, încrezîndu-se în înalta dispoziţie a domniei-voastre, cerînd doar Iancu şi cîţiva consorţi ai lui puţin timp de gîndire pînă se înlătură îndoielile, în acest răstimp, cu toate că Dragoş îl rugase în prealabil să nu întreprindă vreo mişcare înainte de a primi aviz, maiorul Hatvani, nu se ştie din ce cauză, cu ce scop şi la a cui poruncă, a intrat în Abrud cu trupa sa. Apoi, chiar dacă se afla pornit, după ce Dragoş a venit călare să-l întîmpine, rugîndu-l să nu intre în oraş, dispreţuind el această rugăminte, cu ce intenţie a surprins poporul neştiutor, încă nu deplin lămurit ? Prin faptul acesta nu numai că a trezit bănuiala în ei că Dragoş doar de aceea vrea să-i ademenească a se strînge laolaltă ca ungurii, care năvălesc asupra lor, să-i poată prinde mai uşor, dar a făcut-o şi

[1] Memoriul cărturarilor din Beiuş din 25 mai 1849, în Arhiva Kossuth, nr. 7 623 din 1849.

probabilă această bănuială, ceea ce mai pe urmă îi va stimula să se ridice şi să se răscoale din nou".

„După ce acum şi-a făcut intrarea în oraş, de ce a deţinut pe Dobra, Buteanu şi Boier, care s-au predat de bunăvoie, bizuindu-se în amnistie ? De ce a dispus să fie împuşcat Dobra ! ? De ce nu a oferit poporului neştiutor, încă bănuitor, ramura de oliv a păcii pe care i-aţi întins-o domnia-voastră ? Dimpotrivă, i-a aţîţat, ordonînd arestări şi asupriri, prin ceea ce a stîrnit cu uşurinţă furia de răzbunare a celor care se simţeau înşelaţi. Chiar şi Dragoş a căzut victimă, între chinuri îngrozitoare, a acestei înverşunări, ca şi alţi nenorociţi, cu toate că a lucrat cu fidelitate în interesul patriei şi, mai mult chiar, s-a expus primejdiei de moarte şi reuşise aproape să înnoade lanţul frăţesc dintre români şi maghiari. Legătura aceasta dintre fiii mamei comune s-a întrerupt acum pentru un răstimp, nu cu puţină pierdere pentru naţiunea română, a cărei opinie publică e prejudiciată, dar şi cu pagube considerabile pentru patrie".

Pledoaria aceasta, demnă şi curajoasă, întemeiată pe fapte bine controlate, constituie o mărturie istorică de cea mai mare importanţă. Ţinînd seama de ea, trebuie să se rectifice părerile necritice ale istoricilor vechi.

ÎNFRÎNGEREA LUI HATVANI

După o zi de odihnă, Hatvani raportează guvernatorului ţării înfrîngerea suferită, ferindu-se să amintească pierderile şi greşelile săvîrşite. Pare încă plin de încredere şi, orbit de trufie nebună, rosteşte ameninţarea următoare [1] : „Odihnesc puţintel şi pe urmă pornesc îndată, pentru ca, ori să murim cu toţii prin văgăunile moţilor, ori,

[1] Arhiva Kossuth, 1849, nr. 74, ad. nr. 6 997.

cum îmi vine să cred mai cu dinadinsul, nici un suflet de om viu nu va mai rămîne la care voi fi găsit armă îndreptată în contra ungurilor". Anunţă, prin urmare, pe Kossuth că intenţionează să-şi refacă efectivele trupei şi, întărit cu ajutoare proaspete, să se îndrepte din nou spre Abrud. Trebuie să recunoaşteam că a reuşit în timp destul de scurt să adune rezervele care le credea indispensabile: două companii de secui, 14 husari şi un tun de trei funţi primit din Deva. Din Oradea îi mai veniră două companii aparţinătoare legiunii germane. Dispunea astfel de aproximativ 1 200 oameni şi 4 tunuri. Garnizoana din Orăştie a promis că-i trimite îndată, pe la Balşa, trei companii de secui. De aceea se credea destul de bine pregătit pentru a încerca încă un asalt împotriva moţilor. „Sînt convins — asigura din nou pe Kossuth — că voi izbuti să calc în picioare miile acestui popor netrebnic".

Iancu nu-l aştepta să se întoarcă atît de curînd [1]. De aceea armata ungurească nu întîmpină la Mihăileni, la 15 mai, aproape nici o rezistenţă. Lăncierii de pază erau împrăştiaţi, cei mai mulţi, spre a se îngriji de aprovizionare. Aflînd că defileul de la Buceş e apărat de cete mai numeroase, o apucă în direcţia comunei Blăjeni. Peste noapte îşi întinde o tabără sub muntele Vulcan. Ziua următoare ocupă Abrudul fără să întîmpine vreo împotrivire. Încă la 16 mai trimite o companie de honvezi la Roşia spre a aduce de acolo familiile ungureşti. Patrule puternice pornesc pentru recunoaşteri către comunele Corna şi Bucium. Ademeniţi de nădejdea să scape din munţi, o seamă de unguri din Roşia s-au învoit să urmeze pe honvezi, plecînd la Abrud. Lîngă dealul „Popa Zachei" s-au trezit însă atacaţi de o ceată de români, care au reuşit să-i împrăştie. Patrulele venind de la Corna şi Buciumani, după ce au dat foc la cîteva case, au fost surprinse şi bătute de asemenea de cetele strînse în pripă. Pipăind

[1] Pentru cele următoare, vezi *Die Romänen der österr. Monarchie*, vol. II, pp. 42—48.

în zona aceasta, Hatvani îşi trădează din prima zi intenţia de a supraveghea de aproape şoseaua dinspre Zlatna.

Iancu trebuie să fi aflat, încă la 15 mai, despre noul atac al lui Hatvani, fiindcă, îndată ce se hotărî a începe operaţiunile, duşmanul găsi cetele de moţi în poziţii de apărare. Înălţimile dinspre Roşia erau ţinute tot de Andreica. Înspre Corna şi Bucium s-au aşezat cetele conduse de prefectul Nicolae Vlăduţiu şi tribunul său Olteanu şi de fraţii Faur de la Bucium. Aripa stîngă apare astfel mai bine întărită. La dreapta, către Cerniţa, s-au îngrămădit formaţii numeroase sub conducerea prefecţilor Vasile Moldovan şi Boteanu din Cluj şi a tribunilor Clemente Aiudeanu şi Rusu. Un corp de rezervă, strîns de Iancu în Cîmpeni, aştepta să fie întrebuinţat după împrejurări.

La 17 mai Hatvani trimite către Roşia 200 de oameni cu cîţiva husari şi cu un tun. Alţi 200 de honvezi cu un număr oarecare de husari şi tot cu un tun pleacă în direcţia complexului de comune ale Buciumului. Către amiază ungurii dezlănţuie atacul şi la Cerniţa. Hatvani se laudă îndeosebi că a reuşit în această zi să aducă din Roşia vreo 400 de unguri, salvîndu-i din mine unde erau ascunşi [1]. „Dintre români — spune Hatvani — au pierit mai mult ca 40 de oameni. Între ei s-a găsit şi o femeie îmbrăcată în haine bărbăteşti".

La 18 mai lupta s-a încins îndată după răsăritul soarelui. Către ceasul opt se aud împuşcături din toate punctele, încleştarea e generală. „Cît de mare să fi fost numărul acestui popor răsculat, nu pot şti cu siguranţă — spune Hatvani — dar afirm hotărît că de fiecare om dintre ai mei reveneau 50 de români... O răscoală generală, la care din regiunea Abrudului, cuibul rebeliunii, a luat parte mic şi mare cu cel mai înverşunat fanatism". Observaţia sa e adevărată, nu încape îndoială, căci toată suflarea din munţi lua parte la apărare.

[1] Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, mss. Arhiva Csány, 1849, nr. 2731.

În toiul luptei, Iancu bagă de seamă că dușmanul lovește cu stăruință deosebită în aripa stîngă, către Roșia și Corna, de unde deduce că vrea să-și asigure calea spre Zlatna. Atacurile au fost respinse pretutindeni. După-amiază Hatvani își concentră puterea în contra aripii drepte. În apropierea Știurțului, cînd soarele sta să apună, preotul Groza s-a încăierat, piept la piept, cu honvezii, iar la Cernița lupta a continuat și prin întunericul nopții pînă către dimineață.

Iancu primea rapoartele în cartierul de la Cîmpeni, de unde conducea ca un general cu experiență bătălia moților. Încrederea maselor în acest tînăr tribun al poporului, care s-a încins cu sabie, e acum nemărginită. Priceperea sa în diriguirea manevrelor tactice pare fără greș, energia și avîntul său inspiră tuturor încredere și curaj. Aflînd că la aripa stîngă a slăbit rezistența, pleacă noaptea tîrziu la locul știut pentru a lua măsuri. Din fericire, zvonul nu se adeveri. Trupele popei Vlăduțiu și ale tribunului Andreica biruiseră în toate punctele, silind pe dușman să bată în retragere către oraș.

În ziua de 18 mai Iancu hotărî să izbească cu toată puterea în Hatvani, sfărîmîndu-i rezistența. Prefectul Balint, sosit în ajun, îl anunțase că legiunea sa e pe drum. Rezervele odihnite de la Cîmpeni vor deveni astfel disponibile pentru atacul general.

Între ceasurile 8 și 9 lupta se încleștează din nou în toate punctele. Atacul moților se dezlănțuie cu o vigoare neașteptată. Dușmanul cedează terenul mai întîi la Cernița, retrăgîndu-se. De acum însă lovește cu forțe tot mai mari aripa stînga a oastei lui Iancu. Andreica se vede nevoit a-și retrage cîteva unități. Înștiințat din vreme, Iancu îi trimite cete proaspete, cu ajutorul cărora aprigul tribun porni în atac și puse pe fugă armata de honvezi. Către amiază Hatvani era bătut în toate punctele. Unitățile sale se adunau pe străzile orașului. El însuși descrie punctul

critic al bătăliei în termenii următori[1]: „Nici azi-dimineață n-a încetat focul de arme. Lupta a continuat încă cu succes pentru noi. Totuși, chiar de atunci am constatat cu regret că enorma mulțime ar putea, în fine, după cîteva zile și nopți să obosească puțintica noastră oștire, istovindu-i puterile. Cum strașnicul dușman mă silise să-mi expun toți oamenii, am ordonat retragerea către Alba-Iulia".

După o bătălie de două zile, înfrîngerea lui Hatvani era acum definitiv pecetluită. Nu-i rămînea decît să se retragă, deschizîndu-și cale printre lăncierii moților.

„Către Brad — spune raportul lui Hatvani — nu am crezut nimerit să ies, deoarece îmi ațინea calea o masă de 20 000 oameni. Retrăgîndu-mă spre Alba-Iulia, urmăream ca în punctul unde șoseaua cotește spre După Piatra să-mi rup în două armata și o parte să o expediez la Brad, iar cealaltă prin Zlatna către Bărăbanț, ca, unindu-se cu oastea ungurească de acolo, să se întoarcă întărită cu ajutoare. Am socotit că trupa mea va putea răzbate mai ușor pe la Zlatna, printre rîndurile taberei române comandate de Axente".

Planul acesta de retragere necesita însă cîteva mișcări de acoperire. De aceea Hatvani îndreaptă o companie de honvezi către Cernița, iar alta o trimite la Știurț pentru ca să dea de lucru popei Groza. A treia companie a fost deplasată către Roșia, pe așa-numitul Dealul Băieșilor. Înainte de a porni însă marșul, el porunci să fie împușcați prizonierii români. Împreună cu femeile și copiii strînși în aceste zile, pieiră acum și cîțiva lăncieri moți, în frunte cu tribunul Morariu.

Îndată ce se observă fuga lui Hatvani, două cete de lăncieri îi luară urma. Alte detașamente destinate anume, apucînd pe căi lăturalnice, îi ieșiră în față. Strîmtorat, dușmanul n-a reușit să ajungă decît pînă la gura Cornei. Aici îl așteptau lăncierii postați în două laturi. De pe coli-

[1] Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, mss. Arhiva Csány, 1849, nr. 2731.

nele din stînga, bravii bucіumani și prefectul Vlăduțiu aruncau foc ucigător asupra rîndurilor îndesate ale fugarilor. În toiul încăierării sosiră și trupele foarte numeroase ale prefectului Balint. Cînd le-au observat soldații unguri, s-au aruncat îngroziți asupra căruțelor în care se găseau femeile și copiii, ca să-și facă loc spre a scăpa în fuga cailor. Nefericiții refugiați au pierit cei mai mulți în învălmășeala haotică ce s-a produs, călcați în picioare sau omorîți de iureșul lăncierilor.

Compania a șasea a legiunii germane formase un careu în jurul celor patru tunuri. Ajungînd la „Cerbu", ea a fost atacată din nou de o ceată condusă de căpitanul Nicolaie-Rujdea din legiunea lui Balint. Moții și-au aruncat pălăriile și sumanele la pămînt și au năvălit în șiruri dese asupra lor. După o împotrivire deznădăjduită, compania întreagă a fost zdrobită. Tunurile le-a luat Rujdea cu încă 20 de lăncieri după ce a răpus pe căpitanul companiei [1]. Toți care au rămas îndărătul tunurilor s-au prăpădit în atacul care i-a copleșit din toate părțile.

Cu groaza în oase, fără husari, Hatvani o luase înainte. „Să fugă fiecare cum poate", a fost ultimul cuvînt de ordine adresat armatei sale. Cînd pîlcurile în panică ale refugiaților și îngrămădirea soldaților grăbiți să caute scăpare îl opresc în loc, comandantul se vede nevoit să-și deschidă drum cu ajutorul sabiei. Numai tăind șapte din oamenii săi a izbutit Hatvani să străbată pînă în fruntea convoiului. La „Bolf" îl pîndea o nouă primejdie : bucіumanele bombardau de pe culme șoseaua cu pietroaie, care se rostogoleau peste rîndurile honvezilor. Hatvani scăpă și de aici pe o cale lăturalnică, dar la „După Piatră" fu așteptat cu pietre de femeile muntene, iar mai în jos, în gura unei strîmtori, restul soldaților a fost împrăștiat de cetele trimise înainte de popa Groza. Totuși, reuși să scape ca prin minune și să ajungă, seara pe la orele 9 și jumătate, teafăr la Brad, însoțit de numai cîțiva ofițeri

[1] I. Ciurileanu, *op. cit.*, pp. 54—55.

și soldați. „Iată cum am devenit comandant nenorocit, cum s-a făcut puzderie voința mea", exclamă în raportul adresat comisarului Szentiványi. „Dacă izbuteam, toată lumea mi-ar fi aprobat pasul. Deoarece însă am pierdut, știu că toți mă vor blestema. De aceea nu țin să invoc în favoarea mea nici o împrejurare spre a mă justifica. Declar doar atît că ofițerii mei au dat bir cu fugiții chiar în toiul luptei, iar cînd am sosit aici la Brad n-am rămas din întreg corpul ofițeresc decît eu și încă trei ofițeri".

Astfel s-a sfîrșit campania semeață a maiorului Hatvani. În loc de a culege cununa nepieritoare de lauri, el cade victimă încrederii oarbe și nepriceperii fatale, pricinuind distrugerea unei întregi unități armate. Numărul morților și răniților maghiari în ambele expediții este cifrat de Iancu la 5 000, socotind și pe refugiați, precum și pe ungurii din Abrud și Roșia. Chiar dacă am reduce la jumătate această cifră, ea ni se pare destul de mare pentru a apăsa conștiința autorului ei moral.

În ziua cînd Hatvani pleca pentru a doua oară la Abrud, sosise la Brad locotenent-colonelul Inczédi László spre a prelua comanda trupelor din Zarand. Din primul moment, noul comandant văzu că e cu neputință să străbată pînă la Abrud, deoarece românii ocupaseră toate defileurile șoselei. În Brad nu se găseau decît două companii de lăncieri maghiari. De aceea ajunsese la înțelegere cu comisarul Kovács, care se afla la Băița. Acesta îi comunică informația că alte trei companii de secui sînt pe cale să pornească din Orăștie la Săcărîmb și de acolo la Abrud în ajutorul maiorului Hatvani. Inczédi îi întîlni pe aceștia într-adevăr, dar, îndrumînd una din companii să rămînă de garnizoană în localitatea minieră, plecă mai departe spre Balșa cu restul forței înarmate, care însă nu dispunea decît de 64 de puști. În aceeași vreme avizează pe colonelul Forró din armata de asediu de la Alba-Iulia să atace pe moți dinspre Zlatna pentru a ușura situația lui Hatvani. Expediția lui Inczédi, care a durat din 17 pînă

în 19 mai, a rămas însă fără nici un efect. Strînși în cete compacte, românii nu i-au dat răgaz să înainteze, hărțuindu-l necontenit și silindu-l în cele din urmă să se înapoieze la Brad [1]. În aceeași zi, pe la orele 9 și jumătate seara, ajunse acolo și maiorul Hatvani, „înfrînt cu desăvîrșire, pierzînd tunurile și însoțit de numai cîțiva ofițeri și soldați, aceștia din urmă fără arme, doar în cămăși și indispensabili. Restul, cum se spune, a fost măcelărit, prins sau a fugit. Singuratici sosesc necontenit, ceea ce lasă nădejde că vor fi regăsiți mai mulți". Inczédi constată că acum toată regiunea se află în fierbere. De aceea hotărăște, împreună cu un consiliu improvizat, să se retragă a doua zi către Hălmagiu. Dispunea de 500 de oameni, dar dintre aceștia nu erau înarmați cu puști decît 84. „Trupa îi atît de speriată și demoralizată — exclamă locotenent-colonelul — încît nici într-un chip n-a mai vrut să rămînă la Brad". Dar Hălmagiul va fi de asemenea abandonat încă în aceeași zi seara de teama moților, care ocupaseră versantul sudic al trecătorii dinspre Bihor, între Lazuri și Groși. Inczédi zugrăvește atmosfera care stăpînea în fosta armată a lui Hatvani astfel : „E în cea mai demoralizată stare ; oamenii ar fi fugit cu toții la cel dintîi foc de armă, fiindcă nu se poate imagina într-o armată o frică mai grozavă".

Din Hălmagiu, oastea bătută se retrase astfel către Iosaș și de aici o coti spre nord, pe drumul care duce prin Zimbru în județul Bihorului [2]. La 23 mai ocupă versantul de miază-noapte al trecătorii de la Crișcior, cu scopul de a bara drumul spre Beiuș și Oradea. Între timp s-au mai strîns cîteva zeci de soldați unguri, scăpați de la Abrud în costum sumar. Inczédi cere echipament pentru 200 de oameni, în nădejdea că numărul lor se va mai urca în zilele următoare. Pînă în 26 mai s-au strîns cu totul 520 de soldați de-ai lui Hatvani. Dintre aceștia, două companii

[1] Arhiva Kossuth, 1849, nr. 4, ad. nr. 7 565.
[2] Arhiva Kossuth, 1849, nr. 9, ad. nr. 7 473.

formaseră garnizoana din Brad, iar 95 erau răniți. Numărul celor căzuți din armata lui Hatvani îl îndreaptă deci Inczédi întrucîtva, evaluîndu-l la 4 ofițeri și 220 de soldați. Trei ofițeri răniți sînt îngrijiți împreună cu ceilalți soldați în Buteni și Beiuș. Din legiunea germană au scăpat 57 de inși. Pe aceștia însă Hatvani i-a expediat îndată la Oradea, atribuindu-le lor cauza dezastrului [1].

Popa Simion Groza și tribunul Ioan Gomboș, care au urmărit spre Zarand armata ungurească bătută, n-au mai întîmpinat nici un suflet de dușman la Brad, Baia de Criș și Hălmagiu. Inczédi cifrează la 30 000 numărul lăncierilor care-l urmăreau, ceea ce este însă mult prea exagerat. În tot cazul, populația din Zarand, jefuită și chinuită, se va fi atașat și ea la expediția biruitoare.

Victoria lui Iancu, în afară de strălucirea faptei de arme, are și o semnificație politică. Nu Hatvani a fost propriu-zis înfrînt, ci jocul nesincer al lui Kossuth. Preferînd tratativelor cinstite lovitura unui aventurier, înfrîngerea neașteptată a lui Hatvani l-a descoperit complet pe guvernatorul țării. Românii sînt în drept a nu se mai încrede de aici înainte în cuvîntul lui. Dacă recapitulăm fazele tratativelor, sîntem însă nevoiți a recunoaște că guvernatorul Kossuth n-a aprobat niciodată vreun armistițiu, nici n-a pus în vedere decît o amnistie lăsată la aprecierea sa. A dirijat jocul pentru a face să se creadă că nu el i-a amăgit pe români, ci Dragoș, care a evitat să le aducă la cunoștință acest fapt. Răspunderea lui Kossuth pentru consecințele funeste ale acestei încercări rămîne, cu toate acestea, să fie subliniată, căci Hatvani primise ordin să surprindă pe români în toiul tratativelor. N-a pornit spre Abrud decît după ce i s-a dat îndrumare precisă din partea lui Kossuth. Răspunsul acestuia din urmă adresat lui Dragoș la 11 mai nu lasă nici un dubiu. De aceea ancheta la care a fost supus nu i-a aplicat lui Hat-

[1] *Ibidem*, 1849, ad. nr. 7 623.

vani decît o pedeapsă ușoară pentru comportarea sa personală în timpul campaniei.

Ce l-a îndemnat pe Kossuth să adopte o asemenea ținută ? Teama de o tărăgănare voită din partea românilor? Dacă ar fi reușit lovitura lui Hatvani, înlăturarea ultimelor resturi de rezistență a românilor ar fi constituit pentru el, fără îndoială, un mare succes. Lacom de a și-l asigura, fără să mai fie obligat la concesii de natură politică, el riscă aventura și distruge posibilitatea de împăcare între cele două popoare. În intențiile pe care le-a avut Kossuth în această privință de la început, un singur om l-a putut încuraja : Csány. Prietenul său intim nu are nici un cuvînt de aprobare pentru tratativele lui Dragoș. Dimpotrivă, se miră de contrazicerea în care se situează președintele. Spre a sprijini acțiunea lui Dragoș, comisarul întreabă pe episcopul Lemeni către care din fruntașii români să se adreseze. I se recomandă protopopii ortodocși Ighian și Absolon și cel unit din Zlatna, Grigorie Mihali[1]. Totuși, la 28 aprilie strecoară o observație semnificativă : nu-i terorist, ci dușman al infidelității încăpățînate [2]. La 2 mai relevă că românii sînt de o parte „vînați, de altă parte li se face invitație amicală să pășească pe calea legală" [3]. Sub „vînătoare" înțelege persecuția din regiunile supuse regimului său. Pentru întîia dată comisarul guvernului recunoaște excepționala situație care li s-a creat românilor din Transilvania, în contrazicere cu intențiile pacifice ale guvernului, dacă, bineînțeles, ele s-ar realiza. Spre a da de gîndit lui Kossuth, îi comunică informația că românilor li s-a transmis prin Moldova știrea că proiectul austro-rus a fost amînat și că, prin urmare, vor fi nevoiți și ei să-și amîne proiectele proprii. Cît privește

[1] Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Arhiva Csány, nr. 1 654 și 1 752.
[2] Arhiva Kossuth, 1849, ad. nr. 6 435.
[3] *Ibidem*, 1849, nr. 6 576 (*„az oláhokra egy részről vadászat tétetik, más részt barátságos meghivás a törvényes utra"*).

tratativele de împăcare, chiar dacă ar reuși, șefii nu pot fi lăsați pe loc, spune Csány. Ar trebui să fie transportați „cel puțin" în Ungaria. Eliberarea lui Moga și Micaș n-a folosit la nimic, însă a dăunat nespus de mult și continuă să fie dăunătoare pînă în ziua de azi. Dacă adăugăm la aceste îndemnuri și sfaturi fatale și părera sa exprimată la 28 aprilie că situația din Transilvania e acum deplin mulțumitoare [1], obținem suficiente lămuriri pentru a ne explica gestul lui Kossuth. I se va fi părut că nimic nu-l oprește de acum să pacifice pe români cu forța armelor și că o asemenea procedură ar fi mai oportună pentru politica sa.

Iancu, Buteanu și ceilalți fruntași români au tratat împăcarea presupunînd că beneficiază de armistițiu și că explicațiile privitoare la amnistie vor risipi în curînd orice îndoieli. Greșeala lor e că nu s-au retras îndată ce li s-au refuzat condițiile clare pentru o împăcare sau, să-i spunem pe nume, pentru capitulare onorabilă.

În această intrigă, devenită o dramă sîngeroasă, Hatvani joacă un rol minor. Rămîne mai prejos de așteptările președintelui său, pentru ca să suporte apoi toate neplăcerile unui țap ispășitor. Un mare istoric al burgheziei maghiare, Ludovic Thallóczy, îl caracterizează astfel: [2] „Viteaz, dar încrezut, temerar, dar fără minte, politizînd cu o inconsecvență nedemnă de un ungur, năvălește asupra românilor, făcînd de minciună pe Dragoș". După expunerile noastre de aici, caracterizarea aceasta ne temem că nu mai poate sta în picioare, căci unealta aleasă de Kossuth, dacă nu e pentru națiunea sa un patriot slab la postul de comandă, trebuie considerat în tot cazul lipsit de orice pricepere și talent, ambițios, dar laș și sîngeros,

[1] Arhiva Kossuth, 1849, ad. nr. 6 435.
[2] Thallóczy L., *Vasváry Pál és pesti egytemi ifjuság 1848—49 ben (Paul Vasváry și tineretul universitar din Pesta in anii 1848—1849)*, Budapesta, 1882, p. 88.

fără respectul cuvenit propriei sale naţiuni, a cărei onoare a călcat-o în picioare prin execuţia sadică a lui Buteanu.

De părerea aceasta erau şi contemporanii săi. Comisarul Szentiványi scrie la 2 iunie 1849 lui Kossuth [1] că a făcut o anchetă, cerînd declaraţie din partea lui Hatvani şi consemnînd o depoziţie de la trei martori care au fost de faţă, spre a le trimite toate Ministerului de Război ca dovezi pentru pedepsirea lui. „A pricinuit moartea multor oameni nevinovaţi şi distrugerea Abrudului. Intervenţia lui greşită şi criminală a compromis onoarea armatei, a guvernului şi a naţiunii. Toate acestea nu pot rămîne nesancţionate". Dar şi această judecată trebuie corectată în parte, nefiind răspunzător Hatvani decît în ceea ce priveşte conducerea trupei şi comportarea sa în faţa duşmanului. Ancheta de la Ministerul de Război pare să nu fi fost însă, de fapt, prea aspră. La începutul lunii iunie el dezminte într-o gazetă din Cluj informaţia că ar fi fost arestat. A supravieţuit prăbuşirii revoluţiei ungare şi a petrecut un timp oarecare în America de Nord. Întors în Ungaria, a fost arestat de austrieci şi a murit mai tîrziu în temniţă.

MOARTEA LUI BUTEANU

Drama din munţi pune capăt şi unei vieţi eroice, tîrînd în prăpastia morţii pe unul din cei mai activi prefecţi [2]. Încă la 10 mai, legat de un tun, Ioan Buteanu a fost transportat la Brad de armata în retragere. Alături mergea şi tînărul său tribun Constantin Racoviţă, nepotul Goleştilor, cu încă patru dintre căpitanii muntenilor. Ajuns la

[1] Arhiva Kossuth, 1849, ad. nr. 7 873.
[2] Pentru întreg acest capitol, vezi lucrarea noastră *Ioan Buteanu*, pp. 74 şi urm.

Brad, Buteanu a fost predat în paza comisarului gubernial Kovács Agoston. Iancu are informaţia că în tot răstimpul cît a petrecut Hatvani în a doua expediţie de la Abrud, prefectul Zarandului a fost ţinut în arest la Baia de Criş. Salvconductul lui Kossuth nu mai conta, prin urmare, nici în ochii comisarului politic. Hatvani trebuie să fi luat cunoştinţă în Abrud de existenţa acestei asigurări, deoarece Dragoş a stăruit tot timpul să fie eliberaţi deţinuţii care s-au încrezut în cuvîntul guvernatorului. „Prin aceasta se împuterniceşte (Dragoş) — spune ordinul lui Kossuth —, pentru cazul că ar veni, de fapt, în contact cu sus-amintiţii (fruntaşi români), să asigure în numele guvernului maghiar drum liber, scutit de orice silnicie, tuturor celor cu care va trata, şi anume spre locul tratativelor şi de acolo la întoarcere, dispunînd prin aceasta tuturor autorităţilor, comisarilor guvernului, căpeteniilor de oficii şi funcţionarilor singuratici, cărora domnul deputat va afla de necesar a le arăta acest ordin deschis, să-şi ţină de strînsă datorie a respecta şi a face pe toţi să respecteze liberul salvconduct promis de mine în numele naţiunii". Ultimele cuvinte au fost adăugate de Kossuth însuşi, care a ţinut ca acest ordin să fie redactat cît mai precis. Prin urmare, arestarea lui Buteanu şi Dobra era un act abuziv al lui Hatvani, o încălcare a cuvîntului solemn dat în numele naţiunii maghiare.

Desigur că noul comisar al guvernului va fi căutat să se îngrijească de persoana lui Buteanu, punîndu-l sub pază bună. Un singur om ne-ar fi putut da lămuriri mai amănunţite despre lungile ceasuri de aşteptare din aceste zile : tînărul Viţianu C. Racoviţă, care a scăpat cu viaţă şi s-a întors din prinsoare la Abrud în împrejurări necunoscute. Dar nici Racoviţă nu a lăsat însemnări despre episoadele acestea atît de furtunoase şi de dramatice. Un văl nepătruns acoperă astfel resemnarea mută cu care Buteanu va fi privit apropierea ceasului fatal. Vasile Moldovan spune în memoriile sale că în noaptea cînd Hat-

vani a intrat în Abrud și Buteanu a aflat că-i prins ca leul în cușcă, „el sosi acasă la ora 11 și jumătate, însă, fără a zice un cuvînt, se trînti pe pat, se rezimă cu spatele de părete, își așeză mîinile pe palme, între genunchi, și lungă vreme nu am putut scoate nici un cuvînt din gura sa". Își va fi recapitulat, de bunăseamă, sub tîmplele ce-i zvîcneau furtunos, viața scurtă, cu o copilărie înstrăinată, cu anii învăpăiați ai tinereții în care și-a regăsit neamul și cu zorii unei bărbății viguroase care i-a dat rolurile cele mai importante în vijeliosul elan al revoluției. Nu sentimente de „consternațiune" îi vor fi năpădit sufletul, cum crede amicul său, judecîndu-l în memoriile de mai tîrziu. Expus în toiul atîtor lupte pline de riscuri și fără a disprețui primejdia, caracterul oțelit al lui Buteanu va fi izbutit să alunge din inima sa tînără fantoma morții. Zarandul era doar, după expresia sa, un cimitir pustiu, semănat la fiece pas cu mormîntele eroilor pe care prefectul i-a văzut căzînd din șirurile crișenilor și moților săi.

Dar și energia tinereții își reclama dreptul. De aici preparativele și speranțele de evadare în primele zile ale captivității din Abrud, care vor fi reînviat în inima sa mai vîrtos după catastrofa armatei lui Hatvani. Cum nu va fi privit Buteanu cu fiorii nădejdii în suflet spre culmile care altădată adăposteau pe voinicii săi ! Se vede însă că grosul cetelor lui Iancu s-a oprit la Abrud și urmărirea dușmanului fugărit a fost lăsată în grija unor detașamente mai mici. „Drumurile din văi le-am găsit astupate" și „numai cu multă oboseală le-am putut curăți", zice Hatvani. Apoi continuă : „Pînă la Buceș am venit luptîndu-ne mereu, căci am găsit pretutindeni de-a lungul șoselei satele răsculate, care vărsau din pădure foc asupra noastră". Moții din Zarand făceau ultima încercare de a elibera pe prefectul lor, pe care-l duceau fugarii înconjurat de o pînză deasă de soldați. Cu o zi înainte, căpitanul Revitzky, voind să ocupe Bucești, fu bătut și

alungat din defileu de moți. Dar acum toate silințele par zadarnice. Erau prea puțini și prea slab înarmați ca să poată opri în fugă o armată desperată. În mijlocul vacarmului produs de pocnetele puștilor și de vaietele victimelor, Buteanu va fi mîngîiat cu ochii pentru cea din urmă dată cuibul său de la Buceș, apoi în goana nebună a fugarilor va fi privit cum defilează dealurile împădurite, stîncile prăpăstioase și copacii maiestuoși ai codrului, care au format cetatea lui nebiruită. Cînd, în fine, trupa lui Hatvani cobora de la Mihăileni în valea Crișului, care se lărgește tot mai tare, nădejdea eroului nostru se risipea încetul cu încetul. Dealurile se îndepărtau și lăncierii nu mai atacau armata dușmană, care avea acum putința de a se desfășura în linie de bătaie, apărată de cavalerie și susținută de tunurile care au fost salvate. Ajunși la Brad la 10 mai, pe înserate, Buteanu și Vițianu vor fi puși sub pază militară.

Există indicii că Hatvani nu se gîndea atunci să execute pe prefectul Buteanu, care invoca în favoarea sa, fără îndoială, ordinul de liberă-trecere al lui Kossuth. Faptul că l-a lăsat în grija comisarului guvernului înainte de a pleca a doua oară la Abrud sprijină această părere. Deci pînă la 14 mai Buteanu a fost ținut în Baia de Criș. El va fi aflat, desigur, despre preparativele nervoase de atac ale maiorului Hatvani și sosirea forțelor proaspete care aveau să înnoiască rîndurile decimate ale oștilor înfrînte. Va fi auzit, poate, chiar amenințările proferate cu atîta poftă de răzbunare de către comandantul ungur și în dimineața zilei de 15 mai va fi martor la plecarea cu alai a lui Hatvani spre Abrud. După aceasta va fi fost transportat de la Brad la Baia de Criș în temnița comitatului. Se știa că noul comandant, numit de ministerul ungar care a sosit în aceeași zi de 15 mai, a găsit desperată situația în liniile de la spatele lui Hatvani și că a luat îndată măsuri pentru a se aduce ajutoare din toate părțile. Din raportul lui Inczédi aflăm că, îndată ce a trecut oastea

ungurească dincolo de Mihăileni, moţii au ocupat strîmtorile, au astupat drumurile şi au distrus podurile. Era imposibil ca unităţi mai mici să poată pătrunde peste aceste obstacole pînă la Abrud. Dar, iarăşi, nimeni dintre tovarăşii săi nu s-a gîndit să atace cu o ceată de moţi hotărîţi Bradul pentru a elibera pe prefectul Zarandului. La drept vorbind, chiar să fi avut Iancu o asemenea intenţie, ea nu ar fi fost realizabilă în cele cinci zile cînd avea nevoie de fiecare om înarmat pentru a rezista asalturilor deznădăjduite ale armatei ungureşti, strînsă tot mai puternic în teribilul cleşte. De pe faţa crispată a ofiţerilor unguri, din şoaptele tăinuite ale paznicilor şi din semnele de treascuri ce se vor fi dat pe culmile dealurilor, Buteanu va fi înţeles că este inevitabilă o nouă catastrofă a armatei lui Hatvani, iar cînd înspre amurgul zilei de 19 mai, într-o sîmbătă, începu a se auzi întîi nedeslușit, apoi tot mai tare şi mai aproape zgomotul luptei, el îşi va fi dat seama că duşmanul, din nou bătut, vine iarăşi în fugă să-şi salveze ultimele resturi ale unei oşti zdrobite. Într-adevăr, Hatvani intră în Brad noaptea la orele 11, ca un nemernic, cu doi-trei ofiţeri şi cîţiva soldaţi care îşi aruncaseră armele pentru a fugi mai uşor. În dimineaţa următoare, în zorii zilei, trupele ungureşti din Brad, cuprinse de groază, s-au retras în pas grăbit la Hălmagiu, de unde, fireşte, se puteau refugia mai uşor în Ungaria. În drum vor lua şi pe Buteanu din Baia de Criş, care a fost de asemenea evacuat în grabă.

Trei zile întregi i-a mai fost dat eroului nostru să vadă debandada duşmanilor şi zvîrcolirile lor neputincioase, epilogul deplorabil al acestei „mărețe lupte pe viaţă şi pe moarte", cum o botezase Hatvani. Dar nici cuvîntul dat de Kossuth în numele naţiunii maghiare, nici caracterul dezonorant al faptei nu mai erau în stare să pună stavilă furiei neputincioase a comandantului bătut. În dimineaţa zilei de 23 mai, după o noapte de chef, cum spune

tradiţia, Hatvani dete, în Iosaş, poruncă soldaţilor săi să-l spînzure pe Buteanu.

Cele din urmă cuvinte pe care le-a rostit prefectul Zarandului, spune Iancu în raportul său, au fost următoarele :

„Mor liniştit, deoarece văd îndeajuns răzbunată moartea mea prin cele două înfrîngeri ale ungurilor la Abrud".

Despre moartea lui Buteanu avem oarecare relaţii ce merită să fie relevate.

Un ofiţer ungur din armata lui Hatvani a descris de două ori modul în care a fost executat Buteanu [1]. Dar amintirile, pe care şi le-a împrospătat prin anii 80 ai veacului trecut, contrazic cele povestite de dînsul într-o gazetă ungurească cu douăzeci de ani mai înainte. Rákocsy spune că înşişi ofiţerii unguri au osîndit mişelia camaradului lor şi, în dimineaţa zilei de 23 mai, au stat ascunşi într-o cîrciumă apropiată pentru a nu fi martori ai infamiei. După ce nimeni nu se angajă a fi executorul sentinţei, Hatvani servi el însuşi de călău. În al doilea articol (1881) povesteşte însă că Buteanu şi-a pus singur frînghia de gît pentru ca să nu-l atingă mînă de duşman.

După informaţiile care circulau între foştii tovarăşi ai lui Buteanu, sfîrşitul tragic s-a petrecut în chipul următor :

Racoviţă izbutise să fugă în învălmăşeala de după înfrîngere. Buteanu a rămas la Brad în speranţa că-l vor lăsa să meargă la Debreţin. Cînd s-a discutat la Abrud ideea de a se trimite şase delegaţi la Kossuth spre a întocmi o înţelegere definitivă, în locul întîi s-a pomenit numele lui Buteanu (Boieru, Dobra, Viţianu). Insista asupra acestui fapt, evident, spre a putea invoca scutirea pusă în vedere. La 23 mai, primind Hatvani ordin să treacă armata sub comanda lui Inczédi, el adăugă :

„Am aici un prizonier".

Inczédi : „Fă cu el ce vrei, nu-i prizonierul meu".

[1] I. St. Şuluţiu, în *Gazeta Transilvaniei*, 1891, nr. 98.

Atunci Hatvani, după cum a povestit Inczédi lui Alexandru Roman, de teamă „să nu-l strice și mai tare la Kossuth“, îl duse pînă la Iosășel, unde dădu poruncă lui Buteanu să se spînzure singur de un salcîm. Era de față Inczédi și lume multă în drumul țării. Buteanu protestă energic în limba maghiară împotriva nelegiurii.

„Am salvconduct, garantat cu onoarea națiunii. Vreau să vorbesc cu Kossuth, fiindcă sînt speranțe temeinice în privința păcii. Dacă e să mor, nu mă tem de moarte, căci am stat zi de zi în fața ei. De altfel tovarășii mei vor ști să-mi răzbune moartea silnică“.

Hatvani îl întrerupse nervos :

„Nu bolborosi ca un popă, spînzură-te !“

Buteanu scoase atunci șerparul în care avea cîteva sute de galbeni și-l aruncă la picioarele lui Hatvani, spunînd :

„Luați, tîlharilor, pentru asta vă luptați voi, nu pentru libertate“.

Potrivind frînghia pe după gît, se aruncă singur în neantul neființei. Simțind însă vidul sub picioare, căută instinctiv să desfacă legătura ce-l strîngea. De aceea un căpitan cu numele Ilosvay îi taie cu sabia degetele de la mîini.

Acest ofițer a căzut nu peste mult în luptele cu românii.

Cît adevăr conține expunerea reprodusă aici, astăzi cu greu s-ar putea stabili. Notele scrise de popa Balint sau de Iosif Hodoș cuprind, cu toate acestea, informații luate îndată după revoluție. Alexandru Roman a fost prin 1850 la Abrud și timp de trei săptămîni a cercetat pentru a afla amănunte despre tragedia lui Dragoș, care i-a fost unchi. El a cunoscut bine pe Inczédi, ca și pe colonelul Simonffy. Mărturia sa merită să fie crezută în oarecare măsură. În tot cazul, Buteanu s-a legat cu ultima disperare de firul care-l mai putea salva. Dar lui Hatvani tocmai acest apel la Kossuth nu-i va conveni. Primise ordin să se prezinte la Ministerul de Război pentru a se justifica. Mărturia lui Buteanu, pe care l-a tratat mișelește, i-ar fi agravat situația. De aceea l-a suprimat. Cu o zi înainte trimisese un curier la Oradea, care opri rapoartele lui Inczédi și Kovács, comisarul guvernului, cu privire la catastrofa suferită. Interesul său era să dea, cel dintîi, explicații lui Kossuth și să îndepărteze mărturiile neplăcute.

După execuție, un țăran român, Ioan Coste din Iosaș, a fost autorizat să înmormînteze pe Buteanu la marginea șoselei, nu departe de Criș. În aceeași zi, cam tot în același loc, Hatvani mai spînzură trei români, pe preotul din Iosaș și pe primarii din Iosaș și Iosăcel. Mormintele lor fură săpate la numai cîțiva pași de groapa lui Buteanu.

Astfel se sfîrși unul din cei mai înväpăiați luptători ai revoluției române. La 19 februarie 1849 Buteanu aștemea pe hîrtie fatidicele cuvinte : „Viața mea este destinată pentru sacrificiu“. Rolul său a fost într-adevăr dintre cele mai luminoase. Cum singur mărturisește într-o discuție cu un prieten, n-a urmărit nici un interes particular, n-a vînat situații, nici n-a alergat după ambiții deșarte. Dacă le-ar fi căutat, ușor le putea găsi cu obîrșia sa nobilă sub regimul feudal. „Pînă la ultima suflare voi lupta, de nu aici, în alt loc“ pentru cauza poporului român. Deși declară că e însuflețit de „sentimente filantropice“, ceea ce îl frămîntă îndeosebi este „soarta viitoare a neamului meu părăsit“. La capătul tuturor acestor generoase năzuințí, îl așteptau totuși, după cum prevăzuse, „furcile unguresti“. În aceeași scrisoare, care vorbește posterității ca un testament [1], se plînge împotriva încercării unora de a-l „ucide moralicește“. După moarte, o obidă asemănătoare îi atinge memoria. I se reproșează o slăbiciune, care a încolțit pe toți fruntașii din munți, atribuindu-i-se lui partea cea mai mare a răspunderii pentru tratativele cu Dragoș. În ochii imperialilor, tratativele acestea trec ca o carență de fidelitate față de împărat.

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 52.

Pentru Buteanu însă, legătura cu Viena este un accident trecător. Esențial este viitorul neamului, clădit pe principiile sfinte pentru care s-a răsculat poporul. Întrucît privește legătura cu Dragoș, Buteanu nu are o atitudine proprie, nu avansează nimic și nu părăsește cîtuși de puțin linia de conduită a lui Iancu. După ce a fost prins de Hatvani, iar încercarea de evadare nu-i reuși, el a fost nevoit a se retrage, în chip firesc, în dosul asigurărilor acordate de Kossuth. Fruntașii români din Beiuș, acuzîndu-l pe Hatvani, relevă cu tot dreptul că prin omorîrea lui Buteanu s-a pierdut singurul om care ar fi fost în stare să netezească terenul pentru realizarea păcii. Dar dispariția sa prematură de pe arena de luptă politică a românilor din Transilvania a pricinuit o pierdere pe care o va resimți, decenii de-a rîndul, generația luptătoare de la 1848 : după încheierea revoluției, Buteanu ar fi fost cel mai chemat să conducă lupta de rezistență împotriva perfidei tiranii a Habsburgilor.

CAPITOLUL AL ȘASELEA

IANCU ȘI KEMÉNY FARKAS

Cînd locotenent-colonelul Inczédi s-a retras, cu resturile armatei înfrînte deasupra Crișciorului din Bihor, nădăjduia încă să primească în curînd ajutoare proaspete, spre a încerca să reocupe Zarandul. O asemenea campanie ar fi necesitat, după părerea sa, cîteva batalioane de honvezi și aproximativ două companii de cavalerie. Lupta cu „hoarda de tîlhari români" e mult mai anevoioasă, spune el, decît cu un dușman obișnuit. Ar ține cel puțin 10—12 zile, fiindcă și natura îi ajută, oferindu-le putința de a se ascunde în desișul codrului, spre a ataca neobservați armata maghiară. La 26 mai, noul comandant primise o parte din ajutoare : 230 de vînători, opt tunuri și o jumătate de baterie de rachete cu proiectile incendiare (germ. *Raketten*, fr. *longreves*). Dispunea acum în total de 1 297 de oameni, dar numai de 523 de puști și de 28 de husari cu 11 săbii. Socotea cifra lor, cu toate acestea, insuficientă pentru a risca un nou atac împotriva moților. Moții nu pot fi învinși, opinează Inczédi, decît în cazul că vor fi înconjurați din toate părțile cu oaste, care ar porni în același timp din Huedin, Alba-Iulia, Deva și Băița, precum și dinspre Bihor către Cîmpeni [1].

Un asemenea plan de acțiune împotriva românilor întocmise, încă la începutul lui mai, locotenent-colonelul Ke-

[1] Arhiva Kossuth, nr. 9 ad. 7 473 din 1849 (23 mai).

mény [1], care conducea armata de asediu de la Alba-Iulia. După înfrîngerile lui Hatvani, comisarul general Szentiványi, simțind că situația devine îngrijorătoare, cere să se trimită ajutoare mai substanțiale pentru a distruge pe români, observînd că e nevoie de a se aplica „leac radical, iar nu paliative" [2]. Aflase din zvonurile împrăștiate că „în Abrud și în regiunea din jur s-au petrecut lucruri îngrozitoare".

Dar încă înainte de a-i ajunge la cunoștință rapoartele amintite acum, Kossuth luase măsuri pentru a se înjgheba o armată, care să fie trimisă în munți. Aflînd despre prima retragere a lui Hatvani, el dădu ordin generalului Czetz să pregătească expediția [3]. „Rușii nu amenință Transilvania, nici Puchner, dar rebeliunea română e tot mai turbată, mai ales în Zarand și în județul Albei. După informațiile noastre — continuă Kossuth — Iancu a năvălit din nou, cu puteri mari, asupra Abrudului, pe care l-a și aprins. Sîntem nevoiți, de aceea, să reprimăn cît mai curînd această revoltă. Să piară cine nu vrea să se supună". Generalul e îndrumat, prin urmare, să facă tot ce-i va fi posibil ca, printr-o acțiune energică și apăsată a armatei de sub ordinele sale, să se pună capăt cu orice preț și cît mai curînd războiului civil „care plutește pe cerul patriei ca un nor jalnic".

Acest limbaj vehement se explică și prin furia ce îi vor fi pricinuit-o cele dintîi informații despre insuccesul loviturii lui Hatvani, al cărei inspirator a fost. Pe același ton se va fi adresat Kossuth și către generalul Bem, spre a-l invita să dea dispozițiile necesare. Acesta se execută și la 23 mai dă ordin, din Băile Herculane, colonelului Kemény să pregătească și să înceapă campania împotriva românilor din Munții Apuseni.

[1] *Ibidem*, nr. 334 ad. nr. 6 848 din 1849. Raportul lui Berde M. la 6 mai 1849.

[2] *Ibidem*, ad. nr. 7 234 din 1849. Actul din 19 mai 1849.

[3] Arhiva Kossuth, ad. nr. 7 065 din 1849.

Adresa către comandantul maghiar trebuie să fi fost redactată de unul din aghiotanții lui Bem, un feudal maghiar din Transilvania, care se dedă la insulte degradante la adresa luptătorilor din munți. Poporul român care s-a răsculat, se spune în această adresă... s-a ascuns în ungherele din munți, cuibul și mormîntul revoluției lui Horea din 1784, de unde au îngrozit odinioară întreaga Transilvanie. Într-un moment cînd toată Transilvania se află în mîinile ungurilor, frontierele ei fiind ocupate de forțele armatei, cînd dușmanul a fost alungat chiar și din Banat, românii nu contenesc să reînceapă lupta. Ei refuză a primi binefacerile constituției maghiare, se răscoală împotriva guvernului și duc război de exterminare în contra ungurilor. Să înceteze de acum orice considerație față de ei. Dacă vor fi zdrobiți, să fie tratați după legile războiului, cu cea mai strașnică asprime [1].

După o asemenea introducere, Bem însărcinează pe baronul Kemény să conducă expediția împotriva armatelor române. Va lua din trupele generalului Czetz 3 000 de oameni, cu artileria și cavaleria necesară. Un contingent tot atît de mare i se va atașa la Brad, de unde va porni operațiile. La Turda și Alba-Iulia se va înființa un comandament special, cu un ofițer superior, pentru a sprijini armata din munți. Însărcinarea lui Kemény va fi, prin urmare, să spargă taberele românilor, să-i alunge în regiunea neproductivă din spatele Cîmpenilor și în urmă să-i strîmtoreze în așa chip, ca să nu li se mai poată aduce nici un fel de alimente, nici de la Baia de Criș, nici din Transilvania, nici de la Cîmpeni și nici de peste munte, de la Gilău. Să aibă deosebită grijă a li se lua românilor toate turmele de vite. Comunele care se supun sînt datoare a preda pe șefii răscoalei, iar dacă aceștia ar fi refugiați, să-i denunțe, pentru a fi pedepsiți cu toată asprime. Gloatele ungurești din Bihor vor ieși pe teren pentru a-i împiedica să se refugieze într-acolo sau să se alimenteze cu bu-

[1] *Ibidem*, nr. 7 484 din 1849.

căte de pe cîmpie. Ministrul preşedinte Szemere aduce la cunoştinţă aceasta subprefectului din Bihor la 29 mai [1].

Baronul Kemény Farkas era unul din cei mai buni ofiţeri maghiari pe care i-a ridicat la suprafaţă revoluţia din toamnă şi campania generalului Bem. Făcînd parte din aristocraţia de baştină a Transilvaniei, el se avîntă din primul moment în luptă, pe valea Mureşului şi pe cîmpie, pentru a se releva alături de contele Grigore Bethlen ca un duşman neîmpăcat al foştilor săi iobagi români. Însărcinările dificile primite de la Bem le îndeplineşte întotdeauna în chip satisfăcător. În timpul din urmă îi revenise comanda asupra corpului de trupă care asedia cetatea Alba-Iulia. Cartierul de la Bărăbanţi e situat însă în vecinătatea imediată a munţilor. Era firesc, prin urmare, să supravegheze de aici cu atenţie deosebită mişcările prefecţilor. Lui i se datorează deplasarea la Zlatna a celor două companii care au silit pe Axente să se retragă mai aproape de Abrud [2]. Încercarea acestuia din urmă de a rupe inelul de fier din jurul cetăţii îl fac să se gîndească mai serios la un plan de operaţii împotriva românilor. Ordinul lui Bem nu-l surprinde deci cîtuşi de puţin. Pe la sfîrşitul lui mai el pleacă la Deva şi de acolo la Brad, pentru a lua în primire comanda trupelor care i-au fost atribuite.

Iancu află, încă din 30 mai, despre ceea ce se pune la cale [3]. O parte din legiune revenea tocmai dintr-o expediţie îndreptată împotriva armatei care împresura Alba-Iulia. Lăncierii, deprimaţi de slabul rezultat al atacului şi obosiţi peste măsură, se împrăştiaseră pe la vetrele lor. Acum urma să fie chemaţi din nou sub arme. Duşmanul, al cărui profil se ridica ameninţător la orizont, va pune de astă dată în primejdie toţi munţii. De aceea era nevoie să se apelez acum la toată puterea moţilor, la întregul lor spirit de jertfă. De felul în care vor şti să se apere atîrnă nu numai soarta luptei, ci însăşi a naţiunii şi dreptul de a se aşeza în viitor alături de celelalte naţiuni libere. Iancu pare pe deplin conştient de răspunderea ce şi-o asuma primind o asemenea luptă. „Ne-am încrezut în dreapta noastră cauză — spune el, cu atîta modestie — şi ne-am pregătit să facem duşmanului o primire, după cum se cuvine".

Într-adevăr, posturile de pază au fost îndeite numaidecît în toate punctele de trecere ale liniei de cordon, iar tribunii şi centurionii s-au împrăştiat în grabă prin satele de munte pentru a strînge cete cît mai numeroase. Trei dintre tribuni se disting îndeosebi la executarea planului de mobilizare: căpitanul Todea din Albac, Fodor şi Neculae Mestecanu, acesta din urmă în Roşia. Lăncierii moţi încep să curgă din toate părţile spre Cîmpeni. Erau mulţi şi numărul lor sporeşte din ceas în ceas. Totuşi, Iancu are nevoie acum de toţi, pentru a nu lăsa neocupată nici o poziţie din care s-ar putea ataca duşmanul. Unde sînt insuficienţi bărbaţi trebuie ca femeile să le ţină locul. Bucimanele se instalează deasupra stîncilor care străjuiesc şoseaua dinspre Zlatna. Planul lui Iancu era să reziste duşmanului cît îi vor îngădui puterile, să-i împiedice înaintarea, iar dacă ar izbuti să pătrundă în Abrud să-l închidă aici, împresurîndu-l din toate părţile, întrerupîndu-i liniile de comunicaţie şi hărţuindu-l fără încetare, zi şi noapte, pentru a-i prepara în chipul acesta înfrîngerea. Prefectul Balint va fi chemat şi de astă dată în ajutor, iar Axente, care se afla în regiunea Zlatnei, era înştiinţat să stea gata.

La 3 iunie armata ungurească se concentră la Brad sub conducerea baronului Kemény. Nu erau 6 000, cum s-a prevăzut, ci doar vreo 4 000, cu un escadron de cavalerie, 19 tunuri de calibre deosebite şi patru baterii de rachete. Urmînd instrucţiunile lui Bem, soldaţii se răspîndesc în satele apropiate spre a jăcmăni populaţia şi a-i captura vitele. Aflînd acestea, Iancu trimite îndată o ceată bine închegată spre a împiedica jaful şi rechiziţionarea de provizii de la

[1] Arhiva Ministerului de Interne din Pesta, nr. 113 din 1849.
[2] Academia Republicii Socialiste România (Filiala Cluj), Arhiva Csány, nr. 23 335 din 15 mai.
[3] *Die Rom. der öst. Monarchie*, vol. II, p. 50 şi urm.

populaţia secătuită cu desăvîrşire. Comanda acestei cete o luă popa Simion Groza, care avea în sarcina sa şi paza defileului de la Buceş. Barajele de aici au fost refăcute şi întărite toate, iar şanţurile au fost lărgite şi adîncite.

La 8 iunie, înainte de răsăritul soarelui, Kemény porni în marş de la Brad spre Abrud [1]. Popa Groza se va dovedi prea slab pentru a opri în loc înaintarea unei armate atît de puternice. Încercă să se împotrivească, dar în cele din urmă se văzu nevoit să părăsească Buceşul. Dar după ce armata ungurească trecu înainte, el îşi reocupă locul în pasul îngust, şi încă în aceeaşi zi bătu o unitate de honvezi, care făcea paza transportului de provizii. Două care încărcate cu pîine au fost capturate, celelalte reuşind să scape, în goana cailor, la Brad. Kemény ocupă o poziţie favorabilă la poalele Vulcanului, pe o coastă dinspre Blăjeni. În partea de nord-est a muntelui paza o aveau cetele conduse de prefectul Vasile Moldovan şi de tribunul Alexandru Boeriu [2]. Cînd, îndată după-amiază, avangărzile ungureşti au ajuns la ei, s-a încins un foc înverşunat. Lăncierii, acoperiţi în desimea copacilor sau căţăraţi în vîrfurile stîncilor, împroşcau cu focuri bine ţintite pe duşman. Timp de cinci ceasuri s-a prelungit lupta, fără întrerupere, pînă cînd, întunecîndu-se, moţii au încetat focul. În vremea nopţii, ambele oşti au rămas în linişte, observîndu-se una pe alta.

La 9 iunie, trupele româneşti, sporite considerabil, ocupă altă poziţie, între muntele Vulcan şi satul Ciuruleasa, mai aproape de Abrud. Lupta va începe dimineaţa la orele opt şi va continua toată ziua, cu îndărătnicie din amîndouă părţile. Trupa moţilor s-a ţinut neclintită în poziţie, dar după miezul nopţii s-a retras către Sohodol. În ziua următoare nu se angajează decît lupte de mai puţină

[1] Raportul lui Kemény, din 14 iunie 1849, în Arhiva Csány nr. 2 978, iar pentru cele următoare capitolul din raportul lui Iancu (*Die Rom. d. öst. Monarchie*, p. 50 şi urm.).

[2] V. Moldovan, *Memorii, din 1848—49*, p. 145 şi urm.

importanţă şi numai la avanposturi. În cursul acestei zile, 10 iunie, au sosit pe cîmpul de luptă şi oamenii prefectului Balint, sub conducerea bravului tribun Ciurileanu, şi au fost aşezate în poziţii îndată ce s-a înnoptat. Numărul trupelor care aţinuseră calea lui Kemény în prima zi nu depăşea cu mult cifra de 1 000, iar în ziua a doua se urcase la 1 600. Cu toate acestea, Kemény avea impresia că-i atacat de vreo 10 000 de oameni.

În dimineaţa zilei de 11 iunie, silit mai mult de foame, Kemény îşi puse armata din nou în marş şi plecă spre Abrud, hărţuit acum mai puţin de cetele moţilor, care ocupaseră o poziţie defensivă pe dealurile de la Sohodol. În raportul redactat a treia zi, el recunoaşte că acest marş de trei zile de la Brad încoace a fost executat „cu multe buclucuri". Într-una din zile n-a fost în stare să înainteze decît cale de o jumătate de oră, restul timpului l-a întrebuinţat pentru a-şi tăia drum şi a construi poduri. Lupta adevărată n-a ţinut decît o singură zi. Mai plastic descrie expediţia din zilele acestea un căpitan din oastea lui Kemény [1] : „Să fi văzut voi marşul nostru! Grămezi de arbori, şanţuri, stînci prăpăstioase, iar moţii neliniştind fără încetare armata, cînd în dreapta, cînd în stînga. Cărările erau neumblate în adevăratul înţeles al cuvîntului şi, în afară de asta, mai trebuia să ne cărăm tunurile".

Sosit la Abrud, Kemény şi-a instalat postul de comandă la protopopul ortodox, Absolon, dar şi-a încartiruit oamenii în afară de oraş. Iancu, hotărît să nu lase de acum în pace pe duşman, dădu îndată ordin ca cetele de la Sohodol să atace înaintînd spre dealul Suharului. Aici era strînsă o forţă mai mare, sub comanda prefecţilor Balint şi Vlăduţiu şi a tribunului Ciurileanu, căruia i s-a dat în grijă cetele de la Cîmpeni ale lui Iancu. Reuniţi cu trupa adusă de la Sohodol de prefectul Moldovan, ei dezlănţuie un atac viguros de pe Suhar. Ziua era către amiază, cînd au deschis moţii focul cu tunurile capturate de la Hatvani.

[1] *Die Romänen der öst. Monarchie*, vol. II, p. 205.

Vînătorii lui Iancu făceau minuni de vitejie și dușmanul strîmtorat se retrăgea tot mai mult către oraș. Tunurile plasate în poziții prielnice își făcuseră efectul dorit. Deoarece nu dispuneau de artileriști instruiți și nu știau să tragă cu ele, un vînător din Roșia, Jurca Tudoruț, avu ideea să așeze mai întîi o armă pe țeava tunului, pentru a fixa ținta, și numai după aceea să dea drumul încărcăturii. Experiența reuși, fără prea multe calcule matematice, împrăștiind moarte și panică în rîndurile ungurilor. Țintind o dată spre grupul ofițerilor, aceeași mărturie maghiară însemnează : „un glonț de șase funți a nimerit frîul de la calul colonelului, care, intenționînd să încalece alt cal, îl dăduse pe al său unui husar : o ghiulea de 12 funți a zburat doar de o palmă mai sus de capul meu și al colonelului Kemény". În chipul acesta s-a urmat lupta pînă pe înserate, către orele 6, cînd, respinși în toate punctele, ungurii au început a se retrage spre oraș. Dar mersul luptei se schimbă atunci deodată. Un sas prins în bătăliile anterioare și primit să lupte în rîndurile moților, trecînd la unguri, trădează lui Kemény poziția și forța numerică a trupelor române. Fără veste dușmanul se aruncă cu mare putere asupra aripii din stînga, de sub comanda lui Ciurileanu, unde trupa era mai slabă, și, silind-o să se retragă, amenință cu învăluirea unitățile lui Balint și Vlăduțiu. Aceștia se văd nevoiți a se trage pînă pe dealurile Sohodolului, unde au fost din nou atacați de inamic și siliți să cedeze terenul și să ocupe poziție pe dealul Heteului. Lupta luă sfîrșit numai după ce se înnoptase. Kemény spune că în retragerea lor i-a împins pe români cale de două ceasuri.

În aceeași zi, două companii de secui escortau un mare transport de alimente de la Brad spre Abrud. Popa Groza, care stăruia încă în defileul de la Buceș, i-a lăsat să se apropie, pe urmă a dat buzna peste ei cu atîta furie, încît a reușit să împrăștie convoiul, luînd o pradă de inestimabilă valoare : 38 de care încărcate cu pîine și două cu slănină. Cincisprezece honvezi au rămas morți pe loc, iar secuii au

luat-o la fugă atît de îngroziți, încît, fără a se mai abate prin Brad, nu s-au oprit decît în Deva. Prefectul maghiar al Hunedoarei, Kuun Gothard, se adresează desperat comandantului armatei de la Alba-Iulia și comisarului Szentivanyi, rugîndu-i să ia măsuri pentru a scăpa pe Kemény „din gura morții".

Iancu atacă în ziua aceasta mai mult în direcția Zarandului, pentru a tăia armatei dușmane posibilitatea de aprovizionare. Întrunindu-se în ziua următoare, 12 iunie, cu ceilalți conducători la un sfat, se ia hotărîrea de a întinde frontul. Prefectul Balint trece la aripa stîngă în poziția numită La Vîrtop, deasupra Roșiei, de unde stabilește legătura cu tabăra tribunului Faur din Bucium. Popa Groza avea de acum să opereze către Șturț, după ce a lăsat un detașament mai redus pentru paza strîmtorii de la Buceș. Centrul îl formează ceata puternică pusă sub comanda lui Vlăduțiu. Lîngă drumul mare, la Cărpiniș, era postat preotul Ioan Fodoreanu, iar la Sohodol tribunul Ioan Gomboș. Terenul dintre această comună și Suhar era ținut de prefectul Vlăduțiu și tribunii Andreica, Olteanu și Rusu, care acopereau astfel și aripa dreaptă, spre sud. Scopul urmărit de Iancu era să se pregătească temeinic un atac general, pentru a-l sili pe Kemény să abandoneze munții. Dar acest atac nu se dezlănțui decît în ziua de 15 iunie, după ce planul se mai dezbătu o dată și după ce fiecare din conducători luă instrucțiuni amănunțite. În următoarele două zile nu vor avea loc decît ciocniri de proporții mai reduse, cu rezultate schimbătoare. În centru însă, bătălia a fost mai aprigă. După Kemény, și în 13 iunie Iancu a pornit atacul din trei direcții, dar în această zi armata ungurească i-a fugărit pe moți, care au fost nevoiți a-și lepăda sumanele și traistele, pentru a se salva mai repede. „Să fi fost vreo zece mii", adaugă comandantul maghiar, observînd că el n-a aruncat în nici o bătălie mai mulți ca 800 de soldați din cei 4 000 de care dispune. Lui Kemény îi reușise, într-adevăr, să pătrundă pînă la Poduri, brădetul așezat deasupra

Cîmpenilor, de unde împroşca cu rachete tabăra lui Iancu, retrasă către Certeje. A doua zi însă moţii au refăcut situaţia. La 14 iunie, Kemény detaşă „un divizion" la Zlatna, spre a lua contact cu colonelul Beke şi spre a aduce provizii şi alimente. Dacă nu reuşeşte a restabili în scopul acesta comunicaţia pînă la Bărăbanţi, se teme că va fi nevoit a se retrage, cu toate că nu ar dori, fiindcă are mari nădejdi de victorie.

De cîteva zile însă comandantul ungur nu se mai simţea în siguranţă. Soldaţii săi primiseră la 12 iunie ultima raţie de pîine. De atunci încoace îşi astîmpărau foamea numai cu tărîţe şi cu boabe de porumb găsite în casele părăsite ale populaţiei din Abrud. „De rechiziţionat nu-mi era posibil — spune el [1] —, căci nu aveam de la cine. Românii au transportat totul departe în munţi. Astfel mă temeam să nu contracteze soldaţii vreo boală contagioasă din pricina cărnii goale şi nesărate. Eu am slăbit foarte mult".

O retragere prematură ar fi fost însă ruşinoasă pentru el. De aceea încearcă, încă din 12 iunie, să trateze cu conducătorii moţilor, pentru a-i convinge să capituleze. Trimite ştafete mai întîi lui Iancu, apoi pe rînd lui Vlăduţiu, Balint şi Ciurileanu. Ni s-au păstrat două din aceste oferte, interesante mai ales pentru faptul că ne îngăduie să aruncăm o privire în sufletul unui atît de faimos „luptător pentru libertate", cum era baronul Kemény.

Scrisoarea adresată lui Iancu şi „populaţiei din tabăra română" este probabil cea dintîi de genul acesta, judecînd după tonul ei şi după încrederea ce o mărturiseşte încă în reuşita norocoasă a întreprinderii sale. Dar Kemény se dovedeşte fără dibăcie şi ca negociator. Nu numai că e lipsit de elementarul bun-simţ şi de fina politeţe care transformă asemenea piese în acte istorice răsunătoare, dar se deda la insulte şi ameninţări. Pare că ar vorbi fostul proprietar feudal către umilii săi iobagi, tratîndu-i cu îngîmfare şi

[1] Raportul lui Kemény din Zlatna, 17 iunie 1849. *Ibidem*, nr. 3 082 din 1849.

dispreţ. În caz că se declară gata de a capitula, le garantează graţia unei naţiuni puternice şi mărinimoase. Dacă refuză, vor fi exterminaţi pînă la copilul din leagăn, fără nici un rost, prin suliţele unei armate eroice şi îmbătate de victorii [1].

Răspunsul lui Iancu a fost scurt : numai prin sabie se poate hotărî lupta. Kemény nu înţelege însă gestul bărbătesc. După alte două zile se adresează către Vlăduţiu, cu aceeaşi ofertă, lipsită acum de ameninţări [2]. Îi trimite ordin de liberă trecere pentru ca să poată pătrunde în tabăra maghiară, unde îl invită spre a negocia „cu un soldat generos, în al cărui piept nu sălăşluieşte nici o poftă de izbîndă" şi care din spirit de umanitate e gata la orice, absolvind de pedeapsă chiar şi pe cei mai grav învinuiţi. Invitaţia o face prin mijlocirea unui ungur din Abrud, cu numele Gelei, şi a preotului Dionisie Tobias, ambii prieteni plini de recunoştinţă, pe care Vlăduţiu i-a salvat o dată de la moarte. Prefectul îi răspunde îndată, la 14 iunie, mulţumindu-i pentru paşapoartele oferite şi pentru că a binevoit a se coborî pînă la preotul din Bogata. Nu fără o anumită nuanţă de ironie îi aduce însă la cunoştinţă că întîlnirea oferită nu poate avea loc. Românii şi-au pierdut încrederea după ce guvernatorul însuşi a luat măsuri care contrazic spiritul secolului de faţă. Anexează deci scrisorile lui Kossuth — pe cea din 26 aprilie adresată lui Dragoş şi răspunsul expediat lui Hatvani la 11 mai — şi-l roagă a le citi. Românii nu sînt duşmanii libertăţii, deoarece doresc mai de mult decît ungurii eliberarea din robia crîncenă. Dar cînd alte naţiuni se bucură din belşug de libertate, românii pot cere cel puţin să nu fie despuiaţi de folosinţa ei. Buteanu şi Dobra, victime ale furiei soldaţilor maghiari, constituie un avertisment. Acest fapt, precum şi contrazicerea la care se pretează Kossuth, ridica între ei o barieră de netrecut.

[1] *Studii şi documente*, vol. II, nr. 96.
[2] *Transilvania*, 1886, nr. 3—4.

În aceeași zi, Simion Șuluțiu din Abrud aduce de la prefectul Balint un refuz categoric. El a fost trimis de Kemény să insiste personal pentru ca românii să primească propunerile comandantului maghiar [1].

Cît de puțin serioasă e acțiunea aceasta a baronului Kemény reiese clar din raportul său adresat comisarului general din Cluj, pe care-l roagă să aducă faptul la cunoștința ministerului : „Am întrebuințat pauzele provenite din necesitățile de acum — scrie el în 14 iunie — ca să convertesc pe ascuns, prin oamenii mei de încredere, pe cîțiva din conducătorii taberei române. Cred că nu am greșit, dacă se obține biruința cu mai puțină vărsare de sînge. Domnul maior Hatvani nu a procedat în chipul cel mai cuminte, speriind poporul". După ce s-a retras din munți, la 17 iunie, Kemény revine la încercările lui Dragoș, dîndu-și părerea următoare : „Prelungirea acestui război civil zace pe conștiința domnului maior Hatvani, fiindcă a dat raport nelalocul său domnului președinte guvernator Ludovic Kossuth despre acțiunea lui Dragoș. Acesta a acționat cu entuziasm, dar nu i-a fost posibil să progreseze mai cu spor față de o masă de popor fanatizat și o grămadă de tribuni desperați. Dacă Hatvani nu ar fi dispus omoruri în Abrud, buciumanii erau în drum să livreze armele. Dar astfel a produs în popor neîncredere".

Pare curios cum un soldat de talia lui Kemény se pretează la apucături meschine, în nădejdea de a ademeni pe fruntașii români la noi tratative, cu scopul de a le slăbi prin aceasta rezistența. Garanția oferită nu valorează nimic, deoarece nu era autorizat a proceda la tocmeli. Ce-i pasă însă acestui tipic reprezentant al oligarhiei transilvănene de sfințenia cuvîntului dat și de cauza unui popor care luptă cu ultimele forțe pentru izbînda libertății ? Se vede că Iancu potrivise cel mai bun leac spre a-i înfrînge orgoliul. Încercarea de a iniția negocieri fu recunoscută la timp drept slăbiciune. Din zi în zi situația armatei lui Kemény devenea tot mai desperată. Atacul general, care să-l încolțească din toate părțile, nu mai putea să întîrzie. Fără a-l aștepta, armata ungurească reîncepe operațiile la 15 iunie. Înainte de amiază, între orele 10 și 11, Kemény trimite un corp de vreo mie de oameni cu două baterii de rachete împotriva aripei din stînga a prefectului Balint. În ceasurile din miezul zilei acesta se văzu nevoit a se retrage pînă la Gherghel, pentru a ocupa o poziție mai favorabilă. Aici lupta se încinge din nou, dar cînd sosi tribunul Ciurileanu, cu o ceată bine înarmată de 400 de oameni, dușmanul se întoarse în grabă pentru a se oploși între zidurile Abrudului. Cam tot atunci, înainte de asfințit, soseau înfrînte și trupele ungurești, care au susținut atacurile îndreptate din aripa dreaptă a centrului oastei lui Iancu. Ofensiva de aici aparținea tribunilor Gomboș și Fodoreanu, precum și prefectului Vlăduțiu, deplasat cu puțin mai înspre dreapta. Moții s-au ținut vitejește în toate punctele, înfrîngînd puterea de rezistență a dușmanului. Rezultatul ar fi fost și mai strălucit dacă popa Groza sosea mai curînd la locul ce i s-a hotărît. Kemény cîștigă timp să evite învăluirea și să deschidă acum, după ce își reunise toate forțele, un foc ucigător împotriva strașnicului tribun. Lupta cu el ținu totuși pînă după miezul nopții.

Se spune că la masa de seară Kemény ar fi exclamat înciudat : „Dracul să se mai bată cu popii !" Cei mai dîrji conducători din oastea lui Iancu — Balint, Vlăduțiu, Moldovan, Groza, Gomboș, Fodoreanu — erau într-adevăr preoți, care făceau minuni de vitejie. Ei s-au întrunit cu toții în dimineața zilei următoare pentru a întocmi planul de atac general, fixat pentru 17 iunie. Kemény le strică însă socoteala și de astă dată. Hotărîse peste noapte să se retragă chiar de-a doua zi [1]. „Trupa îmi obosise — spune el —, pîine nu aveam, muniția mi s-a terminat și de aceea m-am retras la 16 iunie". Retragerea armatei înspre Zlatna

[1] *Die Rom. der öst. Monarchie*, vol. II, p. 92.

[1] Academia Republicii Socialiste România (Fil. Cluj), Arhiva Csány, nr. 3 082 din 1849.

s-a îndeplinit însă în condiții ceva mai favorabile decît în cazul lui Hatvani. În zorii zilei, Kemény încearcă un atac înverșunat împotriva pozițiilor cuprinse de Simion Groza și trimite, în aceeași vreme, o coloană puternică spre Zlatna, pentru a-și deschide drum. Către ceasurile 9 iese din Abrud fără zgomot, cu întreaga armată, sub protecția unei pîcle dese. Iată cum descrie el însuși această retragere [1]:

„Am avut o zi norocoasă, dar îngrozitoare. Timp de opt ore am stat într-un foc neîntrerupt. Ei construiseră baraje în spatele meu, pe șoseaua îngustă, stricînd podul cel mai înalt de piatră. Mi-a trebuit un ceas și jumătate pînă l-am refăcut. Între timp românii atacau trupa din spate, atît pe drum, cît și din pădure din dreapta și din stînga. Soldații mei înaintau totuși, slăbind. Observînd acestea, m-am întors la ei cu o companie Bocskay și cu două companii din batalionul al 11-lea. Le adusei aminte bătălia de la Simeria. Flăcăii se însuflețiră, porniră la asalt și îi respinseră. I-au făcut să urce pe dealuri, în dreapta și în stînga, împrăștiindu-i și de acolo. Între-aceea bravul colonel Forró restaură podul. Am plecat deci la drum și luptîndu-mă neîncetat am izbutit a aduce norocos la Zlatna atît pe soldații mei, cît și tunurile și pe răniții din luptele de la Abrud, precum și femeile și bărbații care au voit să se refugieze. Pierderi am avut un ofițer mort și doi răniți, 15 soldați morți și vreo 20 răniți".

După cum se vede, Kemény caută să reducă proporțiile înfrîngerii, prezentînd o retragere pripită drept salvare norocoasă. Adevărul este că a reușit să se strecoare neobservat din Abrud, învăluit în ceață, și de aceea n-a fost urmărit decît de o parte a cetelor de la Bucium și Mogoș, care își aveau pozițiile la extremitatea aripii din stînga a moților. Pierderile suferite au fost însă mult mai mari. Iancu le cifrează la 250 de oameni.

[2] *Ibidem.*

Astfel, după lupte grele, care au ținut nouă zile, dușmanul obosit, sleit de puteri, bătut prin urmare, fu nevoit a se retrage. Iancu culegea încă o biruință, poate cea mai glorioasă din cîte i-a fost dat să smulgă dușmanului.

Cînd a aflat generalul Bem de isprava omului său, s-a înfuriat și a poruncit lui Kemény să se întoarcă îndată în munți [1]. Știrea aceasta s-a răspîndit între unguri, ea nu pare însă confirmată, fiindcă pătrunzînd rușii în Transilvania colonelul avea să fie numit comandant în altă parte. Cu toate acestea, vestea înfrîngerii se răspîndi repede. Kemény încearcă să se justifice, în raportul trimis la 17 iunie comisarului Szentivanyi, descriind felul de luptă al românilor în chipul următor:

„Românii posedă cel puțin 70 000 de oameni, dintre care înarmați cu puști sînt vreo 10 000, ceilalți au lănci. Se bat mai bine ca soldații lui Puchner, sînt fanatizați și desperați. Dacă îi goneam de pe un deal, fugeau cu schimbul pe celălalt. Fugeau bine, parcă ar fi avut hîrsoabe la opinci, pînă cînd soldații mei scoteau limba și se rostogoleau de pe muchie. A-i învinge în chipul acesta e cu neputință. Va trebui ori să se urce la ei ostășime enormă, ori, dacă nu va fi posibil, trebuie împresurați cu cordon și înfometați. Împresurarea să nu se încerce însă la munte, deoarece o armată mai mică o fac puzderie, ci să li se închidă drumurile pe unde au obiceiul a-și aduce cereale".

După ce ajunse la Ighiu, la 19 iunie, Kemény a cerut să i se trimită din Cluj echipament complet pentru 2 000 de soldați, care au fost zdrențuiți probabil în lupte. Îl frămîntă problema cum s-ar putea învinge totuși rezistența din munți, fără a întrebuința forță numeroasă. Lupta cu românii, scrie el, se deosebește cu totul de felul obișnuit al războiului. Înaintarea trebuie să se facă încet și sistematic. Urmează apoi să se întărească în mai multe puncte și în șanțuri, în care să se așeze garnizoane reduse la număr, dar înzestrate cu tunuri. Aceasta ar face posibilă întreți-

[1] Hegyesi M., *Biharvármegye 1848—49-ben*, p. 151.

nerea comunicației cu teritoriul din spate, precum și aprovizionarea. În măsura în care ar înainta armata, s-ar tăia pădurile de-a lungul șoselei, de ambele laturi, pe o adîncime de 100 de stînjeni. De aceea, dacă se întoarce în munți, va lua 500 de securi, 500 de tîrnăcoape, 250 de sape și vreo 20 de funii lungi, cum și mai multe tunuri de cîte unul și trei funți. Numai în chipul acesta se poate spera biruința. Altminteri, dacă sînt bătuți pe un deal, fug pe celălalt și obosesc pe adversar pînă cînd armata slăbită cade în ghearele „hoardei". Magazine principale ar urma să se înființeze la Huedin, Turda și Bărăbanți. Deocamdată însă e nevoie urgentă de unul în Bărăbanți [1].

Considerațiile lui Kemény constituie o mărturie clară a înfrîngerii suferite. El nu a fost în stare să înfrîngă rezistența moților. Observăm însă că armata lui Iancu, departe de a fi atins cifra de 70 000, se ridică la aproximativ 5—6 000 de oameni, dintre care abia vreo 2 500 să fi fost înarmați cu puști. Grosul lăncierilor s-a recrutat din împrejurimile Cîmpenilor, la care se va adăuga trupa prefectului Balint, strînsă pe valea Arieșului. Zarandul nu a dat decît contingentul de sub comanda lui Simion Groza, iar satele de către Zlatna, unele înrolate între cetele lui Axente, nu au luat parte la această bătălie. În tot cazul, dacă oastea lui Iancu dispunea de oarecare superioritate numerică, armata lui Kemény era incomparabil mai bine echipată. Tactica nu prea complicată a conducătorului moților s-a dovedit însă mai corespunzătoare împrejurărilor și terenului. Hărțuindu-i necontenit, aproape în toate punctele, obosindu-i și înfometîndu-i, Iancu a pregătit cu multă dibăcie și cu desăvîrșit calm înfrîngerea dușmanului. E drept că executarea unui asemenea plan depinde în mare parte de ținuta eroică a moților și de capacitatea conducătorilor. Și acesta s-a dovedit mai presus de orice așteptare. Moții s-au bătut cu o admirabilă vitejie, arun-

[1] Academia Republicii Socialiste România (Fil. Cluj), Arhiva Csány, nr. 3 083 din 1849.

cîndu-se în vîrtejul luptelor, fără să aibă teamă de moarte. Numărul celor căzuți dintre ei trebuie să fi fost mai mare decît al ungurilor, avînd în vedere armamentul. În schimb însă, moții au de partea lor superioritatea pozițiilor așezate pe culmi de dealuri și pe vîrfuri de stînci și, ceea ce pare să fi fost deosebit de important, desișul codrului, care va deveni o obsesie chiar pentru un comandant cu experiență, ca baronul Kemény. „Să nu crezi — scrie căpitanul Gabanyi [1] către gazeta *Honvéd* din Cluj — că războiul cu moții ar fi ca o vînătoare de șobolani. Războiul de guerilă din Spania i-a dat chiar lui Napoleon mult de lucru. La munte fiecare tufă, fiecare colină, fiecare stîncă trebuie cucerită pe rînd și după ce ai luat-o tot nu ai cîștigat nimic, deoarece dușmanul se îndepărtează pe cărări ascunse, lui bine cunoscute, și apare la spatele tău. Prin urmare nu poți numi al tău decît punctul pe care stai în ultimul moment. Între Zlatna și Abrud se întinde un defileu îngust, pe care abia dacă-l vezi îți poți face o idee despre ceea ce înseamnă războiul cu moții. Imaginează-ți o lungă vale adîncă, înconjurată cale de patru ceasuri de vîrfuri înalte, adaugă apoi baricadele, podurile stricate și după fiecare copac cîte un român care caută să-ți stingă viața și te vei lămuri despre felul de luptă al moților. Ei nu sînt lași, după părerea celor mai cu experiență ofițeri, și rezistă mai bine în foc decît soldații lui Puchner".

Mărturiile acestea au de scop să îmblînzească opinia publică ungurească, scuzînd pe comandantul și armata care a suferit înfrîngerea. Avem însă considerațiile așternute pe hîrtie mai tîrziu de un alt ofițer care a aparținut faimosului batalion al 11-lea, cu privire la campania lui Kemény [2]. Locotenentul Ioan Wass spune că acest batalion a plecat plin de încredere la munte, bagatelizînd lupta purtată cu „turmele numeroase" de moți. N-a ținut socoteală de stăruința, ascultarea și disciplina dovedită de români sub „mîndrul Craiu al Munților, Avram Iancu".

[1] *Die Rom. der öst. Monarchie,* vol. II, p. 209.
[2] *Történeti* Lapok (Cluj), III, (1876), p. 555—556.

În timp ce s-a urcat la munte, batalionul al 11-lea, continuă locotenentul Wass, n-a întîmpinat rezistenţă. Dar după două zile, cînd li s-au isprăvit proviziile, moţii au început deodată să-i atace din toate părţile. Atacul s-a dat neîntrerupt cu trupe totdeauna proaspete. Batalionul a fost constrîns să se apere neîncetat. Nici vorbă să se mai gîndească cineva la biruinţă, cu atît mai puţin la o împăcare. Duşmanul, amăgit o dată, nici că voia să viseze aşa ceva. „Nu ne-a rămas decît să ne salvăm şi de aceea am procedat imediat la retragerea spre Zlatna". Drumul de la Abrud era acum închis cu copaci doborîţi, podurile toate distruse. Soldaţii au fost nevoiţi să tragă tunurile, primejduindu-şi viaţa, pînă au răzbit să ajungă la Ighiu, după lupte îngrozitoare cu mizeria, oboseala, foamea, suferind răni şi pierderi. Pricina dezastrului o pune, în fine, în numărul redus al armatei şi în încrederea sporită a moţilor după înfrîngerea lui Hatvani, precum şi în curajul lor. El îşi încheie consideraţiile cu următoarea constatare: „Despre acestea se poate filozofa în multe chipuri, dar urmarea a arătat că expediţia s-a dovedit cu rezultatul cel mai puţin favorabil în tot răstimpul cît a comandat generalul Bem în Transilvania".

Expunerile acestea sînt destul de elocvente pentru a putea aprecia după cuviinţă meritele lui Iancu în vitejia moţilor. Cununa biruinţei revine după dreptate celor care preţuiesc libertatea mai presus de viaţa lor. Ceea ce trebuie să regretăm îndeosebi însă e faptul că nici unul dintre camarazii de arme ai lui Iancu n-a zugrăvit mai amănunţit frămîntarea din timpul bătăliilor, rolul comandantului suprem şi al conducătorilor de cete, care au luptat în sectoare deosebite, nici vitejia moţilor, atingînd, în toate punctele, acelaşi dispreţ de moarte. Iancu e scurt la vorbă în raportul redactat de Maiorescu, iar Ciurileanu nu-şi mai aminteşte decît de episoadele din apropierea sa imediată şi nu posedă destulă îndemînare pentru a reînvia elementul epic al luptelor.

Spre a fi mai completi în ce priveşte împrejurările în care s-au desfăşurat luptele din munţi în iunie 1849, trebuie să adăugăm că toate pasurile de seamă au fost ocupate, în acest răstimp, de trupele ungureşti. Astfel, colonelul Egloffstein, comandantul trupelor „de pe linia Turdei", ocupase la 13 iunie o poziţie pe Maşca, o culme între Băişoara şi Cacova, pentru a supraveghea mişcările românilor atît pe valea Arieşului, cît şi pe şoseaua dintre Cluj-Băişoara-Iara![1]. În ziua de 14 a atacat tabăra de la Cacova[2], silind-o să se retragă, după ce moţii au pierdut 24 de oameni. Bravul colonel e mîndru că a pus foc la toate casele din pădurea apropiată şi a incendiat cătunele Maşca şi Valea Vadului, precum şi comuna Ocolişul Mic. Cu trei zile înainte jefuise din comuna Surduc 30 de capete de vite[3]. La 19 iunie trupa lui Egloffstein ocupa terenul dintre Nergeş, Băişoara şi Şesuri şi avea detaşamente mai mari în Lita şi în Săcel[4].

La Gilău, ordinul de a intra în acţiune împotriva muntenilor a găsit nepregătit pe maiorul Szepszögi, comandantul gărzilor ungureşti din Bihor. Acesta ar fi urmat să aibă la îndemînă un batalion complet, dar o parte dintre soldaţii săi erau bolnavi, mulţi dezertaseră, mai ales românii, ceilalţi erau împrăştiaţi pe linia dintre Căpuş-Păniceni-Gilău-Lona Săsească şi Vlaha. În Gilău nu dispunea decît de 240 de honvezi înarmaţi cu puşti şi 90 de voluntari din legiunea germană[5]. Dacă românii strîmtoraţi în Munţii Apuseni s-ar retrage aici, în regiunea Mărişelului, ei nu ar putea să fie opriţi. Cu o zi înainte a avut o ciocnire cu moţii, pe care i-a urmărit apoi atît pe valea Someşului Rece, cît şi pe Someşul Cald, fără alt rezultat decît că au împuşcat mişeleşte pe un popă român, care îşi

[1] Academia Republicii Socialiste România (Fil. Cluj), Arhiva Csány, nr. 2 975 din 1849.
[2] *Ibidem*, nr. 3 195, din 1849.
[3] *Ibidem*, nr. 2 834, din 1849.
[4] *Ibidem*, nr. 3 049 din 1849. (*Cf. Honved*, 1849, nr. 146).
[5] *Ibidem*, nr. 2 546 din 1849.

mîna cîteva oi și capre, probabil ca să le salveze de jaf [1]. Căpitanul care a tras în preot se chema Verner Laszlo. Acesta revendică pentru sine calul bietei victime. Maiorul Szepszögi porni în zilele următoare pe Someșul Rece spre munte, cu gîndul să-și așeze tabăra pe o culme numită „La Cetate", dincolo de Mărișel [2]. La 19 iunie aflăm că maiorul numit s-a retras din pricina unei boli de ochi, iar în locul său a fost trimis comandant colonelul Zarzițchi. Pare că trupa maghiară a reușit să pătrundă adînc în munți, pînă aproape de valea Ierii, unde s-a întîlnit cu corpul din Cluj, de sub comanda maiorului Trangus, care își avea cartierul la Hășdate. Acesta din urmă arată că linia frontului format spre a încercui munții era acum perfect închegată [3]. La Huedin comanda o avea maiorul Buzgo și firește Vasvari. La începutul lui iunie, prefectul Bihorului se adresează către comisarul Szentivanyi [4], cerînd trupe pentru acoperirea regiunii dinspre Munții Apuseni. Cei mai mulți dintre gardiștii care luptă împotriva moților la intrările din munți erau recrutați în Bihor.

Întoarcerea atît de puțin glorioasă a lui Kemény va pune însă capăt acestor pregătiri febrile, care nu duc la nici un alt rezultat decît că devastează ținutul și sărăcesc pe bieții oameni chinuiți în munți, acum de șase luni încheiate.

FÎNTÎNELELE

Luptele din munții care acoperă terenul între Someș și Criș iau sfîrșit tot în miezul verii 1849, însă cu o biruință a românilor. Moții de aici au suferit mult în lunile de

[1] *Ibidem*, nr. 2 819 din 1849.
[2] Academia Republicii Socialiste România (Fil. Cluj), nr. 2 941 din 1849 (Cf. despre luptele de aici, *Honvéd*, 1849, nr. 138—142).
[3] *Ibidem*, Arhiva Csány, nr. 3 049 din 1849.
[4] *Ibidem*, nr. 2 792 din 1849.

iarnă din pricina hărțuielilor necontenite ale trupelor dușmane. Garnizoana ungurească din Huedin pare însă paralizată către începutul primăverii. De aceea se văzu nevoit guvernul a-i trimite încă din aprilie forțe proaspete, puse sub comanda unui patriot cu faimă, a lui Paul Vasvari. De numele lui se leagă campania din primăvară și cumplita înfrîngere de la Fîntînele a trupelor ungurești.

Vasvari era fiul unui preot rutean de pe Nir, în județul Satu-Mare, deznaționalizat prin școală și prins cu desăvîrșire de idealurile politice ale generației lui Petőfi și Jokai [1]. În zilele din martie 1848 se dovedise drept unul din cei mai înflăcărați patrioți maghiari, de o elocință cuceritoare și manifestînd o orientare profund liberală. Înfățișarea simpatică și îndrăznelile politice îl fac în curînd popular. Guvernul îi acordă o catedră de istorie la Universitatea din Pesta, dar Kossuth îl ține la distanță, fără a-i da ocazie să se afirme în revoluția biruitoare. În ianuarie 1849 obține autorizația de a organiza trupe mobile pentru a le pune în serviciul revoluției [2]. Întreprinde propagandă patriotică printre țăranii unguri din pustă și apoi desfășoară o acțiune intensă pentru a-și recruta voluntari pe seama formațiunii militare care va purta numele mîndru al lui Rakoczi [3]. Cei mai mulți dintre voluntarii săi i-a strîns în comitatele Bihor, Satu-Mare și Szabolcs, înrolați pe un răstimp de patru luni, pentru a le prelungi mai pe urmă nelimitat angajamentul. Trupa o instrui în lunile de iarnă, dar ca și alți asemenea comandanți de „cete mobile" nici Vasvari nu e capabil să introducă disciplina în rîndurile voluntarilor [4]. La fel ca și trupele lui Revițchi, Csanadi sau Hatvani, noua trupă e destinată să opereze în ținuturile românești. La începutul lui aprilie 1849 el trimite la Huedin cele dintîi companii și apoi, în

[1] Thalloczy L., *Vasvári Pál...*, p. 4 și urmă, p. 82 și urm.
[2] *Studii, și documente*, vol. III, nr. 131 și anexele.
[3] *Ibidem*, III, nr. 140.
[4] Hegyesi M., *Biharvármegye...*, p. 146—147.

săptămînile următoare, își mută și el cartierul aici, dispunînd în total de patru companii.

Deși revoluționar convins și iubitor de libertate, el nu ezită a lupta împotriva moților, care își apără cu desperarea din urmă căminele oropsite. Vasvari e însă un naționalist fervent. Pentru el libertatea se confundă cu visul marelui stat maghiar, iar drepturile naționale trebuie să facă loc exclusivismului națiunii dominante. De aceea nu primește în trupa sa recruți de alt neam [1], „deoarece ungurul nu poate decît acuma să stoarcă triumful naționalității sale și să-și asigure viitorul prin forță dreaptă, dar în armată". Cu o intuiție a cărei agerime nu se poate tăgădui, el constată că Franța s-a unificat în limbă prin marea revoluție și că în Ungaria se vor petrece lucrurile în același chip, dacă se va înarma exclusiv poporul maghiar. „După Lamartine — remarcă Vasvari în scrisoarea către Kossuth [2] —, nu peste mult va izbucni lupta între naționalități și chiar și cele mai neînsemnate neamuri vor pretinde independența națională. Dacă îi organizăm militărește pe slovaci și români, ei vor spori armatele răsculaților, luînd pilda soldaților grăniceri croați". Aceasta e părerea, presimțirea și chiar „prorocirea" sa. În altă scrisoare trimisă lui Kossuth în aprilie 1849, Vasvari declară patetic [3] : „Să întindem prietenește o mînă către cei înțelegători, dar în cealaltă să sclipească sabia nemiloasă a răzbunării. Ne silim a-i convinge cu vorbe și cu proclamații. Dar asupra celor care nu se convertesc și continuă răscoala pronunțăm sentința : acest neam a fost exterminat" *(e faj kiirtatott)*.

De aceea se aruncă acum și el în luptă. „Dumnezeul libertății cere sacrificiu de sînge omenesc. Chemarea măreață a tinerei generații este să-și verse sîngele sfînt".

[1] *Studii și documente*, vol. III, nr. 140.
[2] *Ibidem.*
[3] I. Toth Z., în *Kossuth Emlékkönyv*, vol. II, p. 326 (23 aprilie 1849).

Vorbe mari, care caracterizează pe tînărul erou însuflețit pentru o libertate atît de greșit înțeleasă. Ele vor deveni însă fatidice întrucît privește sacrificiul său în luptele cu moții din Transilvania. Va fi presimțit oare soarta ce-l așteaptă în coclaurile Munților Apuseni ? Mai degrabă nu, fiindcă sosit aici se azvîrle cu nesocotință în războiul de exterminare a elementului românesc.

Aceasta reiese dintr-un raport trimis la 7 mai 1849 guvernatorului Kossuth [1].

Îndată ce a sosit la Huedin, spune Vasvari, trupa a fost cantonată pe teren, pentru a înlocui formațiunile militare din Bihor. Compania a treia ocupă poziție la Mirgău, unde noapte de noapte se semnalau incursiunile moților pînă aproape de marginea comunei. Comanda asupra acestora o avea tribunul Corcheș din Cîmpeni, care cere ungurilor să elibereze pe doi prizonieri din Mărișel. Amenință Mănăstirenii (o comună maghiară) în caz de refuz. După planul comandantului Dravețchi, trupa lui Vasvari atacă la 5 mai comunele Lăpustești, Jurcuța de Jos și de Sus. Cele patru companii sînt puse la contribuție acum pentru întîia dată, ajutate de o companie și jumătate de honvezi. Aceștia primesc misiunea să facă un înconjur, pe potecile muntelui, ca ajungînd dincolo de Jurcuța de Sus să taie retragerea moților. Primele două companii pătrund, sub comanda căpitanilor Erdelyi și Bulyovski, pînă la Lăpustești, unde se izbesc de rezistența moților. În neputința lor aprind casele așezate pe malul stîng al Someșului. „Această comună nu va mai ataca pe unguri", exclamă Vasvari, care recunoaște că fapta lor e o operă sîngeroasă *(vermunka)*. Compania a treia, sub căpitanul Batori, atacă Jurcuța de Sus dinspre nord-vest, o găsește însă complet evacuată de populație. De aceea organizează „o percheziție", jefuind alimentele și hainele oamenilor. Nici aici însă trupa nu trece peste Someș, unde îi așteaptă moții, ci

[1] Arhiva Kossuth, nr. 145, ad. 6 849 din 1849. Cf. *Pesti Hîrlap*, 1849, nr. 303.

se retrage „cu prada“ luată. Vasvari conduce compania a patra împotriva comunei Jurcuța de Jos. Încearcă să construiască pod peste Someș, fără a reuși. Moții îl primesc cu focuri de arme și de tunuri. Populația de peste rîu își evacuează în grabă avutul, dar ungurii nu îndrăznesc nici aici să treacă apa, ci se întorc noaptea tîrziu la cartierul din Mîrgău.

La 20 mai încearcă încă un atac împotriva Jurcuței de Sus, fără rezultat deosebit.

După ce a încheiat expediția în munți, Vasvari s-a retras mai aproape de Huedin, stabilindu-și cartierul la Mănăstireni și Ciula. Trupele sale nu mai dau semn de viață timp de cîteva săptămîni. Nu însoțesc unitățile din Gilău și Cluj nici în campania organizată pentru a susține pe Kemény Farkas. Abia la începutul lui iulie organizează o nouă expediție, al cărei rost nu se poate intrevedea. Camarazii săi afirmă, cu mulți ani mai tîrziu, că primise ordin să întreprindă această expediție, a cărei comandă o va lua maiorul Buzgo. Ordinul a fost dat de colonelul Zarziczki, unul din adjutanții lui Bem, trimis aici ca să reia acțiunea eșuată a lui Kemény Farkas [1]. „Leahul roșu“, cum îl numește un soldat maghiar, plecase din Gilău cu o trupă mai mică, trei companii cu un tun, dar s-a văzut nevoit a se întoarce fără a întîlni pe Vasvari. Nici trupa condusă de Vasvari și Buzgo nu era prea considerabilă. La cele patru companii s-au adăugat încă două de secui, precum și gardiștii din Bihor ai lui Buzgo, cu un număr nu mai mare decît al unei companii. Călăreții, abia 25, erau tot bihoreni. Tunuri nu aveau decît două [2].

[1] *1848—49 Tört, Lapok*, 1896, p. 115 și urm. Cf. *Honvédek naplojegyzetei, szerk. Koranyi V. (File din jurnale de honvezi, îngrijite de Koranyi V.)*. Pesta, 1890, p. 121.

[2] Thalloczy, *op. cit.*, p. 89 și urm. Critica izvoarelor la Hegyesi M. în revista *1848—49 Tört. Lapok*, 1893, p. 159 și urm., unde stabilește critic amănuntele expediției. Informatorii de mai tîrziu sînt citați și analizați cu obiectivitate. Cf. aceeași revistă : 1892, p. 14, 134, 149—50 și 157 ; 1895, p. 102—03 și 1896, p. 115 și urm.

Expediția plecase prin 2 iulie, înaintînd spre munte din mai multe direcții : de la Mîrgău, Ciuleni, Vîlcău și de la Huedin. Planul era să se întîlnească toți într-un punct situat lîngă Someșul Cald și să înainteze de aici, reuniți, spre Mărișel. Partea aceasta a expediției a fost dusă la îndeplinire ireproșabil. Moții nu s-au arătat cituși de puțin, au lăsat trupa dușmană să se afunde cît mai departe în codru. Prima bătălie se dă abia în 5 iulie, într-o poiană înconjurată de brădet rar, înainte de Mărișel. Raportul lui Iancu susține că au învins românii, iar mărturiile ungurești atribuie victoria companiilor de voluntari ai lui Vasvari. De la aceștia din urmă cade locotenentul care conducea avangarda, iar dintre moți unul dintre căpitani. Oastea lui Vasvari pătrunde însă mai departe, trece de Mărișel, care fusese evacuat, și se urcă pe un platou, de unde avea deschisă priveliștea în față spre Măguri, iar în stînga spre Mărișel.

Moții care întîmpină trupa dușmană fac parte din cetele croice ale centurionului Indrei Roșu [1]. Vor fi fost vreo 4—500, ajutați însă și de femei. Ele ocupă poziții pe culmi, de unde pot rostogoli bolovani spre drumurile strîmte. Altele sună din tulnic la semnalul convenit și induc în eroare pe dușman, care nu se mai poate orienta asupra direcției de unde urma să fie atacat. În aceeași zi sosise în tabăra română încă un ajutor prețios : 68 de vînători din oastea lui Iancu, sub comanda tribunilor Nicolae Corcheș și Iacob Olteanu. De acum se fac cu mai multă încredere pregătiri pentru o bătălie hotărîtoare. În timp ce oastea lui Vasvari se întărește în bivuac, moții astupă bine toate drumurile, stabilesc pozițiile prielnice pentru atac și repartizează pe cei 120 de vînători și 317 lăncieri, aleși unul cîte unul dintre cei mai viteji, în trei sectoare, pe unde urmau să treacă ungurii. În dimineața de 6 iulie tabăra lui Vasvari aștepta să-i sosească provizia în carele

[1] *1848—9-iki Tört. Lapok (Gazeta de istorie din 1848—49)*, 1892, p. 140.

rămase în urmă. Doi honvezi anunță însă că găsind drumul astupat cu copaci mari nu se mai poate înainta. O ceată mărișoară pornește atunci să înlăture obstacolele. Ea reușește, într-adevăr, să aducă nu numai carele încărcate, ci și vreo sută de moți, care vor fi obligați să ajute la desfundarea drumurilor.

Către ora 11 tabăra lui Vasvari se pune în mișcare. Deoarece valea Someșului Rece se dovedise de netrecut, trupa e nevoită să se întoarcă pe drumul pe care a urcat. Buzgo comandă avangarda. Luînd cîte o companie de soldați, trece norocos prin Mărișel, dar cînd ajunge la un loc unde drumul coboară pieptiș, obstacole construite peste noapte opresc din nou înaintarea. Pînă să destrame întăritura, minutele trec greu. Armata lucrează din răsputeri să curețe calea, dar terenul se îngustează, iar convoiul lung se întinde ca un șarpe uriaș. Vasvari conducea companiile din centru, avînd și el la îndemînă un tun. Opriți pe loc, sodații săi încep să cînte, acompaniați de muzică. Dar îndată ce primele rînduri de honvezi zvîcnesc din zăvoarele defileului, moții răsar de după copaci și închid din nou, cu piepturile lor, drumul ungurilor. Manevra pare a se fi pus la cale cu o diabolică abilitate. În timp ce Buzgo și secuii au fost lăsați să coboare în pas grăbit, trupa lui Vasvari e prinsă în cleștele morții. Locul unde s-a oprit e un fund de văgăună, cu țărmuri înalte, acoperite de brazi. O ploaie de bolovani se revarsă aici peste capetele mîndrei oaste ; femei și fete voinice din Mărișel aruncă tot ce le cade în mînă asupra nenorociților de soldați, care luptînd cu deznădejde împing la vale rîndurile dinainte. Tunelul îngrozitor abia trecut, în poiana care se deschide mai largă îi așteaptă încă o dată tirul vînătorilor culcați pe burtă la rădăcina brazilor. Sînt trei asemenea veritabile tunele lipsite de acoperiș și tustrele sînt asaltate de vînători, lăncieri și amazoanele dîrze ale Pelaghiei

Roșu, mama tribunului Indrei. Pînă la urmă, moții se aruncă în rîndurile armatei făcute mototol, rostogolindu-se la vale într-o încleștare singeroasă. Lăncile și topoarele sînt acum singurele arme ce se mai pot întrebuința și acești munteni plini de furie izbesc cu ele fără milă. Resturile oastei lui Vasvari scapă și din a doua văgăună. În poiana următoare însă se poticnesc definitiv. Aici erau postați, se vede, în mai mare număr trăgătorii români, care distrug ceata fugarilor. Trei comandanți din trupa racoțiană : Bulyovski, Erdelyi și Batori, cad în această poiană, în fruntea puținilor ostași care îi urmau. Vasvari fu răpus de asemenea, prăbușindu-se într-o luptă nedreaptă și atît de greșit înțeleasă. Tovarășii lor fug cu fiorii morții în suflet. Buzgo nu-i poate opri nici măcar pe secui, pentru a-i întoarce în ajutorul nefericitului comandant.

Unii dintre acești faimoși voluntari, supraviețuind catastrofei, vor povesti mai tîrziu diferite crîmpeie din bătălia la care au asistat. Cei mai mulți confundă însă peripețiile celor patru zile de campanie și amănuntele bătăliei dezastruoase. Reconstituirea exactă a felului cum s-au desfășurat, unul după altul, episoadele tragice abia de se mai poate încerca pe temeiul acestor mărturii. Nu se știe, propriu-zis, nici cum a căzut Vasvari. Unele din mărturii, nesocotind adevărul, născocesc scene și episoade, cu scopul de a umbri eroismul românesc. Raportul lui Iancu subliniază faptul că moții au aflat despre prezența lui Vasvari și e lesne de înțeles, prin urmare, dacă vor fi căutat să-l răpună, pentru a răzbuna atrocitățile săvîrșite în mai. Trei nume de moți se citează, atribuindu-li-se biruința asupra lui Vasvari. Adevăratul erou a rămas însă necunoscut, învăluit în gloriosul anonimat de la Mărișel [1].

[1] Koranyi, *Honvédek Naplojegzzetei*, vol. I, p. 124—125.

Biruinţa de la Fîntînele este în mare parte opera lui Nicolae Corcheş, tribunul lui Iancu. Cei 68 de vînători de la Cîmpeni contribuie mult, fără îndoială, la izbînda strălucită. Experienţa lor în luptele cu honvezii lui Hatvani s-a dovedit şi aici neîntrecută. Tactica bazată pe conformaţia atît de favorabilă a terenului indică drept maestru pe un cunoscător localnic. Ungurii din regiune îl numesc chiar cu numele : Indreiu Roşu, tînărul centurion din Mărişel, fiul Pelaghiei, care a organizat rezistenţa încă din iarnă, în acest cuib neînvins, alături de Gavrilă Neagu, căpitanul din Albac [1]. Primul a evacuat comuna, înştiinţat la timp de năvălirea oastei duşmane, şi tot el a strîns în grabă cetele de moţi din Mărişel şi din satele învecinate. Mărturiile ungureşti recunosc însă şi curajul personal al moţilor, care cîştigă lupta datorită lăncilor şi securilor întrebuinţate cu un eroism netăgăduit. Bătălia de la Fîntînele rămîne astfel o faptă strălucită a rezistenţei populare, unul din cele mai înălţătoare episoade ale revoluţiei române.

După aproape o jumătate de secol, în toiul unei acţiuni care urmărea să reînvie, acoperind cu glorie, figura romantică a lui Vasvari, se afirmă că acesta a nutrit cele mai nobile simţăminte faţă de poporul român şi că ar fi venit în munţi, căutînd legătura cu Iancu, pe care nădăjduia să-l poată cîştiga cauzei libertăţii. Afirmaţia nu are nici un temei serios şi e născocită, evident, pe de-a întregul, cum trebuie considerat de altfel şi episodul vizitei lui Vasvari la Iancu, în Cîmpeni, în vara anului 1848, ticluit

[1] *1848—49-iki Tört. Lapok, 1895*, p. 39 (Lövei Klára). După Nicolae Corcheş, care a publicat un fel de descriere a bătăliei (*Ellenzék*, Cluj, 1892, nr. 171), pe Vasvári l-a împuşcat Simion Todea. După spusele unui honved, moţul care l-a omorît se cheamă Iuon Sălăjan (*1848—49-iki Tört, Lapok*, 1892, p. 35), iar după Hary Béla se numea Gavrilă Toader, *Ibidem*, p. 14).

de fantezia bătrînului Iosif Sterca Şuluţiu [1]. Tragica moarte a înflăcăratului Vasvari a fost deplînsă de compatrioţii săi nu numai în toiul războiului civil, ci şi mai tîrziu, cînd figura lui devine un simbol al patrioţilor maghiari. Sub această influenţă şi-a scris Corcheş însemnările, ca o replică la feluritele variante care se colportau. Anii mulţi i-au şters amintirea precisă a amănuntelor, cum i-au îndepărtat din memorie şi aspectul poienii de la Fîntînele, schiţate de dînsul într-un desen foarte interesant, descris în aceste linii : „O trupă militară, infanterie, călărime şi tunuri, surprinsă pe cînd străbate luminişul unor păşuni muntoase de către o ceată de ţărani ascunşi în păduri, jur împrejur. O căpetenie ţărănească, cu un ochian lung în mînă, conduce atacul de pe culmea apropiată. Dintr-un pilc de arbori, o cireadă de boi cu coarne lungi priveşte mirată. Iar la orizont se înşiră munţi pleşuvi cu profiluri dinţate şi cu văi în care se risipeşte ceaţa, descoperind în zare codrii de brad".

Desenul e o preţioasă contribuţie pentru reconstituirea scenariului [2], dar nu se prea potriveşte cu aspectul descris de numeroşi alţi martori. Problema de a stabili cu

[1] Vizita lui Vasvári la Iancu în iunie 1848, este o născocire a lui I. St. Şuluţiu, care a prezentat-o de mai multe ori, invocînd şi mărturia unor martori onorabili (*Transilvania*, 1897, p. 40—43 şi *Memorialul*, VI, p. 117 şi urm.). Thalloczy, *op. cit.*, p. 82, spune doar atît : că Vasvári a avut de gînd să se ducă în Transilvania, dar a renunţat. Dar prezenţa în Vidra a unei personalităţi atît de proeminente ca Vasvári nu ar fi trecut neînregistrată. Iancu nu aminteşte niciodată de această vizită şi nici Trocsányi, care a răsfoit dosarul comisiei de anchetă din vara anului 1848, se pare că n-a întîlnit numele lui Vasvári. Confuzia martorilor invocaţi de Şuluţiu se explică prin faptul că în iunie 1848 un grup de tineri din Pesta au vizitat într-adevăr Munţii Apuseni şi au fost invitaţi la masa ospitalieră a judelui Alisandru Iancu. Aici i-a întîlnit Iancu şi a discutat problemele politice la ordinea zilei cu unul din secretarii tineri ai preşedinţiei de consiliu, un oarecare Cseresznyés, cum am arătat şi noi în capitolul *Tribunul poporului.*

[2] *Cugetul românesc*, 1922, II, p. 1—9.

mai multă siguranță topografia terenului unde s-a desfășurat bătălia, punînd de acord mărturiile vrednice de credință, rămîne pe seama cercetării viitoare.

OASTEA MOȚILOR ȘI COMANDANȚII EI

Legiunea organizată de Iancu [1], o oaste de țărani, a fost denumită de prefectul ei *auraria gemina*. În această privință el urmează moda timpului, evocînd tradiția romană a regiunii aurifere din munți. Pe cînd însă unii prefecți își romanizează și numele (Axente Severu, Romanu Vivu, Popovici Marțianu, Papiu Ilarianu), Iancu și-l păstrează pe al său neschimbat, cu toate că Buteanu îi propune atributul de „Corvinul". Crezul descendenței romane constituie o parte a patrimoniului său sufletesc, dar tînărul comandant, care își păstrează pînă la capătul vieții firea de moț autentic, refuză exagerările romantice ale epocii și nu are în vedere decît realitățile aspre. El e prefect de legiune, deși își zice uneori „ghenàrar" Primise, prin ur-

[1] Documentarea acestui capitol am construit-o întemeiat înainte de toate pe raportul lui Iancu, tipărit în *Die Romänen der österreichischen Monarchie*, fasc. II. Multe informații se găsesc și în *Memoriile din 1848—49* ale lui Vasile Moldovan, fost prefect, care a petrecut cîteva luni în tabăra lui Iancu, precum și în *Fragmente istorice* ale tribunului I. Ciurileanu. Noi am reușit să îmbogățim informația prin publicarea hîrtiilor ce au rămas de la Iancu și de la ceilalți prefecți în arhiva fostei Asociații din Sibiu, aflătoare acum în Muzeul de la Alba-Iulia (*Studii și documente*, vol. II, documentele culese de prof. Eugen Hulea). Prețioase piese se găsesc la Iosif St. Șuluțiu, *Avram Iancu*, Sibiu, 1897, p. 100 și urm., de unde am luat informația privitoare la fabricarea tunurilor (vezi corespondența tribunului Ioan Șuluțiu). Cf. cu privire la aceeași problemă : *Societatea de mîine*, Cluj, 1924, p. 392 și *Transilvania*, 1922, p. 792. Un prețios îndreptar este studiul lui R. R. Rosetti, *Un episod din anii 1848—49 în Transilvania*, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, 1926—1927, vol. IV, p. 81 și urm.

mare, organizația impusă de comitet, cu împărțirea în tribunate, centurii și decurii, dar centurionii și decurionii săi poartă titlul firesc de „căpitani". Armata sa e o oaste țărănească, formată din numeroase „tabere", unități mai mari, detașamente, conduse de tribuni și căpitani. Lăncierii sau glotașii variază ca cifră, după împrejurări. Hatvani îi evaluează la 30 000, iar Kemény Farkas chiar la 70 000. În realitate însă ei nu au reușit să se strîngă în număr mai mare ca 5 000, nici în perioada celor mai crîncene lupte. Lipsea hrana necesară pentru o asemenea aglomerare de oameni, dar și echipamentul și armele.

Viața în Cîmpeni și peste tot în munți era deosebit de anevoioasă în primăvara anului 1849, cînd se dau bătălii mari. Lipsa de alimente crește necontenit, fiindcă armata ungurească execută cu strășnicie blocada menită a-i înfometa pe moți. Magaziile cu provizii de cereale promise de Puchner nu s-au înființat, iar potecile de munte care răspundeau spre Bihor erau acum supravegheate cu atenție de trupele colonelului Simonffy. Contrabanda neguștorilor evrei nu se mai practică nici pe valea Arieșului, nici pe drumurile de munte ce pleacă din Săvădisla. Prefectul Vasile Moldovan zugrăvește plastic mizeria ce erau nevoiți să o rabde : „Într-adevăr, nu știu cum era cu putință să trăim în acele timpuri. Făceam ștrapate, care ți s-ar părea că întrec puterile omului. Susțineam lupte îndelungi și disperate. Porneam în vreo direcțiune către marginile munților și niciodată nu aveam proviziune în traistă, barem de-o mîncare bună. Dacă avea careva dintre noi o bucată de pîine sau mălai, le lipsea celorlalți, și o bucată o împărțeam de multe ori în 10—15 părți, iar dacă ne puteam ospăta vreodată cu o bucată de mălai și cu o oală de lapte covăsit, două zile nici nu ne mai gîndeam la mîncare. Viața în noi o susținea mai mult entuziasmul ce mi-l inspira sfințenia cauzei pe care o apăram".

Iancu atrage de asemenea atenția, în raportul său, asupra mizeriei ce o sufereau românii încercuiți în munți.

Dacă adăugăm împrejurarea că după fiecare expediție ungurească sporește numărul satelor prădate sau arse pînă la pămînt și că îndeosebi Kemény a vînat vitele pentru a le nimici, ne putem închipui cu ce dificultăți era nevoit să lupte Iancu și la cartierul său. Nici de fonduri nu dispunea, deși ar fi avut acum mai mare nevoie ca oricînd. Imperialii au promis, încă din toamnă, comitetului că o să acorde sume însemnate de bani pentru ridicarea și întreținerea gloatelor, dar n-au dat nimic. În mine se lucra, e adevărat, dar aurul extras îl preda Iancu, prin oamenii săi, fortăreței din Alba-Iulia. Unele cheltuieli le acoperea din casieria minelor împărătești de la Baia de Arieș, unde chivernisește tribunul Amos Tordoșianu. Dar și aici va seca sursa în curînd, în așa măsură că în iunie 1849 abia poate să plătească cîțiva funcționari. De aceea se evită, pe cît e cu putință, cheltuielile de orice natură, lucrul necesar executîndu-se de moți fără nici o plată. Prin excepție, Iancu îngăduia ca „domnii streini" din Muntenia, precum și prefecții și tribunii, să fie tratați mai bine, din cînd în cînd oferindu-li-se carne de vită și miel și cîte un pahar de țuică. Aceste cheltuieli plătite de primăria Cîmpenilor trebuiau aprobate întotdeauna de Iancu. Tribunul și primarul Teodor Teoc, bună gazdă, știe cu toate acestea să se îngrijească bine de „oaspeții" prefectului. Tîrziu în primăvară, Axente trimite cîteva mostre de vin la tovarășii din Abrud, oferind și lui Iancu două butoaie, dacă se îngrijește să transporte de la Geoagiu, ceea ce nu credem să-i fi reușit, din pricină că în curînd va fi paralizat de acțiunea ce se desfășoară în chiar inima munților.

Dar nu numai grija de hrană muncește pe comandant, ci și înzestrarea cetelor cu arme și muniție. Pe vremea luptelor cu Kemény, legiunea sa dispune aproximativ de 1 200 de puști și 4 tunuri. Restul glotașilor erau înarmați doar cu lănci, topoare, baltage, furci de fier și cu „îmblăcii". Lăncile erau întocmite din coase și fiare de plug, ascuțite de faurii de prin sate. Îmblăciile sînt treierătoarele întrebuințate de moți pînă nu de mult : un lemn vînjos de frasin, ca de un metru și jumătate, căruia îi zice „dîrjea", și altul de corn, tare ca fierul, cam de un metru, mai butucănos la un capăt. Acestuia îi zicea „hădărag". Cele două lemne erau prinse unul de altul în curele tari. „Apuca omul dîrjeaua cu amîndouă mîinile, învîrtea o dată hădăragul pe deasupra capului și trăgea cu el în dușman". La început, în luptele din iarnă, moțul lovea mai întîi în oțelele puștii dușmanului, pentru a-l dezarma, și după aceea la cap. „De la o vreme însă au prins minte și se grăbeau să strice cu hădăragul căpățîna adversarului, iar arma o luau ca suvenire". Nici puștile moților nu erau toate potrivite pentru război ; multe din ele sînt doar arme de vînătoare. De aici inferioritatea gloatelor în luptele din iarna anilor 1848—1849. Chiar armele militare primite de la „împărăție" erau primitive și puține : puști cu cremene, legate la oțele cu sîrmă. Nici generalul Puchner, nici comandantul fortăreței din Alba-Iulia nu se arată dispuși a da cetelor române un număr mai mare de arme. Generalul Bem găsește totuși la Sibiu, în depozitele armatei împărătești, 5 000 de puști primite nu de mult, care, puse în mîna lăncierilor, ar fi făcut bune servicii. Comandantul din Alba-Iulia trimite însă, cînd poate, cel puțin muniție pentru prefecții din munți. Perioada marilor bătălii o întîmpină moții cu cartușierele pline : unul din secretele succesului lor neașteptat. Tunurile fabricate de ei din lemn de cireș, ferecate în verigi de fier, nu par a se dovedi reușite. Meritul de a fi pus la cale o asemenea întreprindere aparține tribunului Ioan Șuluțiu din Abrud. La 1 ianuarie se lucra la patru piese sub controlul său. Țevile s-au turnat în Bucium, la mașina „de 6 țoli largi și de un țol groase" a unui anume Șlafcovici. Meșterii care le lucrau în Abrud, potrivindu-le pe afete, se numesc Andrei Olaioș, care e de meserie ceasornicar, și Iosef Obweger din Roșia. La Cîmpeni alt meșter, Nicolae Mucea, izbutește de asemenea să fabrice tunuri de lemn ferecat de

faurul Hriza din localitate. La 2 ianuarie erau gata la Abrud două asemenea tunuri, care vor fi întrebuințate atît în tabăra lui Buteanu din Zarand, cît și de popa Balint în luptele din valea Arieșului. Șuluțiu credea că se vor putea fabrica pînă la 30 de piese. Numărul celor reușite pare să fi fost însă foarte redus. De muniția necesară și de carteciuri s-a îngrijit tot Șuluțiu. La atelierul din Cîmpeni s-au fabricat trei tunuri. Unul i s-a dat lui Axente, care l-a dus la Blaj, iar după terminarea războiului a fost așezat în cetatea din Alba-Iulia. Al doilea n-a reușit. Pe acesta l-a dus Iancu la Vidra, unde l-a păstrat un timp oarecare. Al treilea a fost folosit mai tîrziu, însă fără succes.

Dacă mijloacele de luptă nu se arată chiar la înălțime, moralul cetelor române, în schimb, a fost excelent pînă la sfîrșitul războiului. Moții urmează fără șovăire cuvîntul de chemare al lui Iancu și se luptă cu același avînt și cu același dispreț de moarte în toate bătăliile. Abateri de la disciplină nu există decît arareori; ele sînt datorate în toate cazurile lipsei de hrană. Cînd i se isprăvește moțului merindea din traistă pleacă acasă să-și mai aducă un bruș de mămăligă. Dezertările acestea sînt frecvente în răstimpurile de calm relativ [1]. Cînd însă primejdia e aproape, ei rezistă cu o tenacitate vrednică de admirat. Cei mai lăudați sînt lăncierii recrutați în regiunea Cîmpenilor și Abrudului. Tot atît de inimoși sînt și glotașii tribunului Vasile Fodor de la Ponor și Rîmeț. Cînd aceștia din urmă slăbesc, conducătorul lor cere în ajutor moți de la Cîmpeni.

Un ofițer maghiar, Pataky K. M. (pseudonimul căpitanului Pieringer) descrie în chipul următor felul de luptă al moților [2]: „Peste tot românii au făcut cu foarte multă

[1] Studiul nostru *Ioan Buteanu*, București, 1928, p. 58 și 91.

[2] Pataky K. M., *Kem in Siebenbürgen*, Leipzig, 1850, p. 81 cf profilul de comandant al lui Iancu, zugrăvit de locotenentul Ioan Wass în *Tört, Lapok*, Cluj, 1876, vol. III, p. 555—556.

iscusință acest război de guerilă. Un asemenea popor este aproape de neînvins, cînd se apără desperat în munții săi, profitînd din plin de avantajele terenului. Ziua, noaptea ne hărțuiau, se retrăgeau de pe o culme pe alta, ademenindu-ne tot mai departe, pentru a izola trupe singuratice și a le ataca apoi din văi situate în flanc. Adeseori se ascundeau după coama muntelui și ne lăsau să ne cățărăm pînă aproape de muchie, unde năvăleau asupra noastră cu urlete îngrozitoare, încît ne era greu a-i întîmpina cum se cuvine în momentul surprinderii. În afară de aceasta ei aveau și avantajul că erau deprinși cu urcușul dealurilor de acasă și, îmbrăcați ușor, cunoșteau fiecare copac, fiecare tufă".

Un ordin al prefectului, dat la 23 martie 1849, cînd garda maghiară din Cluj amenință să pătrundă către Baia de Arieș, ne lămurește despre felul cum se proceda la mobilizarea imediată a moților. Tribunul Nicolae Corcheș e invitat să strîngă cu cea mai mare grabă „landșturmul" (gloata) la Cîmpeni. Executorii ordinului sînt: Gerendi la Vidra și Ponor, Chereși la Bistra, Iambor la Sohodol și Popa Nicolae la Certeje. Ordinul e categoric: „Nici un om harnic de armă să nu rămîie acasă". El încheie cu cuvintele: „Această poruncă așa să ți-o pui la inimă, cît ziua și noaptea să nu dormi și oamenii să capete pîne de unde este coaptă, iar în Cîmpeni să se macine cucuruz și să se coacă cu cea mai mare grabă".

Legenda înfiripată mai tîrziu investește pe Iancu cu însușiri supranaturale. Un moț spunea: „Iancuțul nostru, ori să te uiți la cerul cu stele, ori la pieptul lui. Îmblă tot în hinteu și în hinteu (caleașcă) o cruce de aur". Fantezia poporului îl transformă în curînd într-un personaj mai presus de fire. „Pe Iancu numai cu glonț de argint îl poți pușca. Plumbul nu-l prinde; apucă plumbul și-l aruncă îndărăpt" După Silvestru Moldovan, într-o comună ungurească, Călata, de la periferia Munților Apuseni, ungurii credeau că înaintea lui Iancu merge pretu-

tindeni o femeie cu furca în brîu, călăuzită de o capră neagră nevăzută.

Privit de aproape, Craiul Munţilor are într-adevăr ceva în fiinţa lui cu care cîştigă dragostea şi încrederea camarazilor şi a lăncierilor săi. Înfăţişarea fizică a lui o cunoaştem destul de bine. Pictorul Iscovescu, emigrant din Muntenia, i-a zugrăvit portretul în ianuarie 1849, poate chiar în cartierul de la Cîmpeni. Există şi alte încercări de a-i fixa fizionomia, dar lucrarea lui Iscovescu pare a fi cea mai reuşită. E îmbrăcat în costum moţesc, cu cămaşa răsfrîntă la guler, pieptar alb îmblănit pe margini, cu nasturi numeroşi, suman scurt de o eleganţă deosebită, cureaua lată cu împletituri în faţă, în dreapta buzunar pentru un pistol destul de mare, al cărui mîner curbat puţin la capăt se poate observa. Pantalonii strîmţi de aba. Lavaliera e împrumutată de la îmbrăcămintea la modă a canceliştilor, iar căciula, din blană de miel, de la minerii buciumani. Ochii şi sprîncenele arcuite simetric şi mustaţa subţire, răsucită uşor la ambele capete, precum şi şuviţele de păr bogat retezate jur-împrejur, care ies de sub cuşmă pentru a-i acoperi tîmplele, se asortează sub penelul artistului cu tonul culorilor combinate armonic. Pielea feţei e însă albă, ca spuma, dar în portretul lui Iscovescu nu se reproduce distinct culoarea blondă a părului şi a mustăţii, pe care eroul şi-a păstrat-o pînă la sfîrşitul vieţii. Ochii îi sînt albaştri. De aceea Ion Maiorescu spune că reprezintă un autentic tip de dac, cum numai între moţi se poate întîlni. În tot cazul, Iancu e un bărbat frumos : înalt, voinic, cu umerii laţi, nasul regulat, bărbia rotundă, buzele nu prea groase şi ochii mari, deosebit de expresivi. Privirea pare blîndă, dar în toată ţinuta lui are un farmec care te cucereşte şi o distincţie ce se remarcă de îndată.

Un alt portret, zugrăvit tot de Iscovescu în timpul revoluţiei, poate prin martie 1849, îl înfăţişează pe Iancu sprijinit de ţeava unui mic tun, ţinînd în mîna stîngă sabia. Frîncu şi Candrea îl descriu la fel ca în aceste două

portrete : „Statura Iancului era mijlocie, profilul lungăreţ, nasul proporţionat, iar părul şi barba sa galbină. Ochii lui albaştri, ca viorelele, înfăţişau o privire blîndă, însă un caracter rezolut". După ei îmbrăcămintea lui se compunea dintr-un cojoc albastru cu blană de miel pe margini, pălărie simplă, ca a tuturor moţilor, şi cu pene de cocoş pe ea, iarna însă purta cuşmă neagră de piele de miel. Pantalonii erau strîmţi şi vîrîţi în cizme mari. Peste mijloc era încins cu o sabie şi la brîu purta patru pistoale cu cîte două focuri, iar de oblîncul traistei de o parte şi de alta atîrnau două carabine. Avea doi cai, Brutus şi Lucia. Era un excelent călăreţ. Cînd se avînta pe cal, Brutus scăpăra scîntei din potcoave, sforăia din nări, ochii i se aprindeau ca para focului şi încerca să se salte în aer.

Un ofiţer ungur care a luptat în oastea lui Kemény Farkas zugrăveşte foarte interesant fizionomia prefectului Iancu :

„Moţii considerau ordinele sale de sfinte, inviolabile şi strîns obligatorii. El ştia să provoace, să stimuleze şi să întreţină necontenit simţămintele legăturii puternice şi ale iubirii prin fapte pururea noi. Poporul său pătruns de zel religios îl socotea trimis de la Dumnezeu. De aceea se temeau de el, îl respectau şi îl iubeau. Apărea între ai săi întotdeauna mai strălucitor decît alţii, astfel că îl adorau ca fermecaţi, cu toate că ştia să-i ţină în frîu. Încrederea aceasta şi-a cîştigat-o prin caracterul său, prin judecăţile drepte, prin sfatul, ţinuta şi învăţăturile pe care le împrăştia. Avea ceva în fiinţa lui, o ţinută inaccesibilă camarazilor săi, o grandeţe şi o dibăcie pentru care e numit Craiu de către aderenţii săi".

Portretul acesta nu-i exagerat, desigur. El cuprinde toate însuşirile caracteristice ale lui Iancu. Atît doar că i se atribuie pe nedrept oarecare vanitate şi dorinţa de a excela printre ai săi, ceea ce nu corespunde adevărului. Dimpotrivă, Iancu ne pare totdeauna modest şi în relaţiile cu camarazii păstrează a oarecare timiditate. De aceea

susține Axente despre el că avea o fire blajină, foarte puțin marțială. Prin anii 80—90 ai veacului trecut, unii din vechii dușmani au încercat să-l înfățișeze posedat de o cruzime feroce chiar față de prizonieri. Afiramțiile acestea sînt însă lipsite de orice temei. Dimpotrivă, Incu se dovedește întotdeauna însuflețit de sentimente umane, respectă angajamentele luate față de dușman și încearcă totul spre a evita vărsările de sînge. Orășenii maghiari din Abrud și Roșia sînt lăsați în pace pînă la incursiunea lui Hatvani. Nerespectarea învoielii fixate în scris, reînarmarea lor și intervenția dușmănoasă în luptele cu oastea ungurească vor pricinui o catastrofă pe care trebuiau s-o prevadă. Iancu nu poate opri măcelul nefericitelor victime ale unui comandant fudul, lipsit de răspundere.

Dintru început Iancu e tratat de comitet cu mai multă considerație decît ceilalți prefecți. Cînd se înjghebează administrația română, delegatul din Alba, Samuil Poruțiu, se restrînge a-și exercita funcțiunea în ținutul de lîngă Mureș. Regiunea dinăuntrul Munților Apuseni rămîne în grija exclusivă a lui Iancu. Chiar imperialii se abțin a-i trimite un administrator civil, cum au procedat în cazul Zarandului. Prefectul Iancu dispune astfel de împuternicire deplină pentru a conduce și organele administrative ale Munților Apuseni. El va face uz de acest drept, luînd măsuri chiar și în privința oficiilor miniere din regiune. Din toamna anului 1848 pînă în vara viitoare Iancu deține în chipul acesta toată puterea publică, el pare într-adevăr un Crai al Munților.

Cartierul lui se află la Cîmpeni, unde, cum am văzut, un mănunchi de lăncieri constituie nu numai rezerva oastei, ci și serviciul de pază al comandamentului. Casa părinteasc din Vidra de Sus e păzită de asemenea de lăncieri înarmați. Iancu stă adeseori și în Abrud, unde se întîlnește cu Buteanu, cînd acesta vine din tabără pentru a se odihni în oraș. Cartierul din Abrud îl are fie la popa Amos Tobias, fie la Tribunul Ioan Șuluțiu, fie mai ales

la Simionuț Șuluțiu. La Cîmpeni stă în casa medicului Kalcher, însoțit de obicei de tribunul Nicolae Corcheș și păzit permanent de o gardă de lăncieri. Aici se țin sfaturile din ajunul bătăliilor, aici primește comandantul pe tribunii săi, precum și ștafetele sosite de pe cîmpul de luptă. Că măsurile de pază sînt respectate o dovedește împrejurarea că dușmanul nu reușește să-l dibuiască prin iscoadele trimise în munți în primăvara anului 1849.

Nu știm din cine era format cartierul său general. Căpitanul Ivanovici din armata împărătească nu-l ajută cîtuși de puțin în organizarea militară. Încă din ianuarie 1849 Iancu nu mai are contact personal cu dînsul. Ofițerul austriac de origine slavă, germanizat însă cu totul, e lăsat să petreacă în Abrud și Cîmpeni și să se deplaseze o dată chiar în tabăra lui Buteanu de la Buceș, cu toate că i s-au recunoscut din vreme simțămintele de invidie și ură pe care nu era în stare să le ascundă. La Cîmpeni însă cel mai apropiat tribun care-l asistă permanent e Nicolae Corcheș. Alături de el trebuie să socotim și pe tribunii Mihai Andreica, Clemente Aiudeanu și Ioan Corcheș, precum și pe refugiații Nicolae Vlăduțiu, Vasile Buteanu și Vasile Moldovan, prefecți, Nicolae Mureșan, Rusu și Olteanu, tribuni. Din iarnă pînă tîrziu în vară cu excepția lui Bălăceanu, care în primăvară e la Constantinopol, de unde însoțește pe Nicolae Bălcescu în Ungaria, stau la Cîmpeni, ca oaspeți ai lui Iancu, așa-zișii „domni străini", adică refugiații din Muntenia: Ioan Bălăceanu, tribunul lui Balint, Dincă al doilea, Constantin Racoviță, care a servit ca tribun lîngă Buteanu și Iancu, și tînărul ofițer Gheorghe Adrian, viitor general în armata Românici. Luînd drept temei prietenia lor strînsă cu Iancu, e firesc să presupunem că și ei vor fi fost atrași în sfaturile prefecturii împresurate din toate părțile.

Colaborarea lui Iancu cu tribunii și căpitanii săi e foarte strînsă. Ei nu sînt doar sfătuitori ai comandantului, ci căpitani veritabili, care execută însărcinări dificile, con-

ducînd cetele în punctele amenințate de dușman. Nicolae Corcheș supraveghează permanent regiunea de la obîrșia Someșurilor, deplasîndu-se la Mărișel, Jurcuța sau Albac ori de cîte ori este cazul. De numele său se leagă strălucita biruință de la Fîntînele. Tot atît de mobil e și Clemente Aiudeanu, care e trimis în ajutor cînd lui Buteanu, cînd lui popa Balint. Tribunul Andreica se distinge îndeosebi în luptele cu Hatvani și Kemény. Prietenul lui Iancu, tribunul Vasile Fodor, face întreaga campanie în tabăra de la Ponor, stăruind cu tenacitate să respingă atacurile frecvente ale dușmanului. Ceilalți tribuni, preoții Ioan Gomboș și Ioan Fodoreanu, frații Faur din Bucium, Aviron Telechi, Alexandru Boeriu, Gheorghe Grita din Roșia, Nicolae Begnescu, Alexandru Arpadi, Vasile Darabant, Simion Moga și Molnar s-au dovedit de asemenea, prin vitejia lor, demni de încrederea ce le-a acordat-o Iancu.

Petrecînd mai multe zile în taberele lui Iancu, Bălcescu a avut ocazie să cunoască mai de aproape pe „generalii acestei oaste țărănești." Ei sînt preoți sau tineri de curînd ieșiți din școli, care pînă atunci abia dacă au pus mîna pe o armă. „Nevoia îi sili a se face generali și a cîștiga bătălii". Lipsiți de cunoștințe și principii de artă militară, ei le-au învățat pe teren, în focul luptelor. „Am văzut cu mirare — spuse Bălcescu — cum ei dibuiseră adevăratele principii ale războiului și cum simțise importanța pozițiilor naturale și folosul ce știură trage din orice localitate".

Apoteoza taberei lui Iancu a scris-o după doi ani iscusitul scriitor și marele vizionar Nicolae Bălcescu, care a petrecut la sfîrșitul lui iulie 1849 cîteva zile în Abrud și Cîmpeni. Moții, siguri că au izbutit să învingă cercul de fier al armatei dușmane, serbau tocmai biruința în tabăra așezată în apropierea Abrudului. Prefecții și tribunii, strînși în jurul focului, în amurgul unei seri de vară, ascultă cîntecul eroic al unei tinere fecioare. Acest cîntec îmbătat de simțire, frumoasa fată albă și rumenă, ruinele înnegrite și pîrlite ale Abrudului, movilele cu morminte

ungurești presărate alături îl impresionează adînc pe patriotul muntean. „Mi se păru — scrie el — va avea dinainte-mi o vedenie. Mi se păru a vedea geniul naționalității române stînd pe deasupra mormintelor dușmanilor străini și cîntînd un imn de înviere". Fericit că regăsește aici „o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică", Bălcescu se ridică „aclamat cu entuziasm frenetic" pentru a aduce moților urări de noroc și de izbîndă din partea fraților din țară, uimiți de vitejia lor. El le vorbește de puterea națiunii române, de numărul ei, de întinderea pămîntului ce i-a dat Dumnezeu și de ursitele mărețe ce o așteaptă în viitor. Moții îl ascultă „în tăcere adîncă" și-l înconjoară cu dragoste și admirație. Deodată, „juni, bărbați și bătrîni" intonează „puternica și frumoasa marsilieză a lui Andrei Mureșanu : «Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte», și, în acordurile cîntecului triumfal, însuflețirea taberei nu mai cunoaște margini".[1]

[1] N. Bălcescu, *Istoria românilor subt Mihai Voievod Viteazul*, București, 1878, p. 542.

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

IANCU ŞI KOSSUTH

Ideea de a relua tratativele cu românii s-a înfăptuit totuşi încă din iunie 1849. Ele au fost iniţiate de locotenent-colonelul Simonffy, sprijinit de deputatul din Bihor Ioan Gozman [1]. Amîndoi se aflau în Vaşcău, deci în apropierea imediată a Munţilor Apuseni. Simonffy servea de mai mult timp aici şi în ţinutul Zarandului. Pregătise în aprilie un plan după care credea că se pot ocupa munţii lui Iancu. Dar dezminţind toate calculele şi prevederile militarilor de meserie, moţii rezistau neînfrînţi în cetatea lor inexpugnabilă. După eşecul lui Kemény, colonelul încearcă să intre în legătură cu Iancu. Izbutind, scrisorile schimbate ajung la Kossuth şi prilejuiesc un răspuns.

Demersul către Lancu s-a făcut din Vaşcău, în aceeaşi zi, 21 iunie 1849, atît de locotenent-colonelul Simonffy, cît şi de deputatul Gozman. Apelul celui dintîi e pătruns de o sinceră simpatie către români. „Două elemente izolate între atîtea milioane de slavi, românii şi ungurii au neapărată trebuinţă de cea mai strînsă frăţie. Doar astfel îşi vor asigura existenţa. Prin urmare, cine seamănă discordie, ură şi produce vărsare de sînge între aceste două naţiuni surori este trădător al propriei naţiuni. Revolta românilor este opera afurisitei politici austriece, spre a slăbi şi a duce la pieire pe unguri. Ea nu se mai poate socoti nefăcută, îndreptarea ei atîrnă însă de români, dacă vor şti să arate că nu s-a stins din ei nobilul spirit al vechilor romani şi că nu au sîngele degenerat într-atîta ca să nu tresară la numele sfînt de patrie şi naţionalitate". Apelează de aceea la ei, în numele naţiunii maghiare, să depună armele sau, mai vîrtos, să le întoarcă împotriva duşmanului comun. Invocînd duhul de care e pătrunsă acum toată Europa, îi invită să se îmbrăţişeze ca fraţi şi să guste împreună dulceaţa libertăţii. Naţiunea maghiară le oferă încă o dată, şi mai pe urmă, generozitatea sa. Dacă se supun, îi aşteaptă drepturi, iubire şi iertarea patriei pentru rătăcirile politice; dacă refuză, sînt ameninţaţi de pericolul exterminării şi al depopulării prin foc şi sabie. Îi invită deci să aleagă între bine şi rău, să nu se azvîrle în adîncurile întunecate ale pieirii, atrăgîndu-şi blestemul strănepoţilor. Nu e cu putinţă ca românii. care doresc fericirea naţiei lor şi înţeleg pe deplin spiritul libertăţii, să-i refuze îndemnul.

Deputatul Ioan Gozman îşi luase însărcinarea să sprijine acţiunea lui Simonffy, expunînd lui Iancu părerile deputaţilor români din parlamentul maghiar. De aceea îi pune în vedere că deputaţii români vor cere pedepsirea lui Hatvani, care a zădărnicit încheierea păcii prin Dragoş. Intervenţia acestuia a fost o întîmplare. Consecinţele produse au umplut de mîhnire atît pe Kossuth, cît şi dieta ţării şi pe deputaţii români. Aceştia din urmă privesc cu inima însîngerată războiul din Transilvania, refuzînd a crede că românii sînt adepţi ai camarilei şi atît de încăpăţînaţi, încît să nu vrea cu nici un preţ a restabili armonia cu ungurii. În înţelegere cu Bălcescu, fostul membru al guvernului Ţării Româneşti îi invită a-şi descoperi ce-i doare şi ce doresc şi a arăta în ce chip s-ar putea înfăptui pacea. Deputaţii români se angajează cu cea mai mare dragoste şi insufleţire ca intermediari. Guvernul a

[1] Materialul tratativelor l-a publicat mai întîi profesorul Alexandru Roman în *Federaţiunea* din Pesta, de unde l-a reprodus Bariţiu în *Transilvania*, 1877, nr. 2, 5, 6, 7 şi 14.

hotărît să-i amnistieze, iar camarila, după ce a refuzat a le acorda arme, i-a amăgit uitînd să le recunoască naționalitatea în „regulamentul de la Kremsier", prin care vrea să înțeleagă, evident, constituția de la 4 martie 1849. Românii, prin urmare, n-au pentru ce să se mai bată. „Dacă putem cîștiga existența națională pe calea păcii, pentru ce să ne mai batem cu frații unguri, de ce să ne slăbim unii pe alții, cînd avem nevoie de puteri unite în contra tiranilor ?" Îi sfătuiește să se adreseze cu o petiție dietei din Pesta, fiind deputații maghiari din Ungaria mai veritabili liberali, decît cei din Transilvania. Subliniază apoi că „ce se va determina prin dietă, va fi și statornic". În fine, îi invită încă o dată a nu aștepta să se ridice toată țara împotriva lor. Să înceteze de a servi ca instrumente oarbe ale camarilei. Trebuie să aibă în vedere spiritul Europei și libertatea comună.

Primind aceste apeluri, Avram Iancu a răspuns în ziua de 27 iunie fiecăruia în parte. Cele două scrisori ale vajnicului prefect fac parte din puținele mărturii privitoare la ideile politice de care era condus. Școala ungurească, pe care a făcut-o la Zlatna și Cluj, și stagiul de cancelist de la Tg.-Mureș se resimt în stilul său românesc. Fraza caută avînt, dar mijloacele de exprimare rămîn restrînse. Scrisul nu oglindește nici pe departe clocotul tineresc din sufletul său : nu știe nici să verse în formule înaripate dorul de libertate. Liberalismul larg al convingerii politice covîrșește însă neajunsurile stilului, iar judecata sa dreaptă, lipsită de subterfugiile unei diplomații rafinate, transformă declarațiile, pe care fusese invitat a le face, într-o autentică expunere a politicii românești din Transilvania, definindu-i țelurile și deosebind necesitățile ei practice sub noul regim, care ar fi trebuit să se inaugureze.

În amîndouă aceste scrisori Iancu se ține strict de ideile interlocutorilor săi, urmărind a răspunde punct cu

punct. Față de Simonffy e politicos de la început pînă la sfîrșit. Îl asigură că ceea ce spune sînt „cuvinte purcese din adîncul sufletului unui român sincer". Pledoaria propriu-zisă o deschide, de aceea, cu o mărturisire de credință în principiile sfinte ale timpului : libertate, egalitate, frățietate. Cu privire la această mărturisire se referă probabil observația lui Kossuth, că ea nu cuprinde decît vorbe mari simpliste (*festetlen nagy szavak*). Aprecierea ei constituie desigur o chestiune de interpretare, dar intenția lui Iancu de a lega drepturile și libertatea națiunii sale de biruința generoaselor idei ale timpului rămîne în afară de orice discuție. Nici unui popor nu-i convine să fie considerat miluitul altuia.

La declarațiile lui Simonffy cu privire la necesitatea unor raporturi frățești între unguri și români Iancu răspunde cu înțelegerea deplină, după ce își face rezerva cuvenită : „În aceste două patrii surori", maghiarii nu-și pot asigura existența și viitorul fără români, nici românii fără maghiari. „Credem și vedem prea limpede că peste noi și peste voi un element gigantic vrea să-și întindă mîna, care ne va îneca în scurt timp și nimic nu va rămîne decît urmele existenței noastre. Amîndouă părțile vedem că pericolul ne amenință și încă de aproape, totuși nu ne putem înțelege. Nu știu din ce pricină invidia sau doar trufia își învîrtesc sabia între noi și voi, ca să nu putem vorbi de aproape nici în ceasul agoniei".

O asemenea formulare nu face decît să reproducă ideile exprimate de Szecheny, Wesselenyi, Szemere și de Kossuth însuși. Ea stabilește totodată platforma de înțelegere, care e o necesitate vitală pentru ambele națiuni. Iancu întrevede însă acum și elementul tragic al dușmăniei între unguri și români, atribuindu-l unor motive profunde. Neînțelegerea lor era iremediabilă. Românii s-au răsculat deoarece nu au mai putut răbda asuprirea. Nerecunoașterea naționalității și regimul de silnicii inaugurat de oligarhia ardeleană erau motivele de căpetenie ale răs-

coaliţiei lor. Poporul n-a mai fost în stare să suporte tiraniile şi barbariile aristocraţilor. Chiar existenţa politică a românilor era primejduită prin aceasta.

La apelul de a depune armele, Iancu răspunde „cu cea mai mare sfîşiere a inimii" că românii au uzat de arme pînă acum cu tot dreptul, împotriva asupritorilor feudali. Declară însă că prin aceasta nu intenţionează a dezonora caracterul întregii naţiuni maghiare. Oligarhia, plină de invidie, a lucrat să nu se poată cîştiga sincera prietenie a unui popor „de la natură compact" pentru timpurile critice care îi aşteaptă pe unguri în viitor.

Revenind la apelul lui Simonffy, Iancu aminteşte încă o dată ce înseamnă pentru români spiritul de care e însufleţită Europa. De la oricine ar veni noile principii, ei pretind să fie garantate „pe temeiul existenţei naţiunilor". Fraza e înflorită, din ea rezultă însă că cere garanţii reale. Mărinimia ce li se oferă, nu are valoare decît în cazul că ar fi tradusă în fapt. După atîtea refuzuri, după vărsările de sînge care au avut loc, după slăbirea clasei intelectualilor români, nu loviţi de puterea armelor, cum cer legile războiului, ci ridicaţi în furci şi după ce în întreg poporul român s-a stins spiritul amiciţiei către unguri, în aşa măsură încît preferă să primească ajutorul oricărui tiran din Europa, se teme că făgăduinţele vin tîrziu. Autorul scrisorii declară „cu cea mai umană sinceritate" că cu toate acestea nu ar fi tardiv a-i cîştiga pe români ca prieteni, dacă ungurii ar găsi calea cea potrivită. Personal îşi exprimă neîncrederea însă, invocînd experienţa celor doi fruntaşi români, Buteanu şi Dobra, căzuţi victime „ale teroarei". Ambii au fost înşelaţi nu de Hatvani, ci de Kossuth însuşi, cum dovedesc cele două scrisori anexate, care se contrazic în chip flagrant.

Înainte de a încheia, Iancu ţine să sublinieze că ungurii îl pot convinge de contrariul dacă vor întrebuinţa alte mijloace de a negocia. În tot cazul, diferendul dintre

unguri şi români nu se poate soluţiona prin război: „între noi şi voi armele niciodată nu pot hotărî".

Acestea sînt ideile cuprinse în replica fruntaşului român. Iancu persistă deci în întregime pentru punctul său de vedere, dar nu refuză posibilitatea unei înţelegeri paşnice. Locotenent-colonelul Simonffy era pe deplin îndreptăţit să fie optimist, mai ales după ce Iancu îşi termină scrisoarea cu un îndemn elocvent: „Nu întînziaţi ca să nu se împlinească în voi cuvintele scripturii, că va intra mirele şi voi nu veţi avea untdelemn în candelele voastre".

E mai presus de orice îndoială că, tratînd împăcarea, recriminările reciproce nu ajută la nimic, ci contribuie să alimenteze neînţelegerea. Iancu socotea, cu toate acestea, că se impune o explicaţie pe faţă, înainte chiar de a începe tratativele, spre a lămuri sfîrşitul tragic al acţiunii din mai a deputatului Ioan Dragoş. Contrazicerea între cele două acte semnate atunci de Kossuth i se pare atît de clară, încît e gata a suporta şi „un examen critic european". E limpede deci, declară el, că Buteanu şi Dobra au căzut jertfă „ascuţişului terorist". Nu furia soldaţilor sau neghiobia lui Hatvani i-a pierdut, ci însuşi preşedintele ţării Ludovic Kossuth, care i-a înşelat, cum se vede din scrisorile cu conţinut diametral opus.

Controversa redeschisă în încheiere trebuie atribuită îndeosebi criticilor şi obiecţiilor pe care şi le-a îngăduit deputatul Gozman cu privire la politica românilor din Transilvania. Ele nu puteau fi lăsate fără replica cuvenită. De aceea şi tonul scrisorii adersate către Gozman e cu totul altul, mai puţin amical, poate chiar drastic. Cu privire la împrejurările în care s-au desfăşurat tratativele cu Dragoş, Iancu refuză să mai discute. Reţine însă observaţia că preşedintele Kossuth e mîhnit din pricina rezultatului. Dar cauza „întristării" este el însuşi, prin contrazicerile sale: „Promisiunile cele mai temeinice de azi sînt revocate mîine şi nimicite prin alte decrete ale domniei-sale". Nu fruntaşii români sînt răspunzători, prin urmare,

pentru chipul în care s-au rupt tratativele. În viitor însă vor fi mai prudenţi. Nu cer pedepsirea lui Hatvani. „Cu ce i-am fost datori i-am plătit. N-a rămas nimic ce i-am mai putea pretinde".

Deputaţii români din parlamentul ungar, continuă Iancu, repetă neîncetat învinuirea că transilvănenii au devenit instrumente oarbe ale camarilei. Răspunsul ce li se cuvine e limpede. Această „camarilă" le asigură naţionalitatea, în timp ce „fraţii" maghiari cîntă aceeaşi arie : „o singură naţiune maghiară" „o singură patrie maghiară". Nici măcar existenţa românilor ca „popor" nu o admit. Cui să se fi adresat românii, în asemenea condiţii ? Deputaţii care se consideră „organe ale corpului românesc" să nu se amăgească singuri căci românii din Transilvania nu sînt instrumente oarbe ale camarilei, nici aderenţi exclusivi ai drapelului negru-galben. „Nu, domnilor, nu ! — exclamă Iancu cu convingere. — „Noi sîntem oamenii libertăţii". Pentru aceasta s-au răsculat, au vărsat sînge şi sînt gata a mai vărsa încă, pînă mai există un român. De la 15 mai 1848 s-au oferit cu braţele deschise fraţilor maghiari pentru toate adversităţile timpurilor viitoare, dacă li se garantează naţionalitatea, pe temeiul drepturilor egale. În loc însă de a cîştiga inima unui popor compact care numără mai multe milioane, ungurii au răspuns cu „sbiciul teroristic". Românii au fost nevoiţi deci a se retrage, îndreptîndu-se spre o dinastie care le-a garantat împlinirea revendicărilor.

Deputaţii români din Pesta nu pot sau nu vor să înţeleagă lucrul acesta. Ei întreabă şi acum care sînt durerile şi cererile românilor din Transilvania, oferindu-se a interveni în parlament. E regretabil că reprezentanţii unei naţiuni nu cunosc durerile spre a căror vindecare afirmă că au fost trimişi în dietă. Ele sînt cuprinse în petiţia redactată pe Cîmpia Libertăţii, care a fost adusă şi la cunoştinţa dietei transilvănene şi a parlamentului din Pesta. La acestea s-au adăugat încă vreo cîteva memorii, despre

care însă nimeni n-a voit să ia act. Dacă deputaţii sînt reprezentanţi ai naţiunii române, de ce nu şi le însuşesc ? Iancu şi tovarăşii săi nu se pot abate de la ele, nici nu au dreptul să formuleze altele fără mandat de la naţiune. În caz că vor fi realizate, românii promit cea mai sinceră frăţie şi aceeaşi atitudine faţă de amici şi inamici. Pînă atunci însă se vor apăra eroic în contra oricărui atac al ungurilor, considerîndu-i pe aceştia ca duşmani şi oprimatori ai libertăţii românilor.

La ameninţarea că toată ţara ungurească se va scula împotriva lor spre a-i strivi, Iancu răspunde că sînt hotărîţi a ţine piept unei ţări întregi, cît se poate mai eroic şi pînă la epuizare completă, neavînd altă nădejde decît ocrotirea popoarelor civilizate ale Europei. De ce nu se ridică însă ei împotriva „aristocraţilor conservatori", care, refuzînd naţiunilor din Transilvania libertatea „practică", aleargă încă şi astăzi, plini de trufie, după o supremaţie absurdă. Drept încheiere, Iancu repetă că nu e împotriva unei împăcări depline, dar cere îndeplinirea prealabilă a condiţiilor amintite, fără de care preferă să moară.

Acesta e răspunsul lui Iancu, trimis locotenent-colonelului Simonffy şi deputatului Gozman printr-un ţăran român [1].

La 2 iulie 1849 locotenent-colonelul Simonffy expediază din Oradea guvernatorului un prim raport despre tratativele iniţiate. Anunţă că a intrat în corespondenţă cu Iancu, în credinţa că poate aduce un serviciu modest patriei iubite, împresurată de nori înfricoşători din toate părţile. Dacă a greşit, imploră graţie. Anexează cele două scrisori ale lui Iancu şi, în copie, alte două documente. „În chestia aceasta — încheie Simonffy — am făcut şi pînă acum multe sacrificii, de acum ne aşteaptă însă şi mai mari. De aceea, după neînsemnata mea părere, ar tre-

[1] Corespondenţa cu Gozman a fost publicată şi de V. Moldovan, *Memorii din 1848—49*, Braşov, 1895, p. 155—157 ; reprodusă de I. Lupaş, *Avram Iancu*, p. 49—51.

bui să ajungem cumva la un compromis, pe care şi Iancu ar fi învoit să-l primească. Binevoiţi, prea onorate domnule guvernator, a-mi acorda o împuternicire, pe lîngă anumite instrucţii, deoarece nutresc dulcea nădejde nu numai că se va restabili liniştea şi pacea între naţiunile maghiară şi română, dar că armata noastră va spori cu cîteva mii de români bine înarmaţi".

Kossuth a primit dosarul a doua sau a treia zi. În 5 iulie răspunde. Dar decaraţiile sale nu sînt cituşi de puţin încurajatoare. Nu trebuie să uităm în tot cazul că în aceeaşi zi buna dispoziţie a lui a fost pusă la grea încercare prin conflictul cu Görgei. Lectura scrisorilor lui Iancu îi va provoca şi ea o revoltă netăgăduită. De aceea răspunde tăios şi rigid, repetînd programul său binecunoscut şi dezavuînd continuarea unor asemenea tratative.

Niciodată, spune Kossuth, nu a fost de acord cu părerea că într-o ţară pot să existe naţionalităţi politice deosebite. Limba şi religia nu trebuie să producă nici o discriminare în exerciţiul drepturilor politice. Fiecare popor îşi poate întrebuinţa liber limba nu numai în viaţa particulară, dar şi în biserică, şcoli şi comune, fiind în drept a pretinde statului promovarea ei în interesul civilzaţiei. Nu admite însă existenţa mai multor limbi oficiale într-o ţară care vrea să fie unitară, şi nu împărţită pe cantoane suverane separate. Aceasta cu deosebire dacă neamurile felurite nu ocupă teritorii proprii, ci trăiesc amestecat. O asemenea ţară, în neputinţă a fi delimitată după limbi, nici că s-ar putea guverna, decît în cazul că se fărîmiţează în părţi. Cine s-ar încumeta să ceară pe seama numeroşilor ciangăi din Moldova naţionalitatea politică separată ? O asemenea pretenţie ar duce la dezmembrarea Moldovei. Acesta e şi cazul Ungariei. Guvernul ţării nu se poate învoi niciodată la ideea de a constitui din Ungaria, unitară şi indivizibilă, ţinuturi maghiare, slovace, germane, săseşti, române, sîrbeşti, ucrainene. Nici federalizarea nu e cu putinţă. Constituţia ţării acordă legi,

drepturi, libertăţi comune şi guvernul e de aceeaşi părere. Mai mult nu se poate da nimănui, deoarece nimeni nu poate fi investit cu un plus în raport cu ceilalţi.

Cu toate că declaraţiile acestea Kossuth le-a făcut în înţelegere cu consiliul de miniştri ele oferă mai puţin decît jurnalul de la 6 iunie 1849 [1]. Rămîn mai prejos şi decît concesiunile puse în vedere deputatului Dragoş în aprilie al aceluiaşi an. Le lipseşte nu numai spiritul de împăciuire şi insistenţa călduroasă de a convinge poporul român. Mai mult, guvernatorul exclude de astă dată pînă şi tratativele, ca fiind fără rost, cu atît mai mult cu cît din partea românilor nu există, după părerea sa, nimeni care să poată lua garanţia sau să răspundă în ce priveşte îndeplinirea cuvîntului dat. Naţiunea maghiară ştie să fie generoasă pentru cei ce îi imploră graţie, dar acordînd favoare condiţionează ca românii să depună mai întîi armele şi să se supună. Termenul pentru acordarea graţiei îl stabileşte pînă în ziua de 20 iulie.

Kossuth a scris rîndurile acestea, evident, într-un moment de supărare. O spune de altminteri pe faţă, declarînd drept „intrigă vicleană" afirmaţia „calomnioasă" a lui Iancu privitor la jocul dublu pus la cale cu ajutorul lui Hatvani. Spre a nu lăsa nici o îndoială încearcă a restabili adevărul, exprimîndu-l în chipul următor : Cînd s-a prezentat întîia dată la dînsul, declarînd că doreşte a încerca, pe risc propriu, potolirea răscoalei române, Dragoş a cerut să se acorde armistiţiu pentru răstimpul cît va dura acţiunea sa. Dînsul i-a răspuns îndată că niciodată nu va fi înclinat a acorda armistiţiu în vederea unor încercări atît de nesigure, nici nu permite să fie întrerupte operaţiile de război. În legătură cu insurgenţii români, sîrbi şi slovaci, răsculaţi împotriva patriei, legii şi a libertăţilor a cules în permanenţă experienţa că orice pauză pe care au cerut-o adeseori cînd erau strîmtoraţi o întrebuinţează numai pentru a-şi concentra forţele şi a ataca

[1] Deák Imre, 1848. *A szabadságharcz tört.*, p. 403—404.

pe neaşteptate. Armistiţiu nu acordă însă şi pentru motivul că nu există nimeni între răsculaţi care să poată garanta prin cuvîntul său, prin obligaţia luată respectarea condiţiilor stabilite. Cine se declară gata a depune armele, întemeiat pe cuvîntul său, al lui Kossuth, şi revine la credinţa către patrie şi la supunerea faţă de legi, i se va acorda amnistie pentru delictele politice. Luînd nefericitul Dragoş cunoştinţă de toate acestea, a plecat în misiunea sa, de unde a intervenit din nou cerînd armistiţiu, explicaţii cu privire la amnistie şi prelungirea tratativelor. Kossuth i-a răspuns invariabil, anunţînd atît pe deputatul român, cît şi pe Hatvani, că nu e cazul a se deda la tocmeli, amnistii şi explicaţii şi că nu îngăduie să fie oprite operaţiile de război din pricina acţiunii lui Dragoş.

Expunerea de faţă a lui Kossuth [1] e confirmată prin actele păstrate în arhiva sa. Deputatul Dragoş recunoaşte, de asemenea în scrisoarea trimisă la 2 mai, că n-a primit de la guvernatorul ţării autorizaţia de a suspenda ostilităţile şi de aceea insistă încă o dată pentru acordarea unui armistiţiu şi precizarea amntistiei. Kossuth refuză însă categoric, însemnînd pe dosul scrisorii, cu creionul, ordinul său : „Nu mă pretez la nici un fel de explicaţie, oricine cere va primi interpretare, armistiţiu nici într-un caz". La 10 mai redactă şi un răspuns către Dragoş, al cărui text însă nu-l mulţumi. Şterse deci pasajul principal şi îl formulă definitiv în chipul următor [2] : „Eu nu consider drept compatibil nici cu onoarea, nici cu interesele patriei ca guvernatorul să ia iniţiativa veşnicelor apropieri de duşmanii înarmaţi ai patriei, care pot fi considerate ca o laşitate. De aceea nu mă mai pretez la nici o interpretare. Nu noi sîntem aceia care avem ceva de cerut. Cine vrea graţie să se anunţe, să petiţioneze. Dacă n-o face, atunci armele drepte vor hotărî. Nu numai că nu acord armistiţiu, dar am poruncit să se trimită forţe noi în Zarand şi un comandant energic, iar războiul să fie continuat îndată".

[1] *Transilvania*, 1877, p. 65—67 şi 77—78.
[2] Arhiva Kossuth, nr. 6 620 din 1849.

Fraza din primul concept ştearsă şi înlocuită de Kossuth era următoarea : „Nu voi cituşi de puţin să mă demit la interpretarea amnistiei acordate de mine. Dacă cu toate acestea unii din cei convertiţi mi se adresează individual şi cu regrete, respectivul va primi explicaţia necesară. Armistiţiul de 48 de ore nu se poate acorda nici într-un caz". La 11 mai încunoştinţă şi pe comandantul din Zarand despre hotărîrea sa.

Actele acestea confirmă, în parte, adevărul celor susţinute de Kossuth. Trebuie să ţinem seama şi de faptul că nici în asigurările acordate lui Dragoş, la 26 aprilie, nu se mai menţionează deloc problema armistiţiului. Guvernatorul ţării nu vorbeşte nici despre amnistie formală. Declară doar că nu va refuza să arunce un văl, în numele păcii şi al dragostei, asupra greşelilor politice ale trecutului. Prin urmare, formal era îndreptăţit să afirme că n-a aprobat armistiţiul, nici n-a împărtăşit amnistie generală, şi că atitudinea sa nu e grevată de inconsecvenţă. În acest caz, unicul răspunzător pentru tragica neînţelegere ar fi fost Dragoş. Nepotul acestuia, profesorul Alexandru Roman, admite [1] că în acest caz „Dragoş s-a jucat cu capul său", dar adaugă îndată : „Colonelul Simonffy îmi spunea că procedura n-a fost corectă, pentru că deşi Kossuth nu se învoise la armistiţiu, trebuia să fie păzite regulile cuviinţei, dacă nu legile internaţionale, de a nu se întreprinde acte de ostilitate pe cît timp au durat tratativele de pacificare". Am văzut că de această părere era chiar şi comisarul Szentivanyi, care însă atribuie lui Hatvani iniţiativa atacului prin surprindere. Bălcescu înregistrează de asemenea că la Debreţin şi Pesta Hatvani era osîndit în general pentru că şi-a călcat cuvîntul dat. Cu atît mai vîrtos trebuie să admitem deci că afirmaţiile lui Iancu nu

[1] *Transilvania*, 1877, p. 65, în notă.

sînt doar „calomnii, pervertiri viclene și vorbe mari goale", cum le caracterizează Kossuth.

Primind declarațiile acestea, locotenent-colonelul Simonffy era oarecum obligat să le transmită lui Iancu. Dar, spre norocul cauzei, el primise totodată și hotărîrile consiliului de miniștri de la 6 iunie. Împachetîndu-le toate, angajă din nou în 13 iulie pe un țăran român să le ducă la Cîmpeni. În cazul că românii ar fi dorit să discute mai pe larg problema, îi invită să vină la o margine de hotar, neînarmați, unde e gata să se prezinte și dînsul, tot așa. Timpul și locul avea să-l stabilească Iancu [1]. Acesta nu se mai grăbi a răspunde. Curierul trimis de Simonffy nu va reveni decît în ziua de 30 iulie, fără a aduce nimic scris, ci doar un mesaj verbal : „Ce a fost a fost, acum e prea tîrziu".

De acțiunea de împăciuire, deși întîrziată, se vor interesa de acum, în măsură tot mai mare, cercurile conducătoare ungurești. Evenimentele se precipitau cu o repeziciune uimitoare. Pentru a scăpa din vîrtejul care se apropia tot mai amenințător, guvernul ar fi fost gata acum să admită concesii substanțiale și să se preteze chiar la oarecare sacrificii. Un episod scos la iveală de actele oficiale din arhiva președințială este caracteristic în această privință. El se poate rezuma în următoarele :

La 12 iulie 1849 s-a prezentat la comitele suprem din Arad I. Tomcsányi doamna Helene Povolni, născută Gheorghevici, pentru a face o comunicare [2]. Ea a spus, că bărbatul ei fiind numit medic-șef al trupelor ungurești din Zarand, a plecat în 9 iunie la Hălmagiu, dar că în fața acestei comune au fost atacați de o ceată de moți, bărbatul ei a fost omorît, iar dînsa a fost dusă ca prizonieră la

[1] Arhiva Kossuth. Kossuth-Miscellanen, fasc. 490, nr. 124. Numele țăranului bihorean care a fost la Iancu e Purcul Ion. Biletul de liberă trecere i l-a semnat la 15 iulie st. v. Sigiliul „prefecturei aurariei gemine", în mijloc cu o frunză de brad, s-a conservat foarte bine. E cel mai frumos din cîte am văzut noi.

[2] Arhiva Kossuth, 1849, ad. nr. 9 401.

Vidra de Sus, unde a stat toată vremea la casa lui Alisandru Iancu, tatăl lui Avram. În Vidra i-a luat interogatoriu preotul Ioan Gomboș. Dînsa le-a spus că armatele ungurești au cucerit Buda, că cetatea Aradului s-a predat și în tot Banatul nu mai este nici un suflet de dușman. „Se pare, că au dat pe deplin crezare cuvintelor mele. Din dispoziția poporului am cîștigat impresia că, dacă nu s-ar teme de victoriile armatelor imperiale, ar depune bucuros armele". După ce a fost prinsă, la o săptămînă a venit la Vidra și „generalul moților", Avram Iancu, de la care a cerut să fie eliberată. Iancu a spus că nu poate fi eliberată pînă cînd mai stau trupele ungurești la Hălmagiu. Totuși, în 9 iulie, a fost eliberată, la intervenția bătrînului Iancu și a preotului din Vidra de Jos.

În tot timpul petrecerii sale acolo a constatat că bătrînul Iancu acordă deplin crezămînt făgăduințelor ungurești, astfel că pe cînd petrecea acolo Dragoș ar fi fost în stare să vină pentru a se prezenta guvernatorului. El aproba toate cele expuse de Dragoș și, cum a auzit vorbindu-se, chiar și tînărul Iancu se învoise ; poporul împăcat depusese armele și închinau tocmai cu paharele pentru pace, cînd a apărut Hatvani cu oastea și a risipit toată încrederea. Constată că o amnistie generală în care s-ar cuprinde și a lui Avram Iancu i-ar determina și acum să depună armele. În fine, cînd a plecat, bătrînul Iancu a rugat-o să se pună imediat în contact cu cel mai apropiat organ al guvernului, invitîndu-l să scrie fiului său, destăinuind intenția guvernului față de dînsul, dar să-i scrie atunci totodată și lui. Cu privire la viața în munți a arătat că moții sînt împărțiți în mai multe tabere și gata totdeauna la orice atac. Au și patru tunuri luate de la unguri, dar dînsa n-a văzut decît unul mic, transportabil.

A mai constatat că greșeala tactică a ungurilor pe care ei o exploatează stă în împrejurarea că nu îi atacă deodată din toate părțile. Mai pe urmă vorbeau mult despre

izbînda de la Zlatna, unde, după cum spuneau, au căzut mulți unguri.

Comitele suprem din Arad luă îndată un proces-verbal pe care-l trimise guvernului din Seghedin. El se interesă mai de aproape de doamna Povolni și află că e născută dintr-o familie din Arad, este inteligentă și are educație aleasă. La întrebările ce i s-au pus nu s-a încurcat, nici nu s-a contrazis, deci ar fi vrednică de crezămînt. Dînsa adăugase, în fine, că a fost eliberată după cum crede spre a netezi din nou calea pentru tratative.

Primind acest raport, la 23 iulie, președintele consiliului de miniștri, Szemere, îl trimise îndată lui Kossuth, care puse rezoluția sa pe dosul actului. În ziua următoare, Szemere o expedie la Arad. Guvernul unguresc era gata să uite trecutul și să amnistieze pe toți, chiar și pe Iancu, dacă vor depune armele. El făgăduia acum poporului românesc toate drepturile compatibile cu integritatea țării și pentru a dovedi aceasta se referi la asigurările date lui Bălcescu și la eliberarea celor 160 de prizonieri români din Arad. Aflînd Kossuth de la comisarul Török Gábor că dînsul îl cunoaște pe Iancu, despre care știe că i-a rămas îndatorat, acesta fu însărcinat a-i aduce la cunoștință intenția guvernului unguresc, și anume : dacă Iancu apelează la guvern va obține amnistie, iar guvernul se obligă să îndeplinească promisiunile date. Dacă Iancu ar dori să aibă o întîlnire cu vreun organ al guvernului i se asigură libera trecere [1].

[1] Tóth Zoltán expune aceste tratative în *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150 évfordulójara,* vol. II, Budapesta 1952, p. 332 și urm. Despre Dragoș spune (p. 320) : „...Deputatul român a promis cu toate acestea armistițiu lui Iancu, a cărui termen Hatvani nu l-a așteptat, ci în conformitate cu instrucțiile primite mai înainte din Debrețin, în 6 mai, și-a pornit atacul fatal. Deoarece sîrbii au profitat adeseori de tratative pentru a cîștiga timp, Kossuth și-a format convingerea că tratativele nu e permis a le combina cu întreruperea operațiilor militare. Cel puțin deci Kossuth nu poate fi învinuit de inconsecvență, greșeala a săvîrșit-o în primul rînd Dragoș, pentru ceea ce a plătit cu viața. Dar Kossuth a făcut o greșeală categorică neingăduind armistițiul cerut". Observăm însă că după ce Iancu a ajuns în posesia bagajelor lui Hatvani și a găsit răspunsul lui Kossuth către Dragoș (10 mai), el consideră pe Kossuth vinovat de calcarea armistițiului și nu mai face nici un repros lui Dragoș, pe care îl va fi considerat victimă a politicii guvernatorului. Dacă s-ar dovedi justificată o asemenea presupunere, atunci trebuie să admitem că Iancu a ajuns la oarecare înțelegere cu Dragoș, dar aștepta confirmarea amnistiei din partea guvernului, pînă să ia o hotărîre definitivă. Intervenția lui Hatvani, într-adevăr „fatală", a răsturnat însă înțelegerea. În acest caz, raportul lui Iancu, redactat de Maiorescu, e ticluit anume ca să acopere adevărul în ochii imperialilor. De aceea pare foarte ciudată și conduita lui Iancu la întrunirea din Cîmpeni.

Aceste oferte de pace însă Iancu nu le-a mai primit, ori, chiar de i-ar fi parvenit, n-ar mai fi avut răgaz să le discute.

BĂLCESCU, IANCU și KOSSUTH

Raporturile dușmănoase [1] dintre unguri și români nu se mai pot menține fără a păgubi interesele ambelor națiuni. Convingerea aceasta își face de acum loc și în cercurile politice de la Debrețin și Pesta. Ideea de împăcare nu este doar un expedient pentru a ameliora situația strategică din Transilvania, ci o necesitate politică pe care o resimte guvernul maghiar la cel dintîi contact cu statele civilizate ale Europei. Dacă reușeau să cîștige pe români și pe sîrbi, care au opus pînă acum cea mai dîrză rezistență, împuterniciții lui Kossuth din capitalele europene ar fi izbutit să prezinte cu mai multă convingere revoluția ungară drept luptă împotriva despotismului. În Paris, mai cu seamă, delegatul său, contele Teleki a întîmpinat neîncrederea factorilor cu greutate în așa măsură, încît a fost nevoit, încă în martie 1849, să ceară revizuirea radicală a

[1] Pentru acest capitol vezi lucrarea noastră *N. Bălcescu în Ardeal,* în *Anuarul Institutului de istorie națională* (Cluj), 1930, vol. V, unde analizăm corespondența lui Bălcescu.

politicii lui Kossuth față de naționalități: „Trebuie îndepărtată orice invidie națională și instaurat un tratament sincer față de naționalități". În declarațiile din 7 martie adresate prințului Adam Czartoryskij, Teleki amintește și de problema română din Transilvania, dar o expune așa cum o vedea guvernul lui Kossuth [1]. Cîteva zile mai tîrziu, un alt agent al președintelui maghiar, Frideric Szarvady, schițează contururile unei acțiuni slavo-ungaro-italo-române, care ar trebui să se îndrepte împotriva Austriei. În acest plan se intercalează și emigranții din Paris. Nicolae Golescu vede necesară o acțiune pentru ca să desfacă pe românii din Transilvania de Austria [2].

Proiectele acestea îl îndeamnă pe Nicolae Bălcescu să părăsească Bosforul și să plece din nou înspre Transilvania. Este evident că acțiunea pe care o va desfășura rămîne în strînsă legătură cu comitetul de la Paris, cu toate că realizarea ei fusese hotărîtă în sfatul dintre Ion Ghica și Bălcescu. De aici tovărășia cu contele Ilinski și cu căpitanul italian Monti, demersurile pe lîngă guvernul din Belgrad, legătura neîntreruptă cu agenții pe care îi avea acțiunea în răsăritul Europei și îndeosebi colaborarea lui Bălcescu cu reprezentanții mișcării polone din Constantinopol și Belgrad.

Bălcescu pleacă din Constantinopol la 14 aprilie 1849, întovărășit de I. Bălăceanu și Alecu Manu, și împreună cu contele Ilinski și cu căpitanul Monti. Cinci săptămîni petrece pe drum în Serbia, unde discută cu cercurile conducătoare problema solidarizării popoarelor oprimate. Trecerea peste Dunăre izbutește să o facă numai după oarecare peripeții, fiindcă Banatul era frămîntat chiar atunci de lupte între armatele ungurești și austro-sîrbești. Ajuns în tabăra maghiară se înfățișează mai întîi generalului Perczel, apoi lui Bem, pentru a le expune planul de a organiza

[1] Deák Imre, 1848, *A szabadságharcz tört.*, p. 324—326, 328—330.
[2] Ghica I., *op. cit.*, p. 333, iar pentru cele ce urmează, vezi tot la Ghica, p. 272 și urm., p. 293 și urm. ; pp. 368, 386, 287, 323, 366—367.

o legiune care să lupte alături de unguri, după ce va fi împăcat pe românii din Transilvania. Generalul Bem, la prima întîlnire, i se pare lui Bălcescu de o politețe rece. Mai tîrziu recunoaște în el un prieten binevoitor al românilor din Transilvania. După două întrevederi cu generalul polon pleacă spre reședința guvernului, iar tovarășii săi, Bălăceanu și Manu, se îndreaptă către Sibiu, pentru a sprijini de acolo acțiunea. La 26 mai 1849 sosește la Debrețin.

A doua zi chiar fu primit de Kossuth, într-o lungă audiență, în care expuse propunerile ce le aducea. Guvernatorul ungar ascultă deplin satisfăcut ideile frămîntate de agenții săi din străinătate cu privire la o confederație ungaro-slavo-română. Se declară de acord și cu proiectul de a înjgheba o legiune română, pentru a încerca o acțiune în teritoriul Principatelor. Dar problema românilor din Transilvania va da prilej la o discuție vie între cei doi oameni politici. Kossuth spunea : românii au avut atît de mult de suferit din partea nobilimii ungare și a nemților și au tăcut totuși. Acum cînd au dobîndit libertatea se aliază cu nemții și cu rușii, vrăjmașii Principatelor.

Bălcescu a înțeles îndată lipsa de încredere a guvernatorului maghiar. Din replica sa reiese limpede tendința de a înlătura asperitățile problemei, pe care patriotul român le cunoștea încă din toamna anului precedent, cînd a trecut prin Transilvania. El trebuie să-i fi reamintit că răspunderea pentru lupta fratricidă nu apasă conștiința poporului român. O spusese chiar el într-o scrisoare trimisă lui Ghica, îndată ce a părăsit Sibiul : „Eu aș fi dorit ca ungurii să se fi purtat altfel, să nu fi provocat pe români și să se fi înfrățit cu dînșii, căci lucrurile ar fi luat o față cu totul alta". Prin urmare, dacă românii s-au atașat politicii austriece, au făcut-o de nevoie, deoarece nu aveau altceva mai bun de făcut. Bălcescu s-a ferit să spună aceasta la prima întîlnire cu Kossuth. I se pare mai potrivit a susține părerea grupării lui Heliade, care dezaprobase din capul locului politica adoptată de comitetul lui Bărnuțiu.

În zilele următoare Bălcescu va fi primit și de primul ministru Szemere și de ministrul de externe contele Batthány. Primul îi face o bună impresie, dar Batthány, cu care va avea întrevederi mai dese spre a trata problema legiunii române, i se pare un om mărginit. În zilele următoare va căuta să cunoască pe generalii de seamă care dețineau roluri hotărîtoare. El izbutește să cîștige îndeosebi simpatia emigranților poloni în frunte cu generalul Dembinski. Despre legăturile cu deputații români din Debrețin nu ne spune decît foarte puțin. Pe Eftimie Murgu, fostul său profesor, îl va întîlni spre sfîrșitul lui iunie, la Pesta. E clar însă că a stabilit contact cu ei, spre a lua informații și a se consulta. De la dînșii a aflat evenimentele ultimelor săptămîni, tragica misiune a lui Dragoș, atacul nesocotit al lui Hatvani, înfrîngerea armatei ungurești și moartea lui Buteanu. Cu cît mai dîrz rezistă românii, cu atît i se pare să poată obține condiții mai favorabile de la Kossuth, căci ungurii încep să fie foarte îngrijorați din cauza intervenției rusești. E de subliniat că Bălcescu cunoștea faima regimului terorist al lui Csány și că spre sfîrșitul lui iunie află despre retragerea lui Szentiványi de la comisariatul din Transilvania, tot din pricina tratamentului neomenos aplicat populației române. El reproduce în întregime textul manifestului de amnistie al lui Bem, bănuind ceea ce se petrece în dosul revoltei justificate a încercatului general, fără a-și da însă seama de proporțiile sîngeroasei represiuni. Despre comitet nu pomenește nimic, nici despre soarta lui Bărnuțiu, Laurian și Barițiu. Deputații români îi prezintă un proiect de lege cu privire la recunoașterea naționalităților române. Acest proiect îi va servi ca bază de discuție cu reprezentanții guvernului ungar. La 5 iunie parlamentul și guvernul se mută la Pesta, unde după cucerirea cetății Buda, pe care o ținuse garnizoana austriacă toată iarna, siguranța li se părea mai mare. Abandonarea Debreținului era motivată de împrejurarea că prin intrarea rușilor în țară, acest oraș apare mai expus unei

cuceriri de către dușman. Bălcescu adaugă încă o considerație, și anume că guvernul ungar se aștepta la un atac din partea moților lui Iancu, despre care circula zvonul că ar avea mai mult de 50 000 de oameni înarmați.

Cele dintîi succese, pe care le înregistrează ungurii față de unitățile rusești, trezesc speranța că armata ungară va izbuti să facă față și acestei ofensive formidabile. Încercînd singura și ultima modalitate pentru a trezi interesul Europei față de revoluția română în general, Bălcescu avea încă încredere în victoria definitivă a ungurilor. De aceasta depindea rezultatul misiunii sale în Ungaria. Urmărește deci cu atenție pregătirile armatei ungare care duce mare nevoie de puști. Un număr însemnat de recruți așteptau în lagărele ungurești să fie echipați. Cu toate acestea, Bălcescu va trebui să se convingă în curînd că guvernul, pînă cînd îi surîde încă o slabă nădejde de izbîndă, rămîne neînduplecat față de revendicările române.

Ca într-un jurnal ni se înfățișează în corespondența sa discuțiile pe care le poartă, zi de zi, speranțele și deziluziile ce se alternează în vîrtejul crizei, punind stăpînire pe destinele regimului Kossuth.

„Eu aici la unguri — spune el — mă țin mîndru, nu prea arăt că nădăjduiesc numai la ei și fac mare caz de buna înțelegere a noastră, și acestea ca să n-am aer de supliant și să nu le dau nas". Cînd Andrássy, trimisul guvernului ungar la Constantinopol, se plînge Ministerului de Externe de eșecul misiunii sale din lipsa de legături pe lîngă Înalta Poartă, Bălcescu îi oferă serviciile lui Ghica, ceea ce guvernul ungar primi cu recunoștință. Un asemenea serviciu făcu Bălcescu guvernului maghiar prin prietenii săi emigranți și la Paris, unde românii dispuneau de legături mai vechi și mai intime.

Argumentele pentru planul de împăcare a românilor din Transilvania Bălcescu le rezumă în felul următor: „V-au propus astă vară unire frățească și condiții modeste pentru aceasta, prin mai mulți deputați din Transilvania

și Banat, și i-ați nesocotit. Voi ați zis că dreptul de naționalitate cu sabia se ia. Au fost doar nevoiți a face aceasta și, fiind slabi de nearmați, au luat de ajutor puști de unde au putut găsi. De aici a venit, firește, alianța cu Austria. Voi i-ați provocat și disprețuit, deoarece ați știut că sînt slabi, iar ei au căutat să devie puternici. Acum iată ce trebuie a face: trebuie în orice chip și cu orice jertfă a se împăciui națiile, căci altmintrelea ele vor fi pentru Ungaria, precum Polonia și Irlanda sînt pentru Rusia și Englitera, și despotismul țarist le va îmbăta mai curînd sau mai tîrziu. Libertatea individuală nu e destul, națiunile vor libertatea națională".

Cu toate stăruințele depuse, misiunea lui Bălcescu abia reușește a începe un mic progres în cursul celor dintîi șase săptămîni, pe care le va petrece în preajma guvernului unguresc. Obiecțiunile contelui Batthany cu privire la proiectul de lege pentru recunoașterea naționalității române erau încă tot categorice. El cere ca românii să recunoască necondiționat ideea unității statului ungar, integritatea sa teritorială și stăpînirea exclusivă a limbii maghiare în administrația publică și în justiție. În același timp refuză să discute recunoașterea naționalității și să facă concesii pentru admiterea limbii române în județele cu majoritate românească, precum și în instrucția destinată unităților militare recrutate dintre români. Concesiile de mică însemnătate se reduc la întrebuințarea limbii române în comunele cu majoritatea românească, în biserică și în școlile primare din comune. Dar cu asemenea concesii, simțea Bălcescu, era îi imposibil a cîștiga pe românii din Transilvania pentru o colaborare cu guvernul maghiar. Cînd, într-o discuție, contele Batthány îi spuse fără înconjur că scopul lui este de a asimila pe românii din Transilvania și Banat pentru a asigura caracterul unitar al statului maghiar, Bălcescu, profund decepționat, își dă seamă că ungurii nici n-au uitat, nici n-au învățat nimic din experiențele celor din urmă luni, stropite cu sîngele înfricoșatului

război: „Eu însumi desperez — spune el — și nu mai cred că e chip a împăca aceste nații. Nu poți rezona, cu ura, răzbunarea, fanatismul, mîndria națională și înverșunarea amîndurora; pentru aceasta trebuie vreme și multă vreme. Cea mai mare vină e a ungurilor. Acum e tîrziu. Fatalitatea se împlinește. Ambele nații s-au tîrît una pe alta în mormînt".

După refuzul îndărătnic al ungurilor de a face concesii, Bălcescu exclamă: „ași dori ca românii să mai bată odată pe unguri, căci cu aceasta s-ar înlesni tratatul ce lucrez acum". Cînd Kossuth dă poruncă generalului Bem să prepare o ofensivă nouă împotriva lui Iancu, Bălcescu află că războiul va avea de acum caracter de exterminare. „Aceasta m-a mîhnit și m-a desperat", spune, văzîndu-și zdrobite toate speranțele. Înfrîngerea, pe care o va suferi colonelul Kemény din partea cetelor lui Iancu, va impresiona pe Bălcescu, ca și pe conducătorii ungurilor. Sfîrșitul lui iunie va aduce însă și siguranța că rușii vor năvăli asupra Ungariei cu puteri uriașe și că armata ungurească nu va fi în stare să reziste timp mai îndelungat. O nouă decepție, dar Bălcescu nici acum nu desperează în reușita cauzei. Împreună cu cei cîțiva deputați români din dieta Ungariei, Sigismund Pap și Alexandru Bohățiel și cu alții, el făcuse să apară o gazetă română la Pesta, *Democratul*, în care se pleda cu argumentele lui pentru împăcarea româno-maghiară. Din publicația aceasta nu apucă să imprime decît două numere, căci guvernul ungar, pentru a preveni să fie înconjurat de armatele rusești și austriece, se retrase la 8 iulie din Pesta, căutînd refugiu la Seghedin. Revoluția ungară era acum în plină criză. Bălcescu face următoarea judecată: „Kossuth a guvernat slab și rău, el mi-a dovedit și mai mult că niciodată un demagog nu poate fi un om de stat. El a pierdut Ungaria".

În acest răstimp, guvernul ungar dădu ordin ca toate armatele sale să se concentreze într-un triunghi pe locul, unde Mureșul se revarsă în Tisa, avînd ca sprijin cetatea

Aradului, nu de mult cucerită și cetatea Timișoarei, pe care sperau să o ia în timpul cel mai scurt. Era ultima lor sforțare pentru a smulge victoria decisivă. Dar cauza lui Bălcescu nu progresează nici acum. El redactase un proiect de organizare pentru legiune, dar aprobarea guvernului se amînă de pe o zi pe alta. Între timp sosi la Seghedin Cezar Bolliac, care timp de trei luni tipărise la Brașov o gazetă, *Expatriatul*, militînd pentru colaborarea între unguri și români. Bolliac reușește să fie primit în audiență de Kossuth și să-i expună încă o dată propunerile lui Bălcescu. În ceasul al doisprezecelea guvernatorul ungar primi sugestia și cheamă, la 14 iulie 1849, pe Bălcescu pentru a-i acorda însărcinarea de a merge la Iancu, în Munții Apuseni, spre a înfăptui împăcarea cu ungurii [1]. O slabă licărire de speranță e de ajuns, pentru a-l răsplăti pe înflăcăratul patriot de toate îndoielile și suferințele de pînă acum. Într-un extaz de fericire, îi comunică lui Ghica bucuria sa : „Ghica, iubite Ghica, îngenunche și mulțumește lui

[1] În realitate, Kosuth l-a invitat pe N. Bălcescu la continuarea tratativelor întrerupte, fără a se fi obținut rezultate, cu o lună în urmă. Cauza care l-a determinat pe Kossuth să reia discuțiile cu Bălcescu și să dovedească o mai mare elasticitate decît în cursul tratativelor precedente nu a fost discuția sa cu Bolliac și explicațiile convingătoare ale acestuia, ci evoluția dramatică a situației militare. Grupul principal al armatelor țariste, condus de generalul Ivan Feodorovici Pașkevici, pătrunsese prin Slovacia pînă la Miskolc și se revărsa în Cîmpia ungară, iar la 15 iulie ajunsese pînă la Vác. Împreună cu trupele austriece ale lui Haynau, care înaintau între Dunăre și Tisa, dinspre Budapesta, din apus, și dinspre Komarnevo din nord-vest, amenința Seghedinul, unde guvernul ungar se refugiase de la Pesta. În același timp, o coloană a armatei țariste, condusă de generalul Feodor Vasilievici Ridiger, se apropia dinspre nord de Arad. În Transilvania trupele generalului Alexandr Nicolaievici Liders înaintau spre vest, împingînd armata lui Bem la retragere. Maleabilitatea oarecum mai sporită a lui Kossuth s-a datorat deci, în principal, efortului său de a micșora printr-o împăcare cu românii din Munții Apuseni presiunea militară la care era supusă armata sa (Fr. P.).

Dumnezeu. Patria noastră se va mîntui. Bem a bătut pe muscali la Bistrița și i-a gonit ; acum s-a dus la Brașov și apoi în Valahia Mare. Am văzut depeșele lui. Mi s-a arătat de Kossuth. Închipuiește-ți bucuria mea, cînd Kossuth mi-a propus să iau pe Iancu cu toată armata lui în Valahia Mare. Trebuie, a zis, ca toți românii din Transilvania și Banat să meargă să mîntuiască Principatele, unde e temeiul naționalității române. Așadar, peste puțin voi intra în Valahia Mare c-o mare putere și 8 milioane români vor fi în picioare contra muscalilor. Kossuth îmi înlesnește toate spre a lucra în Transilvania și ne dă și bani de cheltuială. El e în adevăr un om mare. Acum crez că va izbuti cauza libertății. N-am fost niciodată așa fericit ca în acest minut".

Însărcinarea lui Bălcescu se rezumă deocamdată în a convinge pe Iancu de necesitatea împăcării, propunîndu-i gradul de general în armata ungară și determinîndu-l să-și conducă legiunea în Muntenia. În ce privește postulatele politice, Kossuth nu oferă nici de astă dată nimic, ci așteaptă să le formuleze Iancu [1], făgăduind însă a le aproba,

[1] Afirmația „Kossuth nu oferă nici de astă dată nimic nou, ci așteaptă să le formuleze Iancu" nu este exactă. În realitate, în urma noilor tratative dintre Kossuth și Bălcescu au luat naștere două documente de mare importanță. Primul a fost un acord, intrat imediat în vigoare prin semnarea lui de către Kossuth, pe de o parte, și de către Bălcescu și Bolliac, în numele emigrației române, pe de altă parte, cu privire la organizarea de către emigrația munteană a unei legiuni române în sprijinul revoluției ungare. A doua înțelegere s-a concretizat într-un Proiect de pacificare (*Projet de pacification*), redactat în limba franceză, pe care Bălcescu se obliga să-l discute cu Avram Iancu și conducătorii românii din jurul său. Principalul pas înainte reprezentat de acest proiect este recunoașterea de către Kossuth a existenței naționalității române aparte (*Une nationalité à part*). Desigur, proiectul acceptat de Bălcescu — despre care am vorbit în Prefață — nu satisfăcea revendicările stabilite în hotărîrea din 3/15 mai de pe Cîmpia libertății, dar constituia fără îndoială o bază de discuție mai bună decît tot ceea ce oferise anterior guvernul ungar (Fr. P.).

atît el, cît și parlamentul. Din expunerile lui Bălcescu, de altminteri, reiese că guvernul nu se gîndea să acorde alte concesii decît cele oferite prin proiectul lui Batthány. De aceea explozia de bucurie a patriotului român apare oarecum prematură. Preocupat de perspectiva cu totul nouă ce se deschide emigrației, el nu-și ia răgaz nici măcar o clipă să chibzuiască asupra propunerii lui Kossuth.

Hîrtiile oficiale, care le va lua împreună cu o sumă de bani, destinată pentru organizarea legiunii române, au fost semnate de Kossuth în 15 iulie [1]. În aceeași zi guvernatorul anunță pe Bem de înțelegerea încheiată cu Bălcescu și-l îndeamnă să încerce o incursiune în Moldova. Evenimentele se precipită și măsuri grabnice se impun, pentru a degaja armatele ungurești în ajunul bătăliei decisive. Acest sens îl deslușim din politica de concesii a guvernatorului ungar și evenimentele care se produc vor dovedi că el avea nevoie într-adevăr să neutralizeze forțele române din munți. Două momente sprijină părerea noastră : Bem va da ordin trupelor de la Alba-Iulia să abandoneze asediul cetății și să retragă posturile de veghe dinspre munți, deoarece Iancu s-a împăcat cu ungurii. Același general întreprinde, într-adevăr, campania din Moldova, fără să aștepte rezultatul tratativelor cu Iancu. Diversiunea din urmă nu aduce însă armatelor ungurești din Transilvania nici o ușurare, eșuînd complet. Tratativele lui Bălcescu însă vor fi de folos real pentru mișcările viitoare ale armatei învinse. La observațiile acestea trebuie să adăugăm încă una : că Bălcescu nu se prea grăbește să ajungă în munți. E trimis la Cluj, unde stă cîteva zile și numai după ce discută și aici problema românească pleacă, prin Iara, la Cîmpeni. Cu cine și ce a discutat aici nu prea știm. Putem să presupunem însă că va căuta să vadă înainte de toate pe comisarul Daniel Botzkó. Întîmplarea face să întîlnească în Cluj din nou pe englezul John Paget, care, ținînd în căsătorie o aristocrată maghiară din familia Wes-

[1] Arhiva Kossuth, ad. nr. 9 315 din 1849.

selényi, se împămîntenise în Transilvania. La 23 iulie îl vizitează și după ce îi comunică informații din Pesta Bălcescu îi arată scopul misiunii primite. Se plînge de lipsa de înțelegere a guvernatorului maghiar în ce privește concesiile puse în vedere. Subliniază îndeosebi constatarea că fără dreptul de a se valorifica politicește, cel puțin în comitatele cu majorități covîrșitoare, românii nu vor fi satisfăcuți. Nădăjduia totuși să împace pe Iancu. Auzindu-l pledînd, Paget, care apăra punctul de vedere al moșierilor unguri din Transilvania, remarcă sentențios : „În orice caz Transilvania e pierdută pentru noi și pentru Ungaria“.

Bălcescu nu sosește la Cîmpeni decît spre sfîrșitul lui iulie. În răstimp însă, conducătorii români aflaseră despre înfrîngerile suferite de armatele ungurești și de strîmtorarea în care se găseau unitățile lor din Transilvania. Solia lui Bălcescu era întîrziată, devenise lipsită de sens. Ea va impresiona pe fruntașii din munți nu prin conținutul ofertei, ci prin persoana care venea să pledeze acum împăcarea. Doi dintre ei, Axente și Ion Procopiu, foști profesori în Muntenia, îl serviseră ca comisari de propagandă. Iancu poate să-l fi întîlnit la Sibiu, la sfîrșitul anului 1848. Încrederea lui Bălcescu în izbînda misiunii, fără a sonda în prealabil părerea prefecților, ne face să credem că se întemeia și pe simpatia personală a lui Avram Iancu. Dar, cu toate acestea, acțiunea tînărului patriot muntean va fi primită cu mirare și chiar cu oarecare răceală. Discuțiile care se încing țin patru sau cinci zile. Iau parte la ele, în afară de Iancu, prefecții Axente, Balint, Vasile Moldovan, Vlăduțiu și toți tribunii din munți. Formula lui Bălcescu nu adaugă aproape nimic la punctele împărtășite cu prilejul tratativelor lui Dragoș în ceea ce privește încadrarea politică a națiunii române. E departe încă de recunoașterea explicită a drepturilor naționale, așa cum au fost cerute pe Cîmpia Libertății, și lipsită cu desăvîrșire de garanții pentru viitor. Dacă e mai conciliantă decît dieta din

Cluj, ea nu depăşeşte spiritul de înţelegere şi liberalitatea comisiei de unificare din Pesta. Oferă amnistie largă, dar armistiţiul sau neutralitatea binevoitoare care se propune prejudiciază acum interesele combatanţilor din munţi. Rolul rezervat lui Iancu înseamnă a recunoaşte că lupta de pînă acum nu a avut nici o justificare.

Prefecţii şi tribunii au ocazie astfel să discute amănunţit problema raporturilor ungaro-române. Bălcescu află de la Iancu istoria adevărată a războiului dintre cele două popoare. Admiră deşteptarea naţiunii române din Transilvania ca una din faptele cele mai minunate „ale acestui minunat veac". Dacă revoluţia a fost groaznică, nemiloasă, mînjită de multe excese vrednice de osîndit, ea îşi are justificarea în suferinţele provocate de terorismul unguresc şi în ura înăbuşită şi înăsprită de cele zece veacuri ale cumplitei tiranii. Românii din Transilvania au fost împinşi în revoluţie de dragostea libertăţii.

La Debreţin şi la Pesta Bălcescu auzise de atîtea ori învinuirea ce se aducea obişnuit moţilor : că sînt ca nişte fiare sălbatice, ieşind din vizuinele munţilor doar spre a face pradă şi omor „Da — exclamă el, doi ani mai tîrziu — i-am găsit înfuriaţi foarte şi hrănind o ură fanatică faţă de duşmanii lor, astfel cum trebuie să fie orice popor în războaiele naţionale, dar am găsit unite într-înşii multe simţăminte omenoase, înalte şi generoase". La aceste simţăminte apelează el, arătînd că acelaşi despotism copleşeşte pe toţi românii şi pe toţi ungurii, împreună cu celelalte popoare ale Europei. Pentru tot românul trebuie să fie limpede că libertatea naţională nu poate veni de la curţile împărăteşti şi din mila împăraţilor şi a despoţilor, ci numai dintr-o unire strînsă între toţi românii şi dintr-o ridicare a tuturor împreună şi în solidaritate cu toate popoarele împilate. „Aceasta este calea nouă pe care păşesc şi trebuie a păşi toţi românii, de progres şi de mişcare din Transilvania, din Banat, din Ungaria, precum şi cei din Principate. „Împăcarea" deschide unica posibilitate de a

ieşi din impasul în care au fost aduşi românii după înfrîngerea revoluţiei din Principate. Cunoaşte, fireşte, şi Bălcescu intoleranţa aristocraţiei din Transilvania şi şovinismul clasei feudale, pe care nici un Casimir Batthány nu-l poate tăinui. Dar formula sa nu-i decît un expedient momentan, fiind atît de convins de forţa propriei naţiuni, încît are curajul să rişte o experienţă, la capătul căreia conducerea va reveni cu siguranţă românilor.

Tineretul din munţi vede însă acum clar că proiectata „federalizare" a Ungariei şi a Principatelor Române nu s-ar putea realiza decît printr-o biruinţă categorică repurtată asupra armatelor austro-ruse. A nădăjdui în aşa ceva la 30 iulie 1849 înseamnă a sfida realitatea sau a te lăsa robit de iluzii deşarte. Dificultăţi probabile ar fi survenit şi cu turcii. Concesiile lui Kossuth pentru o asemenea eventualitate sînt vagi şi lipsite de garanţii concrete.

Toate aceste obiecţii Bălcescu le va fi ascultat cu inima îndurerată. De departe, dinspre Sighişoara şi Sibiu, se desluşea acum limpede bubuitul tunurilor. Iancu primise o scrisoare de la Nicolae Bălăşescu, în care era informat despre operaţiile militare. Cu toate acestea el se hotărî a-i da lui Bălcescu o scrisoare către Kossuth, semnată la 3 august, în Cîmpeni[1] :

„Văzînd propunerile de pace — spune prefectul român — pe care ni le-a adus domnul Bălcescu, agentul emigraţiei române, din partea onoratului guvern maghiar, trebuie să ne exprimăm regretul că în împrejurările actuale nu putem să dezbatem cu fraţii maghiari restabilirea păcii, fiind situaţia în care ne găsim foarte critică. Armata ungurească se îndepărtează, iar forţa militară a ruşilor se apropie. Ar fi apoi foarte dificil şi ar reclama mult timp,

[1] Scrisoarea lui Iancu către Kossuth noi am luat-o mai întîi din memoriile lui Asbóth L., *Emlékiratai az 1847-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból*, 2 kiadás (*Memorii despre campania din Ungaria din anii 1848 şi 1849, ediţia a 2-a*), Pest, 1852. Mai nou a publicat-o şi Horváth Jenö, în *Háborus Felelösség* (*Răspunderea pentru război*), 1938, vol. II, nr. 1—2, p. 38.

pînă cînd să putem convinge poporul a se înfrăţi cu voi. Totuşi, pentru a Vă dovedi sentimentele noastre frăţeşti, pe care le nutrim faţă de naţiunea maghiară, am hotărît să rămînem neutri faţă de armata ungară în tot timpul acestor lupte, neatacînd-o şi apărîndu-ne numai în cazul că am fi atacaţi. Nădăjduim că această neutralitate va fi respectată atît de onoratul guvern ungar, cît şi de şefii armatei sale".

Însărcinarea lui Bălcescu nu înregistrează, prin urmare, un refuz categoric. Ea obţine neutralitatea lui Iancu în cursul luptelor dintre unguri şi armatele austro-ruse. Şi tonul scrisorii, animat de bunăvoinţă faţă de „fraţii maghiari", ne face să credem în efectul pe care l-a avut verbul înflăcărat al lui Bălcescu. În împrejurările de atunci o asemenea concesie, era tot ce mai putea oferi Iancu. A acorda mai mult ar fi însemnat a se azvîrli într-o aventură. Bălcescu însuşi va fi fost acum de aceeaşi părere. De aceea n-a mai stăruit să se înjghebeze legiunea română şi n-a mai rămas în munţi, ci s-a întors la reşedinţa guvernului ungar.

Pînă la Ighiu l-a însoţit prefectul Vasile Moldovan, iar de acolo, se va fi grăbit să ajungă cît mai repede la Seghedin. Pe drum va afla de completa debandadă în care se zbătea armata ungurească. La Arad regăseşte pe Kossuth şi îi remite mesajul lui Iancu. Guvernatorul Ungariei trimite imediat, în 8 august, ordin generalilor Stein şi Inczédy să renunţe la orice atac împotriva românilor şi dă în acest sens un ordin deschis şi lui Bălcescu, pentru a-l arăta comandanţilor maghiari din Transilvania.

Rolul lui Bălcescu din amurgul revoluţiei ungureşti se încheie aici. Intîlnirea dintre cei doi lupători luminaţi ai neamului, a avut însă şi oarecare consecinţe politice. Panica ungurilor din oraşe care se aşteptau la răzbunări din partea populaţiei maltratate, se potoleşte încetul cu încetul.

După prăbuşirea definitivă a rezistenţei ungureşti, Bălcescu se va întoarce din nou în munţi. Iancu îl adăposteşte

în preajma Cîmpenilor timp de cîteva săptămîni, pentru a-l feri de ochii stăpînirii. Episodul Bălcescu are astfel un sfîrşit firesc : înfrăţirea intimă dintre cei doi luptători, care caută să găsească drumul neamului în mijlocul vitregiei vremurilor. Bălcescu va repeta, mai ales acum, în ceasul resemnărilor silite, formula programatică rostită înainte de a porni din Constantinopol : „Noi românii nu vom exista pînă cînd nu ne vom uni cu toţii într-unul şi acelaşi corp politic". Impresiile sale sînt vii, cînd îşi rosteşte la Paris, în 15 mai 1851, cuvîntarea despre revoluţia românilor din Transilvania. Discutînd din nou cu ungurii proiectul de federalizare, de astă dată în capitala Franţei, el pretinde acum desfacerea întregului teritoriu locuit de români şi organizarea lui, ca o ţară independentă, sub numele România [1].

SFÎRŞITUL REVOLUŢIEI UNGARE

În a doua jumătate a lunii iulie 1849, rezistenţa armatelor ungureşti poate fi socotită definitiv înfrîntă, atît pe cîmpia ungară, cît şi în Transilvania. Oştile maghiare, împinse de armatele austro-ruse, se retrag acum pe teritoriul delimitat de fortăreţele Timişoara şi Arad şi de confluenţa Mureşului cu Tisa. Aici vor încerca ungurii să evite tragicul dezastru, aruncînd în luptă ultimele rezerve. Dar generalul Bem, adus să comande bătălia de la Timişoara, e înfrînt de forţele covîrşitoare ale duşmanului. El se retrage din nou în Transilvania, pentru a se întări în defileul dintre Zam şi Deva. Dezastrul nu se mai poate însă evita. Kossuth e nevoit să transmită generalului Görgei toate

[1] *A bécsi magyar történeti intézet évkönyve (Anuarul Institutului ungar de istorie din Viena)*, Budapesta, VI, p. 236 în studiul lui Donys de Jánossy, *Proiectele lui Kossuth în anii 1849—54.*

atribuţiile şi să se refugieze către Orşova, însoţit de numai cîteva trupe credincioase. Noul conducător al Ungariei, învestit cu depline puteri, capitulează în 13 august 1849 şi depune armele pe cîmpul de la Şiria.

Prăbuşirea revoluţiei ungureşti înseamnă deocamdată pentru români nu biruinţa contrarevoluţiei, ci sfîrşitul celui mai crîncen regim de teroare. De aceea populaţia română aşteaptă cu nerăbdare apropierea armatelor aliate. Că primejdia nemijlocită trecuse se desluşeşte din ecoul tunurilor care pătrunde pînă în munţi dinspre Sibiu şi Bistriţa. Trimişii lui Iancu caută să reia legătura cu imperialii încă de la începutul lui iulie. Dar atît aceştia, cît şi trupele ruseşti se mişcă încet şi le trebuie aproape o lună pînă să curețe terenul de duşman şi pînă să realizeze joncţiunea între armatele de la nord şi sud.

Către mijlocul lunii iulie, generalul Bem retrage cea mai mare parte a trupelor destinate să înconjure Munţii Apuseni. Bătălia de la Fîntînele e cea din urmă încleştare sîngeroasă în regiunea dintre Gilău şi Huedin. În munţii din spatele Aiudului, trupele ungureşti încearcă un atac asemănător la 2 şi 4 iulie 1849. Iancu socoteşte pe Carol Velics de conducător al expediţiei din zilele acestea, care are un sfîrşit dezastruos. Tribunii Vasile Fodor şi Şerban lasă trupa ungurească să înainteze spre Trăscău şi o înconjură pe urmă în fundăturile munţilor, zdrobind-o cu desăvîrşire. La 22 iulie Fodor repetă manevra cu acelaşi succes, dar în tovărăşia lui Ioan Cacoveanu şi a tribunului Matei Nicola din Geoagiu. Acesta din urmă bate trupa de vînători unguri în bătălia de sub Peleş, o stîncă de munte între Geoagiu de Sus şi Remeţi. Să fi fost vreo 600 de honvezi, care o iau pe vale în sus. Nicola îi ajunge lîngă mănăstire, îi bate din nou şi îi alungă spre hotarul Cetei [1]. Trupa de gardişti care îşi împrăştie oasele în strîmtorile muntelui Bedeleu aparţinea maiorului Gyarmati, un neobosit comandant de echipe „mobile". În afară de aceste

[1] Enea Nicola, în *Transilvania*, 1926, pp. 283—286.

lupte izolate, doar ceata lui Axente mai desfăşură oarecare activitate.

Simţindu-şi apropiat sfîrşitul, guvernul unguresc abandonează ţinuta rigidă pe care a avut-o pînă acum faţă de români. De aceea acordă lui Bălcescu însărcinarea de a trata cu Iancu şi întocmeşte în aceeaşi vreme un proiect de lege pentru a asigura naţionalităţilor din ţară oarecare concesii. Parlamentul, refugiat la Seghedin, nu aprobă însă decît o moţiune prin care se recomandă guvernului cîteva principii pentru a ţine seama de ele la elaborarea Constituţiei [1]. Autorii moţiunii evită cu grijă a întrebuinţa termenul de „naţionalitate". Se vorbeşte numai de cetăţeni cu buze maghiare, de limbi altele decît cea maghiară, de indivizi aparţinători ritului grecesc, dar niciodată nu se menţionează o naţiune sau naţionalitate. Faptul acesta nu-i întîmplător, ci o consecinţă logică a concepţiilor politice care stăpînesc nobilimea mijlocie din vremea lui Kossuth. De aceea moţiunea oferă mai puţin chiar decît proiectul de lege elaborat în toamna anului 1848 de către o comisie a fostei diete transilvănene. Fără „naţionalitate", românii însă nu mai pot fi satisfăcuţi. Pentru a îndrepta lacuna aceasta, ministrul-preşedinte Szemere introduce în discursul rostit la 29 iulie şi trimis tuturor agenţilor din străinătate declaraţia că unul din ţelurile revoluţiei ungare este libera dezvoltare a naţionalităţilor. Europa, spunea el, trebuie să vadă că ungurii nu voiesc să imite politica Austriei, care, ridicînd un popor împotriva celuilalt, le oprimă pe toate.

[1] Thim I., *A magyarországi 1848—49-iki, szerb fölkelés (Răscoala sîrbă din Ungaria în 1848—49)*, vol. III, p. 856. Aici e şi scrisoarea lui Szemere către Kossuth (25 iunie 1849). Cf. *A közelmult titkaiból (Din secretele trecutului apropiat)*, vol. I, Budapesta, 1878, pp. 49—57. Textul moţiunii lui T. V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. I, Sibiu, 1904, pp. 619—620. Textul discursului rostit de Szemere la Thim, *op. cit.*, pp. 860—861, şi la Szilágyi S., *A magyar forradalom története 1848 és 1849-ben (Istoria revoluţiei ungare din 1848 şi 1849)*, Pesta, 1850, pp. 406—407.

Dacă revoluția maghiară nu s-ar fi prăbușit după numai cîteva zile, conducătorii românilor din Transilvania ar fi subliniat, desigur, lipsa din moțiune a drepturilor esențiale, potrivite a garanta dezvoltarea liberă a unei națiuni conștiente. Guvernatorul ungar crede însă că moțiunea va face acum impresie bună și lui Iancu. El roagă pe Eftimie Murgu să-i ducă textul în Munții Apuseni. Acesta pleacă într-adevăr, căci Kossuth invită pe comisarul său din Arad să facă tot posibilul pentru ca deputatul bănățean să nu renunțe la misiunea ce i s-a acordat [1] : „Fă ca Murgu să poată merge cu siguranță la Iancu, să-i dai ajutor pe un român cinstit, democrat și fidel, care să aibă darul cuvîntului. Înzestrează-l cu bani și mă înștiințează pe urmă. În scurt, întrebuințează în așa chip clipa sfîntă ca să poată fi cîștigat poporul român și pentru ca să putem profita îndată de armele sale împotriva dușmanului comun".

Ce schimbare miraculoasă în vocabularul guvernatorului ! Ea se produce și la alți conducători maghiari în urma înfrîngerilor suferite. Ministrul-președinte Szemere înștiințează pe comisarul Török din Arad că, „iată, deputatul Murgu pleacă. E gata să se ducă la Iancu în tabăra română cu hotărîrea parlamentului. Îl consider de bun. Dacă se prezintă cu aceasta, poate exercita o influență enormă asupra poporului. Va apărea drept profet și eliberator".

Dar acum totul e zadarnic. Murgu nu mai răzbește pînă în munți. Ajunge pînă la Ilia, lîngă Mureș, dar, chiar de ar răzbi pînă la Cîmpeni, n-ar întîmpina decît regrete pentru atîtea ocazii pierdute.

Cu demersul acesta ia sfîrșit lupta dintre Iancu și Kossuth. Acesta pleacă într-un surghiun îndelungat, iar Craiul Munților rămîne să înfrunte adversitatea „prietenului fățarnic", a aliatului perfid. Doi ani mai tîrziu, Kossuth se arată, în proiectul din 1851, deplin înțelegător pentru re-

[1] Arhiva Kossuth, 1849, fasc. 491, nr. 618 B.E. și în arhiva Ministerului de Interne (Budapesta), 1849, nr. 617—618 (29 iulie 1849).

vendicările naționale, declarîndu-se gata de a acorda românilor autonomie în comune și comitate și dreptul de a se organiza în grupări naționale sub căpetenii proprii.

Regretele postume ale fostului guvernator, care a îndrumat politica guvernului în tot timpul revoluției, constituie o recunoaștere clară a greșelilor săvîrșite. Obsedat de idei preconcepute față de români, incapabil a stăvili înrîurirea clasei aristocratice din Transilvania și determinat astfel a lua măsuri în contrazicere flagrantă cu principiile liberalismului și democrației, Kossuth a pierdut lupta purtată împotriva națiunii române și a celorlalte naționalități. Și de regimul de teroare aplicat la îndemnul său, de despoierea de orice drepturi a românilor, de maltratările neomenoase ale echipelor de vînătoare și ale tribunalelor „de sînge" este în primul rînd el răspunzător. Nici în domeniul vieții consituționale nu a conceput un tratament de egalitate pentru români. Chiar concesiunile care i se storc în momente de desperare sînt atît de neînsemnate, încît nu pot fi socotite drept garanții reale pentru asigurarea naționalității. Neînduplecat tot timpul cît se simte tare pe poziție, el devine în aparență generos doar cînd îl părăsește norocul armelor. Lozinca : „Piară cine nu se supune !" îl face să prefere campaniile de exterminare îndreptate împotriva românilor, și doar după ce ele se îneacă în înfrîngeri acceptă tratativele cinstite. De acum însă, toate încercările ce le va întreprinde se dovedesc întîrziate, depășite de evenimente. Gesturile pe care și le îngăduie în timpul acțiunii lui Dragoș și aprecierile jignitoare ce le aplică sincerelor declarații de credință politică ale lui Iancu nu-i servesc spre laudă. Pe acestea din urmă le retractează în conversațiile cu Bălcescu, dar întrucît privește pe Dragoș refuză a-i publica scrisoarea de justificare și, sfruntînd adevărul, atribuie deputatului român răspunderea pentru tragicul său sfîrșit. De „onoarea națiunii" în numele căreia a dat liberă-trecere tuturor fruntașilor români cu care a tratat delegatul său nu mai vrea cîtuși

de puțin să știe. Asasinul lui Buteanu și Dobra scapă astfel de pedeapsă datorită protecției sale.

Și cu toate acestea Iancu se învoiește a rămîne într-o atitudine de neutralitate în tot cursul luptelor ce se desfășoară în Transilvania în august 1849. E mai presus de orice îndoială că gestul lui Iancu trebuie interpretat ca un ajutor dat luptei poporului maghiar pentru libertate și independență.

CAPITOLUL AL OPTULEA

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ȘI ÎMPĂRATUL

Românii închiși în Munții Apuseni nu mai află nimic despre soarta delegației plecate la Viena. La data de 11 martie însă, Bărnuțiu primise informații prețioase de la Laurian și Maiorescu. De aceea comitetul, care își începe acum pribegia, pare însuflețit încă de nădejdi mari. Optimismul acesta trebuie să i-l fi inspirat lui Iancu profesorul Vasile Maiorescu. În mai 1849 însă deputatul Dragoș descoperă politica perfidă a guvernului austriac, care și-a trădat intențiile prin promulgarea Constituției de la 4 martie. Istoria autentică a demersurilor făcute pe lîngă guvern va cunoaște-o însă Iancu abia după revoluție, din expunerile lui Ioan Maiorescu, sosit în munți pentru a redacta rapoarte amănunțite cu privire la luptele cu ungurii. Cum tratativele de la Viena și Olmütz prezintă o importanță capitală pentru evoluția politicii românești, înfățișarea lor ne pare, măcar în linii generale, indispensabilă. Urmărind și analizînd critic informația istorică, nu pierdem din vedere cîtuși de puțin eroarea conducătorilor români de a se alătura la politica reacționară a Habsburgilor în credința că împăratul, îndatorat pentru atîtea jertfe aduse, va face dreptate poporului român, va recunoaște și întări stăpînirea română din principatul Transilvaniei [1].

[1] Literatura privitoare la tratativele duse la Viena de delegația română nu e prea bogată. Petițiile și memoriile sînt tipă-

Cînd au sosit Laurian şi Popasu la Viena cam la începutul lui februarie 1849, guvernul prezidat de prinţul Schwarzenberg avea formulat aproape în întregime programul viitoarei Constituţii a monarhiei austriece. Intervenţia generalului Windischgrätz înlăturase proiectul de împărţire a Ungariei în provincii naţionale. Ministrul de interne, contele Stadion, autorul noii Constituţii, e nevoit să se mulţumească cu o reformă moderată, foarte depărtată de revendicările naţionalităţilor în plină efervescenţă. Problema Transilvaniei a fost dezbătută într-un Consiliu de Miniştri ţinut la 19 decembrie 1848, cînd s-a acordat aprobarea autonomiei saşilor şi s-a luat în principiu hotărîrea de a satisface în oarecare măsură şi revendicările românilor. Tot atunci a fost desemnat baronul Geringer să plece în Transilvania, în calitate de comisar special, pentru

---

rite, nu chiar toate, în *Die Romänen der österreichischen Monarchie*, fasc. III. Însemnările cele mai preţioase le avem din N. Popea, *Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei br. de Şaguna*, Sibiu, 1889, p. 240 şi urm. ; idem : *Arhiepiscopul şi Mitropolitul Andrei baron de Şaguna*, Sibiu, 1879, p. 224 şi urm. Ziarul lui Laurian e publicat de G. Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui Simeon Bărnuţiu, 1849—1863*, Bucureşti, 1934. Din literatura istorică austriacă am întrebuinţat studiile : Joseph Alex. Freiherr von Helfert, *Geschichte Oesterreichs vom Ausfange des Wiener Oktober Aufstandes, 1848*, vol. IV, p. 1—2, Praga, 1876 (mit Anhang) ; Friedjung Heinrich, *Oesterreich von 1848 bis 1860*, vol. I, ed. a 4-a, Stuttgart und Berlin, 1918, Redlich Iosef, *Das österreichische Staats und Reichsproblem*, vol. I, partea 1 şi 2, Leipzig, 1920. Hans Lades, *Die Nationalitätenfrage im Karpatenraum*, Viena, 1941. Hans Schlitter, *Versäumte Gelegenheiten*, *Zürich-Leipzig-Viena*, 1920, Müller Paul, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, Viena-Leipzig, 1934. Irmgard Martius, *Grossösterreich und die Sieb. Sachsen*, 1848—1859, München, 1957. Vederile noi cu privire la mişcările revoluţionare din Imperiul austriac în anii 1848 şi 1849 şi aprecierea critică a operelor istorice citate mai sus în lucrarea *Revoluţii 1848—1849*, sub redacţia prof. V. P. Potemkin şi A. I. Molok, Moscova, 1952, (Institutul de istorie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.). Citatul din urmă : *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, pp. 127—128. Cf. şi S. Dragomir, *Studii şi documente*, vol. I, p. XXVIII—XXXIX.

a pune în aplicare aceste hotărîri. Decretele imperiale pentru saşi s-au redactat în 21 şi 22 decembrie, iar manifestul împăratului adresat lor s-a tipărit puţin timp după aceea în *Monitorul oficial al imperiului (Reichs-Gesetz-Blatt*, 1849, nr. 44). Decizia privitoare la români va fi însă oprită pe loc şi nu se va mai comunica niciodată reprezentanţilor români. Însuşi ministrul Stadion, autorul proiectului de rezoluţie cu privire la români, era de părere că înainte de a li se acorda şi lor autonomie urmează să se constate mai întîi dacă dispun de toate condiţiile prealabile, necesare pentru construirea unei Constituţii şi administraţii pe bază pur naţională. Din acest motiv se va fi amînat publicarea deciziei luate. Dar şi din alte motive : intervenţia saşilor sprijiniţi de baronul Geringer, conexiunea acestei probleme cu cauza Ungariei şi mai ales refuzul categoric al prinţului Windischgrätz de a admite reorganizarea regatului ungar şi a Transilvaniei înainte de a se obţine înfrîngerea definitivă a revoluţiei ungare. El a admis, totuşi, două excepţii : autonomia saşilor şi voivodina sîrbească, în temeiul privilegiilor din trecut. Guvernul lui Schwarzenberg şi Stadion va fi deci nevoit să renunţe la crearea autonomiilor naţionale şi să discute de acum încolo întocmirea Constituţiei noi cu menţinerea provinciilor istorice. De la sfîrşitul lunii decembrie 1848 pînă la 4 martie 1849, discuţiile acestea preocupă intens cercurile politice din Viena. Ele sînt ţinute în secret, dar par urmărite cu atenţie deosebită atît de către saşi, cît şi de către aristocraţii maghiari acreditaţi pe lîngă Curte şi îmbrăţişaţi de prinţul Windischgrätz. Ioan Maiorescu nu află nimic şi nici bancherii români Sina şi Zenovie Popp nu reuşesc să scoată de la ministrul de finanţe Krauss nici măcar o vagă informaţie, cu toate că acesta prezida o comisie însărcinată a face propuneri în ce priveşte împărţirea provinciilor şi rolul viitor al diferitelor naţionalităţi.

Prin februarie va sosi şi Şaguna la Olmütz, unde era retrasă Curtea împăratului, după o călătorie anevoioasă

prin Bucovina și Galiția. El se prezintă aici de îndată în audiență la împărat pentru a face închinăciuni.

Maiorescu, Laurian și Popasu îl așteaptă la Viena. Planul de luptă se făurește la bancherul Sina, ale cărui legături intime cu prințul Schwarzenberg și cu ministrul de finanțe Krauss se presupunea că sînt de mare folos delegației. Patriotul aromân, ca și transilvăneanul Zenovie Popp, tot un om de finanțe, cunosc prestigiul de care se bucură episcopul din Sibiu în capitala monarhiei. Ei înșiși se numără printre prietenii lui Șaguna.

La 21 și 22 februarie, delegația română e primită în audiență de ministrul Stadion, care le acordă prilej pentru a-și expune revendicările. Laurian notează că a avut loc o „conferință", ceea ce ne dă dreptul să deducem că ministrul de interne s-a putut documenta îndeajuns asupra rolului deținut de români în cursul revoluției și asupra mijloacelor prin care vor să-și asigure pentru viitor naționalitatea [1]. După aceasta ei pleacă cu toții la Olmütz și la 23 februarie cer să fie primiți în audiență de împărat. Par grăbiți, și de aceea reclamă nervoși acordarea audienței. Aflaseră, pe semne, că lucrările pentru așezarea pe noi temelii a Constituției sînt ca și terminate.

Audiența de la 25 februarie, zi de duminică, rămîne memorabilă nu atît pentru chipul în care împăratul a primit delegația, ci pentru solidaritatea reprezentanților prezenți din toate provinciile române ale monarhiei. Maiorescu izbutise a mobiliza în Viena și cîțiva români din Banat și din părțile ungurene, precum și doi reprezentanți ai românilor bucovineni, astfel că memoriul prezentat monarhului era acum semnat de reprezentanții tuturor provinciilor, în total 13.

[1] Audiența lui Șaguna la împărat (6 februarie) ; N. Popea, *Memorialul* etc., pp. 243—36. Audiența la ministrul Stadion : G. Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui S. Bărnuțiu* (extras din *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, 1923), p. 206.

După alocuția protocolară, Șaguna a citit memoriul întocmit de Maiorescu și Laurian, în care se expun revendicările românești : reunirea tuturor românilor din monarhie pentru a constitui o națiune independentă, sub sceptrul Austriei, ca parte integrantă a imperiului ; administrație națională în domeniul politic și bisericesc, convocarea pe curînd a unui congres pentru organizarea națiunii ; limba proprie în toate chestiunile ce-i privesc ; adunare națională anuală ; reprezentanța numeric proporțională în parlamentul imperiului ; admiterea unui organ de legătură pe lîngă guvernul central și, în fine, împăratul să binevoiască a lua de acum titlul de „mare principe al românilor". Aceste revendicări le bazează pe principiul egalei îndreptățiri a naționalităților, iar reunirea într-un corp al românilor din toate provinciile monarhiei o justifică numărul lor, obîrșia comună, însușirile nobile, neslăbite cîtuși de puțin prin opresiunea seculară, identitatea limbii în biserică, literatură și familie, situația geografică și alte multe împrejurări [1].

Francisc Iosif a ascultat cu aparentă bunăvoință expunerea prelatului român. Răspunsul pe care-l dă pare plin de înțelegere. Primește cu bucurie asigurarea de credință și alipire a curajoasei națiuni române și ia act cu recunoștință de sacrificiile grele aduse pentru tronul său și pentru monarhia întreagă față de „facțiunea" unei partide care a dezlănțuit războiul civil și îl continuă încă datorită încăpățînării. „Petiția credincioasei națiuni române voi face să fie examinată amănunțit, rezolvînd-o în cel mai scurt timp spre a vă liniști".

Dacă acest răspuns e favorabil, lipsa de precizie putea să fie interpretată ca o firească discreție în ajunul publicării noii Constituții, de care delegația avea cunoștință,

[1] Alocuția lui Șaguna către împăratul : *Bucovina*, Cernăuți, 1849, nr. 2. Memoriul din 25 februarie 1849 în *Die Rom. der öster. Monarchie*, vol. III, pp. 3—7, Cf. N. Popea, *Memorialul* etc., pp. 252—254.

cum reiese din discursul lui Şaguna. Împăratul invită la masă delegaţia, iar aceasta, la rîndul ei, se abate la Praga spre a omagia pe fostul monarh şi aduce apoi în chip cuviincios urări pentru părinţii tînărului domnitor. La 2 martie delegaţii se prezintă în audienţă la primul ministru, Schwartzenberg, care însă îi primeşte cu atîta răceală, încît îi pune pe gînduri. Contrariat, Maiorescu insistă a doua zi pe lîngă Schwartzenberg să-i comunice motivele pentru care i-a tratat fără nici un strop de bunăvoinţă. Bănuieşte că au fost calomniaţi de aristocraţii unguri sau de saşi, şi de aceea analizează învinuirile aduse comitetului, combătîndu-le. Cere informaţii pentru a se putea apăra în public. Primul ministru nu-i destăinuieşte însă nimic ; totuşi recunoaşte că deţine ceva ce tocmai nu vrea să spună. Maiorescu insistă din nou şi se străduieşte a demonstra că nu poate fi la mijloc decît o calomnie. Schwartzenberg îl ia atunci de mînă şi, pentru a-l calma, îi spune : „Fiţi cu toţii liniştiţi. Ceea ce se va acorda altor naţiuni veţi avea şi domniile-voastre. Veţi fi satisfăcuţi" [1]. Membrii delegaţiei aşteaptă de acum cu şi mai multă înfrigurare rezultatul acestei audienţe. Maiorescu întocmeşte un memoriu explicativ pentru a pune în lumină favorabilă revendicările naţiunii. La 5 martie Şaguna se prezintă din nou la împăratul spre a-i aduce la cunoştinţă îngrijorările delegaţiei române. Francisc Iosif îi asigură că va convoca o conferinţă ministerială pentru a dezbate petiţia românilor. În aceeaşi zi i s-a remis primului ministru memoriul explicativ [2], semnat de episcopul Şaguna, „capul deputaţiunii".

Informaţiile care ne stau la dispoziţie proiectează o lumină ciudată asupra conduitei miniştrilor şi chiar a împăratului. Hotărîrea lor era demult luată. Eliminarea din

[1] Teodor Balan, *E. Hurmuzachi şi memoriul românilor ardeleni 1849*, în *Anuarul Muzeului Bucovinei*, Cernăuţi, 1940, p. 124 (o scrisoare a lui I. Maiorescu din 5 martie 1849).

[2] *Die Rom. d. öster. Monarchie*, vol. III, pp. 8—15.

proiectul de Constituţie a pasajelor prin care se menţionează în special românii s-a îndeplinit înainte de 12 februarie. De la această dată pînă la 24 februarie, proiectul a fost discutat în mai multe şedinţe ale Consiliului de Miniştri, în prezenţa împăratului, fără să se mai pomenească vreodată de români. Hotărîrea definitivă s-a luat însă în şedinţa de la 4 martie, cînd împăratul a aprobat textul convenit al Constituţiei şi al manifestului cu care era să fie promulgată [1]. Nici împăratul şi nici vreunul dintre miniştri n-a ridicat chestiunea română. De ce promite atunci Francisc Iosif lui Şaguna că va convoca un Consiliu de Miniştri şi de ce nu se ţine de cuvînt ? Totul e un joc neruşinat pe care-l încearcă comedianţii aceştia spre a înlătura intervenţia neoportună a delegaţiei române. Guvernul renunţase la divizarea pe naţionalităţi a Ungariei sub presiunea lui Windischgrätz, a cărui aprobare pentru proiectul redactat fu obţinută în 26 februarie. E adevărat că la 20 februarie Stadion propusese să fie ascultaţi şi reprezentanţii sîrbilor, slovacilor şi germanilor, iar în memoriul de la 3 martie adăugase şi pe reprezentanţii românilor printre cei care trebuiau să fie întrebaţi despre viitorul provinciei ungare [2]. Propunerile acestea au fost înlăturate în ultimul moment. Ungaria fiind salvată ca „provincie a coroanei", iar dintre naţionalităţile ţării doar saşii şi sîrbii vor obţine satisfacţia dorită. Că românii aveau să fie victimele jocului perfid al guvernului o dovedeşte şi împrejurarea că gazeta *Lloyd* din Viena, considerată ca semioficială, lansează un atac chiar în aceste zile împotriva comitetului de la Sibiu.

Drept rezultat al stăruinţelor depuse, românii nu obţin astfel prin Constituţia semnată la 4 martie 1849 decît asigurările date în termeni generali cu privire la un trata-

[1] Redlich, *op. cit.*, vol. I, partea a 2-a, p. 98.

[2] *Studii şi documente*, vol. I, nr. 155 ; N. Popea, *Memorialul etc.*, p. 278. Motivarea refuzului din partea lui Schwartzenberg, *ibidem*, p. 279. Cf. p. 283 („*Cerşetoria*").

ment egal cu celelalte naţionalităţi ale Ungariei. Textul noului aşezămînt constituţional se publică la 7 martie, după care urmează dizolvarea parlamentului de la Kremsier. Lovitura primită o resimt fruntaşii români cu atît mai dureros, cu cît ceea ce li se refuză lor se acordă cu generozitate saşilor şi sîrbilor. Privilegiile acestora însă încalcă drepturile clare ale naţiunii române, fiindcă atît în „ţara saşilor", cît şi în partea bănăţeană a „voivodinei", românii constituie majoritatea populaţiei.

Dacă miniştrii lui Francisc Iosif şi-ar fi luat oboseala să studieze memoriul lui Maiorescu, s-ar fi putut convinge că proiectul propus de delegaţia română nu caută să-şi satisfacă programul înglobînd pur şi simplu celelalte naţionalităţi. Ideea lor pe care o cred realizabilă, după pilda „statutului" săsesc, era să se înfiinţeze un fel de cadastre naţionale, în cadrul cărora fiecare naţionalitate ar putea să se administreze singură. Spiritul reacţionar al lui Windischgrätz nu ar fi admis, desigur, o asemenea soluţie. Ea nu intră nici în vederile lui Schwarzenberg, aderent hotărît al regimului absolutist, şi nici măcar în proiectele lui Stadion, ale cărui bune intenţii se lovesc de rezistenţa tot mai puternică a reprezentanţilor vechiului regim austriac. Istoricii de mai tîrziu caracterizează foarte nimerit o asemenea politică, numind-o „a ocaziilor pierdute", căci, dacă Imperiul habsburgic refuză acum a se transforma într-un stat al naţionalităţilor liber consimţit de acestea, el pierde iremediabil, unica ocazie de a aşeza o bază solidă existenţei şi dezvoltării sale viitoare.

Cercurile guvernului simt totuşi că sînt datoare cu un răspuns către delegaţia română. Ministrul de interne dă dispoziţii să i se pregătească un referat. La 10 martie referatul negativ era gata. Se pare că titularul de atunci nu-l va aproba şi nu-l va supune spre semnare împăratului. Îmbolnăvindu-se însă contele Stadion în aprilie, interimarul de la interne, ministrul Bach, va primi concluziile propuse. Postulatele românilor erau examinate

aici punct cu punct. O parte le declară inadmisibile, deoarece se lovesc de textul precis al Constituţiei noi. Celelalte pot fi soluţionate în cadrul legii fundamentale de la 4 martie a imperiului. Se propune, prin urmare, a se refuza revendicările române, fiindcă împăratul nu găseşte oportună şi admisibilă cererea de reunire şi organizare unitară a tuturor românilor în cadrul unei naţiuni integrale. Drept care pe viitor nu se vor mai primi acte înregistrate sub nume colectiv, cu atît mai mult cu cît petiţionarii semnaţi nu posedă mandat sau împuternicirile necesare. În apostil, ministrul Bach notează că răspunsul acesta va fi adresat episcopului Şaguna, pentru a lua cunoştinţă de el şi pentru a-l transmite „cosemnatarilor", care nu pot fi admişi în nici un caz ca deputaţi sau ca împuterniciţi ai poporului român [1].

Această rezoluţie ministerială n-a fost pînă la urmă expediată. Ea a rămas în cartoanele ministerului, dar gestul schiţat trădează simţămintele unora dintre factorii de căpetenie ai guvernului. Că Stadion nu era de acord cu vederile acestea o deducem din împrejurarea că el propune, la intervenţia bancherului Zenovie Popp, să fie ascultaţi şi reprezentanţii românilor. Nu se arată ostil delegaţilor, pe care-i primeşte şi îi consultă într-o lungă conferinţă. Îndepărtarea sa din minister şi înlocuirea prin Bach va fi deci de rău augur pentru cauza română.

În discuţiile ulterioare, ministrul preşedinte Schwartzenberg a explicat atitudinea guvernului prin faptul că punctul întîi al revendicărilor române era inadmisibil. Crearea unei provincii române în răsăritul monarhiei ar fi răsturnat echilibrul de pînă atunci al naţionalităţilor şi ar fi produs consecinţe neprevăzute. „România", care avea să întrunească pe toţi românii din monarhie, era o formulă înaintată, liberal-democratică, incompatibilă cu concepţiile politice ale reacţionarilor despotici. Preocupat să reîntinerească fizionomia imperiului, Schwartzenberg simte

[1] *Studii şi documente*, vol. I, nr. 155.

primejdia unei asemenea formule care deschidea perspectiva unei Daco-Romanii dar cu alt prilej tot el își îngăduie o remarcă cinică : „Cu cerșetorie nu se poate întemeia un mare principat". Considera, pesemne, demersul prea leal al delegaților români drept cerșetorie, fiindcă nu era înclinat să acorde vreo importanță contribuției lor în războiul civil din Transilvania. Rapoartele pătrunse de spirit dușmănos datorate lui Puchner și-au făcut, prin urmare, efectul. De aceea Șaguna se vede nevoit a se adresa fostului general-comandant prin două scrisori pentru a se plînge contra calomniatorilor poporului său. Păcat că ele sînt prea întîrziate, deoarece Puchner, cînd le-a primit, se afla în pribegie, biet general bătut, avizat la ospitalitatea guvernului din Muntenia. Reproșurile discrete, dar amare ale ierarhului român îl privesc însă în aceeași măsură, ca și pe bîrfitorii cantonați în anturajul său. Cunoscînd toate acestea, e aproape sigur acum că el n-a făcut raport favorabil despre adunarea de la 28 decembrie sau poate că nici nu a crezut de datoria sa a menționa eforturile depuse de români și revendicările lor politice. Numai așa se explică totala lipsă de înțelegere de care dă dovadă președintele de consiliu și în mare măsură chiar și ceilalți miniștri.

În toată această perfidă înscenare, rolul tînărului împărat este să fie binevoitor, alimentînd încrederea delegaților români, dar ferindu-se a le făgădui ceva concret. Cînd însă pune în vedere lui Șaguna că va convoca un Consiliu de Miniștri pentru a dezbate memoriul și nu se ține de cuvînt, monarhul se descopere fără voie. Intenția vădită a noului regim e să refacă autoritatea monarhiei absolutiste, nerespectînd nici măcar dispozițiile cuprinse în Constituția decretată de ei. Crearea unei „Românii" autonome, condusă de elemente dornice de libertate, ar fi deranjat aceste planuri, sporind forța de rezistență împotriva practicilor despotice.

Delegația simțise ceva din jocul care se înscena după culise de către membrii guvernului. De aceea stăruie Maiorescu, încă la 3 martie, să convingă pe primul ministru despre lealitatea poporului român și despre oportunitatea revendicărilor așternute în memoriul de la 25 februarie. Totuși textul Constituției „de la 4 martie" îi va dezamăgi profund. Dispuși a se încadra în „monarhia integrală" cu drepturi de egalitate în ceea ce privește tratamentul naționalității, noua Constituție îi jignește mai ales prin faptul că nu menționează cu nici un cuvînt națiunea lor, în timp ce sașilor și sîrbilor li se garantează autonomia în cadrul unui teritoriu național, iar ungurii își mențin, deși în proporții reduse, termenii statutului istoric.

Chiar Șaguna rămîne consternat și o „amară întristăciune" îi copleșește sufletul [1]. Refuză să creadă că poporul român mai poate fi osîndit să suporte „jugul străinului în timpul libertății tuturor popoarelor". Laurian, mai impulsiv, era de părere să plece îndată, renunțînd la o nădejde care s-a dovedit atît de deșartă [2]. După cîteva zile însă ei își refac moralul și hotărăsc a continua stăruințele. Șaguna aflase între timp că un răspuns la memoriul lor va fi redactat de ministrul Stadion. Se mai putea spera deci o îndreptare a situației penibile în care erau puși românii. Episcopul, care a rămas în Olmütz se prezintă la 15 martie în audiență la suveran. Despre această audiență nu știm decît că Șaguna a remis memoriul, care poartă data de 12 martie, pentru a sublinia nedreptatea discriminării ce se face prin Constituție între români și sași. E sigur însă că el s-a plîns de tratamentul rezervat națiunii sale. Dacă unele din popoarele monarhiei — croații, sîrbii, ungurii, sașii — au dreptul de a se închega într-o unitate sub conducerea unor căpetenii național-politice proprii, de ce să nu se poată uni și românii ? De ce li se refuză „capul național" sub stăpînirea marii Austrii ?

[1] N. Popea, *Memorialul*, p. 279.
[2] *Transilvania*, 1877, p. 187.

Intervenţia lui Şaguna trebuie să fi impresionat întrucîtva pe tînărul monarh, care nu va semna „rescriptul“ propus de ministrul internelor. La atîta se reduce deocamdată „bunăvoinţa“ imperială. Poate să fi adăugat însă din nou şi asigurări despre recunoştinţa ce o datorează unui popor atît de fidel ca românii, căci delegaţii se aştern de iznov la muncă serioasă. Ei pleacă în 18 martie la Viena şi se prezintă în zilele următoare în audienţă la Schwartzenberg şi la miniştrii Stadion, Bach, Kulmer, Bruck şi Thininfeld [1].

Situaţia delegaţiei române devine acum tot mai penibilă. Ea află despre intenţiile sîrbilor de a stabili frontierele „voivodinei“, înglobînd Banatul întreg. Încearcă o nouă intervenţie către minister [2], protestînd şi cerînd o comisie neutră pentru a examina condiţiile etnice pe teren şi pentru a propune o delimitare, respectîndu-se dreptul fiecărei naţiuni. La 2 mai Zenovie Popp află că „rezoluţia“ mult aşteptată va fi comunicată lui Şaguna. Episcopul constată însă la 10 mai că s-au înşelat din nou [3]. Şaguna devine sceptic, nădejdea începe a-l părăsi. Laurian e bolnav, descurajat şi revoltat. Singur Maiorescu continuă să lupte fără şovăire şi să inspire încredere celor obosiţi. Aproape toate memoriile redactate în această epocă le datorăm condeiului său. În mai întocmeşte o adresă către baronul Ielacici, pe care o semnează Şaguna. Tot el pune la cale înţelegerea cu reprezentanţii croaţilor, sîrbilor şi slovacilor pentru a prezenta guvernului un memoriu comun [4].

Interimarul de la interne, Bach era acum cîştigat de duşmanii românilor. De aceea, cînd ministrul de finanţe Krauss propune [5] în consiliul de la 10 aprilie 1849 ca împăratul să ia şi titlul de „mare principe al românilor, rutenilor şi slovacilor“ pentru a da o satisfacţie naţionalităţilor trecute cu vederea, nici unul dintre miniştri nu sprijină o asemenea propunere. La 23 aprilie Şaguna se adresează încă o dată primului ministru [1], rugîndu-l să grăbească a da o rezoluţie memoriului prezentat de români, fiindcă intenţionează a se întoarce între eparhioţii săi, asupra cărora ar face o penibilă impresie dacă nu le-ar putea comunica nimic cu privire la viitorul lor politic. Guvernul nu răspunde nici în lunile viitoare, mai şi iunie, cu toate stăruinţele delegaţiei. Gheorghe Magheru, care se afla atunci la Viena şi era informat de Maiorescu despre jignitorul tratament rezervat românilor, exclamă cu deplină îndreptăţire [2] : „Într-adevăr, ungurii ne urau ; ăştia ne dispreţuiesc“.

Dar dincolo de simţămintele aristocratice şi reacţionare ale miniştrilor, un rol însemnat joacă şi campania de bănuieli cu care e copleşit poporul român în presa din Viena. Oamenii saşilor şi reprezentanţii aristocraţiei maghiare pun la cale atacuri îndreptate mai ales împotriva comitetului. Laurian şi Maiorescu redactează fără întîrziere răspunsuri lămuritoare, pe care însă gazetele nu le publică, deoarece autorii nu au posibilitatea să plătească. Gazeta semioficială *Lloyd* a publicat la 3 şi 4 aprilie noi atacuri, pe care fraţii Hurmuzachi le rezumă în *Bucovina* astfel [3] : „Că românii din Transilvania nu se luptă pentru naţionalitatea lor, pentru legiuitul guvern şi pentru libertatea constituţională, ci cu totul pentru altceva, adică pentru înfiinţarea împărăţiei daco-române ; că mişcările românilor din Transilvania ar veni de la o propagandă revoluţionară şi că această mişcare ar avea ramuri şi în celelalte ţări române“. *Die Presse*, care mai înainte tipărise scurte ar-

[1] G. Bogdan-Duică, *Notesul* etc., pp. 206—207.
[2] *Die Romänen der öster. Monarchie*, vol. III, pp. 22—23.
[3] N. Popea, *Memorialul* etc., pp. 283—284.
[4] N. Popea, *Memorialul* etc., pp. 312—314 şi 315—324.
[5] Lades, *Die Nationalitätenfrage* etc., p. 104.

[1] N. Popea, *op. cit.*, pp. 311—312.
[2] G. Fotino, *Din vremea Renaşterii naţionale a Ţării Româneşti, Boierii Goleşti*, vol. II, Bucureşti, 1939, p. 251.
[3] *Bucovina*, 1849, nr. 8 din 13 aprilie.

ticole scrise de Laurian, refuză de această dată să publice replica. Maiorescu redactează un memoriu lung în care discută raporturile dintre sași și români, punîndu-i față în față în tot cursul revoluției. El apără comitetul și arată că patru prefecți români sînt singurii care mai rezistă în Transilvania [1].

În această atmosferă sosesc la Viena, la 16 mai, reprezentanții românilor din Banat, Petru Mocioni și Petru Cermena, spre a se atașa delegației [2]. Sporită în forțe, aceasta își reia activitatea. După o serie de conferințe, ei caută contact cu Stadion și la 9 iunie se prezintă la ministrul Bach. La 26 iunie obțin audiență și la împăratul, însoțiți de agentul aulic Dobran, spre a comunica dorința românilor din Banat, figurînd însă ca „reprezentanți ai națiunii române". Se identifică, prin urmare, cu memoriul din 25 februarie și, subliniind calitatea de mandatari ai națiunii, cer răspunsul favorabil al împăratului. Francisc Iosif se îndură, în fine, a le acorda ceva mai mult decît o nădejde [3]. Apreciind grelele încercări la care sînt supuși în urma războiului civil, el se simte dator a le exprima recunoștință și a-i asigura că prin Constituție li se garantează românilor, ca și celorlalte popoare ale imperiului, drepturi egale și tratament egal. „Guvernul meu — continuă monarhul — va năzui să realizeze acest principiu prin instituții organice, corespunzătoare nevoilor de fapt ale acestui popor, care sînt în acord cu unitatea monarhiei".

Intenția Curții de a acorda și românilor oarecare drepturi autonome pare clar exprimată prin termenul de „instituții organice". De aceea membrii delegației române consideră declarația împăratului drept angajament so-

---

[1] *Transilvania*, 1877, pp. 185—186 și 187—188 (scrisorile lui Maiorescu din 19 mai și 24 august 1849).
[2] G. Bogdan-Duică, *Notesul* etc., p. 207.
[3] *Die Romänen der öster. Monarchie*, vol. III, pp. 24—27.

lemn. Dar Francisc Iosef e departe de a se gîndi la așa ceva. Rolul lui e de a înșela buna-credința delegației române, cu toate că pare a oferi o momeală mai substanțială, perspectiva unei organizații proprii pe temeiul naționalității, stăruind însă ca patriotismul românilor să-și impună moderațiune în colaborarea ce li se cere. Răspunsul acesta l-a citit împăratul de pe o foaie scrisă, dar nu l-a comunicat și în scris delegației române. Cuvîntul suveranului nu schimbă însă cîtuși de puțin situația. „Rezoluția" așteptată nu vede lumina zilei nici în iunie 1849.

De la abandonarea țării de către armata imperială, cercurile din Viena, așa se pare, n-au mai aflat decît foarte puțin despre ceea ce se petrece în teritoriul cucerit de generalul Bem. Cu toate că presa maghiară din Debrețin ținea lumea în curent cu toate amănuntele războiului. Curtea n-a aflat decît prin aprilie 1849 despre apărarea eroică a celor două nuclee de rezistență din Transilvania : a fortăreței din Alba-Iulia și a prefecților români din Munții Apuseni. Primele știri precise le-au venit din Moldova, unde revista *Albina Carpaților* a reprodus informațiile luate de la un soldat împărătesc refugiat la Iași. Pe urmă s-au aflat și alte știri, comunicate pe aceeași cale, la Cernăuți, în presa germană din acest oraș, și în ziarul românesc *Bucovina*. În chipul acesta va ajunge și presa din Viena să le reproducă. Senzație deosebită stîrnesc rapoartele cu privire la luptele lui Iancu cu Hatvani, confirmate și de gazeta oficialității ungare *Közlöny*. Pentru întîia dată se elogiază eroismul luptătorilor români din munți și se scoate în evidență numele lui Avram Iancu. Informațiile acestea — laconice, e drept — vor impresiona și cercurile politice din capitala Austriei, mai ales că sînt reproduse de toată presa europeană. Emigranții români din Franța profită de ocazie spre a pune din nou în discuție problema românească : de aici popularitatea

de care se bucură în presa franceză, în lunile iulie-august 1849, Iancu şi moţii săi [1].

Evenimentele politice se precipită de acum. Oştile aliate austro-ruse înaintînd din toate direcţiile, autorităţile imperiale grăbesc să organizeze administraţia în teritoriile reocupate. Românii sînt trecuţi însă cu vederea, sub pretextul că nu posedă cărturari potriviţi pentru funcţii publice. Delegaţia română e nevoită să intervină din nou la împărat, prezentîndu-i un memoriu amănunţit. Audienţa are loc la 18 iulie, dar de astă dată nu recoltează decît vorbe politicoase, cu toate că în rîndurile ei se află şi Bărnuţiu, sosit în Viena la 23 iunie. După numai cîteva zile episcopul Şaguna primi însă o adresă semnată de ministrul Bach la 18 iulie. Ea conţinea rezoluţia ministerului la memoriul din 25 februarie. Deşi se resping revendicările române, tonul ei însă nu e atît de jignitor ca al proiectului de răspuns de la 10 martie. Bach invocă mai întîi discuţiile din Consiliul de Miniştri şi temeiul de drept, modificat prin Constituţie, care determină atitudinea guvernului. Egala îndreptăţire a naţionalităţii române e garantată acum. Românii se bucură de aceleaşi drepturi ca toate celelalte popoare, îşi pot dezvolta naţionalitatea şi pot să se împărtăşească de instituţiile libere, comune tuturor, în limita provinciilor de coroană stabilite de Constituţia imperială. Guvernul îşi va da toată silinţa să organizeze instituţiile acestea şi să le dezvolte organic. Ele vor oferi românilor o bază nouă pentru cultivarea fără piedică a naţionalităţii lor în viaţa de stat, în comune, în biserică şi în şcoală. După ce teritoriile locuite de români

[1] Ştirile despre luptele românilor din Munţii Apuseni în *Bucovina*, 1849, nr. din 13 aprilie şi nr. 18 din 22 iunie (după *Bukoviner Zeitung* din 14 iunie). Răsunetul lor în Franţa: Armeanca Ernest, *Problema Transilvaniei în presa franceză* (*„Societatea de mîine“*, Cluj, 1930, VII, pp. 324—325) şi G. Oprescu, *Contributions à la bibliographie des événements de 1848—1850 en Transylvanie et dans les principautées danubiennes*, în *Revue hist. du Sud-Est Européen*, 1926, I, 3, pp. 27—37).

vor fi reocupate, guvernul va căuta să realizeze asigurările cuprinse în textul Constituţiei pentru a face poporul român să se bucure realmente de egală îndreptăţire naţională [1].

„Rezoluţia“ lui Bach pleacă, prin urmare, de la făgăduinţa împărătească rostită la 26 iunie [2], dar ministrul de interne restrînge înţelesul frazei clare prin care se punea în vedere poporului român crearea de instituţii organice corespunzătoare necesităţilor sale şi compatibile cu unitatea monarhiei. Se vorbeşte acum numai de instituţii libere, comune, şi se retractează categoric ceea ce suveranul acordase anterior.

Argumentele invocate de delegaţii români nu mai pot înrîuri guvernul austriac, care, sigur acum de izbîndă, abandonează rînd pe rînd consideraţiile de echitate şi liberalism. Bach însă simte că s-a depăşit măsura în ceea ce priveşte tratamentul aplicat românilor. De aceea dispune să se redacteze un raport lămuritor către împăratul. Transilvania era pe deplin pacificată, noul guvernator îşi ocupase reşedinţa în Sibiu. Momentul e prielnic, spune el, să se formuleze instrucţii precise cu privire la această problemă. Pricina pentru care nu s-a făcut menţiune în noua Constituţie despre naţiunea română ar fi, după el, că românii nu au constituit în nici una din provinciile monarhiei „o corporaţiune compactă“ şi nici nu au făcut parte în chip legal din vreo instituţie a ţării înaintea publicării Constituţiei. Cum însă şi ei urmează să se bucure de binefacerile egalei îndreptăţiri, e indispensabil să se înlăture temerea acestei naţiuni, că numai pentru ea nu se realizează asigurarea prea înaltă. Menţinînd situaţia politică anterioară a naţiunii române după ce ea a ajuns la conştiinţa superiorităţii numerice, guvernul riscă să re-

[1] *Die Romänen der öster. Monarchie*, vol. III, pp. 28—36 şi 37—39. Cf. şi pp. 40—45 (replica redactată de Petru Mocioni la 30 iulie 1849). Vezi şi *Transilvania*, 1877, p. 187, şi M. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859*, Bucureşti, 1929, pp. 125—126.

[2] *Die Romänen der öster. Monarchie*, vol. III, pp. 24—27.

colteze încurcături. De aceea, cu toate că românii nu dispun de condiţiile fundamentale ce se cer pentru o administraţie separată şi independentă, totuşi, încheie Bach, „guvernul credincios al maiestăţii-sale consideră de a sa datorie să iniţieze fără amînare tratativele care trebuie să premeargă realizării asigurărilor împărăteşti date naţiunii române". Propune deci să fie însărcinat guvernatorul Transilvaniei, împreună cu comisarul împărătesc, ca, după ce vor fi ascultat şi opinia unor bărbaţi din partea locului, să arate în ce chip să se împărtăşească naţiunea română de binefacerile asigurate prin Constituţie tuturor popoarelor din monarhie.

Propunerea lui Bach a fost supusă spre aprobare suveranului în septembrie 1849 [1]. Delegaţii din Viena însă nu află nici de astă dată despre schimbarea de tactică a guvernului. În iulie şi august ei desfăşoară o vie activitate : prezintă un memoriu lui Schwartzenberg, de „exculpaţiune", probabil împotriva calomniilor răspîndite prin presă de saşi, vizitează încă o dată pe toţi miniştrii, cerînd „rezoluţia", se consultă pentru a redacta alte memorii, încearcă să convingă pe Bach şi cer intervenţia lui Schmerling, pe care Maiorescu îl cunoscuse la Frankfurt [2].

Tovărăşia cu imperialii se sconteazā astfel cu o amară decepţie. În loc de a trata cu un parlament democratic viitoarea configuraţie a imperiului şi încadrarea poporului român într-o comunitate de popoare libere, delegaţii comitetului se trezesc din nou în chingile de fier ale monarhiei, hotărîtă a restaura regimul despotic. De aceea petiţionarii noştri devin incomozi. Stăruinţele lor neîncetate se lovesc de perfidia oamenilor de stat din Viena, pregătind calea unei desăvîrşite înfrîngeri în domeniul politic.

[1] *Studii şi documente*, vol. I, nr. 156. Cf. declaraţiile lui Wohlgemuth în *Kronstädter Zeitung*, 1863, pp. 44—45.

[2] G. Bogdan-Duică, *Notesul etc.*, pp. 207—208.

Înfrîngerea românilor nu e lipsită însă de momente care înalţă şi de experienţe pline de învăţăminte. Alecu Hurmuzachi spune că programul de reuniune al românilor din Imperiul austriac e un pas măreţ, epocal, iar fratele său George afirmă că, mai curînd sau mai tîrziu, acest program va atrage după sine şi împlinirea altor puncte. Bănăţeanul Petru Mocioni are curajul să arate în faţa împăratului că naţiunea română simte ca o durere fizică sfîşierea etnică la care continuă să fie supuşi românii. Asemenea idei nu dispar, în urma înfrîngerii suferite. Dimpotrivă, au darul să lămurească generaţiile viitoare că realizarea unui ideal atît de înălţător nu mai trebuie legată de interesele altora şi cu atît mai puţin de Habsburgii perfizi şi mincinoşi.

Documentele vremii, nou descoperite, pun însă într-o lumină nouă şi acţiunea membrilor delegaţi să discute cu guvernul din Viena încadrarea românilor din monarhia austriacă. Pe cît de activi s-au dovedit ei pentru a stărui pe lîngă factorii cu răspundere ai imperiului să se acorde poporului român din Transilvania cadrele unei organizaţii proprii, pe atît de puţin pregătiţi au fost să înfrunte un partener lipsit de lealitate care-i va înşela şi îi va minţi. Încrederea prin nimic justificată în „bunul împărat" se soldează astfel cu o înfrîngere totală. Politica „prohabsburgică" a românilor din Transilvania a dat un faliment complet. Şi, totuşi, după toate decepţiile suferite, conducătorii români continuă să bată pasul pe loc, nădăjduind să poată stoarce doar recunoaşterea drepturilor asigurate prin însăşi Constituţia austriacă. Încăpăţînarea de a persista pe această linie greşită se datorează în primul rînd lui Şaguna, adversar hotărît al ideii revoluţionare, dar şi lui Ioan Maiorescu şi Laurian şi celorlalţi delegaţi care se vor ataşa ulterior grupului de negociatori de la Viena. Cea mai mare greşeală a lor a fost, fără îndoială, că nu s-au informat suficient asupra intenţiilor guvernu-

lui Schwartzenberg [1]. Ei nu au aflat nimic despre influența dezastruoasă a lui Windischgrätz în perioada anterioară lui 4 martie 1849 în ce privește revendicările naționalităților. S-au lăsat descusuți nu numai de ministrul președinte și de ministrul de interne Stadion, ci și de către ceilalți miniștri, dintre care Bach se dovedește deschis dușmănos față de români, iar Krauss era acum înclinat să recomande soluțiile propuse de aristocrații maghiari conservatori. Tratarea autonomiei săsești și a voievodinei sîrbești s-a făcut fără a fi măcar întrebați, iar soluționarea de către guvern a ambelor probleme i-a surprins cu totul neașteptat. Intervenția lor ulterioară nu a mai fost în stare să modifice faptul împlinit și să înlăture noua nedreptate, adăugată la cele vechi. Pregătirile guvernului contrarevoluționar din Viena de a se instala în Transilvania trec de asemenea neobservate de delegații români : noul guvernator și comisarul civil au fost numiți încă la 18 iulie 1849, iar Șaguna își atribuie sieși meritul de a fi înlăturat în august viitor numirea generalului Clam Gallas, care a jignit pe români îndată ce a pus piciorul pe pămîntul Transilvaniei. Delegații români par orbiți cu totul, incapabil să descifreze înțelesul zîmbetelor perfide ale miniștrilor și al vorbelor ambigue rostite de tînărul împărat. E curios cum Șaguna începe să ghicească ceva din ceea ce se petrece după culisele abil montate, dar continuă, cu toate acestea, să prezinte în memoriile și corespondența sa, ca o mare operă, activitatea delegației de la Viena. Tot așa Maiorescu insistă imperturbabil pentru

[1] Completarea informațiilor privind activitatea guvernului Schwartzenberg în raport cu naționalitățile din Transilvania și din Ungaria vezi la Friedr. Walter, *Von Windischgrätz über Welden zu Haynau* (în publicația colectivă *Die Nationalitätenfrage im alten Ungarn und die Südostpolitik Wiens)* München, 1959, pp. 84—100, și la Irmgard Martius, *Grossösterreich und die Siebenbürger Sachsen 1848—1859*, München, 1957, pp. 31—53. Ambele lucrări se bazează pe materialul documentar nou descoperit în arhivele din Viena.

colaborarea cu guvernul imperial, cu toate că un an mai tîrziu recunoaște că Bărnuțiu, Laurian și o bună parte a tineretului cereau să se curme acțiunea de la Viena : dacă poporul român nu dobîndește tot ce a cerut, e preferabil să nu mai accepte nimic. În discuția ce a avut loc, Maiorescu a apărat părerea [1] că trebuie să se salveze tot ce va fi cu putință și cu ajutorul puținului cîștigat să se realizeze restul. „Se îneacă zece frați ; dacă nu pot să-i scap pe toți, de ce să nu încerc a salva de la moarte opt, șase, cinci sau măcar patru ?“. Șaguna și o parte din membrii delegației îi aprobă aceste vederi. Maiorescu însuși, recunoscînd eșecurile politicii prohabsburgice, nutrește speranța că situația grea nu poate să dăinuiască la infinit, apăsînd necontenit poporul român. Îndată ce se va inaugura viața normală constituțională, românii vor obține sprijinul slavilor și italienilor din monarhie „dacă va fi vreodată un parlament“, adaugă el, iar dacă nu va fi : „atunci tocmai sperez mult de la viitor“. Simțea, prin urmare, că monarhia habsburgică nu va mai fi în stare să supraviețuiască altei comoții de intensitatea celei de la 1848—1849.

BIRUINȚA AUSTRO-RUSĂ

Biruința oștilor imperiale, poate fi considerată definitivă pe la începutul lui august 1849 [2]. Nu imperialii ajung însă mai întîi în contact cu cetele prefecților români,

[1] *Transilvania*, Sibiu, 1877, pp. 279—282.

[2] Campania din vara anului 1849 e descrisă de oficialitatea austriacă în *Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849. Von einem oesterreichischen Veteranen*, Leipzig, 1869. Autorul e tot von der Heydte. Barițiu rezumă această carte în expunerile sale din *Părți alese*, vol. II, pp. 584—618.

ci ruşii. Comandantul din Transilvania al trupelor ruseşti, generalul Lüders, primise instrucţiuni de la statul-major al mareşalului Paşkevici ca, intrînd în Transilvania, să stimuleze acţiunea „partizanilor" români. Raportul oficial rus care descrie campania din Transilvania apreciază în următorii termeni contribuţia legiunilor din munţi [1]:

„Trebuie să recunoaştem că, deţinînd toată partea muntoasă a teritoriului cuprins între Mureş şi Cluj, ei ne-au prestat cel mai mare serviciu. Datorită lor ungurii înfrînţi, retrăgîndu-se în două direcţii, prin valea Mureşului şi din Cluj pe drumul Oradiei, au fost rupţi în două şi lipsiţi de putinţa de a comunica între ei. Ce e mai mult, detaşamentele ruseşti vor avea posibilitatea de a se mişca în ambele direcţii, deoarece flancurile lor erau acoperite. E uşor de înţeles ce influenţă importantă ar fi avut asupra mersului campaniei, dacă ungurii erau stăpîni în acest teritoriu. Ei ştiau aceasta şi din corespondenţa colonelului Stein cu Kossuth, capturată cu prilejul bătăliei de la Sebeş, reiese că guvernatorul maghiar dăduse ordin să se ia toate măsurile pentru apropierea de români. Regretînd că împrejurările l-au determinat să se comporte pînă acum cu duşmănie faţă de ei, Kossuth scrie că e gata să uite totul, pentru a-i cîştiga şi a încheia alianţă cu ei. Le propune drepturi egale cu ungurii sau, în tot cazul, atîtea cît nici de la austrieci nu s-au bucurat".

Ca să înţelegem expunerile acestea ale statului-major rusesc, amintim că legiunile din munţi primiseră ordin, în primele zile ale lui august, să ocupe ţărmul drept al Mureşului. Întîlnirea de la Orăştie urmărea să-i pună pe prefecţi de acord cu operaţiile strategice în curs. Corespondenţa amintită aici, găsită în bagajele colonelului Stein după bătălia dintre Sebeş şi Miercurea, trebuie să fi privit tratativele lui Bălcescu cu Iancu. Aşa cum este rezumată

[1] *Opisanije vojnî v Transilvaniji v 1849 godu.* Sostavleno pri Generalnom-Ştabje 51-go pjechotnago Korpusa, St. Petersburg, 1858, p. 242 şi urm.

de raportul rusesc, ea nu cuprinde nimic ce ar putea compromite pe prefectul român. Aflînd însă imperialii despre existenţa ei, nu se sfiesc să-i pervertească conţinutul, pentru a alimenta suspiciunile ridicate împotriva românilor. La acestea se referă probabil Iancu în scrisoarea trimisă la Sibiu lui Nicolaie Bălăşescu în primele zile ale lui august [1]. Fostul membru al comitetului naţional se întorsese din surghiun şi căuta să facă legătura celor două comandamente aliate cu legiunile din munţi. În 8 august îi răspunde lui Iancu, înştiinţîndu-l că generalul Lüders ar dori să-l întîlnească la Alba-Iulia. Îi invită, prin urmare, să-şi ia o ceată de „ficiori aleşi" şi să se prezinte „spre închinăciune". Comandantul rus are intenţia să-i facă un dar şi să-i acorde muniţia necesară şi tot de ce duce lipsă. De aceea îi adresează îndemnul să se ţină bine, să aibă grijă de reputaţia ce şi-a cîştigat-o, căci în Sibiu există oameni care caută cu lumînarea ziua la amiazi, să descopere pete în ţinuta prefecţilor din munţi şi să ponegrească peste tot fidelitatea românilor. „Ce e mai mult — continuă Bălăşescu —, între hîrtiile prinse de la Bem este una subscrisă de Bem către Stein, colonelul unguresc din Sebeş, în care zice că românii dintre munţi au pacificat şi Iancu poate merge în România pe unde va voi ! Eu însumi am cetit acea scrisoare, dar le-am zis că este minciună, cum s-au lăudat ei de multe ori cu asemenea, şi muscalii nici nu cred. Dar austriecii vor să se folosească de scrisoare pătîndu-ne credinţa noastră".

Versiunea lui Bălăşescu diferă întrucîtva de expunerea oficialităţii ruse, dar concordă cu ceea ce ştie colonelul Dorsner, comisarul austriac de pe lîngă statul-major al generalului Lüders [2]: că scrisoarea lui Bem s-a găsit asupra unui ofiţer căzut înainte de 1 august. Deci ea nu a fost capturată în bătălia de la Sebeş. Bem ordona colo-

[1] I. Lupaş, *Avram Iancu*, p. 55. Bălăşescu a primit-o în 5 august. Datează deci din 2 sau 3 august. Răspunsul lui Iancu are data de 8 august.

[2] *Studii şi documente*, vol. I, nr. 108.

nelului să atace Sibiul şi, dacă nu ar reuşi să respingă pe ruşi, să-i ţină cel puţin sub presiune. Pe lîngă aceasta, tot Bem adaugă observaţia că Iancu s-a împăcat cu ungurii, de la care a obţinut trecerea liberă înspre Muntenia sau oriunde va vrea. Din partea acestuia să nu aibă Stein nici o teamă.

Înregistrînd toate acestea, Dorsner remarcă : „Oricît de neverosimilă ar apare o asemenea ştire, totuşi cată să fie ceva adevărat, căci altfel nu s-ar fi îndemnat Bem să împărtăşească unui ofiţer subordonat o informaţie cu intenţie mincinoasă. E sigur însă că de o vreme încoace Iancu nu mai e atît de activ ca mai înainte. În timp scurt voi afla informaţii mai precise despre acestea".

Conţinutul scrisorii, cum e reprodus de Dorsner, este evident denaturat. Kossuth înştiinţase pe Bem, încă din 9 iulie, din Czegled, despre propunerile lui Bălcescu şi Bolliac de a înfiinţa o legiune română. În 14 iulie îl îndemna pe Bălcescu să ia cu sine „în Valahia" pe Iancu, „cu toată armata lui". Dar patriotul muntean n-a ajuns în Munţii Apuseni decît prin 28 sau 29 iulie şi s-a întors de acolo după 3 august. Prin urmare, pînă la această dată Kossuth şi Bem nu puteau să ştie despre neutralitatea convenită, cu atît mai puţin despre o împăcare formală. Ori Dorsner reproduce greşit conţinutul corespondenţei, ori Bem s-a grăbit a anticipa reuşita demersului încercat de Bălcescu. Confirmarea neutralităţii convenite a fost îndeplinită de Kossuth în 8 august, cînd guvernatorul a semnat în Arad două acte, şi anume o scrisoare adresată generalului Bem şi un ordin către comandamentele militare [1]. Ordinul a fost publicat în numărul din 10 august al ziarului *Közlöny*, iar conceptul scrisorii către Bem a rămas între actele lui Kossuth capturate de austrieci. În tot cazul, Bălăşescu este bine informat că ofiţerul austriac era pornit să culeagă probe care să compromită pe români. „Intrigile drăceşti" de care aminteşte Iancu în scrisoarea adresată lui Bălăşescu trebuie puse în legătură cu preocuparea lui Dorsner de a afla adevărul. Ele se ţes în tot cursul lui august 1849 de către colonelul comandant al fortăreţei de la Alba-Iulia.

Trupele austriece, care s-au refăcut în Oltenia, urmau să pătrundă în Transilvania o dată cu armata rusească, îndreptîndu-se către Turnu-Roşu şi Sibiu. Comanda urma să fie dată din nou lui Puchner, învestit şi cu atribuţiile unui guvernator al ţării. Între timp însă, el a fost înlăturat, fiind numit în locul său generalul Clam Gallas. În ultimul moment generalul Lüders modifică acest plan operativ şi dispune ca corpul austriac să caute a trece prin pasul Timişului, pentru a se ocupa de pacificarea regiunii secuilor. Aşa se explică împrejurarea că prefecţii Iancu şi Axente nu ajung în legătură cu ofiţerii austrieci decît după capitularea armatelor ungureşti [1].

Noul comandant imperial, dispus nefavorabil faţă de români, publică un manifest îndată ce soseşte la Braşov, adresîndu-se exclusiv saşilor, cărora le promite sprijinul

[1] Actele semnate de Kossuth, în *Kossuth Lajos 1848—49-ben*, vol. V, pp. 834—836. Reproducem aici textul atît de important al scrisorii către Bem : *„J'ai l'honneur de vous notifier que M. Bălcesco, agent plénipotentiaire du parti national roumain, m'a fait transmettre comme résultat de sa mission près les montagnards — une pièce signé par Iancu, portant l'engagement sollennel des chefs : de préparer l'esprit du peuple à l'union, et d'observer, en attendant, que le peuple y soit tout porté, une stricte neutralité envers nos troupes, tant que les montagnards ne sont pas attaqués. En conséquence de cet engagement avancé, j'ai expedié un ordre pour MM. les Colonels Stein et Inczédy, portant : que nos troupes s'abstiennent de toute démarche agressive contre les montagnards — sans préjuger toute fois aux opérations contre les Autrichiens et les Russes. J'ai fait, en outre, expédier un ordre ouvert pour M. Bălcesco pour s'en servir près des commandants de corps, qui pourraient avoir été détachés contre les montagnards avant l'arrivée du dît ordre"*. Cf. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, p. 366, şi I. Lupaş, *Avram Iancu*, pp. 51—52.

[1] Luptele din iulie 1849 le expune Gyalokay Jenö în *Hadtörténelmi Közlemények* (Budapesta), 1916, pp. 150—181.

său. Românii din Brașov se plîng lui Șaguna, iar acesta denunță cazul împăratului și ministrului-președinte [1]. În calitate de comisar civil va funcționa Eduard Bach, fratele ministrului de interne. Noul guvernator, baronul Wohlgemuth, primește instrucțiuni să desființeze fără amînare comitetele politice și să dezarmeze gloatele.

Astfel, în loc de a recolta cît de cît recunoștință din partea imperialilor, Iancu se simte suspectat de ei din primul moment și tratat cu vădită dușmănie. El coboară din munți cu o ceată de lăncieri pînă în valea Mureșului, dar aici îl întîmpină ostilitatea colonelului August, comandantul cetății din Alba-Iulia, care pune la cale campania de ponegrire în tovărășia căpitanului Ivanovici, fostul ofițer de legătură de pe lîngă prefectura din munți. Perfida atitudine a imperialilor îi zguduie toată ființa. De aceea se retrage plin de amărăciune la Cîmpeni și, fiindcă se angajase a controla șoseaua dinspre Turda și Cluj, lasă această sarcină în grija prefectului Balint. În 19 august, o delegație a românilor din munți se va înfățișa la Turda generalului rus Dick. Delegația era condusă de viceprefectul Nicolae Mureșan, luînd parte tribunii Ciurileanu, Alexandru Arpadi, Ioan Rațiu și căpitanul Gavrilă Muncaciu. Cu mirare află ei aici despre învinuirile pe care le-a adus populația maghiară din Turda : că ar intenționa să calce orașul și să-l devasteze, cum au procedat în Vințul de Sus. Aceiași cetățeni care au înarmat în ultimele șapte luni nenumărate echipe mobile pentru campania împotriva moților născoceau acum zvonuri calomnioase pentru a determina conducerea armatelor aliate să-i protejeze. Cazul se repetă și la Cluj, unde lucrurile au fost potrivite astfel, încît trupele ungurești să nu evacueze orașul decît în momentul cînd s-ar produce ocupația rusească. Cum generalul Dick urma să plece, Clam Gallas va fi solicitat să trimită la Turda o garnizoană austriacă. Cetele lui Balint s-au văzut de aceea nevoite să se retragă la Petridul de Jos, după ce au

[1] N. Popea, *Memorialul* etc., pp. 359—360.

dezarmat în prealabil pe ungurii din Trascău, Lita, Savadisla și Vlaha. În 26 august prefectul Balint fu invitat la Cluj de generalul Clam Gallas și i se ordonă să desființeze gloatele și să dezarmeze pe lăncieri. Aceasta se îndeplini în Petrid în ziua de 30 august, în prezența căpitanului David Ursu. În cuvîntarea rostită aici, Balint mulțumește în numele națiunii tuturor lăncierilor pentru statornicia și vitejia dovedită, asigurîndu-i că suferințele lor vor fi vindecate, grelele jertfe răsplătite, iar revendicările națiuni vor fi înfăptuite [1]. Lăncierii începură după aceasta a preda armele, ceea ce nu se va executa însă grabnic, după placul imperialilor. De aceea colonelul Urban, acum comandant al Clujului, amenință că-i va dezarma cu forța.

Iancu nu așteaptă să fie invitat să depună armele. Șaguna și delegații din Viena au redactat încă din iulie 1849 un memoriu cerînd ca viteazul comandant al moților să fie primit împreună cu tribunii și cu trupa sa în cadrele armatei austriece. Dar memoriul prezentat guvernului și generalului Haynau n-a trezit nici un interes în cercurile imperiale. Organele lor din Transilvania vor manifesta o totală lipsă de interes față de persoana conducătorului român. De aceea devine acum și Iancu neîncrezător, chiar dîrz. În 22 august 1849, doi lăncieri moți, Alexe Todea și Pătru Bodii, se înfățișează la postul de comandă de la Floreștii Clujului. Duși la comandantul orașului, ei declară că sînt împuterniciți de Iancu să înștiințeze că, nemaiavînd în față dușmani, a hotărît să trimită la vatră oamenii din cele opt tabere. Colonelul Eisler aduce la cunoștința generalului Clam Gallas această veste neașteptată, după care începe predarea armelor de către moți. Cam în aceeași vreme atribuie generalul Ramberg tot lui Iancu răspunderea pentru cetele române din Zarand. De aceea Wohlgemuth îl invită la Sibiu, împreună cu Axente, și insistă să desființeze îndată toate oștile rămase pe teren. În 7 sep-

[1] *Die Rom. der öster. Mon.*, vol. II, p. 96 ; Cf. I. Ciurileanu, *Fragmente istorice*, pp. 71—74, *Studii și documente*, vol. I, nr. 110—111.

tembrie, comandantul corpului de armată din Sibiu asigură pe generalul Haynau că dezarmarea românilor va fi executată fără piedică, după ce Iancu a luat măsuri pentru formațiunile din Zarand. În ziua următoare, Wohlgemuth repetă această asigurare, adăugînd că Iancu explică acțiunea din Zarand prin împrejurarea că românii de acolo nu au nici o cunoștință despre evenimentele din țară. Cu această ocazie, guvernatorul recunoaște că primise informații despre o eventuală rezistență a cetelor române față de ordinul de predare a armelor, însă atît Axente, cît și Iancu s-au declarat de acord, iar generalul Zeissberg i-a raportat că poporul e gata de asemenea să depună armele pretutindeni și să se întoarcă în pace acasă.

Lăncierii însă nu se vor executa de îndată. Cei mai mulți pleacă la vatră fără să fi predat armele. Generalul Pergen din Cluj raportează că într-o întreagă regiune nu s-au putut culege decît 16 flinte, 7 pistoale, o sabie și un cuțit lung cu două tăișuri. E vorba de regiunea muntoasă dintre Gilău și Huedin, unde nu s-au găsit nici la o mai amănunțită cercetare decît cîteva flinte stricate, două pistoale, opt coase oblite și o lance. În comunele Lăpuștești, Măguru și Mărișel, arse pînă la pămînt de unguri, n-au fost găsiți oamenii, deoarece se retrăseseră în pădure. „Se zice că ar dispune de arme bune, primite de la Iancu, dar nu vor să le prezinte decît la ordinul acestuia". În 23 septembrie, Wohlgemuth constată din nou că moții nu au predat decît foarte puține arme, cu toate că, după un raport, ei ar dispune de 2 120 de puști militare, 480 de arme cu percusiune, 1 802 puști de vînătoare și 598 de carabine [1].

Slaba acțiune de dezarmare va spori neîncrederea imperialilor față de Axente și Iancu. Comisarul Bach raportează în 5 septembrie 1849 că cetele românilor au fost desființate [2]. Iancu și Axente au declarat la Sibiu că lăncierii vor depune armele fără întîrziere, întorcîndu-se la

[1] *Studii și documente*, vol. I, pp. 101—102, 116—17, 122—23, 124 și 131.

[2] M. Popescu, *Documente inedite*, pp. 105, 112—118, 119—123.

vatră. Despre Iancu afirmă că dorește să intre în armata imperială, dar părerile asupra comportării sale în timpul revoluției sînt împărțite. El a petrecut cu oamenii săi mai mult în munții neumblați, de unde obișnuia să facă ieșiri. Meritul său netăgăduit ar fi că, împreună cu ceilalți conducători ai românilor, a împiedicat acest popor să se atașeze la cauza maghiară. În timpul din urmă s-ar fi încercat o apropiere de unguri, dar ea n-a avut succes.

Către sfîrșitul lui septembrie, Bach are ocazia să întîlnească din nou pe Iancu la Alba-Iulia și Abrud. Conducătorul moților îi face acum impresia unui om bun, cu fire blîndă, care a primit un rol sub presiunea irezistibilă a evenimentelor, dar nu i-a lipsit pentru aceasta puterea de voință.

Ținînd seama de asemenea opinii, sîntem în drept să afirmăm că dregătorii austrieci din Transilvania sînt nu numai porniți dușmănos împotriva poporului român, ci se complac și într-o curioasă ignoranță în ce privește faptele petrecute în revoluție. Este cu neputință să nu se fi lămurit Iancu asupra intențiilor urmărite de guvernul din Viena prin trimiterea în Transilvania a unor reprezentanți ca Clam Gallas, Wohlgemuth și Eduard Bach. În întrevederile ce le are cu ei, Iancu nu e întrebat niciodată despre doleanțele românilor sau despre reparațiile cuvenite celor păgubiți prin război. Lupta moților a folosit, în definitiv, împăratului, dar tocmai aceasta evită să recunoască noua conducere a politicii imperiale. În schimb generalul Lüders i-a întrebat despre dorințele ce le au și le-a promis intervenția țarului în favoarea lor, dacă ar fi nevoie. De aceea prefecții Iancu și Axente vor îndrăzni să prezinte un memoriu lui Lüders și, mai tîrziu, să trimită o delegație la Oradea pentru a saluta pe mareșalul Pașkevici, generalisimul armatei rusești. Memoriul e cu tîlc deosebit, fiindcă conducătorii legiunilor își dezvelesc sufletul față de o putere străină, în timp ce monarhul lor pare că i-a uitat cu desăvîrșire. Ei zugrăvesc mai întîi starea poporului român

și descriu lupta purtată de cei doi prefecți pînă cînd s-a restabilit pacea, datorită ajutorului adus de generalul Lüders. Pentru popoarele fidele monarhiei aceasta înseamnă, spun ei, o bucurie. Românii pot numi al lor de acum pămîntul și țara în care muncesc. Pot întrebuința liber limba pe care o vorbesc de mai mult de o mie de ani. Vor fi egal îndreptățiți, alături de celelalte națiuni fidele. „Pentru aceasta și-au jertfit viața și avutul". Roagă să aducă la cunoștința țarului sentimentele lor omagiale și a-i cere înalta intervenție în favorul națiunii române și al drepturilor ei [1].

Memorialul i-a parvenit într-adevăr țarului Nicolae, care se grăbi a răspunde că nu poate interveni decît într-o chestiune a Imperiului habsburgic, dar că, din prețuire pentru români, va trimite Curții imperiale din Viena memoriul. Dacă l-a remis, și e sigur că a făcut-o, ne putem închipui cît de neplăcut surprinși vor fi fost miniștrii austrieci. Memoriul este redactat, probabil, de Iancu. După măgulirile de rigoare, el consideră realizate, prin jertfa vieții și avutului lor, revendicările de căpetenie ale programului politic : pămînt liber, țară românească, dreptul imprescriptibil al limbii și așezarea națiunii pe picior de egalitate.

Gloriosul erou își îngăduie însă, prin lauda drepturilor cîștigate ipotetic, doar o ironie mușcătoare la adresa Curții din Viena. În 20 august 1849, Iancu trebuie să fi fost perfect edificat asupra perfidiei cu care a fost tratată delegația română. Cam atunci trebuie să fi sosit la Cîmpeni din nou și Nicolae Bălcescu, fugărit de dușmanii țării sale. Nu-i exclus ca memoriul să înfățișeze idei din conversa-

[1] Memoriul lui Iancu și Axente către țarul Rusiei : Academia Republicii Socialiste România, mss. 1 016, pp. 224—226 ; Cf. I. I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu*, p. 15 (după Poujade, *Chrétiens et Turcs*, Paris, 1859, pp. 304—305). Memoriul a fost dus la Oradea, unde era cartierul general al armatei rusești, de către doi tribuni ai lui Iancu, Deac și Darabant (după Șuluțiu S. Iosif, *Memoriul lui Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpenișiu*, Sibiu, 1879—1899, vol. III, p. 273).

țiile ambilor patrioți, pe care destinul îi lovește atît de crunt.

Biruința austro-rusă aduce astfel lui Iancu și poporului său o înfrîngere neașteptată. Ideea că românii și-au jertfit zadarnic viața și avutul nu-l mai părăsește de acum pe fostul prefect al legiunii aurarii gemine. Revolta împotriva împăratului, perfid și dușman al libertății popoarelor, îi roade de acum necontenit sufletul.

CAPITOLUL AL NOUĂLEA

LUPTA ÎMPOTRIVA REACŢIUNII

Motivele care determină guvernul din Viena să refuze românilor ceea ce totuşi acordase saşilor şi sîrbilor nu se cunosc încă îndeajuns, fiindcă arhivele austriece nu au fost cercetate în direcţia aceasta. Dar este clar că proiectul de a înfiinţa o provincie românească în cadrul monarhiei deranjează sistemul de guvernare absolutistă care se inaugurează din nou. Libertăţile pretinse pentru naţiunea română, care urmau să se recunoască de drept, ar fi ştirbit în chip firesc chiar atribuţiile coroanei. Regimurile reacţionare detestă de altfel înnoirile cu caracter progresist. Dar în afară de asemenea consideraţii de ordin general, oamenii de stat din Viena au şi motive speciale de a păstra cu atîta tenacitate rezerve faţă de revendicările românilor : ei se tem de întărirea politică a românilor şi de primejdia pe care această dezvoltare o poate prezenta pentru monarhia austro-ungară. Memoriile saşilor şi ale contelui Mikó îi învinuiesc pe români că ar plănui înfiinţarea unui stat „daco-român". Informaţii de această natură au fost furnizate în tot cursul anului 1849 de oamenii cu influenţă la guvern şi la Curte. Cine sînt ei nu ştiu. Pe unul singur îl putem identifica în persoana baronului Nopcea, fostul vicepreşedinte al delegaţiei trimise la împărat de către adunarea naţională de la 3/15 mai. Acesta ar fi comunicat încă din vara anului 1848 lui Francisc Pulszki, omul de încredere al lui Kossuth pe lîngă ministerul de externe de la Viena, că A. G. Golescu (Negru) a fost la el şi a cerut să-l ajute în calitate de român ca să reînvie vechiul imperiu al dacilor[1].

Nopcea este unul dintre informatorii lui Schwartzenberg, pe care-l va fi întîlnit în casa fostului cancelar transilvănean, Alexe Nopcea. Identificarea celorlalţi urmează să o facem în temeiul actelor secrete ale guvernului din Viena. În vara anului 1849, monarhul însuşi destăinuieşte delegaţiei române bănuielile pe care le nutrea [2]. „Între domniile-voastre se află oameni primejdioşi", sînt cuvintele împăratului, rostite cu această ocazie. Ele vor fi repetate la 9 decembrie 1850 noului episcop unit Alexandru Sterca Şuluţiu, cînd Francisc Iosif are imprudenţa să suspecteze pe toţi cărturarii români [3] : „Da, intelectualii voştri sînt primejdioşi !" *(Ja euere Intelligenz ist eine gefährliche Intelligenz).*

Dacă ne întrebăm în ce măsură erau ei primejdioşi pentru monarhie, trebuie să recunoaştem că revendicările românilor, cum au fost expuse în memoriile din cursul anului 1849, erau într-adevăr periculoase, diametral opuse concepţiilor reacţionare ale regimului inaugurat de Francisc Iosif. Drumul la împărat l-au bătut conducătorii români şi îndeosebi Iancu, siliţi doar de împrejurări. „Contrarevoluţia" detestă în aceeaşi măsură drepturile naţionalităţilor ca şi principiile sfinte ale libertăţii. Ideea de a întruni pe toţi românii din monarhie într-o provincie, delimitată clar şi administrată unitar de elemente naţionale a fost considerată de reacţionarii austrieci ca revoluţionară. De aceea sînt „intelectualii" români primejdioşi pentru monarhie. Memoriul lor adresat parlamentului din Viena,

[1] Károly A., *Gr. Bathyány I., föberjáró pöre (Procesul de înaltă trădare a contelui B. I.)*, Budapesta, 1932, vol. I, p. 331.
[2] G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 212.
[3] G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 211.

dacă a parvenit în capitala imperiului, i-a compromis definitiv în ochii guvernului.

Delegaţii români nu au reuşit, prin urmare, să convingă pe tînărul domnitor şi pe sfetnicii săi. Memoriile lămuritoare, asigurările verbale nu sînt în stare să modifice de acum ostilitatea Curţii. La „frîngerea pîinii", după vorba lui Bariţiu, românii nu se vor împărtăşi nici de recunoaşterea naţionalităţii, nici de binefacerile unor drepturi mai largi. Guvernul va întocmi însă un plan propriu pentru tratarea problemei româneşti, care, deşi ţinut în secret, se poate lesne desluşi din mărturisirile făcute de factori competenţi. Gazeta *Die Presse* din Viena defineşte, evident inspirată de ministrul de interne Bach, politica ce urmează să se aplice faţă de poporul român. Românii trebuie să fie consideraţi, spune autorul articolului, ca nişte fii pierduţi, care au fost abia acum regăsiţi. În ciuda sprijinului dat Austriei, nu se pot trece cu vederea înclinaţiile perverse care i-au atras cîteodată spre fapte îngrozitoare şi i-au determinat să urmărească scopuri în contrazicere cu binele public al statului [1].

Indicaţii programatice privind politica faţă de români găsim la Eduard Bach, comisarul din Transilvania, şi la guvernatorul Wohlgemuth. Ele constituie temelia politicii urmate de toate guvernele care s-au perindat sub domnia îndelungată a lui Francisc Iosif. Regimul reacţionar al lui Schwarzenberg le aplică însă de îndată ce revin imperialii în Transilvania. De aceea se dezarmează cu atîta grabă cetele române şi se opreşte orice manifestaţie cu caracter politic. Autoritatea de care se bucură foştii conducători ai legiunilor, îndeosebi Axente şi Iancu, nu convine unui asemenea regim. Dacă ar izbuti să înfrîngă mîndria eroilor respectaţi, s-ar destrăma poate şi popularitatea şi înrîurirea lor asupra maselor. În 1 noiembrie 1849 arestează deci pe Axente şi-l duc la Sibiu „între baionete",

[1] *Die Presse* (Viena), nr. 24 din iulie 1849 (reprodus de *Siebenbürger Bote*, 1849, nr. 116).

pentru a-l închide într-o cazarmă. În 15 decembrie autorităţile militare deţin şi pe Avram Iancu, la un tîrg de ţară din Hălmagiu. Comandantul de aici trimite o patrulă dintr-un regiment polon să caute prin tîrg pe fostul prefect. Soldaţii însă îl confundă şi arestează în locul său pe tribunul Vasile Fodor. Vestea se răspîndi îndată şi, cum cel deţinut protesta cu glas înalt împotriva injuriei, o mare mulţime de oameni se strînse de îndată în jurul lor. Aflînd intenţia soldaţilor, Iancu merse atunci la patrulă, declarînd că se predă de bunăvoie. Dar acum întreg poporul era în picioare şi, înarmîndu-se cu ce îi căzu în mînă, năvăli asupra gărzii, pretinzînd eliberarea eroului. Ofiţerul care comanda se văzu nevoit să declare că arestarea s-a făcut din greşeală. El rugă apoi pe Iancu să domolească poporul. Scena o descrie eroul cîteva zile mai tîrziu în chipul următor : „De fapt, am fost arestat de soldaţi în Hălmagiu, dar poporul m-a eliberat îndată. Am fost dus la comandant, care însă nu ştia nimic de arestare. El mă rugă să o aduc aceasta la cunoştinţa poporului. Am făcut-o. După aceea am fost rugat să aclam pe Maiestatea-sa împăratul. Am strigat tare : «Să trăiască împăratul nostru Francisc Iosif !». Dar poporul a rămas mut. Nimeni n-a repetat urările mele".

Poporul simte, fireşte, că împăratul ai cărui soldaţi îndrăznesc să aresteze pe Iancu nu-i mai poate fi prieten. Din cercurile guvernatorului se lansează zvonul că o comisie va ancheta cazul şi că soldaţii vinovaţi vor fi pedepsiţi. Dar ordinul de arestare trebuie să fi fost dat de guvernatorul însuşi. În aceeaşi vreme sînt puşi sub pază şi alţi conducători români din alte regiuni ale Transilvaniei [1]. De aceea se redactează un nou memoriu către guvern, în 10 ianuarie 1850, în care românii se plîng de regimul aplicat în Transilvania, exprimîndu-şi amărăciunea pentru decepţia încercată. Reorganizarea ţării se pune la cale cu ex-

[1] *A magyar polgár nagy naptára (Calendarul Gazetei Magyar Polgár din Cluj)*, vol. I, 1869, p. 66. Celelalte arestări la N. Popea, *Memorialul* etc., pp. 400—408.

cluderea totală a elementului românesc și cu intenția de a-l slăbi. În loc de a se delimita teritoriul național, unitățile administrative cu caracter neîndoielnic românesc se desființează, pentru a se anexa, complet fărîmițate, la jurisdicții străine. Intelectualii destoinici să ocupe funcții publice sînt dați la o parte. Și acum sînt preferați foștii birocrați feudali. Românii, care au suferit pagube, sînt constrînși cu forță militară să compenseze pe moșierii maghiari și să contribuie la reclădirea caselor devastate ale ungurilor, chiar și în cazul cînd nici ei nu dispun de adăpost. Judecătorii tribunalelor de sînge și călăii lor se plimbă fără grijă prin țară, în timp ce conducătorii poporului român sînt arestați la cel mai neînsemnat denunț al sașilor și ungurilor. Atmosfera de ură națională era întreținută și adîncită de clasele exploatatoare, care, spre a-și menține pozițiile economice și politice foloseau în toate împrejurările politica dezbinării maselor muncitoare de diferite naționalități.

Surescitat de ceea ce se petrecea în jurul său și amărît pînă în adîncul sufletului, Iancu pleacă în februarie 1850 la Viena, unde se strînge o nouă delegație pentru a încerca să smulgă guvernului drepturile politice. Pe drum țăranii români îl primesc pretutindeni cu manifestații însuflețite. Iancu era însoțit de popa Balint și de viceprefectul Maior [1].

În Beiuș îl înconjură intelectualii români, iar în Oradea, unde sosi la 6 februarie, mii de cetățeni maghiari așteaptă ore întregi să poată vedea pe conducătorul moților, a cărui sosire se anunțase. Căpeteniile autorităților îi pregătesc o primire plină de respect. Șeful administrației civile, Comisarul suprem regesc, îi face o vizită, iar comandantul local, generalul Sartori, îl invită la masă. Toți vor să afle amănunte despre luptele din munți. Popa Balint, care ne-a lăsat descrierea acestei călătorii, povestește că au fost întrebați despre evenimentele în legătură cu Dragoș, iar

[1] *Blajul*, vol. I, (1934), pp. 222—224, articolul lui A. Lupeanu, *Documente privitoare la Avram Iancu.*

cineva a pus întrebarea : cîte batalioane de armată regulată a avut Iancu în cursul bătăliilor din munți ? Li s-a răspuns că n-au fost nici zece soldați împărătești, care s-au adăpostit însă ca refugiați în taberele române. Cînd au ieșit de la primărie, unde li s-au vizat biletele de liberă-trecere, de-abia au reușit să străbată prin mulțimea care-i aștepta ; se auzeau strigăte pline de admirație : *„Ez ám a motz fiu !“* (Iată voinicul moț !), iar la plecare au fost nevoiți a-și face drum „prin sute de oameni, care, fiind tot maghiari, strigau în limba lor : *«Eljen Ianku !»* (Să trăiască Iancu !)“. Aflînd despre persecuțiile la care fusese supus Avram Iancu de autoritățile habsburgice, plebea maghiară îi lua acum apărarea. Dintre multele satisfacții de care a avut parte Iancu, omagiul acesta exprimat spontan de concetățenii unguri făcînd parte din păturile plebee ale orașului trebuie să-l fi impresionat mai profund, căci, lăsînd la o parte orice alte considerații, în persoana sa ei vedeau pe luptătorul pentru drepturile poporului și pe neînfricatul erou al iobagilor din Munții Apuseni.

Aceeași atmosferă a întîmpinat-o delegația lui Iancu și în Pesta. Aici a fost primit în audiență de căpeteniile civile și militare ale țării, generalul Haynau și baronul Geringer. Primul îl invită la un supeu și la balul strălucit ce-l dădu chiar atunci în palatul său unde comandantul cetelor din munți a fost înconjurat tot timpul de ofițerii superiori ai armatei. Generalul de Machio, comandantul pieței, care servise într-un regiment românesc, i se adresă lui Iancu, vorbind românește, cu cuvintele : „Ați fost viteji și cavaleri, v-ați ținut bine !“ Laudele acestea priveau de astă dată pe comandantul moților, a cărui vitejie era unanim recunoscută atunci în toate cercurile militare din Austria.

Manifestațiile de simpatie ce le întîmpinau dădură curaj delegaților care călătoreau spre Viena. Chiar și bătrînul Mocioni, care îi invită la masă, le întărește nădejdile. „Bucuria noastră fu îndoită — scrie popa Balint — cînd într-o casă așa strălucită auzirăm vorbindu-se limba noastră românească.“

Fiind crescute apele Dunării, vaporul „Ferdinand", care urma să transporte pe Iancu şi pe tovarăşii săi la Viena, n-a reuşit să plece din Pesta decît la 19 februarie. Ajunşi în capitala imperiului, ei au fost primiţi de împărat la 8 martie într-o audienţă de prezentare, cu care prilej au adus suveranului omagii din partea românilor [1]. Delegaţia românilor a fost bine primită. Împăratul a relevat îndeosebi serviciile aduse de Iancu. Monarhul însă trebuie să fi fost instruit în prealabil cu privire la răspunsul datorat luptătorilor români. El pare să fi fost mai cordial decît obişnuia, dar totuşi prea laconic în faţa unui erou admirat de un întreg popor.

În zilele următoare, Iancu vizitează şi alte persoane marcante : pe arhiducele Francisc Carol, unchiul împăratului, pe baronul Welden, comandantul Vienei, pe ministrul-preşedinte Schwartzenberg şi pe ministrul Bruck, acesta din urmă binevoitor cauzei române.

Duşmanii românilor se pare că încep să se teamă de eventualul succes al numeroaselor intervenţii. Ei pun la cale un atac direct împotriva lui Iancu pentru a-l discredita. Gazeta *Der Oesterreichische Volksbote* din 29 ianuarie 1850 îl învinuieşte de cruzime pe eroul român într-un lung articol calomnios [2]. Redacţia refuză să publice dezminţirea ce i s-a trimis. Abia în 4 august (nr. 183) face loc unei rectificări, elogiind pe Iancu şi retractînd insultele. În 11 martie, luptătorul român are un prilej să vadă încă o dată pe împărat, cînd delegaţia sosită la Viena îi înmînează un nou memoriu. În afară de trimişii din Munţii Apuseni, delegaţia cuprinde acum pe cei mai distinşi căr-

[1] Audienţele la împărat : G. Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui Bărnuţiu*, p. 220 şi urm. şi o scrisoare a lui Laurian către Bărnuţiu (19 martie 1850) publicată în *Convorbiri literare*, 1903, pp. 176—179 (vezi şi cărţulia noastră *Avram Iancu*, Bucureşti, 1924, pp. 123—125).

[2] *Volksbote* (vezi gazeta *Bucovina*, 1850, nr. 57 din 18 septembrie, iar elogiul şi rectificarea în nr. 183 din 4 august al jurnalului vienez).

turari ai românilor din Transilvania, între care amintim pe Bărnuţiu, Laurian, Ioan Maiorescu, Popasu şi Aron Florian. Toţi aşteaptă cu încordare răspunsul suveranului la memoriul redactat cu mare meşteşug. Francisc Iosif are însă la îndemînă formula care îl ajută să se eschiveze :

— „Voi cere de la miniştrii mei un raport şi vă asigur că dorinţele juste ale românilor vor fi îndeplinite".

Delegaţia, pregătind cu grijă terenul, crezuse de astă dată că se va rosti, în sfîrşit, vorba răspicată a monarhului şi a guvernului privitor la soluţionarea problemei române. Iancu aşteaptă cu mai multă înfrigurare o asemenea hotărîre, singura în stare a-i linişti furtuna din suflet. Dar monarhul rămîne chiar acum mai distant ca oricînd şi nu se lasă atras în discuţii directe.

Nici de la ministru Bach nu reuşesc ei să obţină ceva mai mult decît o slabă încurajare.

— „Aveţi răbdare ! Aveţi răbdare ! Lucrurile nu se pot îndeplini toate într-o zi".

Laurian, deprins cu asemenea eschivări, aduce atunci vorba despre decretul de mult aşteptat, „pentru ca să ştie pe ce să se bizuie". Ministrul replică din nou, cu un aer de familiaritate :

— „*Mein lieber* Lauriani ! Ce vă foloseşte vouă o hîrtie, dacă nu e în practică. Aveţi răbdare şi noi vrem să vi le punem toate în practică !"

Practica înseamnă realizarea concretă a revendicărilor politice, în timp ce prin decretul cerut guvernul îşi lua obligaţia de a respecta aceste revendicări. Jocul de cuvinte întrebuinţat de Bach e un subterfugiu prin care ministrul atotputernic încearcă să scape de petiţionarii insistenţi. Delegaţia pipăie terenul încă o dată în cercurile influente şi din zîmbetele binevoitoare culege impresia că nu e totul pierdut : insistenţele trebuie să continue fiindcă, în definitiv, Curtea nu mai poate amîna prea mult luarea unei decizii satisfăcătoare.

Întors acasă, Iancu găsește populația din munți tulburată de șicanele suferite din partea fiscului, care și-a atribuit cu de la sine putere proprietatea pădurilor de pe fostele domenii camerale. El încearcă să apere interesele juste ale foștilor săi lăncieri. Autoritățile locale sînt însă refractare la orice argument de drept. Stăruințele sale nu dau rezultat, ba ele determină organele silvice să fie din ce în ce mai aspre, desființînd drepturi vechi și oprind pe moți de la orice beneficii consacrate prin uz îndelungat.

La obidele acestea se adaugă acum atacurile directe îndreptate chiar din anturajul guvernatorului împotriva lui Iancu. Unele dintre ele pornesc de la denunțul și raportul calomnios al căpitanului Ivanovici. Acesta formulase încă la 22 august 1849 opt capete de acuzare împotriva lui Iancu, cerînd o anchetă de la „autoritățile superioare". Ancheta, urmată întîi secret, a fost transformată în anul următor într-o investigație formală. Cu conducerea ei a fost însărcinat un ceh renegat, căpitanul Nahlik, care era cunoscut pentru sentimentele ostile ce le nutrea împotriva românilor. Obiectul investigației trebuia să fie măcelul de la Zlatna, cauzele și autorii lui, dar din moment ce s-a început audierea martorilor la fața locului s-a văzut tendința sa de a implica și pe Iancu între conducătorii responsabili pentru crunta vărsare de sînge și devastarea instalațiilor miniere. Ancheta nu a reușit însă să recolteze nici o probă serioasă. Dimpotrivă, Nahlik este nevoit să recunoască faptul îndeobște cunoscut că Iancu, îndată după catastrofă, dăduse dispoziții unei comisii să cerceteze pagubele suferite de stat, restituind o bună parte a aurului împrăștiat.

O altă anchetă, întreprinsă tot de Wohlgemuth, pentru a se clarifica împrejurările în care s-a desfășurat acțiunea de împăcare a deputatului Dragoș, n-a recoltat nici ea rezultate concrete. Guvernul însuși constată că încercarea

lui Kossuth n-a adus nici o atingere fidelității națiunii române [1].

Știm că Iancu a aflat despre intrigile care se urzesc împotriva sa în birourile guvernatorului. Cei cîțiva funcționari români de aici comunică, firește, conaționalilor planurile puse la cale cu dușmănie. Acestea sînt divulgate uneori și de către funcționarii sași. Iancu însă nu reacționează cîtuși de puțin, privește cu scîrbă și dispreț zvîrcolirile ofițerului intrigant al cărui raport îl tipărește gazeta săsească din Sibiu (*Siebenbürger Bote*, nr. 34 din 1850).

Un alt fapt care se petrece tot acum are consecințe mai grave. Decorarea eroului de către Francisc Iosif va produce complicații neașteptate [2].

Încă în consiliul de miniștri din 18 august 1849 s-a discutat o propunere a lui Bach ca Iancu și camarazii săi să fie decorați. În 20 august miniștrii aprobă propunerea și o transmit cabinetului personal al suveranului. Acesta hotărăște, în 12 septembrie, ca generalul Wohlgemuth să culeagă informații autentice asupra faptelor războinice săvîrșite de Avram Iancu și de camarazii săi și să facă în temeiul lor cuvenitele propuneri pentru decorarea eroilor români. Îndată ce sosi la Sibiu acest ordin, guvernatorul luă măsuri pentru executare. Mafia constituită în contra românilor se amestecă îndată în lucrările anchetei. Ea reuși să întocmească lucrurile de așa manieră, încît să fie ascultați toți ofițerii imperiali care colaboraseră cu cetele române în cursul revoluției. Comandanții districtelor militare sînt îndrumați să facă și ei propuneri, după infor-

[1] Despre acțiunea de defăimare a căpitanului Ivanovici și despre anchetele lui Wohlgemuth vezi mai pe larg introducerea scrisă de noi la primul volum de *Studii și documente* (vol. I, p. VII și urm.), cf. *Transilvania*, 1877, pp. 280—282.

[2] Chestiunea decorațiilor date de Francisc Iosif e prezentată temeinic de I. I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*, București, 1931 (studiu și anexe), iar a decorațiilor rusești în *Transilvania*, 1877, p. 271, cf. I. cav. de Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 30.

mațiile culese pe teren. Dar ancheta nu se mărginește la atît. Ea caută să încadreze și pe sași în rîndul apărătorilor eroici ai Transilvaniei. Se trece, de aceea, peste instrucțiunile primite și se propun și persoane civile. Așezați însă alături de vitejii luptători români, burghezii sași abia de vor suporta o comparație onorabilă. De aceea se introduc pe listă și cîțiva funcționari maghiari, descoperiți pentru circumstanță, spre a li se atribui meritul de a fi rămas fideli dinastiei. Tabloul întocmit în chipul acesta era prezentat ca fiind echitabil față de toți locuitorii.

Lucrarea necesită timp, deoarece rapoartele ofițerilor imperiali întîrzie. Unele dintre ele depășesc intențiile guvernatorului : locotenentul Mînzat, spre pildă, e nevoit să redacteze patru rapoarte, modificînd textul lor după cum i se cere, pentru a descrie activitatea prefectului Axente. În timp ce se lucrează încă în Sibiu, sosesc aici 34 de decorații trimise de țarul Rusiei prin intermediul guvernului din Viena. Patru dintre decorațiile rusești erau ordine înalte : crucea Sf. Stanislav pentru Avram Iancu și Nicolaie Bălășescu și crucea Sf. Ana pentru Axente și tribunul Sentivani. Șase medalii de aur erau conferite tribunilor mai însemnați, iar 24 de argint altor bravi luptători români. Dar decorațiile rusești nu se distribuie de îndată. Trec luni, în care timp toată lumea află de existența medaliilor acordate de ruși, pînă cînd, în fine, sînt expediate destinatarilor. Acum însă nu mai figurează între decorații crucea Sf. Stanislav. Cea mai mare, acordată lui Iancu, reprezintă doar ordinul Sf. Ana clasa a doua. Ce se întîmplase ? Guvernatorul a cerut, evident, guvernului să intervină pe lîngă cabinetul țarului pentru a se modifica categoria și clasa decorațiilor. Cabinetul din Petersburg aprobă propunerile fostului aliat și decorațiile vor fi distribuite eroilor români cu modificările propuse.

În curînd însă intervine un nou fapt, care încurcă planurile lui Wohlgemuth. Prin februarie 1850 Ion Maiorescu prezintă atît guvernatorului, cît și ministrului Bach memoriile lui Iancu, Balint și Axente. Ele sînt redactate cu atîta temeinicie și obiectivitate, încît destramă cu ușurință păienjenișul de bîrfeli urzite împotriva luptătorilor români. Wohlgemuth se vede obligat să țină cont de ele, după ce le verifică riguros. În iulie 1850 guvernatorul trimite, în sfîrșit, raportul său ministrului Bach. În baza lui se va întocmi tabloul cu arătarea meritelor celor propuși pentru decorație, care obține aprobarea consiliului de miniștri și se înaintează împăratului Francisc Iosif.

Tabloul cuprinde 135 de nume, dintre care 61 de români, 60 de sași, 13 unguri și un armean. Eroicii prefecți sînt găsiți vrednici a fi decorați cu ordinul „Coroanei de fier" clasa a treia, o decorație relativ înaltă, care acorda purtătorului dreptul la titlu de noblețe. Primind însă împăratul propunerea, cînd citi numele lui Iancu, Axente și Balint, șterse cu mîna proprie decorația propusă și scrise cu creionul : „Crucea de aur pentru merite, cu coroană". O asemenea reducere hotărî și la tribunii Fodor, Andreica și Aiudeanu, cărora socoti că e suficient să le acorde doar „Crucea de aur pentru merite", fără coroană.

Intervenția personală a lui Francisc Iosif dovedește că hotărîrea lui era influențată de alți factori. Aceștia au reușit să convingă pe monarh că prefecții români sînt periculoși pentru imperiu. Este foarte probabil că monarhul cunoștea acum toate fazele tratativelor dintre Iancu și Kossuth. Actele prezidențiale ale guvernatorului maghiar aduse în arhivele Curții au fost traduse imediat în nemțește și puse la dispoziția împăratului. Secretul lor nu l-a cunoscut nici ministrul-președinte Schwartzenberg. Cei doi directori unguri ai arhivelor au păstrat discreție desăvîrșită în tot timpul domniei lui Francisc Iosif. Gestul împăratului în ce privește decorarea lui Iancu înseamnă că a citit actele din arhiva lui Kossuth, și îndeosebi scrisoarea guvernatorului maghiar din 8 august 1849, adresată lui Bem.

Fără să cunoască amănuntele jignitoare ale întocmirii tabloului de decorați, Avram Iancu refuză însă „Medalia de aur“ a monarhului. Autoritatea administrativă îl invită la Alba-Iulia să și-o ridice. Iancu refuză toate invitațiile și ofertele ce i se fac în această privință. În august 1850 el pleacă din nou la Viena pentru a face parte din delegația națională. Și de astă dată românii sînt tratați cu vorbe și amînări. La începutul anului 1851, Iancu e chemat de prefectul poliției și întrebat să declare dacă primește sau nu decorația. El expune motivele pentru care nu poate să accepte decorația austriacă și de ce primește pe cea rusească. Declarația sa va fi considerată supărătoare pentru fața împărătească și de aceea eroul român e provocat încă o dată după trei zile să declare scurt, dacă primește sau ba decorația oferită. Răspunsul rămîne și acum negativ. Dar, după alte cîteva zile, Iancu se prezintă din îndemn propriu la poliție și cere să se ia notă că persistă în prima declarație, pentru ca să se știe de ce refuză darul onorific al împăratului : „Să se decoreze mai întîi națiunea cu împlinirea promisiunilor“.

Nu mult după aceea Iancu și ceilalți fruntași, între care Bărnuțiu, Laurian și Cipariu, au fost citați la poliție pentru a li se comunica ordinul să părăsească Viena în termen de opt zile. Alungat ca un răufăcător, eroul munților pleacă astfel din capitala imperiului în ziua de 21 februarie 1851. Activitatea sa ca membru al delegației române ia cu aceasta sfîrșit, dar și nădejdile puse în simțul de dreptate al monarhului se spulberă definitiv. Regimul austriac reînvie absolutismul dinainte de revoluție, folosind vechile metode și manevre, eliminînd instituțiile create de răbufnirea furtunoasă a ideilor liberale. Francisc Iosif devine un despot tot mai neînduplecat, în măsura în care anii îi maturizează gîndirea, iar prințul Schwartzenberg, veșnic bănuitor față de intențiile oamenilor politici români, nu mai face secret din ostilitatea sa față de orice izbîndire a revoluției. De acești doi factori se lovesc revendicările națiunii române din Transilvania, amînate întîi și respinse pe urmă cu cinism și grandețe. În atmosfera care stăpînește acum monarhia, programul românilor pare un anacronism ciudat. Ministrul Bach însuși, care ar dori să salveze măcar unele aparențe ale liberalismului de altădată, va fi sacrificat nu peste mult, după Schmerling și Bruck. Înfrîngerea programului de pe Cîmpia Libertății devine astfel inevitabilă. Nici autonomia, nici integrarea într-o unitate compactă a teritoriilor locuite de români nu se încadrează în concepția rigidă și reacționară a guvernanților din Viena. Chiar revendicările de ordin cultural pe care le susține delegația noastră la Viena sînt considerate ca fiind nerezonabile. În timp ce românii ar dori să obțină un învățămînt bine organizat, de toate gradele, și cu o universitate proprie, guvernul oferă abia o școală normală și făgăduinți de a se îngriji de dezvoltarea învățămîntului primar. Distanța aceasta care îi desparte de guvernanți se menține în toate domeniile vieții publice, iar în cel politic sporește chiar, paralel cu restrîngerea libertăților. Proiectul de a împărți teritoriul Transilvaniei în trei zone, după relativul caracter al populației, nu constituie, de aceea, o intenție serioasă a guvernului : este doar un joc diplomatic după vechea rețetă a lui „divide et impera“. Protestele unanime pornite din rîndurile românilor, maghiarilor și sașilor vor servi drept argument în aprecierea politicii lui Schwartzenberg ca unică soluție a momentului. Primul ministru, regizorul jocului politic ce și-l îngăduie guvernul timp de doi ani față de români, are în persoana lui Bach un auxiliar prețios, care se achită ca un maestru de rolul ce-i revine.

Fruntașii români descoperind perfidia refuză să ia cunoștință de intențiile guvernului. De aceea continuă insistențele măcar pentru o recunoaștere în principiu a drepturilor cuvenite națiunii în cadrul Transilvaniei. Ei speră, fiind în posesiunea unei asemenea recunoașteri, să benefi-

cieze de toate libertățile democratice în momentul cînd s-ar restabili viața constituțională.

Martor al acestui joc politic, Iancu acceptă cu scîrbă rolul de supleant care i se rezervă. A venit la Viena de astă dată în tovărășia lui Mihai Andreica. Săptămîni și luni întregi trec însă în așteptare zadarnică. Cei doi eroi își omoară cu greu urîtul. Distracții ar găsi destule în viața plină de ispite ale capitalei, dar perspectiva unei complete înfrîngeri politice îi neliniștește acum tot mai crîncen. Contemporanii spun că ei deveniseră clienți obișnuiți ai restaurantelor vieneze, unde vor fi discutat chestiunile curente, fără a-și da seama că ochii poliției secrete îi urmăresc pretutindeni. Exploziile de indignare ale lui Iancu față de perfidia guvernului trebuie să fi fost cunoscute mult înainte de expulzarea din Viena. Atitudinea sa în privința decorațiilor, supărătoare pentru persoana monarhului, servește guvernului un pretext demult căutat ca să se poată debarasa de petiționarii deveniți insuportabili.

Plecînd din Viena, Iancu își va fi adus aminte de cuvintele profetice rostite de Bălcescu : libertatea națională nu poate veni de la curțile împărătești și din mila împăraților și a despoților, ci numai dintr-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate.

IANCU ȘI ÎMPĂRATUL

O dată cu îndepărtarea din Viena a fruntașilor români se paralizează și acțiunea lor politică. Străduințele de a smulge de la guvernul lui Schwartzenberg măcar cîteva concesii de ordin politic au rămas toate infructuoase. Politica alături de imperiali se dovedește în chipul acesta complet falimentară. „Prietenul fățarnic“ nu mai are acum

nevoie de masele românești, ale căror pretenții îi reamintesc doar starea de slăbiciune din care abia reușise a se ridica, sprijinit de o putere străină. Iancu sufere în tăcere, alături de camarazii din munți, și tratamentul din ce în ce mai aspru al organelor politice din Transilvania. Se zice că, la expulzarea din capitala imperiului, fostul prefect și-a strîns imediat bagajele și a plecat fără să aștepte expirarea termenului fixat de poliție. El ar fi declarat însă că își rezervă dreptul să profite altă dată de cele cîteva zile pe care i le îngăduise polițaiul austriac pentru a le petrece în Viena. Versiunea nu-i confirmată de mărturii contemporane, dar ne putem închipui revolta ce a pus stăpînire pe sufletul său în urma injuriei nedemne, pe care o identifica pornită din însăși cercurile Curții. Aceasta pare să fi fost lovitura cea mai grea pe care o încearcă eroul în cursul frămîntării sterpe din anii următori revoluției. Încrederea în cuvîntul împăratului se zguduise definitiv. Făgăduințele vagi sînt recunoscute acum ca o amăgire bine calculată, pentru a lăsa poporul român pradă mizeriei fizice și spirituale, întocmai ca în lunga perioadă de stăpînire feudală. Ceea ce îl roade mai amar pe Iancu este însă neputința de a reacționa. Regimul absolutist reușise a înăbuși orice putință de afirmare politică în cuprinsul acestei monarhii, redevenită autoritară și despotică. Chiar drepturile vechi nu se mai pot susține decît pe calea petițiilor, considerate în timpul revoluției ca incompatibile cu demnitatea unui popor conștient.

Într-o asemenea stare sufletească întîmpină Iancu, după ce a revenit în Vidra, o nouă complicare a problemei în legătură cu pădurile situate în fostele domenii ale statului din Munții Apuseni. Dificultățile datau de la desființarea iobăgiei, fiindcă guvernul unguresc refuzase a-și aplica aici propria lege. În conformitate cu dispozițiile acesteia, terenurile agricole și pădurile folosite de iobagi pînă la 1848 trec în proprietatea lor definitivă. Fiscul era însă de părere că dispoziția nu se poate aplica în domeniile sale,

deoarece pădurile din munţi figurează ca alodiu, adică proprietate nobiliară, în toate conscripţiile oficiale. Avocatul Petru Dobra încearcă să arate ministrului Kossuth că înscrierea proprietăţii statului în registrele funciare, adică declararea pădurilor ca alodiu, constituie un abuz al autorităţii de stat din epoca feudală nu mai vechi decît secolul al XVIII-lea şi că moţii au rămas, cu toate acestea, în posesiunea dreptului lor pînă la desfiinţarea iobăgiei, dispunînd liber de terenurile lor de păşunat şi primind fără întrerupere cota cuvenită de lemn necesar pentru construcţie şi combustibil. Iancu era convins că punctul de vedere al foştilor iobagi este pe deplin îndreptăţit. De aceea îi scrie lui Bărnuţiu că pădurile constituie un drept al moţilor, „că-s ale noastre, că avem drept firesc, drept pozitiv şi drept istoric, că-s ale noastre". Dreptul pozitiv se întemeiază pe dispoziţia legii însăşi şi pe urbariile vechi, iar cel istoric se deduce din tăierea neîntreruptă a lemnului din pădure şi folosirea terenurilor de păşunat. Chiar dacă acestea s-ar contesta, rămîne totuşi dreptul firesc, în virtutea căruia nu i se poate refuza unei populaţii legate de regiunea muntoasă folosirea pădurii, care constituie pentru ea unica sursă de existenţă.

După revoluţie, locuitorii din munţi se simt în drept a nădăjdui că vor obţine dreptate de la noua stăpînire. Imperialii însă nu se grăbesc cîtuşi de puţin să rezolve favorabil revendicările moţilor. Dimpotrivă, funcţionarii care au fost repuşi în posturile ocupate de ei mai înainte îndepărtează pe moţi de la folosirea pădurilor. Organele provinciale iau tot mai multe măsuri restrictive. Majorează taxele materialului lemnos în aşa fel încît muntenii nu le mai pot plăti. În toamna anului 1851 interzic orice exploatare în pădurile din munţi, chiar şi pe terenurile care aparţineau netăgăduit particularilor dacă sînt învecinate cu pădurile fiscului.

În această fază a conflictului se însărcinează Iancu să apere dreptul foştilor săi lăncieri. El redactează o serie

de memorii, unul chiar către împărat, solicitînd dreptatea de mult aşteptată. Argumentele aduse sînt convingătoare [1]. Ele se întemeiază mai ales pe dreptul istoric : urbariul din 1746 a fost impus în chip arbitrar cu nesocotirea privilegiilor vechi, iar contractul din 1789 este un act forţat. Comunele din munţi dispun încă liber de teritoriul lor, pot vinde şi dărui părţi din el. Drepturile legate de proprietate au fost în fiinţă de asemenea pînă la 1746. Despuierea de drepturi s-a săvîrşit treptat, iar reducerea dreptului lor la pădurit se practică numai de la înfiinţarea topitoriilor (cohurilor) de la Baia de Arieş şi Zlatna. În consecinţă, Iancu cere repunerea moţilor în drepturile lor printr-un act de graţie din partea împăratului. Îndrumarea chestiunii în competenţa tribunalelor civile nu o pot accepta, fiindcă acestea judecă tot după legile feudale, considerînd pe ţăranul român, iobagul de altădată, grevat de nedreptăţile legislaţiei asupritoare.

Guvernul din Transilvania nu răspunde la memorii, mulţumindu-se a dispune îndeplinirea unor anchete prin comisii deplasate în regiune. Comisiile nu-l satisfac însă pe Iancu, deoarece iau ca punct de plecare nu situaţia de fapt, ci registrele şi actele abuzive din trecut. Guvernatorul, prinţul Schwartzenberg, propune atunci o soluţie de compromis : să se facă oarecare uşurări muntenilor şi să se stabilească cel puţin ceea ce aparţine incontestabil foştilor iobagi. În comisia însărcinată cu o asemenea lucrare a fost numit şi fostul primar din Abrud, Ioan Boieriu. Iancu însă refuză să stea de vorbă cu membrii comisiei şi dă instrucţiuni în acest sens în toate comunele din munţi. Cînd va fi primit, în vara anului 1852, împreună cu protopopul Balint în audienţă de guvernator, acesta stăruie pe lîngă fostul prefect să accepte soluţia de mijlocire. Se anunţase tocmai că împăratul va vizita în curînd Transilvania. Itinerarul era întocmit în aşa chip ca suveranul

[1] G. Bogdan-Duică, *Pădurile moţilor şi Avram Iancu*, în *Societatea de mîine*, vol. I, Cluj, 1924, pp. 384—387.

să treacă de la Dobra la Deva și Săcărîmb, apoi prin Brad, Hălmagiu și Abrud, Alba-Iulia și Sibiu, iar la întoarcere, după ce va cutreiera și ținutul secuilor, să ia drumul prin Cluj și Baia Mare. Cei doi prefecți, împreună cu tribunul Andreica, aveau misiunea să roage pe guvernator a interveni să se modifice programul călătoriei, pentru ca împăratul să viziteze și regiunea Cîmpenilor. Audiența, care a avut loc în Sibiu, pare să fi fost deosebit de cordială, deoarece Schwartzenberg va făgădui să sprijine cererea delegației, cu toate că o atare modificare însemna să supună pe suveran la un drum lung, greu și din cale-afară de obositor. Guvernatorul părea sceptic în ceea ce privește succesul intervenției și îndoielile sale erau împărtășite de Balint și Andreica. Iancu însă stăruie cu atîta căldură pe lîngă propunerea sa, încît pînă la urmă izbutește să obțină consimțămîntul tuturor. Profitînd de acordul acesta prietenesc, guvernatorul solicită atunci delegației să-i dea concursul pentru a ajunge la o înțelegere și în privința conflictului dintre moți și organele fiscului. Cu prilejul vizitei împărătești i se va cere fără îndoială, spunea el, să prezinte raport în această chestiune. Iancu răspunse numaidecît că nu poate accepta nici un compromis, fiindcă pădurile sînt ale moților. Guvernatorul observ[ă] atunci că într-un asemenea caz fiscul va căuta să-și susțină dreptul întemeiat pe acte oficiale. Chestiunea nu s-ar putea rezolva decît printr-un proces, care poate să se tărăgăneze timp îndelungat. De aceea și pînă atunci ar trebui să li se dea ceva oamenilor. Iancu nu se lăsă însă convins nici de acest argument. Replica scurtă: „Noi nu sîntem pieritori de foame, putem aștepta !“ curmă, prin urmare, continuarea discuției.

Conflictul pentru păduri rămîne în chipul acesta nerezolvat. Iancu nu admite decît recunoașterea integrală a dreptului revendicat. Tovarășii săi nu-i aprobă intransigența, dar nici nu-l contrazic. Ei speră că prefectul va încerca să obțină o hotărîre favorabilă de-a dreptul de la

împărat. De aceea salută invitația adresată tînărului monarh de a vizita regiunea în care s-au desfășurat luptele cu ungurii. Această invitație pornește chiar din partea lui Iancu. El întrunește la Cîmpeni cîțiva prieteni pentru a cere modificarea itinerarului și tot el își ia însărcinarea să organizeze primirea suveranului [1]. În timp ce toți fruntașii din munți rămîn sceptici, Iancu se apucă de lucru. Dispune a se construi în Cîmpeni pe cheltuiala sa un pavilion din lemn frumos cioplit, în care să instaleze o sufragerie pentru împărat și suita sa. Dă ordin la cei mai iscusiți maeștri ciubărari și donițari să întocmească în grabă cît mai multe ciubere și donițe pentru a decora poarta de triumf din Cîmpeni. Îngrijește să se repare pe cît e cu putință drumul de munte și podurile stricate și cere moților să fie gata a pune la dispoziție înalților oaspeți cai buni de călărit. Scrie lui Barițiu, rugîndu-l să vină la Cîmpeni pentru a rosti aici la sosirea împăratului un discurs în limba germană. Pregătirile continuă febril timp de două săptămîni, cu toate că nu se știe nimic despre decizia luată de monarh. În sfîrșit, la 19 iulie, o ștafetă aduce încunoștințarea oficială că împăratul, în urma rugăminții moților, a binevoit a-și modifica programul, hotărînd ca de la Brad să ia drumul prin Baia de Criș la Hălmagiu și Cîmpeni.

Două zile mai rămîn pentru ultimele măsuri de luat. Iancu trimite la Cluj după făclii, necesare dacă sosirea împăratului s-ar amîna pînă în noapte. Andreica și alți tineri pleacă în Zarand să organizeze primirea în comunele pe unde va trece convoiul. Protopopul Balint e însărcinat să întîmpine pe suveran la Dealul Mare, între Băița și Brad. Iancu îl va aștepta pe muntele Găina, unde se proiectează un scurt popas pentru a se servi o gustare.

Programul a fost executat întocmai. La 21 iulie, dimineața la orele 9, împăratul a fost salutat la punctul amintit de protopopul Balint, oferindu-i-se un buchet de flori de

[1] Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, pp. 8—12 și 13—16.

fiicele protopopului Mihali din Zlatna, îmbrăcate în costum național. La ceasul 12 convoiul ajunge la Hălmagiu, de unde, după un popas de o oră, pleacă spre Cîmpeni. Sosirea pe muntele Găina are loc la orele trei după-masă. Aici urma să fie întîmpinat de Iancu. De fapt eroul din munți venise încă de dimineață să supravegheze pregătirile primirii. Către amiază trimise pe Mihai Andreica cu o ceată de călăreți și cu steaguri, departe pe drumul Hălmagiului, pentru a servi ca escortă de onoare. Mirat, tribunul îl întreabă dacă dînsul nu va fi de față la primirea din vîrful muntelui. Iancu răspunde evaziv că are încă multe de isprăvit, dar că va aștepta pe împăratul în Cîmpeni. El pleacă într-adevăr spre Cîmpeni și primirea va fi condusă astfel și pe platoul Găina de protopopul Balint, care asigură într-o scurtă, dar călduroasă alocuție pe tînărul monarh de devotamentul poporului român, dovedit prin fapte și jertfe chiar în ținutul acesta. Mama lui Iancu îl întîmpină pe împărat tot pe pisc, fluturînd un steag alb în fruntea unui banderiu de amazoane călări. Absența lui Iancu nu surprinde încă, deși protopopul Balint anunțase suita că acesta va întîmpina pe maiestatea-sa. Tovarășii lui încep să fie îngrijorați și toți moții se întreabă de ce nu se arată prefectul lor iubit în fața împăratului. Lui Schwartzenberg i se spune că Iancu a fost nevoit să plece, fiindcă mai are ceva de pus la punct pentru primirea din Cîmpeni. De altfel căldura și entuziasmul cu care mulțimile de moți înconjură pe tînărul împărat creează o atmosferă de încredere. Cînd convoiul trece în Vidra prin fața casei lui Iancu, împăratul oprește o clipă și gustă vesel păhărelul de vin curat cu care-l îmbie Alisandru Iancu în uralele consătenilor. La Cîmpeni, înaltul oaspe sosește pe înserate și e condus cu făclii aprinse, pe sub porțile de triumf, pînă la cartierul ce i se pregătise. La masa împăratului au fost invitați și foștii prefecți, Balint și Axente. Dar Iancu nu se arată nici aici ; se mulțumește a privi convoiul din mijlocul mulțimii enorme care a alergat să aclame pe

suveran. Guvernatorul, neliniștit, întreabă din nou din ce pricină nu se prezintă Iancu împăratului. Camarazii răspund că e bolnav și, într-o conferință întrunită în aceeași seară, încearcă a-l convinge să se înfățișeze în audiența de dimineață, înainte de plecarea împăratului spre Roșia și Detunata. Acum abia declară ritos Iancu că nu are intenție să dea față cu împăratul. Nici camarazii, nici părinții nu-l pot determina să-și schimbe hotărîrea. Nu e cîtuși de puțin dispus a da măcar explicație pentru o asemenea atitudine. De la întrunire pleacă cu părintele său pentru a se odihni la cartierul ce-l aveau în casa preotului unit. A doua zi va reîncepe să alerge înaintea convoiului împărătesc, la Detunata și la Bucium-Cerbu, spre a controla pregătirile făcute și spre a îndemna pe moți să primească plini de încredere și de însuflețire pe împărat.

Versiunea că seara tîrziu în Cîmpeni ar fi încercat totuși să se anunțe în audiență, dar că ar fi fost refuzat și chiar brutalizat de către adjutantul monarhului, contele Grünz, este o născocire tîrzie, interesată a sublinia ingratitudinea monarhului. Și povestirea lui Iosif Sterca Șuluțiu că suita a primit ordin să nu oprească nici măcar un moment în fața casei lui Iancu din Vidra nu e decît o mistificare. Mitropolitul Șuluțiu, care a cules toate amănuntele privitoare la drumul străbătut de împărat, expune faptul după cum l-am prezentat și noi mai sus. Suita și îndeosebi guvernatorul nu reacționează decît a doua zi, cînd pleacă din Cîmpeni fără să fi văzut pe Iancu. Împăratul vizitează minele din Roșia și vechea Cetate. Se urcă apoi la Detunata, unde i se face o primire într-adevăr strălucită. Contactul cu masele țărănești, încălzesc inima tînărului monarh, care nu gustase pînă acum decît prea puțin din satisfacțiile popularității. I se oferă mîncăruri alese, gătite anume pentru masa împărătească, și Francisc Iosif se supune, găsind delicios „balmoșul" îmbiat de frumoasele moațe din Roșia, Abrud și Bucium. Totuși, prințul Schwartzenberg pare intrigat de absența lui Iancu. Luîndu-l deo-

parte pe protopopul Balint, îi adresează acum de-a dreptul întrebarea : *„Sind wir denn hier in Sicherheit ?“* (Sîntem aici în siguranță ?). I se dau, firește, toate asigurările și vizita imperială se desfășoară pînă la capăt într-o atmosferă de simpatie pentru persoana tînărului suveran.

După plecarea împăratului, chiar de a doua zi, încep comentariile cu privire la cauzele care au determinat atitudinea lui Iancu. Toți fruntașii din munți au văzut o dovadă de netăgăduită bunăvoință în hotărîrea monarhului de a modifica itinerarul inițial. Și totuși vizita trece fără să se fi găsit cineva ca să încerce a culege roadele unei asemenea bunăvoințe.

Conflictul pentru proprietatea pădurilor se agravase în timpul din urmă în așa fel, încît nu i se putea pune capăt decît printr-o intervenție a împăratului. Momentul pare deci foarte prielnic pentru a se cere protecția suveranului. Gestul său era așteptat și ca o recunoaștere „preaînaltă“ a meritelor cîștigate de moți în lupta contra dușmanilor dinastiei. Iancu își va fi dat seama de toate șansele ce i le poate oferi prilejul vizitei imperiale. De aceea stăruie pentru modificarea itinerarului și de acec` își dă silința să pregătească suveranului o primire cu ad. vărat împărătească.

De ce, totuși, nu se prezintă în audiență ? De ce se ține departe de suita împăratului ? De ce nu se decide a pleda cauza moților măcar printr-un nou memoriu susținut cu căldură și convingere ?

Iancu a rămas dator istoriei cu lămuririle ce necesită toate întrebări. Interpelat de tovarăși la conferința din Cîmpeni, el dă răspunsuri evazive și, cînd i se cere o explicație mai lămurită, devine irascibil și dă replică de om supărat. Respectul ce-l au prietenii față de conducătorul popular al moților e atît de mare și iubirea lor atît de plină de încredere, încît nimeni nu-l mai inoportunează cu întrebări, care-i pricinuiesc, se pare, o adevărată durere fizică. Agitația produsă de serbări nu lasă răgaz nimănui

să cerceteze mai de aproape intențiile lui Iancu și atitudinea lui ciudată. Toți contemporanii văd însă o contradicție inexplicabilă în felul său de a se comporta. La începutul lunii iulie insistase pe lîngă guvernator să se schimbe „marș-ruta“ împăratului ; după zece zile declară episcopului Șuluțiu că se va simți cel mai fericit om dacă va putea să salute în munți pe împărat. Toate pregătirile pentru primirea împăratului se îndeplinesc sub supravegherea și cu cheltuiala sa proprie. El împărtășește ultimele ordine către persoanele destinate a reprezenta obștea moților. Părinții săi înșiși sînt puși la contribuție pentru a regiza gesturi simbolice cu tîlc adînc. Cînd protopopul Balint îi raportează în Cîmpeni despre felul în care s-a achitat de însărcinarea primită, Iancu îl îmbrățișează cu efuziune, spunînd că niciodată nu i-a făcut o mai mare plăcere. Și, totuși, refuză să asculte sfatul prietenilor și nici la invitația de a doua zi, transmisă de Schwartzenberg prin intermediul părintelui său, nu se prezintă la împărat.

Greșala s-ar mai fi putut repara, așa socoteau unii dintre conducătorii de atunci ai românilor transilvăneni, dacă Iancu ar fi cerut să fie primit la Cluj de împărat. Insistențele se înnoiesc, mai ales din partea episcopului Șuluțiu, ca Iancu să se ducă la Cluj. El cedează și strînge o ceată de 120 de călăreți, în fruntea cărora urma să aștepte aici pe împărat. Înainte de a pleca însă, foștii săi lăncieri îndrăznesc, în fine, să-i declare „că numai așa pleacă la Cluj dacă le promite să-i conducă în audiență la împăratul“. Vrînd-nevrînd, prefectul le răspunde că „îi va conduce“. Călăreții pleacă împreună cu Iancu, întîmpină pe împărat între Someșeni și Apahida și, după ce sosesc la Cluj, îl invită să-i conducă la audiența programată. Dar el refuză din nou. Cînd prietenii îi reamintesc cuvîntul dat, Iancu declară că e gata să cedeze. Într-un asemenea caz, va depune însă mandatul de a apăra cauza pădurilor. Tovarășii săi încetează de a mai stărui și se duc singuri să ia parte la recepția suveranului.

În scrisoarea adresată lui Bărnuţiu la 15 august 1852, Iancu nu face pomenire deloc despre episodul acesta [1], cu toate că îi împărtăşeşte multe amănunte interesante. Unul dintre călăreţii munteni a aşteptat suita împărătească lîngă mormîntul prefectului martir, Alexandru Bătrîneanu, nu departe de şosea, fîlfîind un steag în culorile naţionale îmbrăcate cu văl negru. Iancu nu pare să fi fost între călăreţii care, înlăturînd banderiul unguresc, şi-au făcut loc să ajungă în apropierea nemijlocită a împăratului. Atitudinea sa el o explică în termenii următori : „Vei auzi că nu m-am înfăţişat înaintea imperatorului, dar nu mult te vei mira, deoarece vei socoti că vreau să dau faptelor mele o curgere cît se va putea mai naturală". Fraza e prea puţin lămurită pentru a descifra din ea gîndul ce-l munceşte. E vorba însă evident de rolul lui Iancu în procesul muntenilor. De aproape un an de zile îi datora suveranul răspuns la memoriul ce i-l înaintase, implorînd un gest de înţelegere pentru cei mai năpăstuiţi supuşi ai săi. De ce oare zăbovise Curtea a-i comunica hotărîrea ? Iancu nu poate concepe să fie tratat cu un asemenea dispreţ nici chiar de capul încoronat al împărăţiei. Absenţa demonstrativă de la solemnităţile primirii are, probabil, această semnificaţie : protest categoric împotriva indiferenţei dovedite de împărat în cazul moţilor. De aceea ameninţă să-şi depună mandatul în cazul cînd i s-ar impune totuşi obligaţia de a se prezenta în audienţă. Dacă acesta este într-adevăr mersul ideilor sale, el trebuie să se fi aşteptat ca împăratul să facă, fiind încă în munţi, o declaraţie hotărîtoare. Dar Francisc Iosif îşi păstrează imperturbabil muţenia şi, în loc să se intereseze cît de cît de plîngerile foştilor luptători, îşi grăbeşte călătoria prin munţi. Iancu remarcă îndeosebi plecarea pripită de la Cîmpeni. Bănuie, probabil, că voieşte a se sustrage de la obligaţiile ce le are faţă de moţi. O nouă dezamăgire, prin urmare, pentru fostul conducător

[1] *Gînd românesc*, Cluj, 1924, p. 133 şi urm.

al gloatelor. Împăratul n-a înţeles refuzul său de a primi medalia de aur înainte de a satisface revendicările juste ale poporului român, iar acum e în stare să treacă în fuga calului peste cîmpurile de luptă unde şi-au împrăştiat moţii oasele, fără a-i învrednici să-i mîngîie cu o vorbă în necazul lor.

Lovitura grea ce o primeşte încă o dată de la faţa împărătească, eroul o resimte pînă în adîncul fiinţei sale. Episcopul Şuluţiu, care îl întîlneşte în Cluj, observă „faţa cea pălită şi bolnăviciosul său stat". Cînd se întoarce la Cîmpeni, primul lui drum îl face la casa ierarului, unde doboară cu bastonul pajura cu două capete şi o calcă în picioare, plin de furie nestăpînită [1]. Cînd, după două săptămîni, comisia însărcinată a delimita proprietatea în păduri şi a o introduce în cadastru se înfiinţează la Cîmpeni, Iancu protestează şi îndeamnă pe prietenii săi, tribunii Mihai Andreica şi Dionisie Darabant, care îndeplineau funcţia de măsurători, să refuze a înscrie pădurile pe numele fiscului. Demetriu Moldovan, fostul administrator al Hunedoarei, ca membru în comisia cadastrală, îşi dă silinţa să-i calmeze. Nu reuşeşte însă. Atunci baronul Springensfeld, comandantul militar al districtului Alba-Iulia, trimite trei companii de soldaţi şi el însuşi se înfiinţează îndată după aceea la Cîmpeni. La 17 august 1852 arestează pe Iancu şi pe cei doi tribuni. Pe aceştia din urmă îi închide în Abrud, iar pe fostul prefect al legiunii „Aurarie Gemina" îl expediază la Alba-Iulia cu o escortă de jandarmi.

„Cauza pădurilor" se pierde astfel definitiv şi o dată cu ea nu se mai realizează nici ideea înfiinţării unei academii de drept pe seama românilor din Transilvania. Memoriul pentru aprobarea ei de către guvern ar fi urmat să fie predat împăratului de către Iancu. Protopopul Balint încercase atunci să-l convingă a prezenta cel puţin acest memoriu, de care eroul era foarte mult preocupat. Nici de astă dată nu reuşeşte.

[1] I. Ciurileanu, *Fragmente istorice* etc., p. 80.

Generaţia contemporană vede o fatalitate în eşecul politic, pe care îl leagă de neaşteptata conduită a lui Iancu. Se vorbea că împăratul ar fi avut intenţia să acorde concesii substanţiale moţilor şi că o mare decoraţie ar fi fost pregătită pentru fostul comandant al legiunii din munţi. Actele oficiale nu confirmă cîtuşi de puţin o asemenea presupunere. Guvernul austriac nu era dispus în această epocă să trateze pe români altminteri decît pînă atunci. Cît priveşte decoraţia destinată lui Iancu, Francisc Iosif şi-a spus o dată cuvîntul, de la care nu se va abate niciodată. Însemnăm, în fine, şi zvonul că îndemnul să ia o asemenea atitudine faţă de împăratul l-ar fi primit Iancu de la Bărnuţiu. Corespondenţa păstrată chiar din zilele acestea dovedeşte însă, dimpotrivă, că fostul preşedinte al Comitetului naţional stăruise pe lîngă Iancu să pregătească tînărului monarh o primire cît se poate mai strălucită. Acesta va îndeplini dorinţa prietenului atît de mult stimat, dar în ce priveşte atitudinea sa personală el ia altă hotărîre, servind o lecţie neaşteptată împăratului însuşi, care trece de acum în ochii poporului român ca prototipul ingratitudinii şi perfidiei habsburgice [1].

[1] Mitropolitul Alex. Sterca Şuluţiu a scris în 1856 un studiu mai mare, *Istoria Horiei*. Un capitol din acest studiu vorbeşte despre Iancu şi împăratul, încercînd să explice motivele care l-au determinat pe erou să refuze a se prezenta în audienţă. Datorez prietenului Coriolan Suciu recunoştinţă pentru bunăvoinţa de a-mi fi pus la dispoziţie o copie a acestui studiu.

CAPITOLUL AL ZECELEA

UMBRA

Povestea lui Iancu se isprăveşte aici, cu toate că viaţa lui se deapănă încă timp de două decenii. Nu mult după aceste evenimente se produce o criză care întunecă restul zilelor ce-i mai rămîn eroului.

Adus la Alba-Iulia în stare de arest, a fost ţinut cîteva zile în condiţii suportabile în clădirea judecătoriei de ocol. Un funcţionar sau ofiţer austriac, cu numele Hoehn, găseşte aici cu cale să-l trateze brutal. Iancu va fi protestat, poate cu violenţă. Autoritar, neamţul dă ordin să fie legat cobză şi îl loveşte cu palma peste faţă. Tratamentul nedemn scoate din sărite pe fostul prefect. El e cuprins de un acces de furie şi, după ce îl dezleagă, zdrobeşte cu un picior de scaun aranjamentul din cameră[1].

[1] Despre perioada tragică din viaţa lui Avram Iancu nu avem, din nefericire, decît foarte puţine informaţii contemporane. Două sînt cele mai importante, datorate lui G. Bariţiu şi Ilie Măcelariu, dar şi mărturiile acestora au fost scrise mai tîrziu. G. Bariţiu (*Transilvania*, 1872, pp. 243—245, 254—258) a tipărit un eseu foarte frumos îndată după moartea eroului. Ilie Măcelaru a descris boala lui într-o scrisoare adresată istoricului sas Eugen Friedenfels, pe care acesta a întrebuinţat-o la schiţarea portretului închinat lui Iancu, citind numai cîteva pasaje din cele comunicate de prietenul intim al eroului. Eugen von Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg, Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19-ten Jahrhundert*, vol. II, Viena, 1877, pp. 404—412. La aceste două izvoare se adaugă scrisoarea lui Simion Balint publicată de

Autoritățile împărătești resimt o oarecare jenă și se tem să păstreze un om atît de primejdios în apropierea Munților Apuseni. De aceea expediază pe arestat la Sibiu, atașîndu-i ca însoțitor pe locotenentul Șandru, fost ofițer instructor în detașamentul de la Cricău al legiunii lui Iancu. În Sibiu se înscenează la repezeală un proces pentru a-i comunica o sentință de achitare. Scrisoarea adresată lui Bărnuțiu, interceptată de cenzură, a figurat între piesele acuzării. După eliberare, Iancu e primit în casa ospitalieră a lui Ilie Măcelariu, prieten și coleg de la drept, unde e consemnat pentru cîtva timp.

Graba oficialității de a sista arestul se explică nu atît din motive de umanitate, ci pentru a înlătura impresia nefavorabilă produsă nu numai între români. Declanșarea teribilei boale în urma maltratărilor suferite în închisoare se comentează acum în toate cercurile. Amîndoi episcopii români își țin de datorie să informeze guvernul despre consecințele dezastruoase pe care poate să le aibă în masele populare românești incidentul regretabil. Episcopul Șuluțiu își îngăduie să facă și cîteva sugestii în legătură cu persoana lui Iancu și cu procesul moților [1]. Arătînd meritele netăgăduite ce și le-a cîștigat pentru dinastie și popularitatea de care se bucură în rîndurile poporului, crede că ar fi cu cale să i se ofere o funcție înaltă în minister, cu o leafă de vreo 2 000 de florini anual, „pentru că

Enea Hodoș (*Din corespondența lui Simion Bărnuțiu* etc., pp. 11—12). Expunerile noastre se bazează mai ales pe informațiile date de ei, la care am adăugat cîteva din „amintirile" scrise mai tîrziu de către unii contemporani. Repetăm și de astă dată însă ceea ce am spus mai sus: că asemenea amintiri trebuie să le primim cu multe rezerve. De aceea nu am întrebuințat în mai largă măsură știrile culese de I. Georgescu (în *Transilvania*, 1922, pp. 576—583), nici *Amintirile* Constanței Hodoș (*ibidem*, pp. 572—575), care conțin date greșite. În schimb acordăm oarecare încredere informației lui Iosif St. Șuluțiu (*Transilvania*, 1897) în ce privește criza de nervi a lui Iancu după brutalitățile lui Hoehn, verificată și de Friedenfels și mai ales de Balint.

[1] Intervenția celor doi episcopi o cunoaștem din manuscrisul sus-menționat al mitropolitului Șuluțiu.

prin aceasta s-ar putea repara fapta greșită și nepolitică, precum și scandalul produs în tot poporul român din pricina arestării și deținerii lui Iancu". Astfel se explică oferta ce i se face întocmai lui Iancu de către un împuternicit al guvernatorului Schwartzenberg. E interesant că acest mijlocitor, baronul Heydte, colonel și director al cancelariei guverniale, va scrie, sub anonimatul unui „veteran austriac", o istorie a războiului civil din Transilvania. În ce privește rolul legiunilor române, și îndeosebi al lui Iancu, el nu se exprimă deloc favorabil, reoglindind opiniile lipsite de obiectivitate care stăpîneau în epoca aceasta cercurile reacționare din preajma guvernatorului. Se știe că Iancu a respins oferta, motivînd refuzul și de astă dată cu neîmplinirea promisiunilor date poporului român.

Barițiu descrie ceva mai amănunțit criza ce l-a cuprins la baia de aburi: după convulsiile care l-au apucat, a început să plîngă amar și să strige: „Nu mă lăsați, nu mă lăsați, mă prind jandarmii nemți!". După ce s-a mai calmat, adormi sleit de puteri, dar la deșteptare ceru să i se dea băutură. Cu privire la oferta ce i-a făcut-o colonelul Heydte de a primi o funcție la Viena cu un salar de 2 400 de florini anual, iar la Sibiu cu 1 800 de florini. Barițiu spune că eroul a refuzat-o, dar imediat a început a vorbi aiurea: „Vreau o universitate și o baie de aburi la Vidra de Sus". El nu primi nici să i se plătească datoriile făcute în închisoare, dar guvernul oferi prietenilor săi, „în dosul lui Iancu", suma de 500 de florini. Ilustrul scriitor l-a vizitat pe Iancu într-una din aceste zile triste din octombrie 1852 și a stat de vorbă cu dînsul: „Am aflat pe Iancu — spune el — destul de liniștit sau calm, însă melancolic, scurt la vorbă și oarecum frînt de durere, ca un om care a suferit cele mai cumplite lovituri ale soartei, dar nici un secret sau vorbă ce ar fi semănat cu nu știu ce secret n-a ieșit din gura lui".

Starea sănătății i se îmbunătățea acum. Iancu nu mai are accese de furie, dar începe să bea. Altfel pare liniștit

și se simte bine în societatea prietenului său. O dată doar, la baia de aburi, Ilie Măcelariu observă simptomele neîndoielnice ale unei furii, „care, accentuîndu-se, izbucni în convulsiuni nervoase". Din constatarea că, deși simptomele erau îngrijorătoare, totuși n-au fost „prea mult luate în seamă", deducem că eroul nu se afla încă sub îngrijirea statornică a unui medic.

Către sfîrșitul toamnei din același an, veni părintele său pentru a-l conduce acasă. Ajunși în Apold, unde se ținea de obicei popas în drumul spre Sebeș, Avram dispăru pe neobservate și hoinări timp de 24 de ore în pădurile înconjurătoare. Tatăl său îl readuce la Sibiu pentru a cere părerea medicilor. Dar acum nu-i mai poate ajuta nici un meșteșug doftoricesc. Nervii îi sînt complet zdruncinați, voința paralizată și creierii învăluiți cu ceață. Conducătorul moților a încetat lupta. Fizicul său, pînă acum de-o sănătate robustă, nu se va mai reface niciodată. Cel ce se tîrîie de-a lungul a două decenii chinuitoare este numai o umbră a mîndrului erou de altădată.

Cine ar mai putea oare să descifreze, după mai bine de un secol, fazele deosebite prin care a trecut Iancu pînă la criza fatală ? Bolile de asemenea natură nasc, de obicei, dintr-un germene care roade timp îndelungat, în chip perfid, organismul omenesc. În familia foarte numeroasă a eroului nu se cunosc alte cazuri de alienație mintală. De ereditate nu poate să fie deci vorba. Nu e cazul să presupunem nici infecția sîngelui cu virusul otrăvitor al libațiunilor erotice [1]. Evoluția bolii exclude, după părerea specialiștilor, un asemenea diagnostic.

Capitolul dragostei nu ocupă, de altfel, decît un loc foarte modest în biografia eroului. Tînăr cu profil atrăgător, pare firesc ca Iancu să fi avut succes în lumea feminină. Tînăra „domniță" Epifania Șuluțiu din Abrud e dăruită de Avram Iancu cu un inel de aur în ziua cînd a intrat Hatvani în oraș. Atunci i-ar fi spus : „Dacă voi scăpa cu bine, tu sau nimeni alta va fi mireasa mea". Pînă la adînci bătrînețe, Fanny Șuluțiu, măritată Beldiceanu, își va reaminti vorbele drăgăstoase și gingașa atenție. Dar frumoasa fiică a lui Simion Șuluțiu, care găzduia pe Iancu ori de cîte ori venea la Abrud, era la acea epocă doar un copil fermecător. O altă fată frumoasă și deosebit de deșteaptă, Hanny Farcaș, fiica unui preot ungar din Abrud, era încîntată, de asemenea, de moțul din Vidra, care se bucura de popularitate încă din vremea studiilor academice. Prins în vîltoarea revoluției, preocupările politice și militare îi absorbi timpul în așa măsură, încît nu mai răzbește a se gîndi la aventuri sentimentale. Informațiile în această privință sînt ca și inexistente, o dovadă nu de pruderia generației de atunci, ci de lipsa unor porniri erotice bătătoare la ochi în viața eroului. Zvonul public pretinde totuși a ști ceva despre dragostea lui pentru frumoasa „felceriță" din Cîmpeni. Aluzia privește pe soția chirurgului Kalcher Ignatie din Cîmpeni, medic cameral, în casa căruia își avea cartierul Iancu în timpul cît a condus luptele din munți [1]. După nume el pare străin, probabil neamț. Lăudat pentru serviciile prestate prin îngrijirea lăncierilor răniți, el va fi decorat de împărat cu crucea de aur pentru merite. Despre soția sa nu știm decît prea puțin : că era de origine din Zlatna, române, și că în 1849 avea o fată mare. Descriindu-și peripețiile prin care a trecut după înfrîngerea lui Hatvani, consilierul Mikò, de la oficiul montanistic din Zlatna, spune că într-o seară a mers la cartierul lui

[1] Raporturile sentimentale ale eroului : E. Hodoș, *Din tinerețele lui Avram Iancu*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, vol. II, Cluj, 1923, p. 131 și urm. ; I. Lupaș, *O prietenă a lui Avram Iancu*, în *Adevărul literar și artistic*, 1932, nr. 123, și G. Bogdan-Duică, în *Societatea de mîine*, 1923, p. 388.

[1] Petrecerea din casa lui Kalcher la Mikó Samu, *Zalatna és Abrudbánya pusztulása 1848/49-ben (Distrugerea Zlatnei și Abrudului în 1848—49)*, pp. 75—76 ; cf. I. Lupaș, *Avram Iancu*, p. 20. Kalcher a avut și un fiu, Siegfrid, căruia moții îi ziceau „Țîfri" și care spunea că e fiul lui Iancu. A murit între anii 1916 și 1918.

Iancu pentru a implora protecție pe seama familiei sale. Aici era petrecere mare cu un taraf de țigani. În afară de doamna casei și fiica ei, societatea era compusă din Iancu, tribunii Nicolae și Ioan Corches cu soțiile și tribunii Clemente Aiudeanu și Aviron Telechi. S-a dansat toată noaptea. Iancu lua parte, firește, la petrecere și dans. Informația nu spune prea mult, însă ceea ce aflăm pare suficient pentru a deduce că doamna amintită era trecută de prima tinerețe. Bănuielile lumii pot să fi avut temei în oarecare măsură, dar e puțin probabil ca o asemenea legătură să fi produs drama sufletească a eroului. După mai bine de o jumătate de secol, în 1906, cînd poetul Octavian Goga a întreprins o călătorie prin regiunea Chișinău-Criș, un preot catolic din Vîrșand, ungur după naționalitate, i-a dezvăluit într-o întrevedere pe care i-o ceruse că ar fi fiul eroului din munți și că secretul îl deținea de la maică-sa. Surprins, poetul a crezut o clipă că se află în fața unui dement, dar mărturisirea plină de emoție sinceră l-a convins de contrariul. Nouă ne-a fost cu neputință să controlăm afirmația preotului.

Dar dacă germenii bolii nu sînt nici moșteniți și nici contractați pe urma unor iubiri fugare, cum se explică totuși eclipsa neașteptată a unui bărbat atît de înzestrat ?

Contemporanii îl zugrăvesc ca un om cu fire veselă, cu sufletul deschis și prietenos. Nici unul din camarazi nu remarcă vreun simptom prevestitor al bolii. O mărturie consemnată tîrziu de profesorul Virgil Șotropa [1] vorbește de sensibilitatea deosebită a eroului față de jignirile adresate neamului său : „Iancu era foarte impulsiv, se știa însă modera și inconjura conflictele. Într-un singur caz își potolea doar anevoie mînia : cînd auzea batjocuri la adresa poporului român". Caracterizarea aceasta privește epoca de adolescență a eroului. Nu știm dacă poate fi considerată drept o predispoziție maladivă.

[1] *Transilvania*, 1922, p. 595.

În cursul revoluției, Iancu e cu desăvîrșire normal și capabil să cucerească nu numai simpatiile tineretului, dar chiar și stima și admirația fruntașilor bătrîni. Violența cu care atacă pe consistorialiștii din Sibiu, slugoi ai dușmanului și trădători de neam, nu trezește nici o bănuială. Scena cu împușcăturile de pe Cîmpia Libertății în septembrie 1848, chiar dacă s-ar socoti drept dovadă de exaltație, rămîne lesne de explicat în atmosfera înfierbîntată din preajma revoluției. În tot cazul, Iancu nu-i lipsit de temperament. Sub înfățișarea de tînăr blajin se ascunde un spirit înväpăiat de dragoste pentru neamul său.

Revoluția și rolul ce-i revine vor ține de acum nervii săi într-o permanentă încordare. Retragerea imperialilor din Transilvania și sentimentul că va fi silit să înfrunte singur puhoiul dușman trebuie să-i fi pricinuit multe ceasuri de neodihnă. Cu toată vîrsta tînără, el își simte umerii apăsați greu de răspunderea asumată. Ce se va alege de moți dacă nu reușește să înfrîngă puterea dușmanului ? Pe unde să se strecoare pentru a scăpa el însuși de răzbunările lui Kossuth și de o moarte rușinoasă ? Prietenul intim Nicolae Vlăduțiu cunoaște ceva din frămîntarea epică a comandantului din munți. Corespondența cu Axente arată că prietenii și colaboratorii săi își dau seamă de sarcinile multiple pe care le poartă. De aceea propune Axente [1] : „Să facem noi toate, el numai să subscrie". Totuși Iancu răzbește să conducă singur campania împotriva lui Kemény. În comportarea sa din lunile iulie și august 1849 se poate deduce doar oarecare oboseală.

Evoluția politică din lunile viitoare îi picură însă de acum în suflet stropii unor decepții tot mai amare. Neașteptata atitudine a guvernului împărătesc, egală cu o înfrîngere pentru națiunea sa, discuțiile interminabile de la Viena, scandalul cu decorațiile, expulzarea din capitală,

[1] *Studii și documente*, vol. II, nr. 240.

dezastrul economic în regiunile bîntuite din munți și conflictul din pricina pădurilor îl exasperează din ce în ce mai mult. Expulzarea din Viena, mai ales, îi zguduie toată ființa. De aceea după întoarcerea din capitala imperiului începe să bea tot mai mult. Noile amărăciuni îi stimulează patima nenorocită, care-i va distruge sistemul nervos și îi va înfrînge voința. Cînd redactează memoriul către împărat în cauza pădurilor, Iancu este încă în deplină posesiune a puterii de judecată. Alergăturile pentru organizarea vizitei împărătești și mai ales arestarea și brutalitățile suferite în temniță îi dau, în cele din urmă, lovitura de grație.

Privită astfel evoluția bolii, comportarea sa din timpul vizitei împărătești încetează de a fi o enigmă. În măsura în care se destramă idealul pentru care a luptat cu toată puterea sufletului său, el își pierde încetul cu încetul echilibrul vieții și se lasă robit de patima beției. Încercarea de a înlocui iluziile pierdute cu nădejdea măcar a unei fărîme de dreptate pe seama moților săi credincioși dă greș de asemenea. Încrederea în simțul de dreptate al tînărului monarh, sosit în munți cu mîinile goale, se spulberă acum definitiv. Sub constrîngerea unei idei care-l obsedează, judecata i se pervertește, conturîndu-i tot mai vădit strania fixitate a voinței. De aceea aleargă înaintea convoiului împărătesc, dar nu se prezintă în audiență și, întors de la paradă, calcă în picioare pajura blestemată a Habsburgilor. Declanșarea violentă a bolii pune capăt în cele din urmă, dramaticei lupte, descumpănindu-i mintea. Destinul, care l-a înălțat pe culmi nebănuite în istoria unui popor oropsit, îl împinge acum prematur în vîrtejul unei agonii lungi și chinuitoare.

Barițiu vedea tot așa evoluția bolii : „Iancu nu a căzut dintr-o dată în apatie spirituală, ci a fost preparat la aceasta succesiv prin diversele măsuri absolutistice, care îi strîmtorau cercul de activitate, maltratau poporul și

încercau să închidă viitorul națiunii noastre". Cercetînd mai de aproape cauzele care au declanșat cumplita boală, Barițiu adaugă : „După cît ne-am putut informa noi, mie îmi vine să cred că nefericirea lui Iancu a fost produsă prin vreun eveniment izbitor la moment, ci, precum la mai mulți alți indivizi cu calități spirituale eminente, așa și la Iancu au conlucrat mai multe cauze psihice timp mai îndelungat pînă ce l-au doborît cu totul la pămînt. Obișnuit a comanda și a fi ascultat de un popor întreg, nutrit cu speranța vii că sacrificiile și devotamentul extraordinar al poporului își va aduce fructele sale, pe care Iancu i le promisese în numele statului și al împăratului de atîtea ori cînd îl ducea în gura tunurilor unguerești. Iancu se vede chiar dimpotrivă cînd înconjurat de jandarmi, cînd amenințat în alt fel de niște oameni care mai înainte stăteau pe la ușile lui, iar drepturile poporului le vede călcate din nou în picioare și devotamentul lui răsplătit doar cu cîteva decorații".

Înainte de crăciunul anului 1852, bătrînul Alisandru Iancu se întoarce, împreună cu fiul său, la Vidra de Sus. Avram s-a liniștit acum, dar nu poate să renunțe la băutură, care amenință să-l doboare cu totul. Protopopul Balint îi descrie starea, pe scurt, astfel : „În zilele trecute fu la mine și, după mai lungă conversație, îl văzui că a scăzut din spirit și e debilitat de tot. Nu citește nimic, nici scrie. Mi-e teamă că se va prăpădi".

Și în anii următori, cu toate îngrijirile mamei, alcoolul continuă să-i macine sănătatea. Un portret al eroului zugrăvit în răstimpul acestei crize, care îl chinuie ani de-a rîndul, îl arată nu numai slăbit, dar și îmbătrînit prematur. Fizionomia lui pare schimbată cu desăvîrșire și, în loc de tînărul mîndru de altădată, chipul înfățișează doar o umbră de om, cu obrazul supt, privirea speriată și cu umerii căzuți.

Pînă cînd părintele său e în viață (m. 1856), Iancu nu suferă lipsă. E ținut mai mult acasă, unde ajută la lucrul gospodăriei. Îndeletnicirea lui preferată în Vidra a rămas însă pescuitul în șuvoiul limpede al Rîului Mic. Din sus de comună valea e din ce în ce mai îngustă, căderile de apă sînt mai frecvente, iar bulboanele pline de păstrăvi tot mai ademenitoare. Zile întregi petrece el aici pe marginea rîului. Murmurul apelor și zgomotul cascadelor îl fac să uite furtuna din sufletul său. Cînd simte lume în jurul lui, ia fluierul din buzunar și începe a doini. Cu timpul va deveni un adevărat maiestru, al cărui cîntec moții îl ascultă cu admirație și duioșie. Apariția lui face și acum să tresalte inima foștilor lăncieri. Ei îl înconjură pretutindeni cu dragoste oferindu-i tot ce-i cer ochii, hrană, băutură sau bani. De aceea e cu neputință a-i impune un regim de abstinență. Poporul n-a voit să creadă niciodată că Iancu ar fi nebun. Cine ar fi îndrăznit să spună așa ceva ar fi plătit-o cu viața. În sărbători el mergea la biserică, unde ținea isonul dascălului și rostea „Tatăl nostru". Oamenii mulțumeau lui Dumnezeu că i-a învrednicit să mai audă o dată rugăciunea rostită de „domnul Iancu". Axente, la care a petrecut într-un rînd șase săptămîni, spune că n-a observat în conduita lui nici o vorbă suspectă și „nici cel mai mic semn de sminteală". Dezaprobînd însă patima beției de care se lasă robit, Iancu răspundea : „Lasă-mă, frate, că numai așa pot înăduși durerea și amărăciunea din mine".

Uneori e cuprins de un irezistibil dor de pribegie. Atunci pleacă pe jos, hoinar, din sat în sat, poate cu ținta de a vizita pe prietenul de altădată. Mai bucuros se duce la Ilie Măcelariu în Sibiu, dar de cîteva ori face drumul chiar pînă la Bistrița, la colegul de odinioară Samuil Poruțiu, devenit un jurist distins, înalt funcționar de stat, dar neepuizat încă de umorul său sănătos. Aici se regăsesc trei dintre foștii reprezentanți ai tinerimii de la Tîrgu-

Mureș [1]. Cel de-al treilea e Florian Micaș, avocat, care s-a mutat, tîrziu după revoluție, în orașul săsesc din răsăritul Transilvaniei. Fostul membru al comitetului prezidat de Bărnuțiu a condus o legiune din Cîmpia Transilvaniei, dar n-a fost prea norocos în întreprinderea sa, copleșit fiind de armatele lui Bem. Suferințele îndurate în pribegia din Bucovina și depresiunea ce a urmat după reinstalarea absolutismului i-au zdruncinat și lui nervii. Dar Micaș nu s-a lăsat biruit de soartă. Decît să cerșească o funcție de la austrieci, a crezut că e preferabil să se întoarcă la plug. Ani de-a rîndul se va ocupa de moșioara părintească, trăind ca un țăran veritabil. Evadarea din atmosfera îmbîcsită a politicii împărătești îl va însănătoși complet. El va detesta Viena și reacțiunea austriacă, fără a-și pierde însă nici o clipă încrederea în viitor. Aflînd Papiu-Ilarian, în toamna anului 1854, despre optimismul colegului de odinioară, grăbi să-l salute. Acest al patrulea membru din delegația cancelliștilor revenea tocmai de la studiile terminate la Padova. Un „Beamter" român, întîlnit în Viena, îi spusese despre Iancu : „Putea să fie pînă acum, de ar fi avut minte, cu titlul de baron și de general, cu bani mulți, cu omenie la împăratul și alte aseminea". Papiu remarcă : „L-am ascultat pînă în capăt cu inima însîngerată, dar n-am aflat cu cale a-i răspunde nici un cuvînt". Criticul pomenit, un intelectual de seamă al românilor din Transilvania, va repeta aceste observații și în memoriile scrise cu o jumătate de secol mai tîrziu. Niciodată n-a înțeles drama sufletească a lui Iancu, dar n-a știut să se împace tot atît de ușor și cu noul regim dualist, după 1867, pe cît de repede a alergat să-și ofere serviciile despotismului austriac.

Asemenea probleme nu se pot pune în legătură cu Iancu fără a aduce injurie eroului. Există și alți contemporani care se simt îndemnați a dezaproba intransigența

---

[1] Despre Iancu, Poruțiu, Micaș și Papiu-Ilarian, vezi E. Hodoș, *Din corespondența lui S. Bărnuțiu*, p. 49. Tot aici, p. 17, observațiile lui Axente cu privire la portretele lui Iancu.

lui. Dacă au ocazie, nu se sfiesc a-l întreba pe erou despre unele din evenimentele petrecute. Iancu însă evită răspunsul, afectînd indiferență desăvîrșită. Ceața din creier acoperă mai ales trecutul său glorios, de care nu-și aduce aminte sau nu voiește a-și aminti.

Cînd trecu însă prin Blaj în toamna anului 1855, el se simți atras din nou spre Cîmpia Libertății [1]. Porni singur pe cărarea de pe malul rîului și, cînd ajunse în cîmpul larg, smălțuit cu flori veștede, își descoperi capul ca în fața unui altar. Cine știe în ce măsură vor fi reînviat în inima sa impulsurile vechi ? Dar glasul de chemare al trecutului era prea slab ca să smulgă zăbranicul ce-i acoperea creierii. Cînd clopotele catedralei prinseră a suna în cadența cunoscută de altădată, iar uralele mulțimii, întrunite în acea zi pentru a sărbători instalarea primului mitropolit de la Blaj, străbătură ca un ecou de departe spre Cîmpia Libertății, o clipă măcar i se pare că retrăiește, ca tribun al poporului, reînvierea națiunii sale. După fiorii bucuriei apar însă de îndată și vedeniile tulburătoare, care îi paralizează din nou puterile. De aceea pleacă să rătăcească pe alte drumuri, doar de ar răzbi să alunge duhurile blestemate.

După 1860 se reface fizicește. Acum a redevenit copilăros, blînd și ascultător. Aron Densușianu îl revede în 1865 „cu statură peste mijlocie, puțin plecat, roșu la față, mustața lungă, blondă, păr asemenea blond și retezat". Îmbrăcat în haine simple, cum poartă minerii din Roșia și Bucium, Iancu are acum înfățișarea unui uncheș simp[illegible]ic, plin de bonomie [2]. Barițiu, care l-a revăzut tot atunci [illegible], s-a bucurat de înfățișarea sănătoasă ce o avea, a încercat să-l înduplece, la rugămintea prietenilor, a-și relua activitatea

[1] I. St. Șuluțiu, în *Transilvania*, 1897, dar nu atribuim crezămînt afirmației că Iancu ar fi voit să se prezinte în audiență la Schwartzenberg.

[2] Portretele lui Iancu la I. C. Băcilă, *Portretele lui Avram Iancu*, Sibiu, 1921 (*Transilvania*, 1921, pp. 228—241).

de avocat, Iancu îi vorbi pînă la un loc ca orice om cu mintea normală, răspunzînd logic și precis. Dintr-o dată însă, fixîndu-l enervat, zise : — Hîm, doar nu-i vrea și dumneata să mă aresteze iarăși nemții austriaci ? Vechea fobie nu era încă vindecată. Densușianu îl invită în august al aceluiași an, cu prilejul adunării la Abrud a Asociației culturale, la o excursie pînă în vîrful Detunatei [1]. Eroul primește, se întreține amical cu societatea aleasă a cărturarilor din Transilvania, ascultă cu zîmbet amar elogiul ce i-l aduce poetul Negriadei printr-un toast înaripat. Întors de la munte seara tîrziu, el se desparte recunoscător și pornește apoi spre casă în pas milităresc și în cadența marșului cîntat din fluier :

„Astăzi cu bucurie,
Românilor, veniți
Pe Iancu în cîmpie
Cu toții-l însoțiți",

Tribunii și lăncierii din Abrud și Cîmpeni cunosc fluierul eroului. Ei se descoperă cu smerenie și ascultă cu duioșie acordurile marșului războinic care a răsunat de atîtea ori victorios pe ulițele acestor orășele. Iancu nu mai trezește acum nici în rîndurile concetățenilor unguri decît compătimire pentru tragicul omenesc de care a fost lovit. Presa din Cluj și Pesta îl va urmări încă mulți ani cu acuzațiile ei obișnuite. De la o vreme însă e înfățișat ca o pildă vie a perfidiei austriece și a ingratitudinii Curții. Revistele ilustrate îi reproduc adeseori portretul, însoțit de date biografice. Iancu vizitează acum multe case ungurești din Abrud, care-l primesc cu aceeași familiaritate ca și moții. Nici ei nu-i pot smulge nimic din tainele trecutului. Fostul comandant rămîne învăluit în melancolie și

[1] *Revista critică-literară*, 1895, vol. III, p. 14 și urm. (sub titlul *O zi cu regele munților*).

mister și, dacă se insistă totuși a însufleți resorturile memoriei sale, el curmă vorba, repetînd cu mîhnire :

— „Eu nu-s Iancu. Eu sînt umbra lui Iancu, Iancu e mort".

Resemnarea aceasta nu-i un simptom datorit bolii nemiloase. Iancu și-o impune acum el însuși și știe s-o motiveze, cum e cazul cu scrisoarea adresată la 15 mai 1860 prietenului Ilie Măcelariu : „Tu mă întrebi ce mai sperez și ce mai cred eu ? Iată îți răspund că timpul speranțelor mele a trecut și credința mea e ca a șarpelui, căruia natura îi impune să-și apere capul. Dar să nu crezi că spun acestea fiindcă mi-aș teme viața nenorocită. Nu, căci această viață mi-am expus-o în anii 1848—1849, în mai multe rînduri, pentru iubita mea națiune și pentru credința către împăratul. Ci înțeleg iubita mea națiune, care suspină de atîtea dureri și pentru care m-ar durea inima dacă prin mărturisirea credinței adevărate o aș aduce într-un pericol și mai mare".

Ultimii cinci ani din viață îi trăiește mai greu. După moartea părintelui său mijloacele de existență i s-au redus considerabil. Avram a moștenit casa părintească, dar o mare parte din averea rămasă îi revenise preotului Ioan. Chivernisirea acestuia, ca tutore, bolnavul o găsește prea economicoasă. După moartea fratelui său, tutela averii se adjudecă de instanțele judecătorești lui Alexandru Iancu, un văr primar al eroului, dar de acum o altă rudă, avocatul Matei Nicola, fost tribun în luptele de pe valea Arieșului, va purta grijă de puțintica avere rămasă. Boala îl chinuie însă din nou tot mai crîncen. Fizicul îi slăbește și dorul de ducă îl îndepărtează iarăși de casă mai adeseori. Hoinăreala neîncetată îi zdrențuiește îmbrăcămintea. Aspectul său devine jalnic. Primește acum bani de la prieteni pentru a-și face rost de băutură și vinde scrisori autografe pentru cîte „o pițulă". O asemenea scrisoare o păstrează Muzeul Isoric din Cluj. E adresată unei frumoase imaginare pe care o cheamă la întîlnire. Cu toate că e scrisă

într-o corectă limbă ungurească, ideile nu se mai desfășoară logic, iar scrisul tremurat ce coboară în linii culcate arată progresul făcut de teribila boală. În această fază, gîndurile îl poartă mai mult înspre Zarand, unde în vechiul județ cu reședința în Baia de Criș s-a constituit o administrație românească. Mănunchiul de conducători de aici îi sînt vechi prieteni unii, iar alții ocrotitori generoși. În fiecare comună din drumul păzit odinioară de Buteanu are adăposturi știute la foști lăncieri, în casele popilor sau chiar în curți nemțești. În 1869 ia parte la ceremonia reînhumării osemintelor fostului prefect al Zarandului în cimitirul de la Gura Honțului. La întrebările indiscrete ce i se pun izbucnește neașteptat împotriva prietenului care a căzut victimă, spunea, încrederii prea mari în făgăduințele ungurilor. În epoca aceasta, cînd lipsa de alcool îl chinuie adeseori, poate să se fi exprimat aspru și despre perfidia dinastiei. La 24 martie 1867 scrie o petiție împăratului pentru o subvenție care să-l ajute „în starea sa prezentă... vrednică de a se numi mizeră". Pare că mai pe urmă s-a răzgîndit și n-a expediat-o la destinație. Obsesia veche nu-l părăsise încă [1].

De cîte ori sosea zdrențuit la Baia de Criș, amicii îl îmbrăcau în straie noi și se sileau a-l readuce la o viață mai ordonată. În iarna anului 1871 i-au cumpărat o șubă căptușită cu blană. Mare le-a fost mirarea însă cînd, după cîteva zile, l-au întîlnit îmbrăcat doar cu partea superioară a blănii. Jumătatea cealaltă o dăruise unui moț cu care a mers cale lungă pe șosea.

---

[1] Între hîrtiile adunate de Aug. Rațiu, avocat în Turda, există un act semnat de mama lui Iancu prin care cere instituirea unui tutore pentru Avram. În acest act, redactat de un avocat desigur, i se atribuie eroului înclinațiunea spre beție încă din anii studenției sale la Cluj. Ilie Măcelariu, fost coleg, dezminte categoric această afirmație, pe care o va repeta și Ioan cav. de Pușcariu, însă cu răutate, ca în toate ocaziile cînd vorbește de Iancu. Pentru celelalte știri, vezi N. Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, p. 100 și urm.

Scrisoarea adresată către redactorul ziarului *Gazeta Transilvaniei* la 23 iunie 1871 pare ultima hîrtie scrisă de mîna sa. Ea cuprinde idei interesante în stilul greoi al lui Iancu :

„Măi săptămînile trecute nu numai natura vegetală, ci şi firea omenească îmbrăcase un doliu supărăcios. Însă zeii cei de sus amîndouă ăstea firi le schimbă în bucurie, liniştind viforele timpului. Aşadară, noi ăştia de la munţi, presimţind c-om avea un an mai bun de cum gîndeam, noi am vrea ca bucuria noastră să vadeze şi şesurile, prefăcînd ostenelele oamenilor în fruct, şi atunci însăşi oricare naţiune să poată învia şi organiza cele de lipsă, naţiunile cele puternice prin cultura lor sosind în ajutor unul altuia. Asta ar fi de dorit şi la poporul român, ca şi ei să se ajute unul pe altul, să poată înainta asemenea şi cu celelalte naţiuni".

Şirul ideilor are logică şi, făcînd abstracţie de un acord greşit s-ar putea crede că scrisoarea nu trădează o stare prea îngrijorătoare a sănătăţii. E preocupat iarăşi de reînvierea naţiunii, de organizarea, progresul şi de solidaritatea fiilor ei dincolo de „viforele timpului" care s-au potolit în sufletul său. Semnează ca „avocat şi general şi prefect al legiunii «Auraria Gemina»". Există, prin urmare, o uşiţă uitată în subconştientul său prin care revine cîteodată în împărăţia amintirilor sale glorioase.

Un cărturar român din Arad, Dionisie Păşcuţiu, l-a văzut în toamna anul 1871 în casa ţăranului Ios Sida din Hălmagiu [1]. A stat de vorbă cu Iancu o zi întreagă, observîndu-l cu atenţie. Era îmbrăcat în zdrenţe de sus pînă jos. Bucuros de societate, crede orice dacă i se spune cu o mutră serioasă. „De aici el se încurajează şi apoi spune cîte şi mai cîte fără cap şi fără coadă, încă cu atîta entuziasm şi convingere cît nu e cu putinţă, a nu-l compătimi pentru degradarea aceasta spirituală". Vorbeşte de multe ori în parabole. De faptele trecute însă nu-şi mai aduce

[1] Articolul lui Dionisie Păşcuţiu, *Avram Iancu, starea lui de acuma şi viziunile sale*, în *Familia*, 1871, pp. 422—423.

aminte decît vag şi nu le mai ştie povesti fidel. Cîntă cu entuziasm din fluier, jocuri şi marşuri, dar nu mai ţine minte de tact. Vederea alcoolului îl înviorează : „o pasiune în care cumpătul îi lipseşte cu totul şi care adeseori îl doboară într-o stare ce ne stoarce lacrimi din ochi". Autorul notelor pe care le reproducem constată cu adînc regret degradarea psihică a eroului. „Demenţa dînsului însă nu e furioasă, nu e certătoare, ci mai mult blîndă, lină şi, dacă se poate numi, petrecătoare. Are şi acum fobii. Venind vorba de scrisori, spune că posedă mai multe sute, una însă îl necăjeşte îndeosebi, că, oriunde se duce, instanţa tot după dînsul umblă". Voind interlocutorul să-i alunge ideea aceasta, Iancu insistă şi adaugă :

— „Nu-mi vorbiţi, că eu o văd totdeauna ; ea umblă după mine, nu pot scăpa de ea. Bat-o Dumnezeu !".

„Instanţa" blestemată care-l persecuta acum era petiţia adresată împăratului. Eroul o purta încă în buzunarul hainei.

În prima perioadă a bolii vedea adeseori, în halucinaţiile sale, figura arhiducelui Maximilian, viitorul împărat al Mexicului, căruia i-a făcut, probabil, vizită în Viena. Acum povesteşte că, pescuind într-o zi, văzu un şarpe cu coroană în cap. Cineva îi spuse că în coroană ar fi ascuns un diamant mare. Se repezi să-l prindă. Dar şarpele îl aşteptă să se apropie şi apoi se îndepărtă, jucîndu-se parcă cu dînsul. Cînd, în fine, era să pună mîna pe el, „şarpele dracului" dete cu coada în pămînt şi se făcu în jurul lui o lumină mare, încît îi luă vederea şi de atunci nu l-a mai văzut. Nu greşim, desigur, dacă identificăm jocul şarpelui cu politica nefastă a Habsburgilor, care i-au rănit sufletul şi îl obsedează încă.

Fiind nevoit a se culca sub cerul liber într-o noapte de vară, povestea tot acum Iancu, nu reuşi să adoarmă. Deşi cerul era senin, nu se vedea nici o stea. Către miezul nopţii auzi deodată un bubuit de tunuri şi pe bolta cerului se iviră scrise cuvintele : „Creştinătatea nu mai este". Apoi

în aceeaşi clipă răsăriră mii de stele şi căzură lovindu-se una de alta într-o ploaie de foc, încît, de spaimă, căută să se ascundă ca să nu se aprindă.

Halucinaţiile şi visurile chinuitoare, bolile fizice care pun stăpînire pe organismul său slăbit şi alergăturile fără odihnă îl vor duce în curînd pe erou la marginea gropii.

SFÎRŞITUL

În cursul anului 1872, Iancu se simţea bolnav şi istovit de puteri. În lunile de primăvară a fost îngrijit timp mai îndelungat în spitalul din Baia de Criş. Avusese o puternică hemoragie. Tusea ce-l chinuia nu mai era chip să se potolească. Către sfîrşitul lunii august petrecu cîteva zile la preotul Toma Faur din Valea Bradului. Pe urmă a plecat din nou spre Baia de Criş. Aici îl ajunge secera morţii la 10 septembrie a aceluiaşi an. S-a culcat pe o rogojină de cu seară la cartierul său obişnuit, în casa brutarului Ion Stupină, zis Lieber. A doua zi dimineaţa şi-a dat sufletul în urma unei noi hemoragii, înfrînt acum definitiv de „viforele timpului". Nu avea nimic asupra lui decît o năframă zdrenţuită, fluierul de cireş şi jalba către împărat, unsă şi mototolită. Corpul neînsufleţit a fost depus pe catafalc în casa lui Ioan Simionaşiu, asesor la sedria orfanală. Judeţul Zarandului a hotărît să-i facă funeralii ca unui „mort al naţiunii".

La înmormîntare, care a avut loc la 13 septembrie, a alergat o imensă mulţime de moţi şi ţărani din Zarand. Au venit şi tovarăşii de arme care au supravieţuit asprele decenii ale absolutismului austriac. În fruntea lor păşeau prefecţii şi tribunii de odinioară : Simion Balint, Axente Sever, Mihai Andreica, Nicolae Corcheş şi Clemente Aiudeanu. Prohodul a fost săvîrşit de treizeci şi şase preoţi, în

frunte cu protopopii Mihălţeanu şi Balint. Un convoi uriaş a condus pînă la biserica Ţebei osemintele pămînteşti ale eroului pentru a le înhuma în groapa de sub gorunul lui Horea.

Protopopul Mihălţeanu, preamărindu-i faptele, îl numeşte precursor al eliberării celei mari pe care o aşteaptă poporul român. Panegiricul rostit cu avînt de avocatul George Secula vede în Iancu pe „zelosul martir al libertăţii naţionale". Tînărul cuvîntător, inspirat profetic, dar copleşit de amărăciunea aspiraţiilor neîndeplinite ale românilor din Transilvania, simţind că nu poate rosti adevărul, face lungi consideraţii filozofice-politice şi încheie cu exclamaţia patetică :

— „Mai curînd ori mai tîrziu, dar cu siguranţă va veni ora cînd ideea de libertate naţională va răzbi mîndră şi triumfătoare".

Contemporanii văd pe Iancu, pînă la sfîrşitul vieţii lui, mai mult sub aspectul eroului care suferă, un simbol al epocii întunecate. *Gazeta Transilvaniei*, în necrologul ce i-l închină cu prilejul morţii, îl preaslăveşte ca „martir al soartei naţiunii", iar *Telegraful român* spune că „viaţa lui în totalitatea ei va rămîne o oglindă sinceră a vieţii noastre naţionale".

Asemenea aprecieri sînt înrîurite de atmosfera apăsătoare în care tînjeşte generaţia de atunci pe urma multiplelor decepţii îndurate. Pătura cărturărească şi burgheză formată în deceniile de după 1848 se complace, ca însăşi, într-o atitudine de aşteptare pasivă, lipsită de elanul care a dat aripi lui Iancu şi consoţilor săi.

Bariţiu tălmăceşte mai clar atitudinea contemporanilor faţă de figura măreaţă şi soarta tragică a eroului. Luminatul cărturar, care mai bine de o jumătate de secol a fost un povăţuitor înţelept al românilor transilvăneni îşi dă seama de rolul deţinut de Iancu în mijlocul evenimentelor „extraordinare" din epoca sa : „Numai popoare ajunse la un grad oarecare al conştiinţei de sine şi al culturii se ştiu

folosi de asemenea epoci — spune el — și își aleg sau recunosc de conducători pe bărbați ai faptelor, ai acțiunii, care apucaseră, cum am spune, a avea în sine spiritul națiunii, care știuseră a-și identifica interesele lor cu ale poporului și a se inspira de mărimea epocii în care au ajuns". Această caracterizare o întregește în fine Barițiu cu încă o constatare îndreptată către contemporani: „Avram Iancu, om născut pentru acțiune, venise chiar la timp, chiar în acei ani epocali, care, dacă ar fi trecut peste noi, lăsînd doar urme de simple adunări, de punctuațiuni, deputațiuni, petițiuni și proteste, poate fi că națiunea română ar sta în aceste zile de nouă încercare încă și mai rău decît a stat pînă în anul 1848".

Iancu se distinge într-adevăr, o dată cu începutul mișcării revoluționare din primăvara anului 1848, printr-un spirit înfocat pentru libertate. El semnează, încă la Tîrgu-Mureș, programul generației tinere, care prevede dărîmarea instituțiilor feudale și lupta pentru drepturile națiunii. Dar, mai curînd decît oricare din contemporanii săi, el își apleacă ochii spre clasa cea mai de jos a poporului, spre moții din Munții Apuseni, sleiți cu desăvîrșire la capătul exploatării nemiloase a stăpînirii feudale-habsburgice. Înțelegînd prea bine condițiile aspre de viață în care se zbătea această populație săracă, Iancu devine tribunul ei, apărîndu-i drepturile, inspirîndu-i încredere în dreptatea cauzei și luptînd cu sabia pentru a-i asigura izbînda. De aceea îl urmează moții fără șovăire. Acesta-i secretul popularității sale.

Evoluția sa politică este consecventă, de la început pînă în clipa cînd i se stinge flacăra minții. Neînduplecat în a pretinde libertatea națională românilor din Transilvania, el face parte din mănunchiul de conducători care caută înțelegere cu națiunea maghiară. Cînd încercările de împăciuire se dovedesc zadarnice, Iancu e cel dintîi care atribuie clasei aristocratice a ungurilor din Transilvania atît nerecunoașterea naționalității, cît și „tiraniile și barbariile"

săvîrșite împotriva țărănimii române. „Nu vrem a dezonora caracterul întregei națiuni maghiare. Nu. De asta să ne ferească Dumnezeul popoarelor", afirmă Iancu în chiar toiul luptei. El își dă seamă, prin urmare, de cauzele neînțelegerii și știe foarte bine să facă distincție între poporul maghiar și între rămășițele feudalilor, condamnați de spiritul vremii. Împotriva acestor rămășițe ale feudalității preconizează Iancu, de la început, revoluționarea maselor populare. Avînd intuiția limpede a realităților, el nu întîrzie să pregătească terenul pentru lupta grea a națiunii sale și să organizeze rîndurile moților pentru răscoală. Profilul democratului revoluționar se conturează tot mai clar după ce se îndepărtează de comitetul din Sibiu: nu se supune măsurilor riguroase luate de stăpînire, ci luptă cu curaj împotriva acțiunii de reprimare înscenată de guvern cu sprijinul unor puternice forțe militare. Retras pentru o clipă din fața prigoanei, el continuă, din ascunzișul său, să organizeze rezistența și reușește astfel să înființeze în curînd prima unitate de luptă revoluționară, formată din moți înarmați. Tribunul poporului devine comandant de oaste țărănească, prefect al unei legiuni românești și un fel de „crai" în munții eliberați de stăpînirea opresorilor. Poporul numea atunci pe conducătorii cetelor de țărani răsculați „crai" și „crăișori". Cînd bate ceasul sculării generale a românilor din Transilvania, Iancu ridică cetele de moți bine organizate și gata de luptă. Munții Apuseni se transformă într-o cetate puternică, apărată de jur împrejur de brațele luptătorilor conduși de Iancu, constituind centrul cel mai important al rezistenței poporului român, „centrul unui veritabil război național", cum l-a caracterizat Karl Marx.

Devenit comandant de oaste la vîrsta de 24 de ani, el poartă cu glorie steagul revoluției, desfășurînd toată energia și stînd în fața dușmanului, cum spune Bălcescu, „neclintit ca granitul munților săi". De aceea poporul îl trece în legendă, iar scriitorii străini îl aseamănă fie cu Empe-

cinado, eroicul apărător al țărănimii spaniole în luptele cu Napoleon, fie cu Andreas Hoffer, țăranul luptător din Alpii Tirolului. E caracteristic cum își exprimă admirația față de un asemenea conducător viceprefectul din valea Mureșului, Prodan Probul : „Ni se par mai bune și mai dulci poruncile tale și poporul cu preste fire iubire ascultă glasul tău. Cînd le citesc o carte de la tine parcă reînvie". Iubirea peste fire, întemeiată pe încrederea maselor, îi ușurează sarcina de a păstra disciplina în rîndurile moților și de a le cere sacrificiul suprem. Chiar și un comandant străin, generalul Lüders, privește cu simpatie figura eroică a lui Iancu : „Sufletul mișcării românești, Iancu, a cucerit încrederea nețărmurită și dragostea poporului său. Oriunde se arăta era primit cu entuziasm. Toate privirile se îndreptau către dînsul, iar națiunea română vede în persoana lui pe eroul și ocrotitorul său".

După desființarea comitetului, Iancu reprezintă nu mai puțin demn națiunea însăși, cu programul de pe Cîmpia Libertății și cu voința dîrză de a dovedi dreptul la viață al unui popor oropsit. El cumpănește acum cu calmul unui bărbat matur posibilitățile ce i se oferă pentru a rezista unui dușman aparent victorios. Primește să trateze încetarea focului în condiții onorabile pentru națiunea sa și pentru luptătorii oastei viteze, dar, îndată ce simte intenția dușmanului de a-i înșela buna-credință, ridică din nou steagul de luptă și stoarce cu moții biruințele cele mai strălucite. În prezența propunerilor de împăciuire și colaborare cu națiunea maghiară preconizate de Bălcescu, își lărgește orizontul politic, dovedindu-se cu deplină înțelegere pentru interesele popoarelor care luptă împotriva tiraniei despotice. Acum însă ocazia pentru o luptă frățească alături de revoluționarii maghiari, care vor fi siliți să închine foarte curînd steagul, era mult prea întîrziată. Înțelegerea strînsă între Iancu și Bălcescu rămîne, cu toate acestea, un mare cîștig moral pentru revoluționarii români din Transilvania, prin dîra de lumină ce o proiectează asupra programului de unire a celor trei țări românești.

Împrejurările politice și greșelile păturii conducătoare maghiare au silit pe Iancu să lupte alături de armata imperială. La învinuirea că se expune pentru biruința contrarevoluției, Iancu, deplin conștient de pericolul tovărășiei reacționare, răspunde în chipul următor : „Ne tot aruncați că sîntem instrumente oarbe ale camarilei. Eu vă propun și vă poftesc a ne dezlega următoarele întrebări. Camarila, precum vă place a spune, ne asigură naționalitate, pe cînd frații maghiari repetă să vorbească despre «o singură națiune maghiară, o singură patrie maghiară». Despre români nu le place a vorbi nici ca despre «nep» (popor). Ce era acum mai recomandabil ? a da mîna cu aceia care nu vreau să știe de tine ? Sau cu acela care îți promite împlinirea rugăminții ? Nu, domnilor, nu ! Noi sîntem oamenii libertății. Pentru asta ne-am revoltat, pentru asta ne-am vărsat și sîntem hotărîți a ne vărsa sîngele pînă la ultimul român!". De altminteri, nici raporturile sale cu imperialii nu sînt de natură să justifice așezarea lui Iancu în tabăra contrarevoluției. El recunoscuse destul de curînd „perfidia" lor. De aceea se ferește de contactul cu ofițerii împărătești. Neîncrederea în politica împăratului, care își calcă cuvîntul dat, și decepția îndurată pe urma reînvierii regimului despotic vor constitui elementele de căpetenie ale tragediei sale [1].

---

[1] Boala eroului, scurt timp înainte de moarte, descrisă de avocatul Gherasim Candrea (Baia de Criș), în *Transilvania*, 1899, p. 211, și D. I. Felea, *Amintiri*, în *"Tribuna nouă"*, Arad, 1924, nr. din 21 august ; cf. *Moartea și înmormîntarea lui Avram Iancu*, în *Societatea de mîine"*, Cluj, 1935, (XII), pp. 69—70; G. Barițiu, articolul citat mai sus din *Transilvania*, 1872, pp. 243—245 și 253—258. Alte necrologuri în *Federațiunea"*, Budapesta, 1872, nr. 92 ; *Românul*, București, 1872, p. 782. Alături de Barițiu trebuie menționat îndeosebi frumosul articol comemorativ scris de Axente Sever în *Observatorul*. (Cf. altul în *Transilvania*, 1926, pp. 184—187, reprodus din *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1873, nr. 13). Eugen von Friedenfels (în vol. II, p. 404 și urm.), în *Joseph Bedeus von*

Analizînd viaţa lui Avram Iancu în lumina unei informaţii mai cuprinzătoare, istoria critică nu poate decît să confirme voinţa sa neînfrîntă de a izbîndi drepturile naţiunii şi dragostea neţărmurită faţă de poporul din munţii cei mai săraci ai Transilvaniei. A fost reprezentantul cel mai de seamă al revoluţiei române transilvănene şi un veritabil erou al poporului, ale cărui virtuţi le-a făcut să strălucească peste veacuri ca o pildă vie urmaşilor iubitori de patrie şi ca un izvor luminos de mîndrie naţională.

Scharberg etc. spune următoarele despre Iancu „a cărui influenţă biruitoare asupra conaţionalilor, al cărui nedezminţit talent strategic şi organizator a făcut dintr-însul un erou al naţiunii sale şi groaza duşmanilor ei şi care, printr-o exagerare frecventă în timpuri de asemenea agitaţii, s-a ridicat în mijlocul poporului său la o înălţime aproape mistică“: „Sînt înşirate patrusprezece lupte, mai mult sau mai puţin serioase, în tot cazul sîngeroase, în care Iancu, ajutat de teren, o naturală fortăreaţă de munţi şi de cunoaşterea exactă a regiunii, în sfîrşit, de vigilenţa santineleor sale de munte şi de întreaga populaţie, cu trupele sale înflăcărate stăpîni cîmpul bătăliei, şi, după ce armata aliată intră din nou în ţară victorioasă, acest district de munte a fost singurul colţ de ţară care nu stătu nici măcar o dată sub puterea armelor maghiare“. Trocsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság tört* etc., p. 492, îşi încheie cu următoarele aprecieri expunerile sale: „Privim cu respect la Avram Iancu, A. Papiu-Ilarian, Ioan Buteanu din primăvara lui 1848, cum tot asemenea îi vedem pe Avram Iancu şi Ioan Buteanu în primăvara lui 1849. Respectăm în persoana lor luptătorii cauzei naţiunii române. Ar trebui să fie un naţionalist brutal cel ce ar vrea să se refuze simpatia omenească. Expunîndu-se cu curaj, asumîndu-şi sacrificiul, iubindu-şi poporul lor şi împărtăşind ambii cumplita tragedie a ţăranilor români din Transilvania anilor 1848—1849 şi de după 1849, ei trebuie să aprindă în noi acest sentiment“. Pentru aceste calde şi înţelegătoare aprecieri ale eruditului istoric maghiar, îi exprimăm profunda noastră recunoştinţă. De altfel, încă în 1880, un cunoscut cărturar maghiar, Réthi Lajos, într-un articol intitulat *Craiul munţilor (Vasárnapi Ujság*, 1880 (II), pp. 483—484), caracterizează astfel pe Iancu: „Toţi recunosc că Iancu nu a fost nemilos. Am vorbit cu femei

Soarta tragică de care se împărtăşeşte ca om îl identifică cu poporul dezamăgit, învins. Dar „nu-l avem mai puţin drag în starea-i de deplîns de cum îl admiram în perioada de mărire“, după vorba înţeleaptă rostită în 1924 de unul din panegiriştii săi.

Lupta eroică şi devotamentul pentru cauza poporului şi-au găsit însă la 1 decembrie 1918 o strălucită împlinire în actul unirii de la Alba Iulia.

---

care au fost prizoniere în tabăra lui, cu bărbaţi care au avut roluri de conducere în lupta de apărare a ungurimii de la ţară. Toţi acordă acest tribut memoriei lui Iancu. El nu a avut intenţia să extermine, a rîvnit doar inaccesibilul: ca cea mai redusă clasă socială a poporului să se aşeze deodată în frunte şi să devină cea mai înstărită“.

Citatul din scrisoarea lui Prodan Probul: N. Buta, *Avram Iancu şi epoca sa*, p. 69, iar cel din raportul generalului Lüders în *Opisanije vojnî v Transilvaniji v 1849 godu*, citată mai sus, p. 242 şi urm.

CUPRINS

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : VASILE CIUCĂ

Bun de tipar : 11.XI.1988
Coli ed. : 20,98. Coli tipar : 13

Comanda 80 439
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

